

İZMİR

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

İZMİR JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Yıl/Year: 2021 Cilt/Volume:3 No/Issue:1

İJSS

İzmir Journal of Social Sciences

e-ISSN: 2687-4407

İZMİR SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

İzmir Journal of Social Sciences

e-ISSN:2687-4407

Cilt/Volume :3

Sayı/Number:1

Yıl/Year:2021

TARANDIĞIMIZ DİZİNLER

Index Copernicus

EuroPub

Academic Resource Index (Researchbib)

Scientific Indexing Services (SIS)

Google Scholar

Academia

Asos Index

Citefactor.org

Advanced Science Index

DİZİNLER / INDEXES

<https://journals.indexcopernicus.com/search/journal/issue?issueId=all&journalId=63718>
2019 yılı Cilt 1 Sayı 1 ve sonrası sayılarımız(Since 2019 Vol:1 No:1)

<https://europub.co.uk/journals/22449>
2019 yılı Cilt 1 Sayı 1 ve sonrası sayılarımız(Since 2019 Vol:1 No:1)

<http://journalseeker.researchbib.com/view/issn/2687-4407>
2019 yılı Cilt 1 Sayı 1 ve sonrası sayılarımız(Since 2019 Vol:1 No:1)

<http://sindexs.org/JournalList.aspx?ID=6661>
2019 yılı Cilt 1 Sayı 2 ve sonrası sayılarımız(Since 2019 Vol:1 No:2)

<https://scholar.google.com/citations?user=rOqDpooAAAAJ&hl=tr>
(2019 Yılı 1. Cilt 1. Sayı İtibari ile taranmaktadır.)

DİZİNLER / INDEXES

Academia.edu
share research

<https://independent.academia.edu/izmirjss>
(2019 Yılı 1. Cilt 1. Sayı İtibari ile taranmaktadır.)

ASOS
indeks

<https://asosindex.com.tr/index.jsp?modul=journal-page&journal-id=413>

ADVANCED SCIENCE INDEX

<http://journal-index.org/index.php/asi/article/view/3501>

İZMİR SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Cilt: 3 Sayı: 1 Yıl: 2021

Derginin Sahibi : İZMİR AKADEMİ DERNEĞİ
Sorumlu Müdür : Dr. Öğr. Üyesi Ömer AYDIN
Yönetim Yeri : İzmir
Yayının Türü : Haziran ve Aralık olmak üzere yılda iki sayı olarak elektronik ortamda yayınlanır.

Editör : Dr. Öğr. Üyesi Ömer AYDIN

Editör Kurulu Üyeleri / Editorial Board Members

Dr. Ömer AYDIN	DOKUZ EYLUL UNIVERSITY, TURKEY
Prof. Dr. BAHRIJA UMIHANIC	UNIVERSITY OF TUZLA, BOSNIA HERZEGOVINA
Prof. Dr. ELSHAN BAGIRZADEH	AZERBAIJAN STATE UNIVERSITY OF ECONOMICS, AZERBAIJAN
Prof. Dr. GIUSEPPE GALASSI	UNIVERSITY OF PARMA, ITALY
Prof. Dr. HAKAN KAHYAOĞLU	DOKUZ EYLUL UNIVERSITY, TURKEY
Prof. Dr. SÜLEYMAN YÜKÇÜ	DOKUZ EYLUL UNIVERSITY, TURKEY
Assoc. Prof. Dr. BEATA ŚLUSARCZYK	CZESTOCHOWA UNIVERSITY OF TECHNOLOGY, POLAND
Assoc. Prof. Dr. CHUNG JEEFENN	BERJAYA UNIVERSITY COLLEGE, MALAYSIA
Assoc. Prof. Dr. DINMUKHAMED KELESBAYEV	KHOJA AKHMET YASSAWI INTERNATIONAL KAZAKH-TURKISH UNIVERSITY, KAZAKHISTAN
Assoc. Prof. Dr. NAGY HENRIETTA	SZENT ISTVAN UNIVERSITY, HUNGARY
Assoc. Prof. Dr. SAŠA PETKOVIĆ	UNIVERSITY OF BANJA LUKA , BOSNIA HERZEGOVINA
Assoc. Prof. Dr. SELİM ŞANLISOY	DOKUZ EYLUL UNIVERSITY, TURKEY
Assoc. Prof. Dr. ÜZEYİR AYDIN	DOKUZ EYLUL UNIVERSITY, TURKEY
Dr. LIDIJA DAVIDOVSKA	INTERNATIONAL BALKAN UNIVERSITY, NORTH MACEDONIA
Dr. LOUIZA AMZIANE	UNIVERSITY OF TIZI OUZOU, ALGERIA
Dr. MARIYA VELEVA	UNIVERSITY OF ECONOMICS VARNNA, BULGARIA
Dr. NUR FİDANCI	DOKUZ EYLUL UNIVERSITY, TURKEY
Dr. RAMAZAN EKİNCİ	İZMİR BAKIRÇAY UNIVERSITY, TURKEY
Dr. SEID AHMED MOHAMMED	ARBA MINCH UNIVERSITY, ETHIOPIA
EFE SARIBAY (Res. Assist.)	DOKUZ EYLUL UNIVERSITY, TURKEY
TAHİR ANIL GÜNGÖRDÜ (Res. Assist.)	ÇANAKKALE ONSEKİZ MART UNIVERSITY, TURKEY
ENGİN ÖZTORNACI (MSc.)	DOKUZ EYLUL UNIVERSITY, TURKEY

Yazışma Adresi : İzmir Sosyal Bilimler Dergisi

Adres : Yaylacık Mh. 188 sk. No:4 D:3 Buca / İZMİR

Web : <https://dergipark.org.tr/tr/pub/izsbd>

Email : izmirsd@gmail.com

Email : izmirjss@gmail.com

Uluslararası Danışma ve Bilim Kurulu / International Scientific and Advisory Board

---

Prof. Dr. ADALET HAZAR	BAŞKENT UNIVERSITY, TURKEY
Prof. Dr. AHMET KAYA	EGE UNIVERSITY, TURKEY
Prof. Dr. AHMET ÖZEN	DOKUZ EYLÜL UNIVERSITY, TURKEY
Prof. Dr. BAHRIJA UMIHANIC	UNIVERSITY OF TUZLA, BOSNIA HERZEGOVINA
Prof. Dr. ELSHAN BAGIRZADEH	AZERBAIJAN STATE UNIVERSITY OF ECONOMICS, AZERBAIJAN
Prof. Dr. FATİH COŞKUN ERTAŞ	ATATÜRK UNIVERSITY, TURKEY
Prof. Dr. GIUSEPPE GALASSI	UNIVERSITY OF PARMA, ITALY
Prof. Dr. HAKAN KAHYAOĞLU	DOKUZ EYLÜL UNIVERSITY, TURKEY
Prof. Dr. HALİT TARGAN ÜNAL	İSTANBUL OKAN UNIVERSITY, TURKEY
Prof. Dr. İRFAN KALAYCI	İNÖNÜ UNIVERSITY, TURKEY
Prof. Dr. İSMAİL KÜÇÜKAKSOY	KÜTAHYA DUMLUPINAR UNIVERSITY, TURKEY
Prof. Dr. KÂMİL TÜĞEN	DOKUZ EYLÜL UNIVERSITY, TURKEY
Prof. Dr. OSMAN ÇEVİK	KARAMANOĞLU MEHMETBEY UNIVERSITY, TURKEY
Prof. Dr. RUZİYE COP	ABANT İZZET BAYSAL UNIVERSITY, TURKEY
Prof. Dr. SÜLEYMAN UYAR	ALANYA ALAADDİN KEYKUBAT UNIVERSITY, TURKEY
Prof. Dr. SÜLEYMAN YÜKÇÜ	DOKUZ EYLÜL UNIVERSITY, TURKEY
Prof. Dr. ŞERAFETTİN SEVİM	KÜTAHYA DUMLUPINAR UNIVERSITY, TURKEY
Prof. Dr. VERDA CANBEY ÖZGÜLER	ANADOLU UNIVERSITY, TURKEY
Prof. Dr. YUSUF CAHİT ÇUKACI	İNÖNÜ UNIVERSITY, TURKEY
Prof. Dr. ZEKİ BOYRAZ	FIRAT UNIVERSITY, TURKEY
Doç. Dr. AYŞE ATILGAN YAŞA	MANİSA CELAL BAYAR UNIVERSITY, TURKEY
Doç. Dr. AYŞEGÜL TAŞ	ÇANKAYA UNIVERSITY, TURKEY
Doç. Dr. BEATA ŚLUSARCZYK	CZESTOCHOWA UNIVERSITY OF TECHNOLOGY, POLAND
Doç. Dr. CEVDET YİĞİT ÖZBEK	ANKARA HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY, TURKEY
Doç. Dr. CHUNG JEEFENN	BERJAYA UNIVERSITY COLLEGE, MALAYSIA
Doç. Dr. DINMUKHAMED KELESBAYEV	KHOJA AKHMET YASSAWI INTERNATIONAL KAZAKH-TURKISH UNIVERSITY, KAZAKİSTAN NUH NACİ YAZGAN UNIVERSITY, TURKEY
Doç. Dr. DİLEK SÜREKÇİ YAMAÇLI	HAKKARİ UNIVERSITY, TURKEY
Doç. Dr. EKREM YAŞAR AKÇAY	UNIVERSITY OF SARAJEVO, BOSNIA HERZEGOVINA
Doç. Dr. EMİR MEHMEDOVIC	MANİSA CELAL BAYAR UNIVERSITY, TURKEY
Doç. Dr. GÜL KAYALIDERE	ALANYA ALAADDİN KEYKUBAT UNIVERSITY, TURKEY
Doç. Dr. GÜNEŞ YILMAZ	ÇANKIRI KARATEKİN UNIVERSITY, TURKEY
Doç. Dr. GÜRBÜZ ÖZDEMİR	AKSARAY UNIVERSITY, TURKEY
Doç. Dr. HAKAN ALTIN	DÜZCE UNIVERSITY, TURKEY
Doç. Dr. HAKAN MURAT ARSLAN	İSTANBUL TİCARET UNIVERSITY, TURKEY
Doç. Dr. İLKER KIYMETLİ ŞEN	UNIVERSITY OF BANJA LUKA, BOSNIA HERZEGOVINA
Doç. Dr. JELENA POLJASEVIC	ANKARA YILDIRIM BEYAZIT UNIVERSITY, TURKEY
Doç. Dr. K. BAHAR AYDIN	İNÖNÜ UNIVERSITY, TURKEY
Doç. Dr. NEVZAT TETİK	SZENT ISTVAN UNIVERSITY, HUNGARY
Doç. Dr. NAGY HENRIETTA	ESKİŞEHİR OSMANGAZİ UNIVERSITY, TURKEY
Doç. Dr. OYTUN MEÇİK	MALATYA TURGUT ÖZAL UNIVERSITY, TURKEY
Doç. Dr. ÖZGE KORKMAZ	DOKUZ EYLÜL UNIVERSITY, TURKEY
Doç. Dr. SADIK ÖZLEN BAŞER	UNIVERSITY OF BANJA LUKA, BOSNIA HERZEGOVINA
Doç. Dr. SAŠA PETKOVIĆ	DOKUZ EYLÜL UNIVERSITY, TURKEY
Doç. Dr. SELİM ŞANLISOY	ÇANAKKALE ONSEKİZ MART UNIVERSITY, TURKEY
Doç. Dr. SERDAR KURT	BAŞKENT UNIVERSITY, TURKEY
Doç. Dr. ŞENOL BABUŞCU	UNIVERSITY OF BANJA LUKA, BOSNIA HERZEGOVINA
Doç. Dr. TAJANA SERDAR RAKOVIĆ	

Uluslararası Danışma ve Bilim Kurulu / International Scientific and Advisory Board

---

Doç. Dr. TEKİN AVANER	JANDARMA VE SAHİL GÜVENLİK AKADEMİSİ, TURKEY
Doç. Dr. Umut Ali Koray Kayalidere	MANİSA CELAL BAYAR UNIVERSITY, TURKEY
Doç. Dr. Üzeyir Aydın	DOKUZ EYLÜL UNIVERSITY, TURKEY
Dr. AYSUN KAHRAMAN	MANİSA CELAL BAYAR UNIVERSITY, TURKEY
Dr. AYŞEN BAKKALOĞLU	NİŞANTAŞI UNIVERSITY, TURKEY
Dr. AYŞENUR TARAKÇIOĞLU ALTINAY	UŞAK UNIVERSITY, TURKEY
Dr. BANU SARIBAY	TÜRK HAVA KURUMU UNIVERSITY, TURKEY
Dr. BARIŞ KANDEĞER	VAN YÜZÜNCÜ YIL UNIVERSITY, TURKEY
Dr. BERNA HEPBİLGİN	ÇANAKKALE ONSEKİZ MART UNIVERSITY, TURKEY
Dr. BİRSEL SABUNCU	PAMUKKALE UNIVERSITY, TURKEY
Dr. BURCU ORALHAN	NUH NACİ YAZGAN UNIVERSITY, TURKEY
Dr. CANER EKİZCELEROĞLU	TRAKYA UNIVERSITY, TURKEY
Dr. ERCAN BAHTİYAR	UŞAK UNIVERSITY, TURKEY
Dr. ESRA GÖKÇEN KAYGISIZ	GİRESUN UNIVERSITY, TURKEY
Dr. FATİH CEYLAN	UŞAK UNIVERSITY, TURKEY
Dr. FATMA SELEN MADENOĞLU	ABDULLAH GÜL UNIVERSITY, TURKEY
Dr. GAYE TOPA ÇİFTÇİ	ALANYA HAMDULLAH EMİN PAŞA UNIVERSITY, TURKEY
Dr. GÖZDE KOCA	BİLECİK ŞEYH EDEBALI UNIVERSITY, TURKEY
Dr. GÜLSEREN MUTLU	PAMUKKALE UNIVERSITY, TURKEY
Dr. HABİP DEMİRHAN	HAKKARİ UNIVERSITY, TURKEY
Dr. HAKAN PABUÇCU	BAYBURT UNIVERSITY, TURKEY
Dr. HATİCE KÜBRA KANDEMİR	İZMİR KATİP ÇELEBİ UNIVERSITY, TURKEY
Dr. HATİME KAMİLÇELEBİ	KIRKLARELİ UNIVERSITY, TURKEY
Dr. HAYRİYE HİLAL BAĞLITAŞ	ERCİYES UNIVERSITY, TURKEY
Dr. HİLMİYE TÜRESİN TETİK	MANİSA CELAL BAYAR UNIVERSITY, TURKEY
Dr. İŞİL EREM CEYLAN	UŞAK UNIVERSITY, TURKEY
Dr. İSMAİL DURAK	DÜZCE UNIVERSITY, TURKEY
Dr. KADİR TUTKAVUL	DUMLUPINAR UNIVERSITY, TURKEY
Dr. KISMET DELİVELİ	MUĞLA SITKI KOÇMAN UNIVERSITY, TURKEY
Dr. KÜBRA MERT	RECEP TAYYİP ERDOĞAN UNIVERSITY, TURKEY
Dr. LEYLA İÇERLİ	AKSARAY UNIVERSITY, TURKEY
Dr. LIDIJA DAVIDOVSKA	INTERNATIONAL BALKAN UNIVERSITY, NORTH
Dr. LOUIZA AMZIANE	MACEDONIA UNIVERSITY OF TIZI OUZOU, ALGERIA
Dr. MARIYA VELEVA	UNIVERSITY OF ECONOMICS VARNA, BULGARIA
Dr. MEHMET SADIK AYDIN	MARDİN ARTUKLU UNIVERSITY, TURKEY
Dr. MURAT GENÇ	ZONGULDAK BÜLENT ECEVİT UNIVERSITY, TURKEY
Dr. NUR FİDANCI	DOKUZ EYLÜL UNIVERSITY, TURKEY
Dr. NUR KUBAN TORUN	BİLECİK ŞEYH EDEBALI UNIVERSITY, TURKEY
Dr. NURCAN SÜKLÜM	HİTİT UNIVERSITY, TURKEY
Dr. OKAN GÜRAY BÜLBÜL	ANKARA HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY, TURKEY
Dr. OSMAN PALA	KARAMANOĞLU MEHMETBEY UNIVERSITY, TURKEY
Dr. ÖZLEM SÖKMEN GÜRÇAM	İĞDIR UNIVERSITY, TURKEY
Dr. RAMAZAN EKİNCİ	İZMİR BAKIRÇAY UNIVERSITY, TURKEY
Dr. REMZİ BULUT	BURDUR MEHMET AKİF ERSOY UNIVERSITY
Dr. SAHRA SAYĞAN TUNÇAY	KASTAMONU UNIVERSITY, TURKEY

Uluslararası Danışma ve Bilim Kurulu / International Scientific and Advisory Board

---

Dr. SEID AHMED MOHAMMED
Dr. SERDAR YAY
Dr. SEVTAP UĞUR
Dr. SÜLEYMAN EMRE ÖZCAN
Dr. ŞAKİR İŞLEYEN
Dr. TOLGA DAĞLAROĞLU
Dr. URAL GÖKAY ÇİÇEKLİ
Dr. VAHDET ÖZKOÇAK
Dr. YAŞAR AKÇA
Dr. ZAHİDE ACAR
Dr. ÖMER AYDIN
MSc. ETHEM YENİĞÜN

ARBA MINCH UNIVERSITY, ETHIOPIA
SÜLEYMAN DEMİREL UNIVERSITY, TURKEY
UŞAK UNIVERSITY, TURKEY
MANİSA CELAL BAYAR UNIVERSITY, TURKEY
VANYÜZÜNCÜ YIL UNIVERSITY, TURKEY
ANKARA HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY, TURKEY
EGE UNIVERSITY, TURKEY
HİTİT UNIVERSITY, TURKEY
BARTIN UNIVERSITY, TURKEY
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART UNIVERSITY, TURKEY
MANISA CELAL BAYAR UNIVERSITY, TURKEY
TÜRKİYE İÇ DENETİM ENSTİTÜSÜ, TURKEY

İzmir Sosyal Bilimler Dergisi bilimsel/özgün araştırma makaleleri yayınlamaktadır. Haziran ve Aralık olmak üzere elektronik olarak yılda iki kez yayınlanır. Kapsamına giren **Türkçe, İngilizce ve Fransızca** dillerinde yazılmış makaleler yayınlayan ve 11 farklı ülkeden bilim insanlarını kurullarında barındıran **uluslararası bilimsel hakemli bir dergidir**.

Hakemlik süreçlerinde çift taraflı kör hakemlik sistemini kullanır. Açık erişim ilkesini benimsemiştir. Açık erişim, işlem ücreti, yayın ücreti veya başka bir ad altında yazarlardan ücret talep edilmemektedir.

Bu dergide yayınlanan makalelerin bilim ve dil bakımından sorumluluğu yazarlarına aittir. Dergide yayınlanan makaleler kaynak gösterilmeden kullanılamaz.

İzmir Journal of Social Sciences publishes scientific/original research articles. It is published electronically twice a year, in June and December. It is an **international scientific refereed journal** that publishes articles written in **Turkish, English and French**, and includes academicians from 11 different countries in its boards. Uses "Double-Blind Peer Review" in reviewing processes. It has adopted the open access principle. No fee is requested from the authors for open access, processing, publication fee or otherwise. It is totally **FREE**.

The responsibility of the articles published in this journal in terms of science and language belongs to the authors. The articles published in the journal cannot be used without reference.

ÖNSÖZ

Sosyal bilimler alanında özgün çalışmaların yayımlandığı bir dergi olan İzmir Sosyal Bilimler Dergisi'nin 3. cilt 1. sayısı ile karşınızdayız.

Dergimiz, 5 Temmuz 2021 tarihinde **İzmir Akademi Derneği**'ne devredilmiştir. Dergimizin yeni yayıncısı olan İzmir Akademi Derneği ile dergimizi daha ileri taşımak için çalışmalımıza hız kesmeden devam ediyoruz.

Dergimizin bu yeni sayısında büyük bir özen, özveri ve dikkatle hazırladığımız birbirinden değerli **on adet(10)** makale yer almaktadır. Bu on adet makaleden sekiz adeti Araştırma, iki adeti Derleme makalesidir. Makalelerden üç adeti İngilizce, bir adeti Fransızca ve altı adeti Türkçe dilinde yayınlanmıştır.

Dergimiz, uluslararası dizinlerde taranmak ve yayınlanan makalelerin görünürlüğünü arttırmak için gereken çalışmaları titizlikle yürütmektedir. Dergimizde yayınlanan makalelerin daha fazla atıf alması için çeşitli yöntemler denenmektedir. Tüm bu çalışmaların en kısa sürede sonuçlarını göstereceğine inancımız tamdır. Bu dileklerle dergimizin yeni sayılarında görüşmek üzere sağlıklı günler dileriz.

Dr. Öğr. Üyesi Ömer AYDIN
Editör

İÇİNDEKİLER / CONTENT

<u>Makaleler/Articles</u>	<u>Tip/Type</u>	<u>Sayfa/ Page</u>
Osmanlı Devleti'ndeki Güç İlişkileri Üzerinden Sened-i İttifak'a Dair Bir Değerlendirme <i>Yunus Emre ÖZKUL</i>	Derleme Review	1
Egalité des sexes selon les politiques éducatives: analyse des textes de communication politique en Turquie <i>Ebru EREN</i>	Özgün Araştırma Original Research	16
İngilizlere Başkaldırı: Sipahi İsyanında Bengal Ordusunu İsyana Götüren Sebepler <i>Hüseyin GÜNARSLAN</i>	Özgün Araştırma Original Research	26
Interaction between commodity prices and freight rates: Content analysis of the dry bulk market reports <i>Abdullah AÇIK, Sadık Özlen BAŞER</i>	Derleme Review	39
Analyzing The Focus of the Turkish Public Oversight Accounting and Auditing Standards Authority for Increasing the Accounting Information Quality <i>Melissa Nihal CAGLE</i>	Özgün Araştırma Original Research	49
Türkiye'deki Büyük Ölçekli Mevduat Bankalarında Faiz Dışı Gelirlerin Banka Performansına Etkisi <i>Aylin ÇELİK KARA, Şenol BABUŞÇU, Adalet HAZAR</i>	Özgün Araştırma Original Research	62
Açık ve Uzaktan Öğrenmede Etkileşimli Elektronik Kitapların Kullanım Kabulünü Etkileyen Faktörler <i>Arif DAŞ, Mehmet Cem BÖLEN, Nihal DAŞ</i>	Özgün Araştırma Original Research	73
Examining university students' feelings of the inadequacy in the context of their relationship with their parents and friendship quality <i>Durmuş ÜMMET, Burcu TEKİNER, İzel ERİŞTİREN</i>	Özgün Araştırma Original Research	84
Tüketicilerin Seyahat Tercihleri İle Koronafobi Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi <i>Kadir SAĞLIK, Adnan DUYGUN</i>	Özgün Araştırma Original Research	96
Karşılaştırmalı Bir Bakışla Ak Parti, Deva Partisi ve Gelecek Partisi Parti Programlarında Dış Politika Vizyonu <i>Akif ÇARKÇI</i>	Özgün Araştırma Original Research	106

Osmanlı Devleti'ndeki Güç İlişkileri Üzerinden Sened-i İttifak'a Dair Bir Değerlendirme*

An Evaluation On Sened-i İttifak Through Power Relations in The Ottoman Empire

Yunus Emre ÖZKUL¹

Öz

Türk tarih yazıcıları, Osmanlı Devleti'ndeki iktidar kavramını padişahlık makamıyla sınırlandırma eğilimindedir. Bu husustaki eğilim, padişahın mutlak otoritesini güçlü bir şekilde vurgularken, devletin geniş bürokratik yapısı içinde iktidar kavramının karmaşık bir bileşenden meydana geldiğini göz ardı etmektedir. Burada padişahın ayırıcı vasfı, iktidar bileşenini meydana getiren aktörlerin zaman içerisinde değişmesine rağmen, padişahın konumunu sürekli olarak muhafaza etmesidir. Ancak altı yüz yıllık Osmanlı tarihi içerisinde iktidarın merkezileştiği ve tek elde toplandığı dönemler olmuştur. Buna karşılık padişah, bu tarihsel sürecin büyük bir bölümünde iktidarı başka aktörlerle paylaşmak durumunda kalmıştır. Sened-i İttifak'ın imzalandığı zaman dilimi de bu dönemlerden birini ifade etmektedir. Bu çalışmada Sened-i İttifak'ı temel örneklem olarak almamızın sebebi, belki de tarihinin hiçbir döneminde Osmanlı iktidar yapısının bu derece parçalanmamış olmasıdır. Öte taraftan merkezde gücünü artıran aktörler hiç olmadığı kadar belirgin hale gelmiştir. Dolayısıyla Sened-i İttifak, Osmanlı iktidar dengelerindeki değişimi anlamada önemli bir örnek olaya dönüşmektedir. Araştırma sonucunda Osmanlı iktidar bileşenini oluşturan dört aktörün bulunduğu ve bunların merkezi iktidarda temel güç haline gelebilmek için aralarında ittifaklar kurmaya çalıştıkları tespit edilmiştir. Bu durum nedeniyle Osmanlı iktidar yapısının -en azından bazı dönemlerde- birleşik bir siyasal güç ya da monoblok bir yapıyı temsil etmediği anlaşılmaktadır. Bu çalışmada niteliksel bir araştırma yöntemi tercih edilmiş ve elde edilen veriler sınıflandırılarak doküman analiziyle yorumlanmıştır.

Anahtar Sözcükler: Sened-i İttifak, Osmanlı Devleti'nde iktidar, Osmanlı'da Ayanlar, Alemdar Mustafa Paşa, II. Mahmut

Abstract

Turkish historians tend to limit with the sultanate the concept of power in the Ottoman Empire. While this trend strongly emphasizes the absolute power of the sultan, it ignores that the concept of power from to consists of a complex component within the broad bureaucratic structure of the government. The distinctive characteristic of the sultan is that, although the actors that make up the component of power changes to whit time, the sultan maintains his position continuously. However, in the six hundred years of Ottoman history, there were periods in which power was centralized and concentrated in one hand. Whereas, the sultan had to share power with other actors in most of this historical process. The process in which the Sened-i İttifak was signed represents one of these periods. The reason for we take the Sened-i İttifak as a basic example in this study is that perhaps the Ottoman power structure has never been so fragmented in any period of its history. On the other hand, actors who have increased their power in the center have become more prominent than ever. Therefore, the Sened-i İttifak becomes an important example in understanding the change in the balance of power in the Ottoman Empire. As a result of the research, it was found that there are four actors that constitute the Ottoman power component and they try to form alliances between them in order to become the main power in the central power. Therefore, it is understood that the Ottoman power structure - at least in some periods- did not represent a unified political power or a monoblock structure. In this study, a qualitative research method was preferred and the datas obtained were classified and interpreted by document analysis.

Keywords: Sened-i İttifak, power in the Ottoman Empire, Ayans in the Ottoman Empire, Alemdar Mustafa Pasha, Mahmut II

1. GİRİŞ

Osmanlı Devleti, sadece tarih disiplinine değil, siyaset bilimi, kamu yönetimi, uluslararası ilişkiler ve anayasa

hukuku gibi disiplinlere de geniş bir malzeme sunmaktadır. Özellikle yönetsel yapının içindeki iktidar ilişkileri ya da iktidarın yapısı ve doğası, iktidar içindeki güç dengeleri ve bu gücün zamana ve değişen koşullara bağlı olarak farklı

* In this article, the principles of scientific research and publication ethics were followed. / Bu makalede bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur.

¹ Yunus Emre ÖZKUL

ORCID ID: 0000-0002-5915-0770

Doktora Öğrencisi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin Üniversitesi, Mersin, Türkiye, efemerid33@gmail.com

Tarih Öğretmeni, Milli Eğitim Bakanlığı, Mersin Mehmet Adnan Özçelik Anadolu Lisesi, Mersin, Türkiye.

PhD Student, Graduate School of Social Sciences, Mersin University, efemerid33@gmail.com

History Teacher, Ministry of National Education, Mersin Mehmet Adnan Özçelik Anatolian High School, efemerid33@gmail.com

Geliş Tarihi/Received : 18.06.2020

Kabul Tarihi/Accepted : 23.10.2020

Çevrimiçi Yayın/Published : 23.10.2020

Makale Atf Önerisi /Citation (APA):

Özkul, Y.E. (2021). Osmanlı Devleti'ndeki Güç İlişkileri Üzerinden Sened-i İttifak'a Dair Bir Değerlendirme. *İzmir Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (1), 1-15.

DOI:10.47899/ijss.20213101

kurumlar ya da aktörler üzerinde birikmesi, söz konusu disiplinlerin ilgisini çekmektedir. Bununla birlikte Osmanlı Tarihi üzerine uzmanlaşmış çoğu akademisyen, Osmanlı Devleti'ndeki iktidar kavramını -merkezî iktidar ve yerel iktidar ayrımı biçiminde- oldukça basitleştirerek açıklama eğilimindedir. Bu basitleştirme yapılırken iktidar, çoğu durumda egemenlik kavramıyla da karıştırılmaktadır.

İktidar, bir bireyin ya da topluluğun, diğer insanları yönetme ve/veya yönlendirme gücü olduğu gibi, aynı zamanda bu gücü elinde bulunduran otoritedir. İktidar konusunda postyapısalcı yaklaşımın temsilcisi olarak kabul edilen Fransız düşünür Foucault, teorik açıdan iktidar kavramıyla ilgili en ciddi sorunlardan birinin "güç" kavramı ile olan yakınlığı olduğu görüşündedir ve iktidar kavramının güç ilişkileri içerisinde ele alınması gerektiğini belirtmektedir (Foucault, 1993: 94). Daha somut bir kavram olan güç, çoğu durumda iktidar kavramının yerine kullanılmaktadır. Ancak iktidar, gücü kontrol edebilme yetisini de bünyesinde barındırmaktadır. Dolayısıyla iktidarın zayıflaması, gücün ya da güç merkezlerinin toplum içinde serbest hareket etmesine ve gerektiğinde iktidarı yönlendirebilmesine yol açmaktadır. Toplumsal ilişkide iktidar, bir kişinin başkalarından, buyruklarına uymalarını talep etme hakkına sahip olduğu duruma karşılık gelmektedir. Bu hakkı yaratan ve veren ise ilişkinin içinde kurulduğu norm ve değerler sistemidir. Buyurma hakkı genellikle güç ile donatılır ama iktidarsız güçler olabildiği gibi, güçsüz iktidarlar da vardır. İktidar olmayan odaklara, zorlama veya saygınlığa dayanan güç ile itaat sağlanabilmektedir (Bayram, 2003: 35-36). Buradan hareketle Osmanlı Devleti'nde padişah, çoğu durumda iktidarın değil ama egemenliğin biricik temsilcisi olarak görünmektedir. Zira egemenlik, devlet-toplum ilişkisinden ve bu ilişkinin geleneksel formundan doğan mutlak gücü temsil etmektedir.

Padişahın egemenliğinin, tanrısal ya da geleneksel meşruiyet kaynaklarına rağmen devletin yönetsel aygıtları ve iktidar alanları, çoğu durumda farklı kurumsal güç merkezlerinin bünyesinde toplanmıştır. Osmanlı Devleti'nde iktidar alanının farklı kurum ve aktörler tarafından paylaşılması, Foucault'nun iktidar kavramsallaştırmasını hatırlatmaktadır. Foucault, devleti tek bir iktidar alanı olarak görmek yerine, tıpkı diğer alanlarda olduğu gibi çoklu ve çoğu durumda birbiriyle çelişen iktidar ilişkileri alanı olarak görmeyi tercih etmektedir (Foucault, 2002: 43-44).

Osmanlı Devleti'nde iktidar ve güç ilişkilerinin bu kaygan ve

değişken yapısı, şüphesiz devletin içinde bulunduğu koşullara bağlı olarak da şekillenmiştir. Ancak gücün ve buna bağlı olarak iktidar kavramının farklı kurum ve aktörler üzerinde birikmesi Osmanlı geleneksel sisteminin ürettiği bir sonuç olarak görünmektedir. Bu açıdan Sened-i İttifak, Niyazi Berkes'in ifadesiyle "*eski Osmanlı sisteminin kapanışının başlangıcı*" (Berkes, 2018: 145) olarak kabul edilebilir. Zira Sened-i İttifak olayı Osmanlı Devleti'nin geleneksel sistemindeki güç ve iktidar çelişkilerinin hem zirvesi hem de son perdesidir.

Osmanlı Devleti'nin yönetimindeki güç ve iktidar karmaşasını görünür kılması açısından Sened-i İttifak, bu alanda araştırma yapmak isteyenlere oldukça fazla miktarda veri sunmaktadır. 19. yüzyılın hemen başında *merkezî iktidarı* temsil eden cephe, *yerel iktidar* unsurlarıyla anlaşma yoluna gitmek zorunda kalmış ve bu konuda oluşan literatür, taraflar arasındaki anlaşmayı, merkezî iktidarın ne derece zayıflamış olduğunun göstergesi olarak sunmuştur. Varılan bu sonuç, haksız olmamakla birlikte merkezî iktidarın konsolide olduğu ön kabulüne dayanmaktadır. Foucault'nun dediği gibi; "*İktidar dolaşımında olan ve zincir biçiminde işleyen bir şey olarak çözümlenmelidir. Şu ya da bu olarak belirlenemeyen iktidar, hiçbir zaman belli bir kesimin elindedir denemez. İktidarın varlığı, onun nasıl bir ilişkiler ağı içerisinde yer aldığı netleştirildiğinde doğru olarak ortaya konabilir*" (Foucault, 2002: 43). Sened-i İttifak'ın imzalandığı dönemde olduğu gibi, Osmanlı tarihinde çoğu durumda merkezî iktidar, parçalanmış güç ilişkileri tarafından oluşmuş bir yapıya sahiptir.² Ancak iktidarı paylaşan birden fazla gücün bulunması, her durumda bir karmaşanın yaşandığı anlamına da gelmemelidir. Zira merkezî iktidarı paylaşan bu güç odaklarından biri, çoğu durumda yönetsel erkin kontrolünü domine ederek devlette istikrarın devamını sağlamıştır. Buna karşılık Sened-i İttifak'ı ortaya çıkaran koşullarda böyle bir durum söz konusu değildir. Merkezî iktidarın kontrolüne talip olan unsurlardan hiçbiri, konumunu diğerlerine kabul ettiremediği için istikrarsız bir ortam oluşmuştur. Dolayısıyla bu sözleşme, merkezdeki taraflardan birinin diğerlerine karşı yerel güç unsurlarıyla ittifak kurarak üstünlük kurma çabası olarak değerlendirilmelidir. Ancak olgunun bu çerçevede sağlıklı bir şekilde incelenebilmesi için Osmanlı klasik döneminde iktidar dengelerinde yaşanan değişimlere de bakmak gerekmektedir.

Sened-i İttifak örneklemeyle Osmanlı iktidar yapısı ve güç ilişkilerini anlamak üzerine odaklanılan bu çalışmada, temel materyal olarak kitaplar, makaleler ve akademik tezler

² Osmanlı Devleti'nde egemenliğin sahibi olan Padişah, devletin tarihinin büyük bir bölümünde iktidarı, belirli güç odakları vasıtasıyla ya da bu odaklarla birlikte kullanmak durumunda kalmıştır. Bu güç odakları zamana ve koşullara göre değişiklik gösterebilmiştir. Bir dönem Vezir-i Âzam, diğer bir dönem Divan-

Hümayun kurumsal bir güç olarak iktidarı yönlendirirken, başka dönemlerde Yeniçeriler ya da Ulema, devlet içerisinde güç merkezi haline gelerek iktidar içerisinde belirleyici bir konum elde etmişlerdir.

kullanılmıştır. İncelemeyi yaparken kaynaklar, çeşitli açılardan sınıflandırılmıştır. Birincisi; Osmanlı iktidar yapısı ile çalışmada örneklem olarak alınan Sened-i İttifak üzerine yoğunlaşan kaynaklar arasında yapılan bir sınıflandırma, ikincisi ise; Sened-i İttifak'a dair farklı değerlendirmeler ve bakış açılarına yönelik yapılan sınıflandırmadır. Bu çalışmada nitel araştırma yöntemi tercih edilmiş ve veri toplama teknikleri sayesinde çalışmamız şekillenmiştir. Verilerin ortaya çıkması ve birikmesi bağlamında Osmanlı iktidar yapısı, burada yer alan güç ilişkileri ve Sened-i İttifak ile alakalı yayınlar tespit edilmiştir. Analiz süreci, dört aşamalı olarak planlanmıştır. İlk iki aşamada elde edilen veriler sınıflandırılarak araştırmanın tematik alanları belirlenmiş ve verilere dayalı betimsel analiz yapılarak ortaya çıkan bulguların, daha önce belirlenen tematik alanlarla ilişkilendirilmesi sağlanmıştır. Üçüncü aşama olan içerik analizinde ise değişkenler arasındaki ilişki daha ayrıntılı bir analize tabi tutulmuş ve daha önce elde edilen bulgularla bunlar temellendirilmiştir. Son aşamada, analitik yorumlama yapılmıştır. Burada elde edilen sonuçlar, literatürle birlikte karşılaştırılarak tartışılmıştır. Bu çalışmada etik kurul izni ve/veya yasal/özel izin alınmasını gerektirecek bir husus bulunmamaktadır.

2. OSMANLI DEVLETİ'NDE KLASİK DÖNEM İKTİDAR VE GÜÇ İLİŞKİLERİ

Osmanlı Devleti'nin kuruluş zamanlarına dair oldukça az sayıda belge bulunduğu için, yönetsel gücün tam olarak nasıl kullanıldığı bilinmemektedir. Ancak nicelik ve nitelik açısından az olan bu belgeler yine de küçük ipuçları sunmakta ve bu konuda bir bakış açısının şekillenmesine yardımcı olmaktadır. Türkmen ve göçebe aşiretlerini Bizans sınırında örgütleyen Osman Bey'in, kurmuş olduğu bu yeni organizasyonun mutlak lideri olduğu kesindir. Osmanlı'nın henüz yeni kurumsallaşmaya başladığı bu dönemlerde Bey, yönetsel gücün biricik temsilcisi olarak görünmektedir (Köprülü, 1972: 179). Devletin kurulma ve kurumsallaşma dönemlerini ifade eden 14. ve 15. yüzyıllarda Bey'in (bir başka ifadeyle padişahın) mutlak iktidarına en büyük tehdidin kendi aile fertlerinden geldiği bilinmektedir. Hatta bu nedenle I. Murat ve I. Bayezid kardeşlerini ortadan kaldırmış ve Fuat Köprülü'nün ifadesiyle padişah, "*hâkimiyetini taksim etmemiştir*" (Köprülü, 1972: 179).

Osmanlı Devleti'nde 15. yüzyılın ilk yarısında, padişahın mutlak iktidarını tehdit eden başka bir güç merkezi kurumsallaşmaya başlamıştır. "Vekil-i mutlak" olarak nitelendirilen bu güç, yani vezirlik makamı, aslında ilk olarak Orhan Bey döneminde kurulmasına rağmen, 14. yüzyıl sonlarında kurumsal bir yapıya dönüşmeye

başlamıştır. Bu makamı Fatih dönemine kadar domine eden Çandarlı ailesi, siyasi bunalımların da etkisiyle padişahın yanında gerçek bir iktidar ortağı haline gelmiştir. Çandarlı ailesinin devlet içerisinde ürkütücü bir iktidar ortağına dönüşmesi, "Vezîr-i Âzam" makamından alınan gücün yanı sıra, bir Türkmen aşireti olarak toplumsal meşruiyet kaynaklarının güçlü olmasından kaynaklanmaktadır. Fatih Sultan Mehmet, merkezîyetçi bir hükümdar olarak önce iktidarı paylaşmak zorunda kaldığı Çandarlı ailesini yönetsel yapı içerisinden tasfiye etmiş (Mumcu, 2007: 57), ardından da mutlak iktidarını tehdit eden kendi ailesi için çıkardığı kanunname ile "kardeş katli"ni meşru bir zemine oturtmuştur (İnalçık, 2019a: 233).

Osmanlı Devleti'nde Divan-ı Hümayun da belirli bir dönem padişahın mutlak iktidarını paylaşmak zorunda kaldığı güç merkezlerinden birini oluşturmuştur. Tarih araştırmacıları tarafından Osmanlı merkez bürokrasisinin temeli kabul edilen Divan-ı Hümayun teşkilatı 17. yüzyılın ortalarına kadar etkinliğini ve etkililiğini devam ettirmiştir. Bu dönemden sonra kurumsal olarak yapısı ve çalışma düzeni bozulmaya başlayan Divan, güçlü konumunu yitirmiştir (Mumcu, 1986: 21). Divan-ı Hümayun'un farklı tanımları olsa da genel kabul, Divan'ın yüksek dereceden devlet bürokrasisinin haftanın belirli günlerinde toplandığı, yürütme ve yargı gücünün yanında kanun hazırlama yetkisine de sahip bir kurul olduğudur. Orhan Bey döneminde vezirlik makamının oluşturulmasıyla birlikte güçlenmeye başlayan Divan, Fatih döneminde merkezleşmenin de etkisiyle gücünü artırmıştır. Ancak Mumcu'nun da belirttiği gibi Divan-ı Hümayun'un yapısı, işleyiş biçimi ve karar alma mekanizması bu konudaki yetersiz belgeler nedeniyle tam manasıyla aydınlatılamamaktadır.³

Osmanlı devlet organizasyonu içerisinde Vezîr-i Âzam'ın siyasal otoritesiyle Divan-ı Hümayun'un kurumsal gücü arasında mutlak bir çelişki göze çarpmaktadır. Zira birinin gücünü artırması diğerinin zayıflamasına yol açmıştır. Örneğin Mumcu'ya göre Divan-ı Hümayun, Fatih döneminde gelişimini tamamlamış ve tam olarak kurumsal bir yapıya kavuşmuştur (Mumcu, 1986: 21). Öte taraftan Fatih, ulema dışındaki önemli askeri sınıf üyelerini devşirmelerden seçerek, Çandarlı ailesi tarafından çok güçlendirilen Vezîr-i Âzam makamını kendine bağlamış ve siyasal gücü tamamıyla merkezileştirmiştir (Mumcu, 1986: 28). Bu, güçlü bir Divan-ı Hümayun'un ama bunun yanında eskiye oranla gücünü yitirmiş bir Vezîr-i Âzam makamının başladığı süreç olmuştur. 17. yüzyılın ortalarında birtakım iç ve dış siyasi etkilerle padişahın en azından siyasal bir karakter olarak zayıflaması, Divan-ı Hümayun'un da yozlaşmasına yol açmış ve böylece siyasal ve yönetsel gücün Padişah divanından

³ "Divan-ı Hümayun'da zabıt tutulmadığı için defterlerin ve evrakın incelenmesi

de karar sürecinin nasıl oluştuğunu bize göstermemektedir." Mumcu, 1986: 8.

Vezir-i Âzam'ın kendi divanı olan İkinci Divan'ına kaymasına neden olmuştur.⁴ Ancak 17. yüzyılda merkezî iktidar içerisinde güç kazanan bir diğer unsur ilmiye sınıfı ve bunu temsil eden şeyhülislamdır. Hüseyin Yılmaz, makalesinde bu iki ağırlık merkezi arasındaki iktidar mücadelesini aydınlatıcı bir şekilde yansıtmaktadır.⁵

Vezir-i Âzam, Osmanlı iktidar dengesinde ağırlık merkezlerinden biri olarak güçlü konumunu II. Mahmut dönemindeki merkezileşme hareketine kadar korumuştur. Ancak bu süreçte Vezir-i Âzam'ı padişahın mutlak gücüne karşı merkezdeki tek dengeleyici aktör olarak sunmak hata olacaktır. Zira, 17. yüzyılda Osmanlı iktidar yapısı üzerinde yönetsel gücü şekillendiren *baskı grupları* da güçlenmiştir. Bu gruplardan biri ilmiye sınıfı, diğeri ise yeniçerilerdir. Bu iki unsur, çoğu durumda yönetsel yapıdaki istikrarsızlıktan beslenmiş ve II. Mahmut dönemine kadar iktidar üzerindeki belirleyici konumlarını muhafaza etmeyi başarmıştır.

Merkezî iktidardaki istikrarsızlığın yanında yerelde de güçlü hanedanların varlığı dikkat çekmektedir. Ayan adı verilen söz konusu yerel güçlerin yükselişi aslında 17. ve 18. yüzyıl boyunca devam etmiş, 19. yüzyıla girildiğinde ise doruk noktasına ulaşmıştır. Ayanlık, 17. yüzyılda bozulan devlet otoritesi nedeniyle merkezî iktidarın, yerel ileri gelen ailelerden güç devşirmesi yoluyla ortaya çıkmıştır. İktidar çoğu durumda bu yerel güç unsurlarının meşruiyet zeminini onlara resmî unvanlar ve görevler vererek oluşturmuştur. Örneğin 18. yüzyılda Anadolu'da yer alan ayanlardan Manisa ve çevresinde Karaosmanoğulları, Bozok'ta Çapanoğulları, Kayseri'de Kalaycıoğulları, Emirağazadeler ve Zennecizadeler, Ankara'da Müdderiszadeler ve Nakkaşadeler, Konya'da Gaffarzadeler ve Mühürdarzadeler, Bilecik'te ise Kalyoncu Ali ailesi nüfuzlarını mütesellimlik yoluyla oluşturmuşlardır (İnalçık, 2019b: 76). Ayanlar, 18. yüzyıl boyunca özellikle Rumeli ve Anadolu'da büyük bir güce ulaşmalarına rağmen, birleşik bir siyasal güç ya da sınıfı temsil etmemişlerdir (Berkes, 2018: 137). Dolayısıyla merkezî iktidarın karşısında organize ve yekpare bir gücün bulunmadığı gözden kaçırılmamalıdır. Buna karşılık, merkezî yapının da dağınık bir görüntü sergilemesi

⁴Ali Akyıldız da bu hususta benzer bir tespitte bulunuyor: "Bilindiği gibi devletin ilk zamanlarında hergün toplanan divan, önce haftada dört, daha sonra iki, XVIII. Yüzyılın ilk yarısından itibaren de üç ayda bir güne indirilmiştir...Divanın bu suretle önemini kaybetmesine paralel bir şekilde hükümet işleri, tedrici olarak sadrazam sarayına, onun ikinci divanına kaymış ve Babiali önem kazanmaya başlamıştı." Akyıldız, 1992: 2. Hüseyin Yılmaz, Vezir-i Âzam'ın yükselişini ya da iktidarda ağırlık merkezinin İkinci Divan'ına kaymasını farklı yorumlamaktadır. Yılmaz'a göre Padişah bu iktidar devrini bilerek ve isteyerek yapmış, bu sayede yeniçerilerin merkezinde olduğu muhalefetle kendi makamı arasında bir tampon oluşturmuştur. "Saltanat erkinin yüksek memurlara devredilmesi, padişahları muhalefetle şahsen yüzleşmekten korurken, özellikle yeniçerilik gibi kurumların öncülük ettiği muhalefete de padişaha meydan okumaksızın hükümet gücünü sınırlama imkanı vermiştir. Muhalefetle hükümetin anlaşmazlığa düştüğü birçok

ayanların, güçlü olduğu izlenimini uyandırsa da aslında bunun böyle olmadığı II. Mahmut'un iktidarını sağlamlaştırmasından sonra girişeceği merkezileşme ile ortaya çıkmıştır.

3. MERKEZİ İKTİDARDA GÜÇ İLİŞKİLERİ VE SENED-İ İTTİFAK

Sened-i İttifak, Osmanlı iktidar yapısındaki karmaşık ilişkiler ağının anlaşılması açısından oldukça önemli bir değer taşımaktadır. Ancak araştırmacılar ısrarla Türk demokrasi ve anayasacılık hareketleri ekseninde konuyu ele almaktadır. Halbuki bu olay, anayasacılık bağlamında değerlendirildiğinde hak ettiği önemi yitirmektedir. Zira, Sened-i İttifak bu yönüyle tamamen başarısız bir girişim olarak sınırlı etkilere sahip olmuştur.

19. yüzyıla girildiğinde Osmanlı merkezî iktidar yapısında istikrarsızlığın zirve yaptığı görülmektedir. III. Selim'in iktidar dengelerini gözetmeksizin giriştiği reformlar, onun düşüşüne zemin hazırlamıştır.⁶ III. Selim'in devrilmesinin ardından yeniçeriler, merkezî iktidarda temel güç haline gelmiş ve IV. Mustafa'yı tahta çıkarmıştır. Ancak kısa bir süre sonra Rusçuk ayanı Alemdar Mustafa Paşa, merkezdeki eski reformcuların da desteğiyle İstanbul'a hâkim olmuş ve IV. Mustafa'yı tahttan indirerek III. Selim reformlarını desteklediği bilinen II. Mahmut'u tahta çıkarmıştır. Yaşanan bu iktidar mücadelesinin ardından padişah II. Mahmut, kendisini iktidara taşıyan ve yeniçerilerin merkezdeki güçlü konumunu gerileten Alemdar Mustafa Paşa'nın "diktatörlüğünü" kabullenmek durumunda kalmıştır (İnalçık, 1964: 603).

Alemdar Mustafa Paşa, yaklaşık dört ay süren Vezir-i Âzamlığı sırasında merkezî iktidarı kendi otoritesi etrafında güçlendirmek istemiş ve temel hedefinde yeniçeriler olduğu için, bu grubun iktidar mücadelesinde elde ettiği mevzileri geriletmeye çabalamıştır. Önce III. Selim'in yarıda kalan askeri reformunu yeniden diriltmek adına Sekban-ı Cedit adında merkezde yeni bir askeri güç yaratmaya çalışmış, ardından ayanları İstanbul'a davet ederek onların desteğini kazanmayı ummuştur. Yerel iktidarları temsil eden ayanlar, merkezî iktidara güvenmedikleri için İstanbul'a askeri kuvvetleriyle birlikte gelmişler ancak en güçlü ayanlar

durumda, padişahlar taraflar arasında aracılık etmeye çalışmışlar ve bunu yaparken de genellikle açıktan taraf tutmamaya özen göstermişlerdir." Yılmaz, 2008: 9.

⁵ 18. yüzyılın hemen başında Vezir-i Âzamlık makamını işgal eden Çorlulu Ali Paşa, şeyhülislam olan Paşmakçızade Ali Efendi'nin iktidar içindeki ağırlığını şu sözlerle eleştirmiştir: "Mademki şeyhülislam teveccüh-i hümayununuzla selefden ziyade istiklale mazhurdur, bu kulları idare-i umur ve hizmete kadir değilim." Hüseyin Yılmaz'a göre vezir-i azamın "şeyhülislamın üstünlüğüne karşı duyduğu kişisel kını bir yana, vezir-i azamı direnmeye sevk eden sorun bu iki makama ait yetkileri ayıran çizginin bulanıklaşmasına karşı olan meşru itirazdır." Yılmaz, 2008: 9.

⁶ Findley de benzer fikirlere sahiptir. "Selim'in talihsizliği, bu dönüşüme yeterli iç ve dış destek olmaksızın girişmiş olmasıdır." Findley, 2019: 34.

arasında sayılan Tepedelenli Ali Paşa ve Kavalalı Mehmet Ali Paşa askerleriyle bile olsa bu davete icabet etmekten imtina etmişlerdir. Ayanlarla Alemdar Mustafa Paşa arasında gerçekleştirilen toplantılar neticesinde alınan kararlar “Sened-i İttifak” adıyla bir protokole bağlanmıştır. Ancak anlaşıldığı kadarıyla bu protokolü sadece dört ayan imzalamış⁷, diğer ayanlar kendi bağımsızlıklarının sınırlanacağı endişesiyle memleketlerine dönmüşlerdir (Shaw ve Shaw, 1983: 27).

Sened-i İttifak, 19. yüzyılın başlangıcında Osmanlı iktidar yapısını oluşturan ağırlık merkezlerinden birinin (Sadrâzam Alemdar Mustafa Paşa'nın), siyasi ve yönetsel gücünü diğerlerine (padişah ve yeniçerilere) kabul ettirme çabasıdır. Okuduğunuz çalışmanın temel hipotezini teşkil eden bu cümle, bazı tarihçiler tarafından da -kısmen-desteklenmektedir. Örneğin, Sina Akşin, “... *Sened-i İttifak daha somut olarak ayanların örgütlenmesi, aynı zamanda yeniçerilere karşı bir silah olarak da düşünülmüştü. Bir yeniçeri isyanı çıktığında, ayanlar İstanbul'a gelip 'Vaka-yı Hayriye'yi gerçekleştireceklerdi* (Akşin, 1992: 119)” demektedir. Halil İnalçık ise Sened-i İttifak'ın imzalanmasına yol açan siyasi gelişmeleri “... *siyasi bakımdan imparatorluk içinde teşkilatlı gerçek kuvvetlerin, yani ocak, ulema ve taşrada hâkim ayanın, devletin karar verme yetkilerini fiilen ele geçirme mücadelesi şeklinde yorumlamak mümkündür.* (İnalçık, 1964: 603)” şeklinde değerlendirmektedir. Ancak her iki yaklaşım, güçlü bir tahlile dayanmakla birlikte iktidar mücadelesinin merkezine “baskı gruplarını” yerleştirmiş ve Padişahla Sadrâzâmı bütüncül bir güç varsayarak merkezî iktidarı monoblok bir yapı olarak kabul etmişlerdir. Oysaki Sened-i İttifak'ın kabul edilmesi sürecinde Padişah ve Sadrâzam'ın otoriteleri arasında da mutlak bir çelişki söz konusudur. Gerçi İnalçık, makalesinde Padişahı Sadrâzam'dan ayırarak belgenin Padişahın iradesi dışında imzalandığını ima etse de, “*mutlak haklarına riayeten padişahın şahsı bu yeminin dışında tutulmakla beraber devlet veya sadaret makamının hanedanlara karşı taahhütleri, neticede, yine padişahın taahhütleri şeklinde anlaşılmalıdır* (İnalçık, 1964: 606-607)” demiş ve merkezî iktidarı yekpare bir yapı olarak kabul etme pozisyonunu korumuştur.

Bu çalışmanın yüklendiği hipotezden farklı bir değerlendirme daha mevcuttur. Bu değerlendirmenin sahibi olan Niyazi Berkes'e göre, Sened-i İttifak iktidar bileşenini meydana getiren güçlerden birinin diğerlerine üstünlüğünü kabul ettirme çabası değil, söz konusu güçler

arasındaki bir uzlaşma arayışını ifade etmektedir. Bu durumu, “*İttifak Senedi, geleneksel bir feodal hukuku yazılı hale getirme girişimi olmaktan ziyade feodal haklar tanımayan bir gelenekte padişah adına sadrazam, şeyhülislam, yeniçeri ağası ile feodalleşmeye yönelmiş ayan arasında bir uzlaşma yaparak bunun koşullarına uymada ve uygulamada karşılıklı yetkiler tanıma girişimidir* (Berkes, 2018: 142)” diyerek ifade eden Berkes'in diğerleri gibi merkezî iktidarı bütüncül bir yapı olarak sunmaya çalıştığı görülmektedir. Sözleşme, iki tarafın birbirine verdiği taahhütleri içermektedir ve İnalçık'ın tespitiyle bir misak şeklindedir (İnalçık, 1964: 606). Ancak, merkezî iktidarı temsil eden taraf, ortak bir hedefe sahip olmadığı gibi farklı çıkarları temsil etmektedir.

Sened-i İttifak, başarısız bir girişim olarak tarihteki yerini almıştır. Kendisine uygulama alanı yaratamayan belgenin, başarısızlığındaki temel etken, meşruiyetinin zayıflığından kaynaklanmaktadır. Her şeyden evvel protokolün hedefinde yeniçeriler bulunmaktadır. Öte taraftan padişahın bu sözleşmeye soğuk baktığı pek çok kaynak tarafından dile getirilmektedir (Ahmet Cevdet Paşa, 1891: 7, Karal, 93 ve Tanör, 2001: 51). Sözleşmeyi imzalayan Alemdar Mustafa Paşa, birkaç hafta sonra yeniçeri isyanı sonucunda hayatını kaybetmiş, ayanlardan ise sadece dört tanesi sözleşmeye imza atmıştır. Tüm bu gelişmeler nedeniyle Sened-i İttifak'ın bir meşruiyet sorunu yaşadığı görülmektedir. Ancak söz konusu başarısızlığa rağmen Sened-i İttifak, herhangi bir küçümsemeyi de hak etmemektedir. Pek çok anayasa hukukçusu belgenin ilk anayasal metin olduğunu ifade etmektedir.⁸ Devletin laikleşmesi bağlamında bir ilerleme olduğunu iddia edenler de vardır.⁹ Biz burada, bu tartışmaların tarafı değiliz. Amaç, Osmanlı iktidar bileşenini meydana getiren güçlerin Sened-i İttifak girişimi karşısında nasıl pozisyon aldığını belirleyerek iktidar yapısındaki güç ilişkilerini anlamaya çalışmaktır.

3.1 Sened-i İttifak'ta Padişah'ın Pozisyonu

Osmanlı Devleti'nde teorik olarak iktidar kavramı, padişahlık makamının uhdesinde sembolleşmiştir. Padişah, egemenliğinin kendisine açtığı iktidar alanını, merkezî yönetimde yer alan birtakım güçler kanalıyla kullanmaktadır. Bu güçlerin, zamana ve koşullara bağlı olarak farklı kurum ya da aktörlerin bünyesinde biriktiği önceki bölümde belirtilmişti. Devlet içerisinde merkezileşmenin yaşandığı dönemlerde, söz konusu güç merkezlerinin gücü, Padişah'ın müsaade ettiği kadarıyla

⁷ Ali Akyıldız'ın yayınladığı Sened-i İttifak suretinde, Ayanlardan sadece Cebbarzade Süleyman, Karaosmanzade Hacı Ömer, Sirozî İsmail ve Çirmen Mutasarrıfı Mustafa'nın imzası bulunmaktadır. Bkz. Akyıldız, 1998: 222. Ahmet Cevdet Paşa'nın yer verdiği Sened-i İttifak suretinde de aynı isimler bulunmaktadır. Bkz. Ahmet Cevdet Paşa, 1891: 282.

⁸ Bülent Tanör, eserinde anayasa hukukçularının bu konudaki yaklaşımlarına

geniş yer ayırmıştır. Ayrıntı için bkz. Tanör, 2001: 56-64. Ayrıca Niyazi Berkes de belgenin basit bir anayasa taslağı olduğunu iddia etmektedir. Berkes, 2008: 138. Aynı yaklaşım Sina Akşin'de de görülmektedir. Akşin, 1992: 119.

⁹ Bahri Savcı'ya göre Sened-i İttifak girişimiyle Padişah, Tanrı'dan aldığı geleneksel meşruiyetini yeryüzüne indirmiş ve Ayanlara dayandırmıştır. Savcı, 1974: 11.

sınırlı kalmıştır. Ancak merkezî iktidarın zayıfladığı dönemlerde ise yönetimde ortaya çıkan boşluğu, aslında meşruiyetlerini Padişah'ın temsil ettiği egemenlikten alan, güç merkezleri işgal etmiştir. 19. yüzyılın başında buna benzer bir durum yaşanmış ve iktidarın zayıflığı karşısında kontrolsüz kalan güç merkezlerinden her biri, kendi otoritesini diğerlerine kabul ettirmek adına birtakım ittifaklar kurmaya çalışmıştır.

II. Mahmut, Sened-i İttifak'ın da imzalandığı saltanatının ilk yılında belki de Osmanlı tarihinin iktidar alanı en zayıf padişahlarından biri görünümündedir. Saltanatını Alemdar Mustafa Paşa'ya borçlu olan Padişah, bu dönemde sık sık Alemdar'ın meydan okumalarına maruz kalmış ve onun otoritesini kabullenmiştir.¹⁰ Alemdar Mustafa Paşa'nın merkezî yönetimi kendi otoritesi etrafında güçlendirmek adına ayanların devlete sadakatini sağlamayı ve onlarla kuracağı ittifakı bir senede bağlamayı istediği bilinmektedir. Alemdar bu girişimde bulunduğu sırada İstanbul'da tesis ettiği güçlü otoriteye rağmen yeniçerileri hala potansiyel bir tehdit olarak algılamıştır. Ancak Padişah'ın pozisyonu çok daha farklıdır. Zira onun geleneksel otoritesini tehdit eden en canlı güç Alemdar'ın kendisidir. Yeniçeriler de Padişah'a ziyandır ama en azından bu dönem itibarıyla sinmiş ya da uykuya dalmış bir tehdit olarak görünmektedir (Tanör, 2001: 41).

Alemdar Mustafa Paşa'nın ayanlarla gerçekleştirdiği "Meşveret-i Amme"nin ve burada alınan kararların imza altına alındığı Sened-i İttifak'ın, Padişah'ın iradesi dışında gerçekleştiği hususunda literatür neredeyse hemfikirler. Buna rağmen Padişah'ın senedi onayladığı ya da onaylamaya mecbur kaldığı da bilinmektedir. II. Mahmut'un Sened-i İttifak'a bakış açısı tek bir kaynağa, Ahmet Cevdet Paşa'ya dayandırılmaktadır. Ahmet Cevdet Paşa'nın aktardığına göre; Enderun ileri gelenlerinden Ömer Ağa "Bu senet sizin istiklal-i saltanatınıza dokunur. Lakin reddi dahi kabil değildir. Şimdilik çaresiz tasdik olunup sonra bunun fesih ve ilgası çaresine bakılmalıdır." demiş ve Padişah da gereğini yapmıştır (Ahmet Cevdet Paşa, 1891: 7).¹¹ Ahmet Cevdet Paşa'nın düştüğü bu kayıt doğru kabul edilmelidir zira sonraki gelişmeler bunu doğrulayacak mahiyette seyretmiştir. Netayicü'l-vukuat yazarı Mustafa Nuri Paşa'nın aktardığına göre, Padişah

Alemdar Mustafa Paşa'yı yok etmek için tertip edilen yeniçeri isyanından haberdar olmuş, fakat sessiz kalmıştır (Mustafa Nuri Paşa, 1992: 232). Ortaylı da benzer kanaattedir: "Genç padişah kısa bir boyun eğme devresinden sonra sadece ayanları değil, sadrazamı da gözden çıkarttı. Baş düşmanı olan kapıkulu askerinin Alemdar'ın konağına saldırıp onu yok etmelerini seyretti" (Ortaylı, 2014: 43).¹² Padişah'ın bu tavrına, Sened-i İttifak'la birlikte devlet içinde iyiden iyiye güç kazanan Alemdar Paşa'ya karşı gösterdiği tepkinin bir sonucu olarak bakılmalıdır.

II. Mahmut, Sened-i İttifak'ı kendi otoritesi açısından büyük bir tehlike olarak kabul etmiştir. Alemdar'ın ayanlarla kurduğu ittifakın ardından daha da güçleneceği düşüncesi Padişah'ı oldukça rahatsız etmiş olmalıdır. Kurulan bu ittifak karşısında Padişah'ın, yeniçerileri korumaya alarak, onların desteğini almaya çalıştığı iddia edilebilir. Zira yine Netayicü'l-vukuat yazarının aktardığına göre, ayanlarla yapılan Meşveret-i Amme'de yeniçeriliğin tümden kaldırılması gündeme gelmiş fakat Padişah buna razı olmamıştır (Mustafa Nuri Paşa, 1992: 229). Kemal H. Karpat da benzer bir fikre sahiptir. Karpat'a göre; "Ayan, yeniçeriden daha tehlikeliydi, çünkü yeniçeri nihayetinde 'devlet kulu' olmaktan ileri gidemezdi; ayan ise gerçek anlamıyla iktidara kendi damgasını vurmak istiyordu" (Karpat, 2017: 33). Yeniçeriler, belki de Padişahın verdiği bu örtülü destekten cesaretlenerek Alemdar'a karşı büyük bir isyan başlatmışlardır. Bunu net olarak belirlemek mümkün görünmüyor olsa da II. Mahmut'un Alemdar olayından sonra merkezileşme adına önceliği ayanlara verdiği ve onların gücünü kırmaya çalıştığı göz ardı edilmemelidir.

3.2 Sened-i İttifak'ta Alemdar Paşa'nın Pozisyonu

Çalışmanın bu bölümdeki başlığı "Sened-i İttifak'ta Sadrâzam'ın Pozisyonu" olarak alınabilirdi ancak Alemdar Mustafa Paşa, söz konusu dönem içinde otoritesini sadece Sadrâzamlık makamının kurumsal gücünden almamaktadır. Öte taraftan bu kurumsal güç, meşruiyetini Padişah'ın egemenliğine dayandırmaktadır. Ancak önceki bölümde belirtildiği üzere Padişah'ın temsil ettiği iktidar en azından bu dönemde oldukça zayıf görünmektedir. Literatür neredeyse istisnasız bir şekilde Alemdar'ın dört ay süren Sadrâzamlığını "diktatörlük" olarak nitelendirmektedir.¹³

¹⁰ "II. Mahmut'un tahta çıkma merasiminde maiyetinde yer alan Alemdar Paşa, tepeden tırnağa tüfek ve kılıçlarla donanmış 300 Arnavut'tan oluşan maiyetiyle gösteriş yapmaya devam etti. Yeni padişaha bu meydan okuma, onu geleneksel kanunları çiğneyen küstah bir maceracı olarak betimleyen düşmanları tarafından fark edilmekte gecikmedi." Aksan, 2017: 269.

¹¹ Aynı kaynağı çalışmasında Halil İnalçık (İnalçık, 1964: 607), Enver Ziya Karal (Karal, 93), Selçuk Özçelik (Özçelik 1959: 11), Bülent Tanör (Tanör, 2001: 44), Virginia H. Aksan (Aksan, 2017: 270) ve Niyazi Berkes (Berkes, 2018: 142) de kullanmıştır.

¹² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, aksi görüştedir. "... hadisat dikkatle gözden geçirilecek olursa Sultan Mahmud, bazı saray erkanının sözleriyle Alemdar'ın diktatörce hareketine karşı belki de münfeil ise bile Alemdar'ın yıkılmasını isteyecek ve

biraderinin iclası suretiyle saltanatı elden çıkaracak kadar gafil değildi" Bkz. Uzunçarşılı, 2010: 183. Uzunçarşılı'nın bu yorumu oldukça zayıf görünmektedir. Zira yazar, Alemdar'ın yok oluşuyla Mustafa'nın tekrar tahta çıkacağını varsaymış ve bu sayede Alemdar'ın yaşamasının II. Mahmut'un çıkarlarına uyduğu sonucuna varmıştır. Halbuki Mustafa, padişah sarayında adeta rehin tutulmuş ve Alemdar'ın ölümüyle derhal padişah emriyle boğdurulmuştur.

¹³ Halil İnalçık, 1964 yılında yayımlanan makalesinde Alemdar Mustafa Paşa'nın sadrazamlık dönemini "Alemdar'ın diktatörlük devri" olarak nitelendirmiştir (İnalçık, 1964: 603). İliber Ortaylı, "İmparatorluğun eski günlerinde görülebildiği gibi gene çifte bir egemenlik gelmişti. Devletin ilk yüz elli yılında Çandarlılar, 17. yüzyılda Köprülüler ailesinin üyeleri adeta taht sahibi sadrazamlar olarak hükümdarları zaman zaman gölgede bırakmışlardı. Şimdi Alemdar Mustafa Paşa

Buna rağmen, Paşa'nın siyasal konumunun sağlam olduğu da şüphelidir. Zira, henüz bir ayanken düzenlediği askerî bir operasyon neticesinde iktidarı ele geçirmiş olmasına rağmen, merkezdeki diğer aktörleri tasfiye edememiştir.

Alemdar Mustafa Paşa, neden ayanları İstanbul'a çağırması ve onlarla bir ittifak sözleşmesi imzalamıştır? Soru, bir başka açıdan da sorulabilir: Alemdar Paşa Sened-i İttifak'la neyi amaçlamıştır? Bu hususta en muteber kaynaklardan biri olarak gösterilen Halil İnalıcık'ın makalesi çelişkili bir yaklaşım sergilemektedir. İnalıcık'a göre Alemdar'ın Sened-i İttifak'ı düzenlemedeki temel amacı imparatorluk içinde birliği sağlamak ve merkezin otoritesini iade etmektir. İnalıcık; bu vesileyle Alemdar'ın, valileri ve ayanları merkezde düzenlenen "Meşveret-i Amme"ye çağırıldığını ve burada ayanlara Sened-i İttifak'ı imzalatırdığını belirtmektedir (İnalıcık, 1964: 604). Ancak yazar; makalesinin devamında, "Sened-i İttifak, bir harp ve ihtilal ortamı içinde iktidarı ele alan ayanlar tarafından Padişah'ın mutlak otoritesi karşısında açıkça kendilerinin durumlarını garanti altına almak gayesiyle kabul ettirilmiş bir vesikadır (İnalıcık, 1964: 607)" diyerek adeta kendini tekzip etmiştir. Dolayısıyla İnalıcık, Sened-i İttifak'ın bir merkez girişimi mi yoksa ayan dayatması mı olduğu noktasında netliğini yitirmektedir. Stanford Shaw, Alemdar Paşa'nın asıl amacının merkezî iktidardan ziyade devleti güçlendirmek olduğunu ima etmektedir. Shaw'a göre; Alemdar, III. Selim reformlarını kaldığı yerden devam ettirmek istemiş (reformlar devleti kuvvetlendirmek adına yapılmıştır) ve bu reformlara muhalefet eden ayanı ikna edebilmek için Sened-i İttifak formülünü üretmiştir (Shaw ve Shaw, 1983: 26). Her iki yaklaşım da Alemdar Paşa'nın; ayanı, devletin ve merkezî iktidarın güçlendirilmesinin karşısında en büyük engel olarak gördüğü ön kabulüne dayanmaktadır. Niyazi Berkes de, Alemdar Paşa'nın hükümdarlığın karşısındaki asıl tehdit olarak, ayanları gördüğünü

belirtmektedir.¹⁴

Yukarıda bahsi geçen yazarlardan farklı düşünen bir kesim daha bulunmaktadır. Örneğin ünlü tarihçilerden Erik Jan Zürcher'e göre, Alemdar Mustafa Paşa'nın Sadrâzamlığı, başkentteki ayan iktidarını temsil etmektedir.¹⁵ Dahası Zürcher, Alemdar Mustafa Paşa'nın, hasımlarını yani III. Selim'in tahttan indirilmesine yol açan 1807 darbesinin oyuncularını, yıldırıp tamamen itaat altına alma çabasından başka, kurduğu Sekban-ı Cedit ordusunun çekirdeğini de ayanın başkente gönderdiği askeri birliklerden oluşturduğunu belirtmektedir (Zürcher, 2017: 53). Kemal Karpat da benzer ifadelerle, "Rumeli ayanının iktidara getirdiği II. Mahmud (1808-39) Sened-i İttifak ile ayanın istediklerini gerçekleştirdi (Karpat, 2017: 33)" diyerek, ittifakın aslında ayanlara karşı yapılmadığını yazmıştır. Her ne kadar çelişkili bir yaklaşım sergilese de Halil İnalıcık, "Siyasi tarih bakımından Sened-i İttifak büyük ayanın, devlet iktidarını kontrol altına alma teşebbüsünü ifade eder (İnalıcık, 1964: 603)" demiş ve merkezî iktidarın ayanı değil, tam tersine ayanın merkezi kontrol altına almaya çalıştığını ifade etmiştir.

Sened-i İttifak yedi şart altında karara bağlanmış bir metindir. Bu şartlardan ikisi, doğrudan Padişah'ın otoritesine bağlılığa gönderme yapmaktadır.¹⁶ Ancak bu dönemde Padişahlık makamının iktidar alanının zayıflığı ve bir "diktatöre" dönüşen Alemdar'ın otoritesi hesaba katıldığında, metnin kastettiği asıl gücün bir bütün olarak merkezî iktidar olduğu rahatlıkla iddia edilebilmektedir. Bu dönemde merkezî iktidar ise *gücünü* Alemdar Mustafa Paşa'ya dayandırmaktadır. Dolayısıyla Padişah'a bağlılık, aslında Alemdar Paşa'ya bağlılık anlamına gelmektedir. Sened-i İttifak'ta yer alan şartlardan bir tanesi doğrudan Sadrâzamin otoritesine bağlılığa atıf yapmaktadır.¹⁷ Bu şartta da kimin kastedildiği bellidir. Metinde esas dikkati

da aynı rolü oynuyor gibiydi." diyerek sadrazamin diktatöre dönüşmesine gönderme bulunmaktadır (Ortaylı, 2014: 40). Bülent Tanör, Alemdar Mustafa Paşa'yı "merkezdeki asıl siyasî güç" olarak tanımlamaktadır (Tanör, 2001: 41). Karal'a göre Alemdar Mustafa Paşa, II. Mahmut'u tahta geçirdiği süreci yönetirken merkezde kendisinin mutlak otoritesini tesis edecek ekibi de kritik mevkilere yerleştirmiştir (Karal, 89). Stanford Shaw, bu süreçte Alemdar Mustafa Paşa'nın Padişah gibi davrandığını ve hatta zaman zaman II. Mahmut'u tehdit ettiğini şu sözlerle ifade etmektedir: "Alemdar Mustafa Paşa sanki gerçek hükümdar gibi davranıyor, tartışma ve onaylama formalitelerine girmeden emirler yayıyor, Sultan Mahmut'un itirazları karşısında kendisinin yerine, Kırım Hanlığı'nda hak iddia eden ve o sıralarda İstanbul'da yaşamakta olan Selim Giray'ı geçirmeyi dahi düşünüyordu." (Shaw ve Shaw, 1983: 29).

¹⁴ "O zaman görüldü ki. Hükümdarlığın karşısındaki asıl güç yeniçerilerde değil, ayan ve derebeylerdedir. ... Sadrazamlık makamına gelmiş bir ayanın himayesine dayanarak Nizam-ı Cedit'çiler padişahla yeniçeriler arasında değil, Padişahla ayan arasında bir ittifak kurarak, Osmanlı hükümdarının egemenliği altında yeni bir düzen kurulmasını tasarladılar." Berkes, 2018: 137.

¹⁵ "Böylece, İmparatorlukta merkezî denetimi yeniden kurmaya çalışan ilk Sultan'ın saltanatı, arzu edilenin tam tersine, başkentte ayanın iktidara gelişine sonlanmıştı." Zürcher, 2017: 53.

¹⁶ Ali Akyıldız'ın makalesinde Sened-i İttifak'ın orijinaline en yakın metin bulunmaktadır. Ancak bu çalışmada Önsoy'un anlam bütünlüğünü bozmayan

sadeleştirmesi kullanılmıştır. Ali Akyıldız'ın yayımladığı metin için bkz. Akyıldız, 1998: 215-222. Sened-i İttifak'ta Padişahın otoritesine birinci ve üçüncü şartlar altında atıf yapılmıştır. Birinci şart şu şekildedir: "Padişahın kendisinin ve egemenliğinin dokunulmazlığı hepimizin taahhüdü ve kefaleti altındadır. Vezirler, bürokrasi, ulema, ocaklılar veya ayanlar tarafından ona karşı bir ihanet veya itaatsizlik olursa, buna kalkışanları hep birlikte bastırmaya çalışacağız. Bu karara katılmayanları ona katılmaya zorlayacağız. Hayatta oldukça kendimiz, olmadıkça evlat ve torunlarımız saltanatın korunması ve bozulmasının önlenmesi sorumluluğunu üzerimize alıyoruz". Önsoy, 1986: 26. Üçüncü şart ise; "Hazine ve devlet gelirlerinin korunmasını taahhüt ederiz. Bunların toplanmasına, korunmasına, padişah, emirlerinin uygulanmasına, kim karşı gelirse hepimiz onu önleme görevi ile yükümlü olacağız (Önsoy, 1986: 26)" şeklindedir.

¹⁷ Vezir-i Âzam'ın otoritesine atıf dördüncü şartta yer almıştır. "Şimdiye kadar her türlü padişah emir ve yasaklarının sadrazamdan çıkması kanun olduğu gibi, bundan sonra da böyle olacak ve herkes büyüğünü bilip, vazifesinden başka işe kalkışmayacaktır. Her iş sadrazama arz edilip, izni alındıktan sonra ona göre hareket olunacaktır. Bu esasa karşı gelenlerden hepimiz. davacı olacağız. Aynı surette sadaret makamı da kanun dışı irtikap ve irtişada bulunursa veya devlete zararlı kötü işlere kalkışır ya da mutlak otoritesini kötüye kullanarak şahsi gayelerle hareket ederse, bunun, önlenmesine de hep beraber çalışacağımızı taahhüt ederiz." Önsoy, 1986: 26.

çeken unsur iki şartın doğrudan yeniçerileri tehdit olarak görmesi ve bu grubu hedef almasıdır. Yeniçerilerin muhtemel bir isyanında ittifakı meydana getiren tüm bileşenlerin müdahalesi vazife olarak kabul edilmektedir. Sened-i İttifak'ın mahiyeti işte bu iki şart altında ortaya çıkmaktadır.¹⁸ Bu girişim, neticede taraflar arasında yapılan bir ittifaktır ve her ittifakta olduğu gibi ortak çıkarlar ve ortak tehdit algıları söz konusudur. Alemdar Mustafa Paşa, kendi otoritesi karşısında yeniçerileri tehdit olarak algılamış ve bunlarla baş edebilmek için ayandan destek istemiştir. Önceki bölümde Sened-i İttifak'ın imzalandığı Meşveret-i Amme'de yeniçeriliğin tümden kaldırılmasının gündeme geldiği ve Padişah'ın buna müsaade etmediği unutulmamalıdır.

Buradan anlaşılacağı üzere Padişah ve Sadrâzâmın farklı tehdit algılarının olduğu ileri sürülebilir. Mutlak iktidarın anahtarı ittifaklarda görülmüş, bu nedenle Padişah yeniçerilere örtülü bir destek sunarken, Sadrâzâm ayanlarla anlaşmak zorunda kalmıştır. Ayan da sunduğu desteğin karşılığında yereldeki iktidarlarını güvence altına alacak tavizler koparmıştır. Nitekim Sened-i İttifak'ın iki maddesi doğrudan ayanların haklarına gönderme yapmaktadır.¹⁹

Sened-i İttifak'la ayanların desteğini alan Alemdar Mustafa Paşa, merkezde kendi otoritesini güçlendirmek ve tehdit olarak gördüğü yeniçerilere gözdağı vermek adına derhal yeni bir ordunun teşkiline girişmiştir. Sekban-ı Cedit adı verilen bu ordunun çekirdeğini ayanların merkeze getirdikleri askerî birlikler oluşturmuştur.²⁰ Ancak kurulan ittifakın ne kadar kırılgan olduğu birkaç hafta sonra anlaşılacak ve sahneyi tekrar yeniçeriler devralacaktır.

3.3 Sened-i İttifak'ta Ayan'ın Pozisyonu

Literatürün bir kısmı, Sened-i İttifak'ı bir ayan dayatması olarak nitelendirmekte, merkezî iktidardaki diğer

aktörlerin pozisyonunu eksik değerlendirmektedir. Bu yöndeki klasik yaklaşımlardan birine sahip olan Mümtaz Soysal; "1808 yılında, Sadrazam Alemdar Mustafa Paşa'nın çağrısı üzerine, silahlı adamlarıyla birlikte İstanbul yakınında çadır kuran ayan ve beyler, daha önce hazırlayıp 'İttifakname' adını verdikleri bir metni Padişah II. Mahmut'un görevlilerine kabul ettirmişler, kendileri de, görevlilerle birlikte bu vaatlerinin altına mühürlerini basmışlardı" (Soysal, 1992: 26)" diyerek Sened-i İttifak'ın bir ayan teşebbüsü olduğunu iddia etmektedir. Soysal, burada iddiasını güçlendirmek için Sened-i İttifak'ın taslağının "İttifakname" adıyla ayanlar tarafından zaten önceden hazırlandığını ileri sürse de, Tanör'ün ifade ettiği gibi, bu konuda en küçük bir kanıt rastlanmamıştır (Tanör, 2001: 53).

Ayanların, Alemdar Mustafa Paşa'ya sunduğu destek de sınırlı kalmıştır, zira sadece dört ayanın Sened-i İttifak'ı kabul ettiği görülmektedir. Tek başına bu durum bile, Sened-i İttifak'ın aslında bir ayan teşebbüsü ya da dayatması olamayacağını ileri sürmeye olanak tanımaktadır. Sened-i İttifak'tan bağımsız olarak ayanlara yaklaşımda da literatürde bir farklılık göze çarpmaktadır. Örneğin Selçuk Özçelik, ayanları, asayiş bozan ve itaat altına alınması gereken bir kitle olarak tasvir ederken (Özçelik, 1959: 2); Mümtaz Soysal, Avrupa'daki feodallere özenen, halk üzerinde otorite tesis etmiş derebeyleri (Soysal, 1992: 27) şeklinde nitelendirmektedir. Her iki örnek, ayanlara negatif bir anlam atfetmektedir. Ancak buna karşıt bir yaklaşım da mevcuttur. Örneğin, Kemal Karpat;

Tarih kitaplarının ayan hakkında verdiği bilgiler, tamamıyla merkezî hükümetin görüşünü savunduğu için, ayanı mütegalibe, derebeyi gibi göstererek alabildiğine kötülemektedir. Ayan arasında kendi bölgelerinde yaşayan halka zulmeden, köylülerin mülkünü zorla alanlar vardı; fakat halkın tarafını tutan, halk tarafından sevilen ve merkezî hükümete karşı halktan destek gören ayan sayısı da şüphesiz büyüktü. (Karpat, 2017: 34)

¹⁸ Senette yeniçerileri hedef alan şartlar ikinci ve altıncı maddeler altında karara bağlanmıştır. İkinci madde; "Kendimizin ve hanedanlarımızın, yaşaması, devletin yaşamasına bağlı olduğundan toplanacak asker devlet askeri olarak tahrir edilecektir. Ocaklar buna karşı koyarlarsa, hepimiz onları hain sayarak cezalandıracağız. (Önsoy, 1986: 26)" şeklindedir. Altıncı madde ise; "Devlet merkezinde askeri ocaklar veya başkaları tarafından herhangi bir kargaşa çıkarılırsa, bütün hanedanlar izne hacet olmaksızın merkeze yürüyüp o ocağın kaldırılmasını ve bunlar alelade şahıslar ise soruşturma sonunda idam edilmesini bütün hanedan ve ayan taahhüt edeceklerdir. (Önsoy, 1986: 26)" biçiminde ifade edilmiştir.

¹⁹ Ayanların hakları beşinci ve yedinci şartta yer almıştır. Beşinci şart; "Padişahın ve devlet otoritesinin korunmasına hepimiz kefil olduğumuz gibi, gerek memalik hanedanlarının devlete, gerek merkezdeki devlet büyüklerinin birbirlerine karşı emniyet duyması en büyük şarttır. Bunun sağlanması hepimizin ittihat ve ittifakıyla birbirlerimize kefil olmamıza bağlıdır. Bu sebeple ittifaka girmiş olan eşraf ve ayan, vükela ve rical birbirlerinin zatına ve hanedanına kefil olmalıdır. Şöyle ki, hanedanlardan birisine karşı bu birlik şartlarına aykırı bir hareketi olmadan devlet veya taşradaki vüzeradan bir taarruz ve ihanet ve suikast vukua gelir ise, hepimiz ittifakla bunun bertaraf edilmesine çalışacağız. Hanedan mümessilleri veya kendileri öldükten sonra hanedanlarının korunmasına vükela taahhüde buldukları gibi, hanedanlar da kendi yönetimlerindeki ayan ve ileri

gelenleri korumakla sorumlu olacaklardır. Hanedanlardan biri bunlara karşı el uzatacak olursa, sadrazamdan izin alınarak bunların yerine başkası seçilecektir. Kimse kendisine havale edilen yerden, bir karış öteye tecavüz etmeyecektir. Ederse hepimiz davacı olup mani olacağız. Bütün eşraf ve ayanlar yekvücut olup kargaşa ve ayrılık çıkaranları ittifakla bertaraf edeceklerdir. Reayaya zulüm yapanlar ve şeriat emirlerinin yerine getirilmesine karşı koyanlar birlikte cezalandırılacaktır. Keza vükelaya, ulemaya ve büyük-küçük devlet adamlarına dahi haksız muamele yapılmasına eşraf ve ayan kefil olacaklardır. Birisinin suçu olursa, tahkikattan sonra sadaret makamı suçuna, göre ceza verecektir. (Önsoy, 1986: 26)" biçiminde ifade edilmiştir. Yedinci madde ise; "Reyanın korunması esas olduğuna göre hanedan ve ayanlar kendi idareleri altındaki, kazaların asayişine ve vergilerin mutedil olmasına dikkat edeceklerdir. Bunun için vükela ile hanedan arasında görüşme sonunda vergilerin kaldırılması yolunda verilecek kararların uygulanmasına itina gösterilecektir. Hanedanlar birbirlerinin durumuna nezaret ederek zulüm yapanları garaz gütmeksizin, devlete ihbar edip, ittifakla zulmün önlenmesine çalışacaklardır. (Önsoy, 1986: 26)" şeklindedir.

²⁰ "Bu yeni kuvvetin çekirdeğini Kadı Abdurrahman Paşa'nın (kendisi bir ayandır) toplantıya getirdiği, hızlı ateş eden tüfeklerle donatılmış 3000 kişilik ordu oluşturuyordu. Buna eski Nizam-ı Cedit ordusundan geri kalanlar ile Karaosmanoğlu ve Çapanoğlu liderlerinin getirdikleri askerler katıldılar." Shaw ve Shaw, 1983: 28.

diyerek, ayan konusundaki negatif yaklaşımı eleştirmiştir. Halil İnalçık da, Karpat'ın yaklaşımına benzer şekilde;

Ayan, halkın temsilcisi ve koruyucusu rolünü üzerine aldığından, bu vesika bir bakıma merkezî idarenin ve onu temsil eden valilerin keyfi hareketlerine karşı genel bir direnme teşebbüsü şeklinde de yorumlanabilir. Birçok bölgede valilerin keyfi vergi toplama teşebbüslerine karşı ayanın karşı koyduğunu ve halkın burada kendilerini desteklediğini hatırlamalıyız. (İnalçık, 1964: 608)

demektedir.

Peki, ayan Sened-i İttifak'la Alemdar Paşa'ya neden destek vermiştir? Bu sorunun iki cevabı bulunmaktadır. Birincisi, Halil İnalçık'ın dediği gibi ayan sunduğu destek karşılığında, kendi durumunu devlet katında garantiye almak istemiştir (İnalçık, 1964: 607). İkincisi ise devletin güçlenmesinin ve hatta ülke bütünlüğünün devamının ayanın çıkarlarıyla örtüştüğüdür. Bahri Savcı, bu durumu; *"Yerel ayan derebeyi olarak güçlenmeyi ister ama bunu imparatorluğun bütünlüğü içinde ister: Bu bütünlük kalmazsa Ayanın yerel nüfuzu, derebeyliği de kalmaz. Ayanın yaşamı ve varlığı, merkezsel otoritenin her halükarda ayakta durabilecek bir güçte kalmasına bağlıdır."* (Savcı, 1974: 10) şeklinde açıklayarak aslında ayanın çıkarlarındaki paradoksal duruma dikkati çekmektedir. Zürcher de, Alemdar'ın Padişah III. Selim ile başlangıçta mesafeli olduğunu ancak 1806'da Rusların ilerleyişinin kendi nüfuzunu tehdit etmeye başlamasıyla Sultan'a yanaştığını ifade etmektedir (Zürcher, 2017: 52). Bu durum, dış tehditlerin merkezî iktidar ile ayanların çıkarlarını ortaklaştırdığını göstermektedir.

3.4 Sened-i İttifak'ta Yeniçerilerin Pozisyonu

Yeniçeriler, aslında oluşturuldukları dönemden itibaren belirli bir gücü temsil etmelerine rağmen, özellikle 17. yüzyılda bozulan devlet otoritesi karşısında merkezî yönetimde kendilerine alan açmayı başarmışlardır. Ancak bunların siyasal gücü, doğrudan politika üretmekten ziyade bir vesayet biçimini almış ve bu bağlamda iktidar üzerinde yönlendirici bir yapıya ya da bir başka ifadeyle devlet içinde bir çeşit baskı grubuna dönüşmüştür. Yeniçeriler, iktidar üzerindeki vesayet gücünü, zaman zaman yaptıkları başarılı ayaklanmalar ya da darbelerle pekiştirmiştir. 19. yüzyılın başında ya da Sened-i İttifak'ın bir yıl öncesinde Padişah III. Selim'in tahttan indirilmesine yol açan olaylar dizisi de böylesi bir ayaklanmanın ürünüdür. Yeniçeriler, III. Selim'in iktidarına yapılan darbenin ardından merkezde en önemli güç haline gelmelerine rağmen, bu durum uzun sürmemiş, ayanların ve merkezdeki reformcuların desteğini alan Alemdar

Mustafa Paşa, merkezde denetimi sağlayarak yeniçerilerin konumunu geriletmiştir.

Alemdar Mustafa Paşa'nın Sened-i İttifak'ı imzalamak için topladığı ve Meşveret-i Amme olarak adlandırılan toplantının ana gündemi *"yeniçeriliğin geriliğine ve yeniden düzenlenmesi gereğine"* (Tanör, 2001: 43) ayrılmıştır. Yeniçerileri hedef alan bu toplantıya, Yeniçeri Ağası'nın da katılmış olması ilginç görünmekle birlikte ortada muhtemelen Alemdar Paşa'nın zorlaması ya da korkusu vardır. Buna rağmen yeniçeriler, Ağa'nın bu davranışını affetmemiş ve birkaç hafta sonra Alemdar'a karşı başlatılan isyanda Yeniçeri Ağası yine yeniçeriler tarafından katledilmiştir (Aksan, 2017: 272).

Sened-i İttifak, Alemdar Paşa dışında merkezdeki hiçbir gücü memnun etmemiştir. Padişah, Sened-i İttifak'ı imzaladığı için; ulema, kendilerine itibar edilmediği ve nüfuzlarını kırdığı için; yeniçeri ocağı da, Sekban-ı Cedit ocağı kurulduğu ve talim terbiyeye mecbur edildiği için Alemdar'a kin beklemeye başlamışlardır (Karal, 94). Alemdar, ayanla iş birliği yaparak karşısındaki cephenin genişlemesini ve zımnen de olsa ortaklaşmasını sağlamıştır.

Padişahın, Sened-i İttifak'ın imzalandığı süreçte yeniçerilere örtülü bir destek verdiği belirtilmişti. Ancak, anlaşıldığı kadarıyla yeniçeriler tek desteği Padişah'tan almamıştır. Literatürün bir kısmı, yeniçerilerin bazı ayanlarla tuhaf ve derin bir ilişki içinde olduğunu yazmaktadır. Niyazi Berkes'in, Rumeli ve Anadolu'da Bektaşilik üzerine incelemeleri bulunan İngiliz bilgin Hasluck'a dayandırdığı bilgilere göre; Yeniçeri ocağında oldukça etkili olduğu bilinen Bektaşilik, 18. yüzyılın sonuna doğru büyük bir gelişim göstermiş ve büyük ayanlardan Tepedelenli ve Pazvandoğlu ile ilişki kurmuştur. Hatta bu ilişki o derece derinleşmiştir ki, bir Bektaşî babası İstanbul ile Tepedelenli'nin hâkim olduğu Yanya arasında ulaklık hizmeti görmüştür (Berkes, 2018: 157). Tepedelenli ve Pazvandoğlu'nun, Alemdar'ın davetine icabet etmemeleri ve Sened-i İttifak içinde yer almamalarının bu derin ilişki ile ilgisi ne boyuttadır, bilinmiyor ama yeniçeriler ve bir kısım ayan arasında ortak çıkarlar olduğuna dair başka kanıtlar da bulunmaktadır. Örneğin, Virginia Aksan; Alemdar Mustafa Paşa'nın katledildiği isyan başlamadan önce Yeniçerilerin, Alemdar'a Rumeli'de düşman olan bir kısım ayanı kışkırttığını ve Paşa'nın İstanbul'daki sadık kuvvetlerinin önemli bir bölümünü Rumeli'ye kaydırmak zorunda kaldığını ifade etmektedir (Aksan, 2017:272).²¹ Bu tespit, Alemdar Mustafa Paşa'nın yok edilmesini sağlayan isyanın, bir yeniçeri-ayan tertibi olduğu izlenimini uyandırmaktadır.

²¹ Stanford Shaw da benzer ifadelerde bulunmaktadır. *"(Alemdar Mustafa Paşa'nın) düşmanları, Bulgar ayanını aleyhinde kışkırtarak Ekim ortalarında Rusçuk'a saldırmalarını sağladılar. Alemdar, memleketindeki durumunu*

korumak için askerlerinden çoğunu oraya gönderip yerlerine Rumeli'den işsiz dağ köylülerini getirtti." Shaw ve Shaw, 1983: 29.

4. SONUÇ

Bu çalışmanın en başında belirtildiği gibi, Sened-i İttifak disiplinlerarası bir çalışma sahasıdır. Ancak söz konusu disiplinlerarası sahanın, siyaset bilimi ve kamu yönetimi ayağı eksik kalmış görünmektedir. Sened-i İttifak, tarih araştırmacıları ve anayasa hukukçuları tarafından etraflıca tahlil edilmiş ve varılan netice itibarıyla olgu, “hukukileşme” ya da “anayasalaşma” süreci içerisinde kendisine bir değer yaratabilmiştir. Oysa ki Sened-i İttifak’a böylesi bir yaklaşım, kendisine uygulama alanı yaratamadığından, onu sıradanlaştırmaktadır.

Bu çalışmada Sened-i İttifak, siyaset bilimi ve kamu yönetimi disiplininin “egemenlik”, “iktidar” ve “güç” gibi temel kavramları üzerinden anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu açıdan bakıldığında olgu, anayasal “öneminden” çok daha değerli bir konuma yerleşmektedir. Zira, Sened-i İttifak Osmanlı Devleti’nde geleneksel güç merkezlerinin son savaşını ifade etmektedir. Nitekim takip eden olaylar dikkate alındığında söz konusu güç merkezleri, iktidarda yaşanan merkezleşme neticesinde tasfiye edilecektir.

Osmanlı Devleti’nde bir dönem Çandarlı ailesinin Vezîr-i Âzamlık makamını güçlendirmesi ya da bir dönem Divan-ı Hûmayun’un, bir başka dönem İkinci Divanı’nın kendisine iktidar alanı açması gibi farklı güç merkezlerinin iktidar arayışı görülmüştür. Bu dönemlerin çoğunda güç merkezlerinden biri, iktidarı talep eden diğer güçleri sindirmeyi başararak yönetimde istikrarı sağlamıştır. Sened-i İttifak’ı farklı kılan husus, iktidarı talep eden güç merkezlerinden hiçbirinin diğerlerini ekarte edememesi, aralarındaki ittifak arayışı ve kurulan ittifakın Osmanlı Tarihi’nde ilk defa resmî bir protokole bağlanmasıdır.

Sened-i İttifak metni incelendiğinde bir özne sorunuyla karşılaşıldığı da dikkati çekmektedir. Metin, asıl amacın devleti güçlendirmek olduğu iddiasını taşımakla birlikte, kritik soru devletin kim olduğudur. Bu sorunun cevabı, elde edilen bulguların ışığında Padişah değildir. Zira Padişah, Sened-i İttifak’ın imzalanmasından rahatsızlık duymuş ve mecburiyet yüzünden onaylamıştır. Tam da bu noktada, bazı tarihçi ve anayasa hukukçuları Sened’in bir ayan dayatması olduğu yanılığına düşmüşlerdir. Ancak, Tepedelenli Ali Paşa ya da Pazvandoğlu gibi büyük ayanların Sened-i İttifak’a taraf olmaması ve sadece dört ayanın bu sözleşmeye imza atması, söz konusu yanılıgyı sarıh bir surette ortaya koymaktadır. Sened-i İttifak metninde, yeniçerilerin de özne olmadığı açıktır. Zira sözleşme, esas olarak bu güç merkezini hedef almıştır. Sözleşmede Alemdar Mustafa Paşa’nın ismi geçmemekle birlikte, onun güçlendirmiş olduğu Sadrazamlık makamının iktidar gücüne atıf bulunmaktadır. Her ne kadar iki maddede Padişah’tan bahsedilmişse de, burada

göndermede bulunulan esas husus Padişah’ın iktidar alanı değil, mutlak egemenliğidir. Sonuç olarak Sened-i İttifak, Sadrazam’a belirli bir iktidar alanı açarken, Padişah’ı egemenlik kavramının içine hapsedmiştir.

Sened-i İttifak, merkezde yer alan güç odakları arasındaki mücadelenin bir sonucudur. Bu güçlerden biri olan Sadrazam, diğerlerine karşı konumunu kuvvetlendirmek için ayanlarla ittifak yapmış ve bunu bir senede bağlamıştır. Zayıf bir konumda olan Padişah ise bu ittifak karşısında, yeniçerilere örtülü bir destek sunmak zorunda kalmıştır. Dolayısıyla Sened-i İttifak, aslında bir değil iki ayrı ittifakın doğmasına yol açmıştır. Bununla birlikte, yeniçerilerin merkezdeki Alemdar’a muhalif olan ayanlarla da ilişki içinde olduğu görünmektedir. Osmanlı’nın yönetsel yapısındaki bu karmaşık ilişkiler ağı, güç dengelerinin Padişahlık makamının iktidar alanının daraldığı dönemlerde ne derece hassaslaştığını göstermektedir.

Literatürdeki genel kanı, Sened-i İttifak’ın; Osmanlı Devleti’nde yer alan merkez ve çevre güçlerinin uzlaşma arayışı olduğu şeklindedir. Bu değerlendirme yapılırken bir kısım yazarlar söz konusu ittifak girişiminin merkez dayatması olduğunu iddia etmiş, diğerleri ise ayan teşebbüsü olduğunda ısrarcı olmuştur. Ancak bu değerlendirmelerin tamamı gerek merkezi gerekse de çevreyi birleşik ve yekpare bir yapı olarak tasvir etmiştir. Bunun böyle olmadığı, merkezde yer alan aktörler arasındaki çıkar farklılıklarından ve hatta ayanların bir kısmının Alemdar’a destek verirken diğer bir kısmının yeniçerilerle derin ilişkilere sahip oluşundan anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Ahmet Cevdet Paşa (1891). *Tarih-i Cevdet*. C.9, Dersaadet: Matbaa-i Osmaniye
- Aksan, V. H. (2017). *Osmanlı harpleri (1700-1870)*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Akşin, S. (1992). Sened-i İttifak ile Magna Carta’nın karşılaştırılması. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.16, S.27, 115-123.
- Akyıldız, A. (1992). *Osmanlı merkez bürokrasisinde reform (1836-1856)*. Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Akyıldız, A. (1998). Sened-i İttifak’ın ilk tam metni. *İslam Araştırmaları Dergisi*, 2, 209-222.
- Bayram, A. K. (2003). İktidar çözümlenmelerinde bir mihenk: Michael Foucault. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.2, 33-46.
- Berkes, N. (2018). *Türkiye’de çağdaşlaşma*. İstanbul: Yapı Kredi yayınları.

- Findley, C. (2019). *Modern Türkiye tarihi*. İstanbul: Timaş yayınları.
- Foucault, M. (1993). *Ders özetleri*. (Çeviri: Selahattin Hilav), İstanbul: YKY yayınları.
- Foucault, M. (2002). *Toplumunu savunmak gerekir*. İstanbul: YKY yayınları.
- İnalçık, H. (1964). Sened-i İttifak ve Gülhane Hatt-ı Hümayunu. *Bellekten Dergisi*, C.128, S.112, 603-622.
- İnalçık, H. (2019a). *Devlet-i Aliyye*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, C.1.
- İnalçık, H. (2019b). *Devlet-i Aliyye*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, C.4.
- Karal, E.Z. (Tarihsiz). *Büyük Osmanlı tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu yayınları, C.1.
- Karpat, K. H. (2017). *Türk demokrasi tarihi*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Köprülü, F. (1972). *Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşu*. Ankara: Atay Kültür Yayınları.
- Mumcu, A. (1986). *Divan-ı Hümayun*, Ankara: Birey ve Toplum Yayınları.
- Mumcu, A. (2007). *Osmanlı devletinde siyaseten katl*, Ankara: Phoenix Yayınları.
- Mustafa Nuri Paşa (1992). *Netayicü'l Vukuat*. 2. Baskı, Çev. Neşet Çağatay, Ankara: TTK yayınları
- Ortaylı, İ. (2014). *İmparatorluğun en uzun yüzyılı*. İstanbul: Timaş yayınları.
- Önsoy, R. (1986). Sened-i İttifak ve Türk demokrasi tarihindeki yeri. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 4, (1), 24-29.
- Özçelik, A. S. (1959). Sened-i İttifak. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, C.24, S.4, 1-12.
- Savcı, B. (1974). Batılı ilkeler altında demokratikleşme. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C.29, S.1, 1-18.
- Shaw, S.J. ve Shaw, E.K. (1983). *Osmanlı imparatorluğu ve modern Türkiye*. İstanbul: E Yayınları. C.2.
- Soysal, M. (1992). *100 soruda anayasanın anlamı*. İstanbul: Gerçek Yayınları.
- Tanör B. (2001), *Osmanlı-Türk anayasal gelişmeleri*. İstanbul: Yapı Kredi yayınları.
- Uzunçarşılı, İ. H. (2010). *Alemdar Mustafa Paşa*. Ankara: TTK yayınları.
- Yılmaz, H. (2008). Osmanlı Devleti'nde batılılaşma öncesi meşrutiyetçi gelişmeler. *Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, S.24, 1-30.
- Zürcher, E.J. (2017). *Modernleşen Türkiye'nin tarihi*. İstanbul: İletişim yayınları.

EK²²

Bismillahirrahmanirrahim

Suret-i Hatt-ı Hümayun

Esta'izubillah, lev-enfakte ma fi'l-arzı cemi'an ma ellefte beyne kulûbihim ve lakinnellahe ellefe beynehum nass-ı celili mantûkunca din ü Devlet-i Aliyye ve millet-i beyza-yı Muhammediyye'nin ihyası ittifak ve itilaf-ı kulub-i erkan vevükelaya menüt ve bi-inayetillahi te'ala bu maksûdun husulü dahi işbu uhüd ve mevasik-i müteyemmenin ale'd-devam ifa ve icrasiyle meşrut idüğü emr-i aşikardır. Binaenaleyh işbu ittifak senedinde muharrer uhud ve şerayit-i ma'lümenin bi-fazlillahi te'ala harf-be-harficra ve ifasına bi'n-nefs zat-ı hümayünüm müte'ahhidolmağla sadriazamim ve şeyhülislamim ve vüzera ve ulema ve vükela-yı devletim ve hanedan-ı Memalik-i Mahrüsem taraflanndan dahi este'izubillah, ve'l-mufune bi-ahdihim iza ahedu emr-i şerifine imtisalen uhüd-i mezkûre haric ve dahilde dustürü'l-amel tutularak harf-be-harficra ve ifasına hasbeten-lillah bez-i vüs'ü kudret oluna. Hilafına edna hareket ve ma 'azallahü te 'ala fesh-i ahde cesaret eder bulunur ise min-kıbelillah müstehakk-ı la'net ve dareynde giriftar-ı vehamet ve ukubetola.

Elhamdü'llahi ellezi eyyedel-İslame bi-ricalin kamu ala sakın vahidin ve ittifakın ve's-salatu ve's-selamu ala seyyidina Muhammedin ellezi refe'a an-ümmetihi ennifaka ve's-şikaka ve alaalihi ve eshabihi ellezine ictehedü fi sebilihi bi'l-vifaki. Emma ba'd sebebi tahrir-i kitab-ı meyamin-nisab oldur ki, cümlelerin veli-ni'meti olan Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye Saltanat-ı Muhammediyye olup ba-avn-i hazret-i Huda ibtida-yı zuhürundan ila yevmina haza mazhar olduğu fütüh ve galibiyet ve şan ü şevket ittihad ü ittifak ve ref'-i nefsanıyyet ve şikak ile hasıl olduğu vareste-i kayd-ı işaret iken bir müddetden berü iktiza-yı girdişi çarh-ı gerdan ile şiraze-i ecza-yı nizarn perişan ve vükela-yı devlet beyninde ve taşramemalik hanedanlan miyanında esbab-ı şettadan naşi nefsanıyyet ve şikak halatı nümayan olmak mülabesesiyle Saltanat-ı Seniyye'nin kuvveti silret-i teşettüte mübeddel ve daliilen ve haricen nüfuzu muhtell ve bu halet bay ü geda ve a'la veedna hakkınaya'ni umümen millet-i beyza-yı Ahmediyye'ye müris-i vehn ü halel olmağla refte refte ne suret-i kerihayı müntic olduğu ve bi-gayr-i hakkın vaki' olan fezayih-i ma'lüme takribiyle esas-ı saltanat münderis olmak rütbesine vardığı i'tiraf-kerde-i sigar ü kibar olup bismillahirrahmanirrahim fa' tebiru ya uli'l-ebzar nass-ı cellü's-şanı üzere sevabık-ı mu'amelatdan ahz-ı ibret ve de'ayim-i nizam-ı din ü devleti ikame ve ihya ve ila-i kelimetullahi'l-ulya niyyet-i hayriyyesiyle bu teşettütün ittifaka tebdiline ve ol vechile Devlet-i Aliyye'nin kuvvet-i

kamilesi esbabını istihsal ve izhara bez-i makderet eylemek uhde-i diyanet ve zirninet-i sadakate mütehattim ve vacib olduğunu cümlemiz derk ü iz'an birle mecalis-i müte'addide akd olunarak cümlemiz yek-vücüd ve ittihad ve ittifak ile ihya-yı din ü devlete sarif-i vüs'ü mechüd olup ikmal-i kuvvet-i zatiyye ve mevadd-ı saire-i mülkiyyeyi müzakere ve zavabit-ı hasenesini şiraze-bend-i istişare eylediğimize mebni işbu ittifak şerayitını dahi ber vech-i ati senede rabt ve tevsik etmişizdir.

Şart-ı evvel: Şevketlü kerametlü mehabetlü kudretlü veli-ni 'met-i alem velini'metimiz efendimiz hazretleri kutb-ı daire-i devlet-i ebed-müddet olmalarıyla gerek zat-ı şevket-simat-ı mülükanelerine ve gerek teşyid-i bünyan-ı şan-ı Saltanat-ı Seniyyelerine hazret-i Rabbü'l-aleminin lütfü ihsanına istinaden ve imdad-ı rühanıyyet-i cenab-ı Risalet-penahiye tevessülen cümlemiz müte'ahhid ve zamin olup vaktenmine'l-evkat gerek vüzera ve ulema verical ve hanedan ve gerek bi'l-cümle ocaklar taraflanndan kavlen ve fi'ilen ve sırren ve alenen bir güne ihanet ve hilaf-ı emr ü rıza tavr u hareket zuhür eder ise ba'de't-tahkik cesaret edenin te'dib ve ibret kılınmasına daliilen ve haricen cümlemiz bi'l-ittifak ikdam ve gayret edüp bu maddede her kimden müsamaha zuhür eder ise anın dahi bi'l-ittifak te'dib ve tenkiline cidd-i tam oluna. Ve bu daire-i ittifaka dahil olmayan bulunur ise cümlemiz ana da'vacı olup kavlen ve fi'ilen şart-ı ittihadı ri' ayet eylemesine ve dahil olmasına cümle tarafından cebr oluna. Ve'l-hasıl şevket-meab efendimizin gerek zat-ı hümayünlarına ve gerek mülk ve kuvvet-i Saltanat-ı Seniyye ve evamir ve merazi-i aliyyelerinin muhafazasına ve ihanet ve fesaddan vikayesine malen ve bedenen cümlemiz umümen ta'ahhüd ve tekeffül edüp kendülerimiz hayatta oldukça zatlarımız ve hayatta olmadıkça evlad ve hanedanlarımız zamin ola. Ve bu vechile cümle hakkında hüsn-i teveccüh-i hazret-i padişahi der-kar olmağla ifa-yı levazim-i şükr-güzari ve hizmet-kariye ale'd-devam sarf-i yara-yi liyakat kılına.

Şart-ı sani: Devlet-i Aliyye'nin bekası ve kuvvet ve şevketinin tezayüdü cümlemizin zat ve hanedanlanmıza mabihi'l-beka olduğuna binaen cümlemiz beyninde bi'l-müzakere karar verildiği üzere tezayüd-i kuvvet-i saltanat için memalik-i Hakaniyye'den tahriri tertib olan asakir ve neferatın mecalis-i müzakeratta verilen nizam mücebince devlet askeri olarak tahrir ve tekmline ve ale'd-devam be kasına cümlemiz sa'yü ikdam edüp nizam ve rabitalarına dahil ve haricen mecmü'-i erkan ve hademe ve hanedanlan cidd-i tam eyleyeler. Ve işbu asker tertibi maddesi kıvam-ı din ü devlet için ittihad-ı ara ile karar bulmuş olduğuna mebni inkılabat-ı zaman ile bu hasarettir yahut şöyledir böyledir deyü tahrik-i erbab-ı fesad ve hased ile tağyirini kimesne tecviz eder ve ocaklar tarafından i 'tir az ve muhalefet olunur ise cümlemiz

²² Sened-i İttifak'ın orijinal tam metni Ali Akyıldız'ın çalışmasından alınmıştır. Bkz.

Akyıldız, 1998: 215-22.

ale'l-umüm da'vacı olup takbih ve fesh ü tağyirine cesaret değil, feth-işefe edeni hain bilüp alel-ittifak te'dib ve def'ü ref'ine cümlemiz ikdam ve gayret eyleye ve bu babda birimiz muhalefet eylemeye. Ve Devlet-i Aliyye'nin her ne taraftan olur ise olsun düşmeni zuhürunda umümen mukabelesine sür'at-i azimet ve def'u tenkiline sarf-ı makderet etmek esas-ı nizarndan olmağla bu usûlün bir vakitte mugayiri hareket vaki' olmaya.

Şart-ı salis: Kıvam ve fer-i saltanat cümlemizin akdem-i amali olup bu babda ale'littifak gayret eylemeğe müte'ahhid olduğumuza binaen tezayüd-i kuvvet için teksir-i askere ikdamımız misillü gerek Beytül-mal-i müsliminin ve gerek varidat-ı Devlet-i Aliyye'nin muhafazasına dahi müte'ahhid olup mahallerinden tahsil ve te'diyesine ve telef ve hasardan vikayesine ve ev amir ve ahkam-ı padişahinin infaz ü icrasına ve her kim muhalefet ve adem-i ita'at izhar eder ise bi'l-ittifak te'dibine cümlemiz müte'ahhid ve mütekeffil olmağla bu usule daimen ri'ayet oluna.

Şart-ı rabi': Devlet-i Aliyye'nin öteden berü usûl-i nizarn ve kanunu kaffe-i emr ü nehy-i padişahi haric ve dahil cümle erkan ve vükelaya makam-ı vekalet-i mutlakadan sudur etmek sureti olmağla ba'd-ez-in herkes büyüğünü bilüp vazifesinden hariç umura tasaddi eylemeye. Ve kaffe-i emr ü nehy makam-ı sadaret-i uzmadan sudur eyleye. Ve ol emr ü nehy, emr ü nehy-i padişahi bilinüp hilafına kimesne cesaret etmeye. Ve her kim umurundan haric ve me'muriyeti olan maslahattan ziyade aharn me'muriyetine tasaddi eder ise cümlemiz da'vacı olup filan maslahat filanın me'muriyeti iken filan zat şu vechile müdahale etmiş deyü ol me'muriyetten ref' olunmasına ve ta'aruzatın ale'l-umum ref'iyle her umur makam-ı vekalet-i mutlakaya arz ve istizan olunarak emr ü rey-i sadaret-penahi üzere [hareket] olunmağa cürnlemizin ta'ahhüdünden başka makam-ı sadaret-i uzmaçtan dahi hilaf-ı kanun ve muhill-i ta'ahhüd ittikab ve irtişa ve gerek taşraya ve gerek umur-ı dâhiliyeye müte'allik Devlet-i Aliyye'ye acilen ve acilen muzırr olacak sair güne mekarihe ibtidar olunur ise cümlemiz da'vacı olup bi'l-ittifak men'ine ikdam eylememiz şart ola. Ve men'ini bana söylediler deyü ol vekil-i mutlak söyleyenlerden birisine azv-ı müfteriyyat ile nefsanıyet eder ise anın dahi men'ine ve muhafazasına cümle tarafından ta'ahhüd olunmağın bunlara dahi daimen müra'at oluna.

Şart-ı hamis: Zat-ı hümayunun ve kuvvet-i saltanatın ve nizam-ı devletin muhafazasına cümlemiz kefil ve müte'ahhid olduğumuz misillü gerek memalik hanedanları ve vücuhunun Devlet-i Aliyye'den ve gerek dahilde olan rical ve erkan-ı devletin birbirinden emniyeti şart-ı a'zam ve tahsil-i emniyyet ve itminan dahi cümlelerin ittihad ve ittifakıyla birbirlerine kefalet ve damanına mütevakıf

idüğü emr-i gayr-i mübhem olmağla bu daire-i ittifaka dahil olan gerek hanedan ve a'yan ve gerek vükela ve rical ve erkan birbirlerinin zatına ve hanedanına zamin ve kefil ola. Şöyle ki hanedanlardan birisine sahıf-ı şart-ı ittihad bir hareketi zuhur etmedikçe taraf-ı Devlet-i Aliyye'den ve yahud taşralarda vüzer ve birbirlerinden bir güne ta'aruz ve ihanet ve su-i kasd vuku'a gelür ise uzak yakın denilmeyüp cümlemiz da'vacı olarak mütecasir olanın te'dib ve def'ine bi'l-ittifak ikdam oluna. Ve kendüleri hayatta iken kendülerine ve ba'de'l-vefat hanedanlarının beka ve muhafazasına cümle vükela zamin ve müte'ahhid olmalarıyla ol hanedanlar dahi zir-i idarelerinde olan a'yanlara ve vücüha müte'ahhid ve zamin ola. Ve o makule a'yan ve vücüha hanedanlardan birisi tama'en veyahud veeh-i aher ile nefsanıyeten bir güne su-i kasd etmeyüp eğer hilaf-ı ta'ahhüd ve rıza bir güne cünha ve hiyaneti zahir olur ise ba'de't-tahkik ve makam-ı [vekaleti] mutlakadan bi'l-istizan def'ü ref'ine ol hanedan ikdam edüp yerine aherini intihab eyleye. Ve herkes uhdesine muhavvel mahall hududundan haric bir karış mahalle ta'aruz ve ta'addi etmeyüp her kim tecavüz eder ise uzak yakın denilmeyüp cümle da'vacı olup men' eyleyeler. Ve mütenebbih olmaz ise ba'is-i şikak olanın def'ü tenkiline bi'l-ittifak ikdam oluna. Ve cümle vücüh ve hanedanlar ve a'yan-ı memalik yek-vücüd olup ale'l-ittifak def'-i ihtilal ve şikaka şedd-i nitak eyleyeler. Ve her kim fukaraya zulm ve ta'addi eder ve şeri'at-ı mutahharanın icrasına muhalefet eyley ise anın dahi te'dib ve terbiyesine bi'l-ittihad sa'y oluna. Ve cümle hanedanlar ve a'yanlar hakkına bu vechile tekeffül olunduğu misillü vükela ve ulema ve rical ve hademe-i saltanata dahi vaktenmine'l-evkat tahrik ve fesad ile bir taraftan bir güne ihanet ve su-i kasd vuku'a gelmemesine ve te'dibini mücib cünhası cümle indinde gereği gibi ta'ayyün etmedikçe nefsanıyeten tekdir olunmamasına ve zat ve hanedanlarına cümle hanedan ve vücüh kefil ve müte'ahhid olmalarıyla bir vakitte hilafına hareket olunmaya. Ve eğer hasbe'l-beşeriyye birinin cünhası zuhür eder ise ol cünha cümle indinde ba'de't -ta'ayyün makam -ı sadareten töhmetine göre te'dib oluna.

Şart-ı sadis: Asitane'de ocaklardan ve sair den bir güne fitne ve fesad hadis olur ise bila-istizan cümle hanedanlar Asitane'ye vürüda şıtab edüp mütecasir olanların ve ol ocağın kaldırılmasına ya'ni o makule fitne ve fesada badi olan sınıf veyahud şahıs tahkik olunup eğer sınıf ise bu def'a ba'is-i fiten olan Boğaz Kal' ası neferatının kaldırıldığı misillü kendüleri kahr ve tenkil ve dirlik ve esamileri ref' olunmak ve eşhastan ise her ne tabakadan olur ise olsun bi't-tahkik i'dam olunmak hususuna cümle hanedan ve vücüh-i memalik müte'ahhid olup ve cümle[si] Asitane'nin emniyetine ve istihsal-i asayişine kefil olmağla bu rabita-i kaviyye ne makule esbaba tevakkuf eyley ise istihsaline bi'l-ittifak ve ale'd-devam ikdam ve gayret oluna.

Şart-ı sabi': Fukara ve re'ayanın himayet ve siyaneti dahi esas olduğuna nazaran hanedan ve vücûh tarafından zir-i idarelerinde olan kazaların asayişine ve fukara ve re'ayanın tekillifleri emrinde hadd-ı i'tidale ri'ayet hususuna dikkat olunmak lazımeden olmağla ref' -i mezalim ve ta'dil-i tekillif hususuna vükela ve memalik hanedanları beynlerinde bi'l-müzakere ne vechile karar verilür ise anın dahi devam ve istikranna ve mugayiri olarak zulm ve ta'addi vuku' a gelmemesine i'tina oluna. Ve her hanedan yek-diğgerin haline nezaret birle hilaf-ı emr ü rıza ve mugayir-i şeri'at-ı garra zulm ve ta'addi eder olur ise salimen ani'l-garaz Devlet-i Aliyye'ye ihbar eyleyüp bi'l-ittifak men'ine ikdam oluna. İşbu şerayıt-ı seb'aya bi'l-müzakere karar verilüp hilafına hareket olunmamak üzere kase-i billah ve ahdi bi'r-resul vaki' olmağla hıfzenli'l-mevasik işbu sened-i mu'teber ketb ü tenmik olundu. "Fe men beddelehl ba'dema semi'ahu fe innema ismuhu ale'l-lezine yubeddulnehul innellahe semi'un alim. " Hurrirre fi evasıt-ı şehr-i Şa'bane'lmu'azzam sene selase ve işrin ve miyeteyn ve elfmin-Hicreti men-lehü'l-izz ve'ş-şeref.

İşbu sened-i mu'teberin havi olduğu şerait din ü Devlet-i Aliyye'nin bi-avnihi te'ala te'yid ve ihyası emr-i ehemmine esas olup ale'd-devam dusturü'l-amel tutulması vacib olmağla tebeddül-i zaman ve zevat ile tağyiri mümkün olamamak için makam-ı sadaret ve mesned-i fetva yı bundan böyle teşrif edecek zevat dahi ibtida-yı nasb ve mesnedlerine ku'udlannda bu sened[i] hatm ve imza edüp harf-be-harfıcrasına ikdam eyleyeler. Ve hin-i tebeddülde meşgale takribiyle işbu hatm-i sened maddesi te'ehhür kesb etmemek için gerek vekalet-i mutlaka ve gerek Meşihat-ı islamiyye tebeddül ettiği gibi der-akab Beylikci-i Divan-ı Hûmayün bulunanlar asıl senedi kaleminden alup kethüda ve reis-i vakt olanları ihtar birle vekalet-i mutlaka veyahud Meşihat-ı islamiyye mesanidine ku'ud eden zata hatm ve imza ettirmek üzere bu nizarn dahi Divan-ı Hûmayün Kalemine kaydile dusturü'l-amel tutula. Ve işbu senedin iktiza edenlere suretleri verileceğine mebni bir sureti nezd-i ferd-i cenab-ı taedaride mahfuz olup daimen ve müstemirren icrasına bi'z-zat şevket-meab efendimizin nezaret-i seniyyeleri şamil ola.

El-müte'ahhid bi-ma fihi Mustafa Sadr-ı a 'zam

Cay-ı mühr

El-müte'ahhid bi-icrai ma yahv1hi Mehmed Salih-zade Ahmed Es 'ad ufiye anhüma

Cay-ı mühr

El-müte'ahhid bi-icrai ma yahvihi Esseyyid Abdullah Ramiz Kapudan-ı Derya

Cay-ı mühr

El-müte'ahhid bi-ma yahv'ihı Abdurrahmanel-Vezir

Vali-i Anadolu

Cay-ı mühr

El-müte'ahhid bi-ma hurrirre fihi Mehmed Derviş el-Kadı bi-asker-i Rumili

Cay-ı mühr

El-müte'ahhid bi-icrili ma yahvlhi Dürri-zade Esseyyid Abdullah en-Naklb ale'l-eşraf

Cay-ı mühr

Te'alleka nazari bi-ma fihi fe'stesvebtuhu ve te'ahhedtu ala ma yahv'ihı harrerehu el-abdü'd-da'ili'd-Devleti'l-Aliyye Emin Paşa-zade Mehmed Emin el-müteşerrif bi-rütbe-i sadaret-i Rumili

Cay-ı mühr

El-müte'ahhid bi-ma hurrirre fihi Hafız Ahmed Kilmill el-Kadı bi-asker-i Anadolu

Cay-ı mühr

El-müte'ahhid bi-mahurrirre fihi Mehmed Tahir el-Kadı bi-Dari'l-Hilafeti'l-Aliyyc

Cay-ı mühr

Ve ene mine'l-müte'ahhidin Mustafa Refik Kethüda-yı Sadr-ı Ali

Cay-ı mühr

Ve ene mine'l-müte'ahhidin Mustafa Ağa-yı Yeniçeriyani Dergah-ı Ali

Cay-ı mühr

Ve ene mine'l-müte'ahhidin Mehmed Emin Behic el-Defteri

Cay-ı mühr

Ve ene mine'l-müte'ahhidin Esseyyid Mehmed Sa'id Galib Reisü'l-küttab

Cay-ı mühr

Ve ene mine'l-müte'ahhidin Mustafa Reşid Kethüda-yı Rikab-ı Hûmayün Sabık

Cay-ı mühr

Ve ene mine'l-müte'ahhidin Esseyyid Ali Nazır-ı U mür-i Bahriyye

Cay-ı mühr

Ve ene mine'l-müte'ahhidin Mehmed Emin Rüz-namce-i Evvel

Cay-ı mühr

Ve ene mine'l-müte'ahhidin Süleyman Cabbar-zade

Cay-ı mühr	Cay-ı mühr
Ve ene mine'l-müte'ahhidin İsmail Sirazi	Ve ene mine'l-müte'ahhidin Mehmed İzzet Beylikci-i
Cay-ı mühr	Divan-ı Hümayün Rakımü'l-hurûf
Ve ene mine'l-müte' ahhidin el-Hac ömer Karaosman- zade	Cay-ı mühr
Cay-ı mühr	Ve ene mine'l-müte'ahhidin Hüseyin Hüsnü Amedi-i
Ve ene mine'l-müte'ahhidin Ahmed ba-paye-i	Divan-ı Hümayün
Muhasebe-i Evvel	Cay-ı mühr
Cay-ı mühr	Ve ene mine'l-müte'ahhidin Mustafa Mirliva-i Çirmen
Ve ene mine'l-müte'ahhidin Mehmed Ağa-yı Sipahiyan- ı Dergah-ı Ali	Cay-ı mühr

© 2020 & 2021 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY NC) license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

Egalité des sexes selon les politiques éducatives: analyse des textes de communication politique en Turquie *

Gender equality according to education policies: analysis of political communication texts in Turkey

Eğitim politikaları çerçevesinde toplumsal cinsiyet eşitliği: Türkiye’de siyasal iletişim metinlerinin incelenmesi

Ebru EREN ¹

Résumé

Dans le présent travail, les notions d'égalité des sexes, de politique éducative et de communication politique seront abordées dans leur relation triangulaire et dans la même problématique. Qui dit « communication politique » dit « politique éducative », qui dit « politique éducative » dit « égalité des sexes ». Il existe une relation de causalité entre ces notions de « communication », de « politique » et d'« éducation ». Car la nature des activités de communication politique l'exige et l'ensemble est sans doute interdépendant. Prenant en compte l'ancrage sociopolitique du contexte turcophone, il faudrait se demander si et comment les activités de communication politique influencent l'égalité des sexes en matière de politiques éducatives en Turquie.

Comment cette relation triangulaire transforme-t-elle l'égalité des sexes en un produit idéologique au sein des politiques éducatives en Turquie? Pour ce faire, nous analyserons les textes de communication politique en contexte turcophone, tels que les programmes des partis politiques (AK Parti, CHP, HDP, MHP et İYİ Parti) et leurs manifestes électoraux relatifs aux Elections Générales du 24 Juin 2018 en Turquie. Ceci montrera le rôle de la communication politique au niveau de la détermination et de l'application des politiques éducatives qui sont quant à elles, basées sur l'égalité des sexes en Turquie.

Mots-clés: Politique éducative, Egalité des sexes, Communication politique, Parti politique, Turquie

Abstract

In the present study, the notions of gender equality, education policy and political communication will be analyzed in their triangular relation and in the same research problematic. Who says “political communication” says “education policy”, who says “education policy” says “gender equality”. There is a causal relationship between these notions of “communication”, “politics” and “education”. The nature of political communication activities requires it and the whole is undoubtedly interdependent. Taking into account the sociopolitical features of Turkish context, we should discuss if and how the political communication activities influence the gender equality within the framework of education policies in Turkey.

How does this triangular relationship turn the gender equality into an ideological product within the framework education policies in Turkey? We will analyze the political communication texts in Turkish context, such as the party programs (AK Parti, CHP, HDP, MHP and İYİ Parti) and their electoral manifestos relating to the General Elections of June 24, 2018 in Turkey. This study will show the role of political communication in the determination and the application process of gender-based education policies in Turkey.

Keywords: Education policy, gender equality, political communication, political party, Turkey

* In this article, the principles of scientific research and publication ethics were followed. / Bu makalede bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur.

¹ Ebru EREN

ORCID ID: 0000-0002-3482-0504

Asst. Prof., Yeditepe University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Political Science and International Relations-FR, İstanbul, Turkey, ebru.eren@yeditepe.edu.tr, ebrueren@hotmail.fr

Dr. Öğr. Üyesi, Yeditepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Fransızca Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, İstanbul, Türkiye, ebru.eren@yeditepe.edu.tr, ebrueren@hotmail.fr

Geliş Tarihi/Received : 03.10.2020

Kabul Tarihi/Accepted : 02.12.2020

Çevrimiçi Yayın/Published : 14.12.2020

Makale Atıf Önerisi /Citation (APA):

Eren, E. (2021). Egalité des sexes selon les politiques éducatives: analyse des textes de communication politique en Turquie. *İzmir Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (1), 16-25. DOI:10.47899/ijss.20213102

Özet

Söz konusu çalışmada, toplumsal cinsiyet eşitliği, eğitim politikası ve siyasal iletişim kavramları kendi içlerinde oluşturdukları üçgende (aynı araştırma sorunsalında) ele alınacaktır. “Siyasal iletişim” deyince akıllara “eğitim politikası”, “eğitim politikası” deyince ise “toplumsal cinsiyet eşitliği” gelmektedir. Siyasal iletişim çalışmalarının doğası bunu gerektirir ve hiç şüphesizdir ki bu kavramlar birbirine doğrudan bağlıdır: “İletişim”, “siyaset” ve “eğitim” kavramları arasında bir neden-sonuç ilişkisi vardır. Dolayısıyla bu çalışmada, Türkiye’nin toplumsal ve siyasal bağlamı göz önünde alınarak, siyasal iletişim çalışmalarının eğitim politikalarında toplumsal cinsiyet eşitliğini ne ölçüde ve hangi yönde etkilediği tartışılacaktır.

Bir başka deyişle, bu nedensel ilişki, Türk eğitim politikaları çerçevesinde toplumsal cinsiyet eşitliği olgusundan nasıl ideolojik bir ürün yaratmaktadır? Söz konusu çalışmada, Türkiye’de siyasi partilerin (AK Parti, CHP, HDP, MHP ve İYİ Parti) programları ve bu partilerin 24 Haziran 2018 Genel Seçimleri ile ilgili hazırladıkları seçim bildirgeleri başta olmak üzere çeşitli siyasal iletişim metinleri incelenecektir. Araştırmanın sonucunda ise Türkiye’de toplumsal cinsiyet eşitliğine dayalı olarak eğitim politikalarının belirlenmesinde ve uygulanmasında siyasal iletişimin önemi savunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Eğitim politikası, Toplumsal cinsiyet eşitliği, Siyasal iletişim, Siyasi parti, Türkiye

1. INTRODUCTION

Il existe une relation de causalité entre les notions de « politique » et d’« éducation » ; une sorte de « pont éducatif » entre l’Etat et la nation (Wiborg, 2000 : 238). Les politiques éducatives concernent les idéologies, les principes politiques, les décisions et les mesures qui sont appliqués pour former les individus suivant un modèle social, pour leur fournir des caractéristiques socioculturelles souhaitées et pour nourrir la société conformément à la culture éducative acceptée dans le pays (Beacco et al., 2005). Celles-ci sont alors le reflet de la situation socioculturelle, économique et politique d’un pays (Eren, 2018a). Il est question de la planification, du contrôle et de la mise à disposition financière d’un système éducatif.

En d’autres termes, les politiques éducatives assurent la transmission de la culture éducative à travers un encadrement et une reproduction sociopolitique (Bourdieu et Passeron, 1970). L’apprenant, « héritier et développeur de valeurs sociopolitiques », est placé tout au centre de cette reproduction sociopolitique (Bourdieu et Passeron, 1964 : 83). Ainsi, la détermination et l’application des politiques éducatives sont considérées comme une étape importante dans le développement du pays (Durkheim, 1968; Güler, 1989). En tant qu’« appareils idéologiques » de l’Etat (Althusser, 2010), elles assurent la continuité d’un système politique (Tural, 1991) : « un pays non-développé est un pays dans lequel l’éducation rencontre des problèmes politiques » (Adem, 1997 : 52).

Il ne faudrait pas oublier que les politiques éducatives sont inévitablement axées sur l’égalité des sexes. Car le niveau de développement d’un pays est directement lié à l’égalité des sexes au niveau de l’éducation et pour ainsi dire, aux taux de scolarisation des femmes (Çetin, 2001; Sönmez, 2011). Quelles que soient les circonstances, l’égalité des sexes signifie que les femmes et les hommes doivent avoir des droits égaux et des chances égales (Durkheim, 1968).

Cette notion renvoie aux principes fondamentaux des sociétés démocratiques dans lesquelles tout citoyen devrait avoir la possibilité de développer ses compétences dans la mesure du possible et d’avoir un accès égal aux opportunités d’éducation, sans aucune distinction (Tezcan, 1999 : 101). Dans le cas où l’égalité des sexes serait assurée, les droits fondamentaux seront garantis. C’est ainsi qu’un pays se développera notamment, économiquement et politiquement.

Le vingt-sixième article de la Déclaration universelle des droits de l’homme (DUDH, 1948) aborde cette question. L’égalité des sexes est un principe des droits de l’homme : « toute personne a droit à l’éducation et doit être parfaitement égale. L’éducation devrait être gratuite durant chaque niveau éducatif » (DUDH, 1948). Concernant la Turquie, la base de l’égalité des sexes repose sur le renouvellement éducatif durant la période Tanzimat (Akyüz, 1999) et tout particulièrement sur de nombreuses révolutions kémalistes (Çabuk Kaya, 2013). Dans le cadre de la Constitution de la République turque, l’égalité des sexes est mentionnée comme suit : « tout citoyen est égal devant la loi » (dixième article) et « nul ne peut être privé du droit à l’éducation, laquelle est obligatoire pour les garçons et les filles » (quarante-deuxième article).

Les politiques éducatives en matière d’égalité des sexes sont définies non seulement dans le cadre des « Conseils de l’Education nationale » ou “Milli Eğitim Şuraları” en turc (Milli Eğitim Bakanlığı, 1939-2014), mais également des « Rapports de Développement de l’Etat » ou “Beş Yıllık Devlet Kalkınma Planları” en turc (Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 1963-2019). Malgré l’adoption constitutionnelle de l’égalité des sexes comme principe fondamental, celui-ci n’est pas suffisamment appliqué au niveau du système éducatif turc : il est question d’un « principe extrêmement limité en théorie et en pratique » (TÜSİAD, 2008 : 100). Pour ainsi dire, les « Rapports de Commission d’experts » ou “Özel İhtisas Komisyon Raporları” en turc (Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 1977-2019) et les « Plans d’action nationale pour l’égalité des sexes » ou “Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal

Eylem Planları” en turc (Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı) ne sont pas non plus significatifs en ce sens-là.

Car l'accès des femmes turques est extrêmement limité à de différents niveaux d'étude, à de différents types d'établissement, etc. Notamment avec les récents et de multiples changements de gouvernement, elles rencontrent malheureusement de plus en plus de problèmes éducatifs en Turquie (Tezcan, 1999), ce qui pointe du doigt directement les problèmes rencontrés surtout au niveau de la détermination et d'application des politiques éducatives en Turquie (Eren, 2018b : 1076). Ceci est clairement visible dans les Rapports de Développement de l'Etat et ceux des Conseils de l'Education nationale, l'ensemble de ces textes accordant idéologiquement une place trop limitée à l'éducation des femmes en Turquie (Tor et al., 2016 : 72). Les politiques éducatives devraient y être développées suivant les problèmes rencontrés au niveau de l'égalité des sexes en Turquie.

Même si de différentes idéologies ont une influence sur le processus de détermination (les « principes de base ») et d'application (les « politiques appliquées ») de ces politiques, il est clair qu'un système éducatif est déterminé selon une idéologie particulière (Boudon, 1986). Dans le contexte de la communication politique, l'objectif des politiques éducatives est de former les individus suivant l'idéologie dominante de l'Etat et de les encadrer avec le pouvoir politique (Wolton, 1989; Wolton, 1995). Qui dit « communication politique » dit « politique éducative », qui dit « politique éducative » dit « égalité des sexes ». La nature des activités de communication politique l'exige et l'ensemble est interdépendant. Prenant en considération l'ancrage sociopolitique du contexte turcophone, il faudrait se demander si et comment la communication politique influence l'égalité des sexes en matière de politiques éducatives.

2. CADRE THEORIQUE ET PROBLEMATIQUE

Il convient de noter que la communication politique est avant tout un domaine qui examine les relations entre le processus politique et celui de la communication (Mutlu, 2012 : 275). Cette notion est aussi ancienne que la politique. Auparavant, on l'employait pour désigner le contact du gouvernement avec l'électorat, mais à présent, le contact du parti au pouvoir avec l'opposition pendant la période électorale (Wolton, 1989 : 27). La communication politique est une stratégie par laquelle les partis politiques imposent implicitement leur idéologie à l'électorat (Aziz, 2003 : 10). En période électorale, elle a notamment pour objectif d'informer l'électorat sur un sujet particulier (dans notre cas, l'égalité des sexes suivant les politiques

éducatives) ou de transmettre des idéologies opposées (Swanson et Nimmo, 1990).

La communication politique est un principe de base d'un système politique et l'une des conditions préalables à un système démocratique. Etant donné que la politique a provoqué des controverses, elle inclue la communication dans sa nature et ne peut donc pas être isolée de la communication (Wolton, 1995 : 107). La communication politique est une notion cruciale qui constitue la base d'un système politique et qui repose sur la stratégie de persuasion de l'électorat (Bouzidi, 2016 : 157). Elle remplit des fonctions fondamentales valables dans un système démocratique, à savoir : (1) l'identification des problèmes suivant les partis politiques, (2) la transmission de ces problèmes à l'électorat par l'intermédiaire des journalistes et (3) la résolution des problèmes à ce sujet (Wolton, 1989 : 34).

Dans l'emploi actuel de la communication politique, le champ est élargi selon les besoins de l'époque. L'objectif est désormais d'étudier l'impact des médias sur la vie politique, parce que la communication politique est devenue la transmission du discours politique à travers les médias (les enquêtes, le marketing et la publicité) largement utilisés lors des périodes électorales (Wolton, 1989 : 28). Le processus de communication des partis politiques (du pouvoir ou de l'opposition) suit un trajet différent : « cette situation est liée directement à la position des partis politiques » (Çağlar et Özkır, 2015 : 8). Les discours politiques diffèrent les uns des autres et ne peuvent être valables que dans un contexte politique (Charaudeau, 2002).

Les partis politiques ont recours aux discours basés sur une certaine idéologie pour « obtenir un grand nombre de voix » (Bongrand, 1992). Ces discours politiques (ou « promesses électorales ») sont transmis à l'électorat par l'intermédiaire d'un outil de communication politique (Olivier-Yaniv, 2010). Les partis politiques élaborent des politiques en fonction de leur idéologie, les présentent comme un « produit » (ou « objet de marketing ») à l'électorat et demandent à voter pour leur parti en retour (Bayraktaroglu, 2002 : 59). Ils informent l'électorat de leurs décisions et ils influencent leurs comportements électoraux de manière idéologique (Rivière-De Franco, 2006). Ainsi, il est de toute évidence que la communication politique constitue le centre de chaque activité politique (Aziz, 2003).

Il convient de souligner que les politiques éducatives constituent le focus des activités de communication politique en Turquie, d'où l'intérêt de la problématique du présent travail. La communication politique y entre en vigueur tous les cinq ans lors des périodes électorales

(récemment en 2018). C'est pourquoi, nous pouvons supposer que les politiques éducatives sont les traces idéologiques des activités de communication politique qui sont organisées avant, pendant et après les élections générales/locales en Turquie (Çağlar et Özkır, 2015). Ainsi, comment la communication politique transforme-t-elle l'égalité des sexes en un produit idéologique au sein de l'éducation ? Quelles sont les traces idéologiques qui constituent la relation de causalité du présent travail ?

3. METHODOLOGIE DE RECHERCHE

Le présent travail est une recherche qualitative (Seale, 1999; Klenke, 2016) dans laquelle la « méthode d'échantillonnage par critère » est utilisée pour identifier les situations qui répondent à un certain critère (Guba et Lincoln, 1994; Baxter et Jack, 2008).

3.1 Objectif de Recherche

Dans le présent travail, les notions d'égalité des sexes, de politique éducative et de communication politique sont abordées dans leur relation triangulaire. Même si le processus de détermination et d'application des politiques éducatives se trouvent au centre des Plans de Développement de l'Etat (1963-2019), les partis politiques y participent également par le biais de la communication politique. En raison de cette dernière, les politiques éducatives diffèrent selon les idéologies des partis politiques (Wolton, 1989). Ceci est clairement visible dans les textes de communication politique, tels que les programmes des partis politiques et leur manifestes électoraux (contrairement aux rapports mentionnés dans la partie d'introduction, qui sont bien limités à ce sujet).

Il convient de noter que le programme d'un parti politique est un texte idéologique de base, alors que le manifeste électoral est un texte lié aux promesses sur les pratiques idéologiques que le parti politique suivra s'il sera élu (Wolton, 1995). Le programme et le manifeste électoral sont donc différents par nature : le programme est toujours présent comme texte de base, alors que le manifeste électoral n'est présent que pendant le processus de communication politique. Pour ce faire, nous analyserons les programmes des partis politiques et leur manifestes électoraux de 2018. L'objectif de la recherche est de mettre en avant le rôle de la communication politique au niveau de la détermination et de l'application des politiques éducatives basées sur l'égalité des sexes en Turquie.

Notons que nous ne sommes pas la première à examiner le sujet mentionné : d'autres chercheurs l'ont déjà analysé mais selon un seul axe de recherche (TEDMEM, 2018; Korkmaz, 2018). Contrairement aux recherches

précédentes, la présente ne se limite pas aux manifestes électoraux de 2018 et est notamment complétée par l'analyse des programmes politiques dans la même perspective que notre recherche antérieure et de base (il s'agit d'un article en cours de publication, réalisé selon différents axes de recherche que le présent article : cf. (Eren, 2021) à paraître). Il nous semble très important de comprendre et d'analyser l'influence de la communication politique sur les politiques éducatives. Comment la communication politique fait-elle des politiques éducatives un produit politique en Turquie ?

3.2 Contexte et Corpus de Recherche

Notre corpus de recherche comprend les programmes des partis politiques et leurs manifestes électoraux relatifs aux Elections Générales du 24 juin 2018 en Turquie. Les critères d'échantillon des partis politiques retenus sont ceux qui ont participé aux élections mentionnées. Leurs (a) programmes et leurs (b) manifestes électoraux sont classés par ordre alphabétique :

1. AK Parti :
  - a) « Programme du Parti »
  - b) « Les élections présidentielles et générales, le manifeste électoral (Assemblée puissante, Gouvernement puissant, Turquie puissante) », 2018
2. CHP :
  - (a) « Vers une Turquie contemporaine, programme du parti républicain »
  - (b) « Manifeste électoral 2018 (Pour la nation !) », 2018
3. HDP :
  - a) « Programme du Parti démocratique populaire (Pour le travail, l'égalité, la liberté, la paix et la justice ...) »
  - (b) « Manifeste électoral de HDP, (Citoyen, Camarade, Ami Demirtaş, Changeons ensemble) », 2018
4. İYİ Parti :
  - (a) « Programme du Parti »
  - (b) « Convention avec notre nation (Unité dans la société, Confiance dans l'économie, Mérite de la gestion. Retourne ton visage au soleil, Turquie) », 2018
5. MHP :
  - a) « Programme du Parti (vers l'avenir) », 2009
  - (b) « Alliance populaire, Esprit de la nation, Engagement envers notre nation, Manifeste des Elections générales, 24 juin 2018, Parlementaire », 2018

La justification du choix de ce corpus de recherche pourrait être le fait que les élections dont il est question sont d'une part, le reflet de l'état sociopolitique actuel de la Turquie et de l'autre, une sorte de « dynamique de propagation » idéologique dans le pays, les deux nourrissant certainement la problématique de recherche du présent travail. Pour ainsi dire, les manifestes électoraux préparés par ces « partis

politiques de masse » en Turquie constituent le corpus de recherche. La validité et la fiabilité de cette recherche sont confirmées par le fait que ces textes politiques sont des textes de base de communication politique.

3.3 Recueil et Méthode d'Analyse des Données

Dans le cadre de la communication politique en Turquie, les politiques éducatives constituent surtout une problématique importante qui devrait être décrite en termes de programmes et de manifestes électoraux. Dans cette perspective, les programmes et les manifestes électoraux (2018) sont enregistrés pour chaque parti politique retenu.

Dans cette recherche qualitative, l'analyse de contenu est appliquée afin de déduire les similitudes et les différences entre les politiques éducatives des partis politiques en Turquie. Il est question d'une méthodologie d'analyse qui nécessite une description systématique des politiques éducatives en tant que « contenu » (Weber, 1989 ; Bardin, 2011). Cette description fait appel à l'expéditeur du message (« parti politique »), au message lui-même (« égalité des sexes en éducation ») et au destinataire du message qui est l'électorat (Weber, 1989 : 5).

3.4 Limites de Recherche

Les limites de la recherche qualitative découlent notamment du contenu limité au corpus de recherche. Les partis politiques (et en particulier, İYİ Parti et MHP) accordent une place trop limitée à notre objet de recherche, tel que l'égalité des sexes dans le cadre des politiques éducatives en Turquie. Cependant, ceci est tout à fait un indice significatif d'idéologie pour notre recherche.

L'analyse du contenu permettra de montrer si et comment la communication politique influence les politiques éducatives basées sur l'égalité des sexes en Turquie. Nous les analyserons suivant l'ancrage sociopolitique et la contextualisation idéologique en Turquie : quel est le contenu des discours sur l'égalité des sexes en éducation qui reflètent quant à lui, l'idéologie des partis politiques et donc la nature de leur communication politique en Turquie ?

4. DONNEES DE RECHERCHE

La problématique des politiques éducatives basées sur l'égalité des sexes, est analysée en fonction des textes préparés par les partis politiques en Turquie. Ces textes révèlent l'importance de la communication politique dans le processus de détermination et d'application des politiques éducatives en Turquie. Les données de recherche sont classées selon l'ordre alphabétique des partis politiques du pays dont il est question :

4.1.1. Communication politique de AK Parti et des politiques éducatives résultantes

Selon AK Parti (abréviation officielle du parti politique), la communication politique concerne « la relation entre les médias et la politique qui ne restreint pas le droit de recevoir la bonne information » (AK Parti, Programme, 2.1.) :

Tableau 1. Égalité des Sexes (« mentionnée ») dans les Textes de Communication Politique de AK Parti

Programme Politique	Manifeste Electoral
- 2.1. (mentionnée une seule fois)	- p. 89 (mentionnée deux fois)
- 5.7. (mentionnée une seule fois)	- p. 93 (mentionnée une seule fois)
- 7. (mentionnée une seule fois)	

Ce parti de droite mentionne que « tout niveau du système éducatif turc devrait être basé sur la démocratie » dans son manifeste électoral (AK Parti, 2018 : 89). AK Parti affirme aussi que « tout citoyen de la République turque est de première classe sans aucune distinction de religion, de langue, de secte, d'ethnie et de sexe » (AK Parti, Programme, 7.). Selon AK Parti, cette exigence est mise en œuvre actuellement avec sa philosophie de « fait vivre l'humain, pour faire vivre l'état » (AK Parti, 2018 : 89). Ces passages contradictoires nous semblent bien intéressants dans le sens où ils ne sont pas strictement valables de nos jours (résultats visibles dans les rapports mentionnés ci-haut). C'est ce qu'on appelle alors dans le présent travail ; une sorte erronée de « produit de communication politique ».

D'autre part, AK Parti semble reconnaître le principe d'égalité dans ses discours de communication politique (en théorie, mais qui n'est pas valable en pratique). Par contre, ceci est contredit dans son manifeste électoral par le fait que l'égalité des sexes y est indiquée en tant que « point à développer en éducation » et non pas comme mentionné ci-dessus. AK Parti indique aussi que tout principe de la Convention de prévention contre la femme ; toute forme de discrimination (AK Parti, 2018 : 93) est à mettre en œuvre pour faire bénéficier d'une éducation de qualité en Turquie : selon AK Parti, « le pays serait ainsi développé avec l'augmentation du taux de scolarisation des femmes » (AK Parti, Programme, "5.7."). Selon l'ancrage sociopolitique du parti politique en question, le statut de l'égalité des sexes reste idéologiquement problématique (bien entendu, statut limité) dans ses politiques éducatives citées.

4.2 Communication politique de CHP et des politiques éducatives résultantes

Selon CHP, la communication politique concerne «

l'utilisation la plus répandue des médias, en d'autres termes, un environnement transparent et démocratique dans lequel la liberté d'information est assurée » (CHP, Programme, 44) :

Tableau 2. Egalité des Sexes (« mentionnée ») dans les Textes de Communication Politique de CHP

Programme Politique	Manifeste Electoral
- p. 274 (mentionnée une seule fois)	- p. 16 (mentionnée une seule fois)
- p. 269 (mentionnée une seule fois)	- p. 23 (mentionnée deux fois)
- p. 145 (mentionnée une seule fois)	- p. 93 (mentionnée une seule fois)
- p. 26 (mentionnée une seule fois)	- p. 96-97 (mentionnée trois fois)
- p. 23 (mentionnée une seule fois)	- p. 181 (mentionnée une seule fois)

Selon ce parti politique de gauche, le système éducatif turc prive actuellement les « enfants désavantagés financièrement » du droit le plus fondamental, tandis qu'il offre un privilège aux « enfants de familles favorisées » (CHP, 2018b : 23). C'est un point de départ qui déclenche sur l'importance de l'égalité des chances (y compris des sexes). Cette inégalité conduit alors à un déclin de ce système dans le classement mondial (*ibid.* : 16). Cependant, selon CHP, « l'éducation socialiste comme droit fondamental indépendant de tout pouvoir de paiement, est la garantie d'une éducation de qualité » (CHP, Programme : 274). Se basant sur un ancrage sociopolitique du type « socialiste », CHP semble définir son programme et son manifeste électoral sur le principe de l'égalité des chances et de l'égalité des sexes (du moins, en théorie).

En ce sens, selon CHP, l'Etat devrait sans aucun doute garantir l'égalité des sexes en matière d'éducation (*ibid.* : 269). Ce principe de base est expliqué par une métaphore comme suit : dès que « l'enfant tombe dans le ventre de sa mère », comme le mentionne CHP, l'Etat devrait entreprendre l'éducation de l'enfant indépendamment des revenus des familles (*ibid.* : 145) :

« L'objectif de CHP est d'assurer la justice sociale entre les différentes classes sociales et les différentes régions du pays, d'assurer la justice dans la formation et dans le partage des revenus, de réduire les inégalités dans la répartition des revenus et les déséquilibres dans le développement régional. L'égalité doit englober l'égalité des chances pour toute classe sociale et pour tout domaine, en particulier l'éducation et la vie professionnelle » (*ibid.* : 26)

« Tout citoyen devrait avoir un accès égal aux opportunités d'éducation, sans aucune distinction

d'origine ethnique, de revenus ou de différence de sexe ». Telle est la définition sur l'égalité des chances (et des sexes) citée dans les discours de communication politique de CHP. Dans ce contexte, CHP vise à réduire les inégalités selon les écoles et les sexes (CHP, 2018b : 96). Selon CHP, l'éducation nécessite aussi un système éducatif fondé sur l'égalité des sexes qui permettra la participation égale des filles à tout niveau d'enseignement (CHP, 2018b : 181). La mixité devrait être encouragée dans le cadre de l'éducation (*ibid.* : 97) et les femmes devraient avoir les mêmes droits que les hommes (CHP, Programme : 23).

Ainsi, CHP semble avoir la particularité d'avoir accordé par le biais de la communication politique, une place considérable à l'égalité des sexes en matière de politiques éducatives. Son ancrage sociopolitique justifie idéologiquement l'emploi renforcé (et de contre-attaque idéologique) des termes tels que « justice sociale », « classe sociale », « injustice », « déséquilibre », « origine ethnique », « revenu », « mixité » et bien d'autres ; c'est-à-dire tous les éléments qui servent de preuve des problèmes idéologiques concernant l'éducation des femmes à l'heure actuelle en Turquie.

4.3 Communication politique de HDP et des politiques éducatives résultantes

Selon HDP, la communication politique est « la plus large participation du public aux processus de candidature et à la prise de décision locale » (HDP, Programme) :

Tableau 3. Egalité des Sexes (« mentionnée ») dans les Textes de Communication Politique de HDP

Programme Politique	Manifeste Electoral
en ligne, mentionnée trois fois	- p. 12-13 (mentionnée deux fois)

Selon HDP, le système éducatif turc est strictement « autoritaire », « bureaucratique », « discriminant » et « sexiste » (HDP, Programme) :

« Nous allons empêcher que le système éducatif soit le reflet du pouvoir politique. Nous ne compromettons pas les principes de l'éducation publique, scientifique, autochtone, laïque et libre. Mettant fin au népotisme et à la torpille, nous construirons un avenir en matière d'éducation pour les jeunes » (HDP, 2018 : 13)

HDP affirme que le système éducatif devrait être libre de toute sorte d'influence politique (tel est le focus idéologique de son discours politique). Le manifeste électoral de HDP vise ainsi à mettre en place un « système éducatif basé sur les droits de l'homme » (HDP, 2018 : 12). Selon ses politiques éducatives qui se symbolisent par son produit de communication politique dit « égalitaire », chaque citoyen doit avoir le droit à l'éducation indépendamment de son

origine ethnique et de son sexe. HDP semble défendre idéologiquement l'égalité des sexes dans ses politiques éducatives et par son propre ancrage sociopolitique. L'accent est mis, comme son idéologie de base, sur l'égalité (mais il faudrait l'analyser dans une perspective plus objective).

4.4 Communication politique de İYİ Parti et des politiques éducatives résultantes

Selon İYİ Parti, la communication politique renvoie à la « liberté de presse et liberté d'expression » (İYİ Parti, Programme : 20) :

Tableau 4. Egalité des Sexes (« mentionnée ») dans les Textes de Communication Politique de İYİ Parti

Programme Politique	Manifeste Electoral
- p. 20, mentionnée une fois	
- p. 12, mentionnée une fois	
- p. 10, mentionnée une fois	-
- p. 25, mentionnée une fois	

Selon ce parti politique de droite, chaque citoyen devrait avoir le droit à l'éducation sans aucune distinction de revenu ou de sexe (*ibid.* : 12). Selon ses politiques éducatives, l'éducation devrait garantir l'égalité des sexes (ce qui est de toute logique et non pas d'ancrage sociopolitique). İYİ Parti annonce « qu'un programme efficace d'éducation sera mis en œuvre pour valoriser l'éducation des femmes » (*ibid.* : 10) et « des efforts seront effectués pour accroître l'alphabétisation des femmes » (*ibid.* : 25). Dans le cadre de son bref discours de communication politique de İYİ Parti, nous observons donc un manque important de focus sur l'égalité des sexes pour l'éducation des femmes en Turquie. İYİ Parti se limite idéologiquement à la généralisation du terme (sous forme de définition générale et d'incise), sans entrer dans les détails concernant la détermination et l'application de celui-ci. Telle est ici le reflet de son produit de communication politique.

4.5 Communication politique de MHP et des politiques éducatives résultantes

Selon MHP, la communication politique renvoie aux « médias libres et indépendants » (MHP, 2009 : 45) :

Tableau 5. Egalité des Sexes (« mentionnée ») dans les Textes de Communication Politique de MHP

Programme Politique	Manifeste Electoral
- p. 45, mentionnée une fois	
- p. 134, mentionnée une fois	-
- p. 107, mentionnée une fois	

Selon ce parti politique de droite, toute personne devrait bénéficier du droit à l'éducation (même logique) : « on ne

se priverait pas de ce droit » (MHP, 2009 : 134). MHP indique que l'Etat devrait améliorer la qualité de l'éducation, en garantissant l'égalité des sexes (*ibid.* : 107). A la même manière du précédent, ce parti politique accorde idéologiquement une place trop limitée à l'égalité des sexes dans le cadre de ses politiques éducatives. Ceci ne mérite pas alors d'être « analysé » ici, mais prouve quand-même la nature de l'ancrage politique de MHP (mais aussi de İYİ Parti) : il est question d'un manque de focus sur l'égalité des sexes.

5. CONCLUSION ET DISCUSSION

Il existe une relation de causalité entre les notions de communication politique, de politique éducative et d'égalité des sexes, conditionnée par l'ancrage sociopolitique en Turquie. C'est ainsi que ce triangle a nécessité d'être abordé dans la même problématique. Nous basant sur les textes de communication politique (programmes et manifestes électoraux), nous pouvons en conclure qu'ils ont du poids sur la détermination et sur l'application des politiques éducatives basées sur l'égalité des sexes (Eren, 2018b : 1075). A ce stade, il est certain que la communication politique diffère selon une variable précise qui est placée au centre de celle-ci : il est question des traces idéologiques qui constituent la relation de causalité dans le présent travail.

En d'autres termes, l'indicateur le plus important de la communication politique est sans doute l'ancrage sociopolitique : le statut de l'égalité des sexes reste toujours problématique qui est liée directement à l'idéologie des partis politiques en Turquie. Nous pouvons justifier notre propos par les exemples de CHP et de HDP, les partis politiques se revendiquant de tendance gauche sociale-démocrate, ont la particularité d'avoir accordé une place considérable à l'égalité des sexes en matière de politiques éducatives par le biais de la communication politique. Puisque ces partis partagent des valeurs sociopolitiques différentes, il est remarquable que la contextualisation du statut de l'égalité des sexes en éducation s'effectue à l'aide d'ancrages porteurs des valeurs dont il est question.

En revanche, les partis politiques de tendance droite dans le corpus de recherche, tels que AK Parti, MHP et İYİ Parti accordent idéologiquement une place trop limitée à l'égalité des sexes en matière d'éducation dans leur programme et dans leur manifeste électoral. Dans le cadre de la communication politique, ils sont sur le point d'ignorer ce sujet à tel point que celui-ci s'insère dans leur discours sous forme d'« incidente » ou d'« incise » (« information secondaire »). Telle est la limite de cette recherche. L'idéologie d'un parti politique constitue alors le focus de son propre discours qui comporte des traces

idéologiques et des ancrages sociopolitiques. Nous pouvons en déduire que la relation de cause à effet entre la « communication politique », les « politiques éducatives » et l'« égalité des sexes » est confirmée dans ce travail.

A chacun sa sauce, chaque discours politique n'est valable que dans son contexte sociopolitique précis. Les partis politiques ont recours dans leur manifeste électoral, à de nouvelles pratiques idéologiques qu'ils suivront lorsqu'ils seront élus. Ces discours ne reflètent pas leurs pratiques idéologiques actuelles. Il est question par exemple, du cas de AK Parti, lequel mentionne que « tout niveau du système éducatif devrait être basé sur la démocratie » ou du cas de CHP, lequel mentionne que « l'éducation ne devrait pas être un privilège des enfants de familles favorisées ». Ceci contredit les pratiques idéologiques actuelles, mais justifie le triangle qui a fait l'objet de ce travail, c'est-à-dire le fait que la communication politique influence idéologiquement les discours en l'occurrence, sur l'égalité des sexes en éducation.

C'est ainsi que les principes de base ne sont pas appliqués et ne peuvent aboutir à aucune amélioration en Turquie. Bien que les manifestes électoraux aient été mis à jour, leur contenu est regorgé de principes de base inappliqués en éducation (Tural et al., 1991 : 20). Nous pouvons confirmer que la communication politique conduit le processus de détermination et d'application des politiques en matière d'éducation et d'égalité des sexes en Turquie. Bien que le système éducatif turc soit « modelé » selon une idéologie particulière, la détermination et l'application de ces politiques sont nécessaires au développement du pays. En guise de suggestion, nous pouvons proposer que les politiques soient développées en théorie et en pratique : un véritable alignement entre les principes de base et d'application devrait être assuré pour la résolution des problèmes éducatifs en Turquie.

BIBLIOGRAPHIE

- Adem, M. (1997). Ulusal Eğitim Politikamız Nasıl Olmalıdır ? *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 52(1), 51-65.
- Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. *Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planları*. (2020, 23 Novembre). Retrieved from: <https://www.ailevecalisma.gov.tr/ksgm/ulusal-eylem-planlari/kadinin-guclenmesi-strateji-belgesi-ve-eylem-planlari-2018-2023/>
- AK Parti. (2018). *Manifeste électoral. Cumhurbaşkanlığı seçimleri ve genel seçimler. Seçim beyannamesi. Güçlü meclis, güçlü hükümet, güçlü Türkiye. Yaparsa yine AK Parti yapar*. (2019, 1er Mai). Retrieved from: https://content.chp.org.tr/file/chp_tuzuk_10_03_2018.pdfhttps://www.trthaber.com/pdf/Beyanname23Mays18_icSayfalar.pdf
- AK Parti. *Programme du parti*. (2019, 1er Mai). Retrieved from: https://content.chp.org.tr/file/chp_tuzuk_10_03_2018.pdf<http://www.AKParti.org.tr/parti/parti-programi/>
- Akyüz, Y. (1999). Osmanlı son döneminde kızların eğitimi ve öğretmen Faika Ünlüer'in yetişmesi ve meslek hayatı. *Revue du Ministère de l'Éducation nationale*, 143, 12-56.
- Althusser, L. (2010). *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*. (A. Tümertekin, trad.), İstanbul : İthaki Yayınları.
- Aziz, A. (2003). *Siyasal iletişim*. Ankara : Editions Nobel.
- Beacco, J.-C. et al. (2005). *Les Cultures Éducatives et Linguistiques dans l'Enseignement des Langues*. Paris : PUF.
- Bardin, L. (2011). *L'analyse de contenu*. Paris : Presses Universitaires de France.
- Baxter, P. et Jack, S. (2008). Qualitative case study methodology: Study design and implementation for novice researchers. *The qualitative report*, 13(4), 544-559.
- Bayraktaroğlu, G. (2002). Geleneksel pazarlamada politik pazarlamanın yeri. *Revue de l'Institut de Sciences Sociales de l'Université*, 12, 58-84.
- Bongrand, M. (1992). *Politikada pazarlama* (F. Ersoy, trad.). İstanbul : Editions İletişim.
- Boudon, R. (1986). *L'idéologie. L'origine des Idées Reçues*. Paris : Librairie Artheme Fayard.
- Bourdieu, P. et Passeron, J.-C. (1970). *La Reproduction. Éléments pour une théorie du système d'enseignement*. Paris : Les Editions de Minuit.
- Bourdieu, P. et Passeron, J.-C. (1964). *Les Héritiers. Les Etudiants et la Culture*. Paris : Les Editions de Minuit.
- Bouzidi, R. (2016). La communication politique : approche méthodologique. *Revue espace géographique et société marocaine*, 15, 157-168.
- Charaudeau, P. (2002). A quoi sert d'analyse le discours politique ? *Analisi Del Discur Politic*. 6, 56-71.
- CHP. (2018b). *Manifeste électoral. Millet için geliyoruz*. (2019, 1er Mai). Retrieved from: <http://secim2018.chp.org.tr/files/CHP->

- SecimBildirgesi-2018-icerik.pdf <https://www.hdp.org.tr/tr/parti/parti-programi/8>
- CHP. (2018a). *Règlements de mars 2019 du Parti*. (2019, 1er Mai). Retrieved from: https://content.chp.org.tr/file/chp_tuzuk_10_03_2018.pdf
- CHP. *Programme du parti. Çağdaş Türkiye için değişim*. (2019, 1er Mai). Retrieved from: <https://chp.azureedge.net/1d48b01630ef43d9b2edf45d55842cae.pdf>
- Çabuk Kaya, N. (2013). *Türkiye’de toplumsal cinsiyet eşitliği ve eğitim*. (2019, 14 Octobre). Retrieved from: http://kizlarinegitimi.meb.gov.tr/files/img/toplum_cinsiyet_ve_egitim.pdf
- Çağlar, İ. et Özkır, Y. (2015). *Türkiye’de siyasal iletişim 2007-2015*. Ankara : Editions Seta.
- Çetin, H. (2001). Devlet, İdeoloji, Eğitim. *Revue Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler*, 2(1), 201-211.
- Durkheim, E. (1968). *Education et Sociologie*. Paris : Les Presses Universitaires de France.
- Eren, E. (2021). Education policies in the context of political communication in Turkey. Impact of political communication on education policy. *European Journal of Educational Research*, 10(1), à paraître.
- Eren, E. (2018a). Ulus devletlerde toplumsal, kültürel ve siyasi bir etmen olarak kimlik algısı: Türkiye bağlamında ulusal kimlik merkezli dil ve eğitim politikaları. *Revue Turkish Studies Economics, Finance and Politics*, 13(22), 225-237.
- Eren, E. (2018b). Türkiye’de toplumsal cinsiyet eşitsizliği sorunsalı: eğitim politikalarında -kadının yeri-”. *Actes de colloque DEKAUM 2018, 1*, 1071-1082.
- Guba, E. G. et Lincoln, Y. S. (1994). Competing paradigms in qualitative research. *Handbook of qualitative research*, 2(105), 163-194.
- Güler, A. (1989). Türkiye Cumhuriyeti Eğitim Politikasının Ana Devreleri ve Karakteristikleri. *On Dokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4, 45-67.
- HDP. (2018). *Manifeste électoral. Yurttaş yoldaş arkadaş Demirtaş sen’le değişir*. (2019, 1er Mai). Retrieved from: https://drive.google.com/file/d/1WAN9IPaGd0IUh_3TmYdcl0fZsvNn6Vl/view
- HDP. *Programme du parti. Emek, eşitlik, özgürlük, barış ve adalet için*. (2019, 1er Mai). Retrieved from: <https://www.hdp.org.tr/tr/parti/parti-programi/8>
- İYİ PARTİ. (2018). *Manifeste électoral. Toplumda birlik, ekonomide güven, yönetimde liyakat. yüzünü güneşe dön Türkiye!* (2019, 1er Mai). Retrieved from: https://iyiparti.org.tr/assets/pdf/secim_beyani.pdf
- İYİ PARTİ. *Programme du parti*. (2019, 1er Mai). Retrieved from: https://iyiparti.org.tr/Assets/pdf/iyi_parti_programi.pdf
- Klenke, K. (2016). *Qualitative research in the study of leadership*. Emerald Group Publishing Limited.
- Korkmaz, F. (2018). Siyasi Partilerin 2018 Cumhurbaşkanlığı Seçimi ve Genel Seçimler Bildirgelerinde Eğitime Yönelik Görüşlerinin İncelenmesi. *Çağdaş Yönetim Bilimleri Dergisi*, 5(3), 297-315.
- MHP. (2009). *Programme du parti. Geleceğe doğru*. (2019, 1er Mai). Retrieved from: https://www.mhp.org.tr/htmldocs/mhp/program/mhp/mhp_tarihcesi.html
- MHP. (2018). *Manifeste électoral. Cumhuriyet için millet aklı. Milletimize taahhütlerimiz*. (2019, 1er Mai). Retrieved from: https://www.mhp.org.tr/usr_img/_mhp2007/kitaplar/vaatler_bolumu_web.pdf
- Milli Eğitim Bakanlığı. (1939-2014). *Birinci-On Dokuzuncu Milli Eğitim Şurası*. (2020, 23 Novembre). Retrieved from: <https://ttkb.meb.gov.tr/www/gecmistengunumuze-mill-egitim-sralari/icerik/328>
- Mutlu, E. (2012). *İletişim Sözlüğü*. Ankara : Edition Sofos.
- Olivier-Yaniv, C. (2010). Discours politiques, propagande, communication, manipulation. *Trente ans d’étude des langages du politique 1980-2010*, 94, 31-37.
- Riviere-de Franco, K. (2006). Entre communication politique et propagande : les publicités électorales de 1979 à 2005. *Revue LISA, Littératures, Histoire des Idées, Images, Sociétés du Monde Anglophone*, 2, 207-225.
- Seale, C. (1999). Quality in qualitative research. *Qualitative Inquiry*, 5(4), 465-478.
- Sönmez, V. (2011). *Eğitim Felsefesi*. (10e Ed), Ankara: Anı Yayıncılık.
- Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (1977-2019). *Dördüncü- On Birinci Kalkınma Plan Özel İhtisas Komisyonu Raporları*. 2020, 23 Novembre). Retrieved from: <https://www.sbb.gov.tr/ozel-ih-tisas-komisyonu-raporlari/#1543404958135-5a0767bc-1764>
- Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (1963-2019). *Birinci-Onuncu Beş*

- Yıllık Devlet Kalkınma Planları. (2019, 1er Avril). Retrieved from: <http://www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/>
- TEDMEM. (2018). *Siyasi Partilerin 2018 Seçim Bildirgeleri. Eğitim Alanındaki Politika ve Vaatlerin Karşılaştırılması.* (2019, 1er Mars). Retrieved from: <https://tedmem.org/download/siyasi-partilerin-2018-secim-bildirgeleri-egitim-alanindaki-politika-vaatlerin-karsilastirilmasi?wpdmdl=2696&refresh=5f50c0eb62ed1599127787>
- Tezcan, M. (1999). *Eğitim sosyolojisi*, Ankara : Edition Anı.
- Tor, H. et Ağlı, E. (2016). Kadın ve eğitim. *Revue de Recherches sur l'Education*, 5, 67-74.
- Tural, N. et KARAKÜTÜK, K. (1991). Eğitim politikası. *Revue Education et Science*, 15(82), 16-24.
- TÜSİAD. (2008). *Türkiye'de toplumsal cinsiyet eşitsizliği : sorunlar, öncelikler ve çözüm önerileri. (Rapport révisé sur l'égalité des sexes et politique).* İstanbul : Editions de KAGİDER et TÜSİAD.
- Weber, R. P. (1989). *Basic Content Analysis.* London : Sage.
- Wiborg, S. (2000). Political and cultural nationalism in education. The ideas of Rousseau and Herder concerning national education. *Comparative Education Nigél Grant Festschrift*, 36(2), 235-243.
- Wolton, D. (1995). Les contradictions de la communication politique. *Editions Hermès La Revue*, 3(17), 107-124.
- Wolton, D. (1989). La communication politique : construction d'un modèle. *Editions Hermès La Revue*, 1(4), 27-42.

© 2020 & 2021 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY NC) license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

İngilizlere Başkaldırı: Sipahi İsyanında Bengal Ordusunu İsyanı Götüren Sebepler *

Rebellion to the British: Reasons That Led the Bengal Army to the Sipahi Rebellion

Hüseyin GÜNARSLAN ¹

Öz

Bu çalışma İngiliz Doğu Hindistan Şirketi tarafından kurulan Bengal ordusu askerlerini ele almaktadır. Hintli askerlerden oluşan bu ordunun 1857 yılında isyan etmesinin altında yatan sebeplerin tespit edilmesi amaçlanmaktadır. Çalışma ile Bengal ordusunda görev almış Hindu ve Müslüman askerlerinin yetiştikleri toplum, kast sistemi içindeki sınıfları, dini inanış ve yaşamlarının isyana etkileri tespit edilmeye çalışılmıştır. İsyanın en büyük sebebinin, yerel askerler ile İngiliz komutanlar arasında olması gereken güvene dayalı iyi ilişkilerin ortadan kalktığı ve orduda İngilizlere karşı nefret dalgasının önü alınmaz şekilde artmış olduğu belirlenmiştir. Bengal ordusu askerlerinin aldıkları maaşlardan, ordu içindeki terfilerine kadar İngilizler tarafından haksızlığa uğratıldıklarına inandıkları ortaya çıkarılmıştır. Askerlerin İngilizlerin kendilerini dini inançlarından yavaş yavaş kopararak onları Hıristiyanlaştırmak istedikleri fikrine kapıldıklarına dikkat çekilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İngiliz Doğu Hindistan Şirketi, Bengal Ordusu, İsyan, Hindu, Müslüman

Abstract

This work deals with the Bengal army troops established by the British East India Company. It is aimed to determine the reasons of the rebellion of the army of Indian soldiers in 1857. With this study, the society in which the Hindu and Muslim soldiers were trained in the Bengali army, the classes in the caste system, their religious beliefs and their effects on the rebellion were determined. The biggest reason for the uprising was that the relations between the local soldiers and the British commanders were bad, and the wave of hatred against the British in the army was inevitably increased. It has been discovered that Bengali soldiers believe that they have been wronged by the British, from their salary to their promotion in the army. It was pointed out that the soldiers had the idea that the British wanted to Christianize them by slowly breaking away from their religious beliefs.

Keywords: British East India Company, Bengal Army, Mutiny, Hindus, Muslims

1. GİRİŞ

İngilizler sömürü ve koloni çağında dünyanın değişik yerlerindeki ülkeler ile ilk temas geçtiklerinde gerek bu coğrafyalarda kurulu olan güçleri rahatsız etmemek ve gerekse öncelik verdikleri ekonomik kazanımların gelişimini temin etmek için şahısların kurdukları şirketlere özel imtiyazlar vermişlerdir. Bu şirketler ileride İngiliz kolonileri olacak sömürgelerin zenginliklerini İngiltere'ye taşıırken İngiliz hükümeti de bu ticari ağ için gereken ekonomik, siyasi ve askeri yükün altına girmek zorunda kalmamıştır. Hindistan kendi coğrafyası içinde farklı krallık ve prenslikler ile yönetilirken İngiltere'den imtiyaz alan İngiliz Doğu Hindistan Şirketi, 1600 yılından itibaren ülkeye

giriş yapmış ve Doğu'nun zenginliklerini Batı'ya aktarmaya başlamıştır. Elde edilen muazzam zenginlik ile daha da büyüyen şirket, ticari ağı ve kazanımlarını koruma maksadı ile özel ordusunu, yerel insanlardan oluşturduğu maaşlı askerleri ile kurmuştur. Şirket, yıllar içinde yönetim olarak birlik içinde olmayan Hindistan coğrafyasındaki yerel krallık ve prenslikleri ya yöneticilerini etkisi altına alarak ya da bu özel ordusu ile yenerek kontrol altına almıştır. Zamanla ülkedeki en etkili güç olan şirket, Hindistan'ın farklı bölgelerinde Bengal, Bombay ve Madras ordularını kurmuştur. Sayıları yüz binleri aşan bu ordulardan ilk oluşturulanı ise Bengal ordusudur. Bengal ordusu diğer iki ordudan daha önce kurulmasının yanı sıra en büyük ordudur

* In this article, the principles of scientific research and publication ethics were followed. / Bu makalede bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur.

¹ Hüseyin GÜNARSLAN

ORCID ID: 0000-0002-7276-7476

Asst. Prof., Windsor University, History Department, Windsor, Canada, gunarsl@uwindsor.ca

Dr. Öğretim Üyesi, Windsor Üniversitesi, Tarih Bölümü, Windsor, Kanada, gunarsl@uwindsor.ca

Geliş Tarihi/Received : 05.10.2020

Kabul Tarihi/Accepted : 02.12.2020

Çevrimiçi Yayın/Published : 14.12.2020

Makale Atıf Önerisi /Citation (APA):

Günarşlan, H. (2021). İngilizlere Başkaldırı: Sipahi İsyanında Bengal Ordusunu İsyanı Götüren Sebepler. *İzmir Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (1), 26-38. DOI:10.47899/ijss.20213103

ve Hindistan coğrafyasında fiziksel olarak en iyi özelliklere sahip Hintlilerden seçilerek oluşturulmuştur. Hindistan'ı yine Hintli askerlerden kurdukları ordu ile işgal eden İngilizler, bu ordunun 1857 yılına gelindiğinde Hint İsyanı veya Sipahi Ayaklanması olarak adlandırılan olaylarla kendisine isyan edeceğinden ve kendilerine çok pahalıya mal olan bir tecrübe olacağından habersiz olarak faaliyetlerini devam ettirmiştir (Vural, 2006, s. 26).

Bu çalışma, Bengal ordusu içindeki Müslüman ve Hindu askerlerin içinden çıktıkları çiftçi toplumu, kast sistemlerini, dini inanışlarını, niçin ve nasıl orduya katıldıklarını, ordu içindeki yaşamlarını ve onları isyana götüren şartların nasıl oluştuğunu konu almıştır. Bu askerleri başkaldırmaya teşvik eden sebeplerin ortaya çıkarılması isyanın anlaşılabilmesi için gereklidir. Ordu içinde üst rütbe kadrolarda olan İngiliz subaylar ile onların astı konumunda olan Hintli askerlerin ilişkilerinin hangi temeller üzerine oturtulduğu tespit edilmelidir. Çalışma ile kendi dini inanış, gelenek ve göreneklerini İngilizlerin kurdukları ordulara da taşıyan bu Hindu ve Müslüman paralı askerlerin, zaman içinde emri altında oldukları İngiliz komutanlarına niçin isyan ettikleri ortaya konulmaya çalışılacaktır.

2. DOĞU HİNDİSTAN ŞİRKETİNİN BENGAL ORDUSUNU KURMASI

İngiliz Doğu Hindistan Şirketinin elde ettiği ekonomik güçle Hindistan'da ne derece etkin olduğunu görmek için sahip olduğu paralı asker sayısına bakmak yeterlidir. 1857 yılı verilerine göre bu sayı 232 bin kişidir. Bu sayıya kurulan polis gücü gibi yerel unsurlar ise dâhil değildir. İngilizler büyük bir sömürü düzeni içinde gerek sivil, gerek siyasi, gerekse ekonomi ayağı itibari ile 300 binden çok daha fazla insanı şirketlerinde istihdam etmişlerdi. İngilizler, bu özel orduların planlamasını yaparken onların vazife göreceği coğrafi alanları temel almışlardı. Buna göre ordular Bombay, Madras ve Bengal'de kurulmuştu. Bengal her ne kadar günümüzde Bangladeş'in kurulması aşamasında Doğu ve Batı Bengal olarak ikiye ayrılrsa da 1800'lü yıllar itibari ile Hindistan'ın önemli bir parçası olarak görülmekteydi. Bengal ordusu olarak tarif ettiğimiz özel ordu 135 binden fazla sayısı ile bu üç ordu arasında en büyüğüydü. Bu nispette, etkili olduğu coğrafi alanda diğer iki ordudan daha büyüktü. Bengal ordusu kendi içinde 86 bin askere sahip, 74 alaydan oluşan piyade birliği, 18 alaydan oluşan 10,500 kişilik düzensiz atlı süvari birliği, 10 alaydan oluşan yaklaşık 5 bin kişilik hafif süvari birliği, 3 bin kişiden oluşan topçu birliği ve 1630 askerden oluşan istihkâm birliğinden meydana gelmekteydi. Yaklaşık 106 bin kişilik bu sayının geri kalanını ise düzensiz birlikler ve diğer yerel askerler tamamlıyordu (David, 2001, s. 20). Bengal ordusu tek bir merkezde konuşlandırılmış bir ordu

değildi. Orduyu oluşturan alaylar Bengal'den Kuzey Hindistan hattına kadar kurulu olan şehirlerde görev yapmaktaydı.

İngiliz Doğu Hindistan Şirketi, İngiliz krallığı adına Hindistan'da her türlü ticari faaliyette bulunabilme hakkına sahipti. Bu faaliyetlerini yerine getirmek için ordu kurmak da dâhil her türlü faaliyeti krallık adına yürütme yetkisi vardı. Bu amaçla şirket yetkilileri Hindistan'da kurulacak ordunun en iyi askerlerden oluşmasını istiyorlardı. Buna göre kuzey Hindistan'da buğday üretimi yapan yerel çiftçiler bu ordunun askerleri için en ideal olanlarıydı. Pirinç yetiştiren güney ve doğu bölgelerinde yaşayanlar ise daha kısa boylu insanlardan oluştuğu için tercih edilmemişti. Bu amaçla asker olarak seçileceklerin boylarının 170 cm'den uzun olmaları ve şirketin etkili olduğu, bu buğday üreten çiftçi ailelerin gençlerinden seçilmesine karar verildi (Alavi, 1995, s. 35). Kurulacak ordunun askerlerinin özellikle en iyi fiziksel şartlara sahip Hintlilerden kurulması, İngilizler için prestij meselesi olduğu kadar Hindistan'daki ticari faaliyetlerinin korunması için ne denli özen gösterildiğinin de bir deliliydi. Şirket çok rahatlıkla düzensiz bir askeri birlik ile de kazanımlarını koruyabilirdi. Lakin piyade unsurlarından, topçu birliğine, kendi özel üniformaları içinde, bir disiplin dâhilinde hem de her bir askerine ücret ödeyerek bir ordu kurulması, İngilizlerin Hindistan'da kalıcı olmak istediklerinin bir göstergesiydi.

Düzenli Bengal ordusunun kurulması şirket üst yöneticilerinden Clive'in 1757 yılında Bengal prensini İngiliz subayları ve düzensiz paralı Hintli askerlerden oluşan ordusuyla Plasey'de yenerek bölgeye yerleşmesinden hemen sonra başladı. Bengal'in Burhanpur ve Dinapore bölgelerinin yerlilerinden bazıları İngiliz ordusunda görevlendirilmek üzere seçilmeye başlansa da İngilizlerin istediği fiziksel özelliklere sahip çok fazla insan olmamasından dolayı yeterli sayıda asker toplanamadı. Hint halkı dönem itibari ile beslenme alışkanlıkları Avrupalılardan daha iyi olsa da genel manada fiziksel olarak daha kısa insanlardan oluşmaktaydı. Clive'in Bengal prensine karşı verdiği savaşta kullandığı askerler de aslında Madras düzensiz ordusu çatısı altında topladığı 2 bin kişilik birlikti. Bu askerlere İngilizler tarafından askeri üniformalar giydirilmiş ve çakmalı tüfek adı verilen silahlar ile donatılmıştı. Başlarındaki subaylar ise İngilizlerdi (Kolff, 1990, s. 177). Clive'in şirketin önceliği için Bengal'de kurulu düzene ve prene karşı silahlı mücadele vermesi, Doğu Hindistan Şirketinin özel bir ticari kurum olmaktan çok daha fazla yetki, güç ve azimle çalıştığını, Hindistan coğrafyasında hâkimiyet sağlama amacı güttüğünü göstermekteydi. İngilizler Bengal ordusunu kurmak için kararlıydı. Madras düzensiz ordusunun Bengal gibi uzak bir coğrafyada devamlı olarak yerleşmesine imkân yoktu. İngilizler ordu için

seçecekleri askerler için aradıkları fiziksel özelliklerin Oudh eyaletinde yaşayan Hintlilerde olduklarını keşfettiler. Oudh eyaleti kendi kralına sahip, Bengal'e komşu, halkı tarımla uğraşarak geçinen bir bölgeydi. Şirket ordusunda görevli General Patrick Grant de, Bengal ordusunun piyade birliğinin çoğunlukla Oudh bölgesinden, bir kısmının ise Pencâb ve Bihar eyaletlerinden seçilerek oluşturulduğunu ifade etmişti (Parliamentary Papers, 1859, s. 481). Hindu kast sistemine göre çiftçiler üst sınıf mensubu kişiler olarak adlandırılıyordu. Kast sisteminin en altında hizmetliler, işçiler ve köleler vardı. Onların bir üst sınıfı ise çiftçiler ve esnaflardı. Bir üstü prensler ve askerler iken en tepede rahipler ve bilginler bulunmaktaydı. Kast sistemine göre Hindular başka bir sınıftan insanla evlenemiyorlar, yemek alamıyorlar ve aynı ortamda bulunamıyorlardı. Kast sistemi dışında kalan ve hor görülen bir sınıf daha mevcuttu. Bu sınıf da Hindu olmayan Hıristiyan ve Müslüman gibi topluluklardı. Bunlar hor görülüyor ve temiz olmadıkları düşüncesi ile temastan kaçınılması gerektiği belirtiliyordu (Heathcote, 1974, s. 81). Fakat, Hindular bu sebeple Müslüman yerel halktan uzak durmaya çabalarken, Hristiyan İngilizler ile iyi ilişkiler kurmaya çaba gösteriyordu. Özellikle Oudh bölgesinden İngiliz Bengal ordusuna seçilen askerlerden Hindu olanlar, bu inanç sisteminin gerektirdiği kast sistemine sahipti. Kendi toprağına sahip çiftçiler ise bu kast sisteminde saygı gören üst sınıfa mensup kişiler olarak görülmekteydi. Bu Hintliler statülerinin yüksekliği ve iyi kazançları sayesinde diğer düşük kast sistemine mensup Hintlilerden fiziksel olarak daha iyi durumdaydı. Clive, 1765 yılında orduya seçilen askerlerin birbirlerini dengelemesi için Müslüman ve Hindulardan eşit olarak seçilmesini istemişti. Lakin askerlerin seçildiği bölgelerde yeterince Müslüman olmadığı için bu denge sağlanamadı. İlerleyen yıllarda ise İngilizlerin askerleri daha iyi tanımaya başlaması ile birlikte daha çok bu üst kast sisteminden Hindular olması tercih sebebi olmaya başladı. Zira İngilizler Hindu askerlerin Müslümanlara göre çok daha kullanışlı olduğunu görmüştü. 1789 yılında Bengal ordusunun beşte dördü bu kullanışlı Hindu askerlerden oluşmuştu (Barat, 1962, s.121).

Hintliler tenleri kendilerine göre daha beyaz olan, zengin, kıyafetleri farklı ve çeşitli, iyi silahlara sahip İngilizlere saygı gösteriyorlardı. İngilizler de ülkede hâkimiyetlerini gün geçtikçe pekiştiren asil bir millet olarak kendileri ile övünüyorlardı. Kuracakları orduya seçecekleri Hintlilerin en iyi askerler olmasının verdiği istek ve seçicilikle ordularının reklamını yapıyorlardı. İngilizlerin seçiciliklerinin bir başarısı olarak özellikle Oudh bölgesindeki Hintli çiftçiler, çocuklarının askere seçilmesini bir gurur ve onur olarak görmeye başladı. 1813-1823 yıllarında Bengal Valisi olan Hastings, orduya seçilen Hindu

inancına mensup askerlerin üst kast sınıfına mensup kişiler olduklarını ve bunlar için İngiliz ordusuna katılabilmenin toplum içinde saygı görmenin en iyi yolu olduğunu belirtmişti. Bu insanlarca orduya seçilebilmek saygıdeğer bir kişi olma yanında saygı değer bir aileye de sahip olunduğunun da deliliydi (Marchioness of Bute, 1858, s. 324). İlk yıllarda Bengal ordusuna seçilen askerler direkt olarak Oudh bölgesine giden İngiliz subaylar tarafından seçilen askerlerden oluşturulmuştu. Yıllar içinde asker sayısının ihtiyaçlar göz önünde bulundurularak artmaya başlaması ile farklı bir metot denendi. Artık Bengal ordusu içinde yeterince güven duyulan Hintli asker vardı ve eleman tedarikinde bu askerlere görev verilmeye başlandı. Buna göre askerler izin için evlerine gidip aile ve yakınlarını ziyaret ediyor, asker olmaya elverişli fiziki şartlara sahip özellikle aile bireyleri ve akrabaları ile tanıdıklarını da beraberlerinde birliklerine getiriyorlardı. İngiliz subaylar, eğer getirilen Hintlilerin gerekli şartları taşıdığına ikna olurlarsa bu kişiler asker olarak seçilmiş oluyordular. Bengal ordusunun kuruluş aşamasında daha fazla üst kast sistemine mensup Hinduların askere seçilmesi, ilerleyen yıllarda aynı gelenek, görenek ve inanç sisteminden gelen, akrabalık ve arkadaşlık duygularının, doğal olarak da kayırmacılığın olduğu bir asker alım sistemine dönüştü (David, 2001, s. 26). Kendi memleketlerinde adeta bir askerlik şubesi işlevi gören Hintliler, doğal olarak halktan saygı gördükleri gibi askerde geçirdikleri yalnızlıklarını bu en yakın akrabalarını da birliğe getirerek gidermiş oluyorlardı. Lakin bu sistem ilk başlarda İngilizlerin işini kolaylaştıran bir işleve sahip olsa da zamanla birlik içinde düzenin bozulmasına kapı aralayacak birçok tehlikeyi barındırmaktaydı. Birlik içinde daha önce bireyler olarak öne çıkan şahıslar zamanla arkalarına akraba gücünü, köylüsü ve memleketlisinin gücünü de alarak alternatif güç toplulukları oluşturmaktaydı. Askeri birliklerde ast üst ilişkisi dışında gelişen her türlü güç merkezleri ise orduda disiplinin ortadan kalkmasına sebep olacak tehlikeleri beraberinde getiriyordu. 1857 yılında yaşanan isyanda bu güç dengesinin bozulmasının da etkileri vardı.

3. ORDU İÇİNDEKİ SAYISAL DENGELER

11 binden fazla İngiliz asker ve sivil ile 10 milyondan fazla Hintlinin hayatını kaybetmesine sebep olacak 1857 isyanının başlamasında, Bengal ordusundaki sayısal dengelerin bozulmasının da önemli bir rolü vardı (Günarlan, 2019, s. 23). Bengal ordusu içindeki üst kast sınıfına mensup Hindu askerlerin sayısının gittikçe artmaya başlaması, bazı öngörülü İngilizler tarafından önü alınması gereken bir tehlike olarak görülmeye başlanmıştı. İngilizlerin ordu içinde farklı dini inançlara mensup asker sayısında denge oluşturma politikasına rağmen 1842 yılına gelindiğinde Bengal ordusunun yüzde 65'ten fazlası aynı kasttan Hindulardan oluşurken ancak yüzde 15'i Müslüman

askerlerden oluşmaktaydı. Diğer kast gruplarından olan askerlerin oranı ise yaklaşık yüzde 14'tü (Barat, 1962, s.123). 1789 yılından 1842'ye kadar geçen sürede İngilizler Hindistan'da hâkimiyetlerini daha da genişletmişti. Artık onlar için Müslüman veya farklı kast sisteminden askerleri orduda denge politikası olarak bulma ve tutma şansı olsa da bunu değerlendirememişler ve sayısal üstünlüğü ileride kendileri için problem olacak Hindu üst kast sınıfına mensup askerlere kaptırmışlardı. Bunda da en önemli rol, İngilizlerin yanlış asker alım politikasıydı.

1844 yılında eski bir subay olan Henry Lawrence, Bengal ordusunun asker alım politikasını eleştirmişti. Lawrence, askerlerin çoğunluğunun Oude bölgesinden olduğunu, aralarında akrabalık ve kabilecilik olması sebebi ile de bunun tehlikeli sonuçlar doğurabileceğini ön görmüştü (Lawrence, 1859, ss. 29-30). İngiliz yetkiler bu söylemleri ilk yıllarda dikkate almasalar da 1846-1847 ve 1848-1849 yıllarında yapılan iki Sih savaşından sonra ordu içindeki dengelerin önemli olduğuna karar vermeye başladılar (David, 2001, ss. 27-28). İkinci Sih savaşı ile ele geçirilen Pencâb eyaletinde hangi ordu birliklerinin kalıcı olarak kullanılacağı tartışmaları yaşanmıştı. Bengal ordusu askerlerinin görev sorumluluk ve yetkilerinde olmamasına rağmen İngilizlerin karar vereceği bir konu üzerinde fikir belirtmeleri İngilizler tarafından tehlike işareti olarak algılanmıştı. İngilizler için emri altındaki askerler sadece amaçlarına ulaşmak için kullandıkları bir maşaydı. Maşayı tutan el, İngiliz subay ve otoritesi olarak kalmaya devam etmeliydi. Ordu içindeki sayısal dengenin ve gruplaşmaların ne denli tehlikeli boyutlara ulaştığını birinci elden İngiliz başkomutanı Charles Napier teyit edecekti. Napier'e ulaştırılan bir raporda Bengal ordusunun üçte birinin isyancı olabilecek kapasiteye sahip olduğu bildiriliyordu. Napier nihayet tehlikenin farkına varmıştı ve önlem almak için gerekli planlamaları yapmaya başladı. Buna göre Bengal ordusu içindeki Hindu ve Müslüman askerlere ek olarak Nepal orijinli, Hintlilerden hoşlanmayan 40 bin Gurkalı, Gürkanlı olarak da adlandırılır, askerinin ve 30 bin Avrupalı askerinin daha orduda görevlendirilmesine karar verildi (Napier, 1853, ss. 30, 38). İngiliz yetkililerin planlamaları dâhilinde 1851 yılına gelindiğinde Bengal ordusu içindeki üst sınıfa mensup Hinduların sayısında yeterli olmasa da düşüş yaşandı (David, 2001, s. 34). İngilizler asker sayısını dengelemek için ilk aşamada farklı etnik grupların sayısını artırmaya gayret etse de ordu içinde bariz bir şekilde Hindu üst sınıfına mensup asker sayısı daha fazlaydı. Bu askerler kısa dönemli olarak işe alınmıyorlardı. Emekli oluncaya kadar askerde kalmaya devam ediyorlardı. Eğer asker, emre itaatsizlik gibi ağır disiplin cezaları işlerse mahkeme kararı ile ordudan atılıyordu ki bu da çok yaşanan hadiselerden değildi. Bu durumda Hindu üst kast sistemine mensup

askerlerin emekli olarak ordudan ayrılmaları dışında başka bir yöntem bulunmuyordu. Bununla birlikte bu askerler kendilerine daha önce yapılan pozitif ayrımcılığın yerine şimdi negatif ayrımcılığa tabi tutulduklarını gördükleri için daha da huzursuzlardı. İngilizler ordu içinde yaşanan düzensizliğin farkında olarak zamana yayılan bir politika izliyorlar ama neticede geç işlese de karşı tedbir alıyorlardı. Ordu içinde bir kişi veya grubun huzursuz olmaya başlaması ise istenecek en son durumdu.

İngilizlerin ordu içinde istihdam ettikleri aslen köylü olan askerlerin orduya girmeleri ile birlikte artık sivil halk ile beraber olma imkânları kalmıyordu. Askerler yılda bir defa izin kullanabiliyordu ve aileleri ile tek iletişim yolları mektuplaşmaktı. Askerler geri kalan bütün vakitlerini beraber, çoğunlukla yerleşim yerleri dışındaki ordugâh içinde geçirmekteydi. Kalk borusu ile başlayan günlerini, son görevlerini bitirdikten sonra yatış ile sonlandırıyorlardı. Tüm vakitlerini beraber geçiren askerler artık birbirleriyle kardeş olacak kadar yakınlaşıyorlardı (Roy, 1994, ss. 49-50). Bu durumda bireysel veya grupsal tüm huzursuzluklar ordu içinde bu dayanışma havasından destek görüyordu. 1857 yılında yaşanan isyana götüren sebepler arasında askerler arasındaki bu kardeşlik ve dayanışma duygusu önemli sebeplerden birisiydi. Elphinstone'a göre Bengal piyade ordusunun, daha çok aynı statüye sahip, aynı eyaletten Hindu askerlerden oluşturulması çok büyük bir hataydı ve bir felaket ile sonuçlanmıştı (Parliamentary Papers, 1859, ss. 501, 503).

İngilizler, askerler arasında oluşan bu bağın farkında olarak radikal bir tedbiri 1855 yılında yani isyandan iki yıl önce aldı. Buna göre yeni kanunla artık ordu içinde, çok fazla oranda üst sınıf Hindu askerinin bulunmasına engel olmaya resmi olarak başlama kararı alındı (Bengal Army Regulations, 1855, ss. 215-216). Bu karar üst kasta mensup Hindu askerler için resmi olarak kendileri ile mücadele edilmesi manasını taşıyordu. Yıllarını İngilizlerin emri altında geçiren bu askerler için yaşadıkları, istenmeyen insanlar olarak görülmekten başka bir şey değildi. İngilizler Hindistan'ı, özellikle Bengal ordusunu kullanarak işgal etmişlerdi. Kendi ülkelerinin işgalini gerçekleştiren askerler artık vazifelerini tamamlamış görüyor ve bir Hint sınıfı, İngiliz ordusu içinden dışlanıyordu. Bu karar Hindu askerler tarafından hoş karşılanacak bir durum olmasa da yapabilecekleri çok şey de yoktu. Ordu içinde emeklilikleri gelene kadar kalma haklarına sahiptiler. Lakin ordunun sayısal olarak çoğunluğunu oluşturdukları içinde hala etkili konumdaydılar. Neticede bu askerlerin huzursuzluğu artık gözle görülebilir seviyeye gelmişti ve Henry Lawrence 1856 yılında ordu ile ilgili bir öngöründe bulundu. Lawrence'a göre Oudh bölgesi mensubu hiçbir asker, artık Bengal ordusunun gerek piyade gerek atlı birliklerinde kesinlikle

görevlendirilmemeliydi (Lawrence, 1859, s. 412). 1855 yasası Bengal ordusunda hala bu bölgeden asker alınabileceğini ama sayısal dengelerin göz önünde bulundurulması gerektiğini karara bağlamıştı. Lawrence ise radikal bir görüş ile ilerde yaşanabilecekleri sezmiş ve kesinlikle bu bölgeden yeni hiçbir askerin alınmamasını öngörmüştü. Lawrence bu konuda haklıydı zira 1857 yılı isyanı artık çok yakındı.

Bengal ordusundaki piyadeler arasında üst kast mensubu Hindular çoğunlukta olduğu gibi atlı birliklere bağlı askerler arasında da alt kast mensubu Hindular çoğunlukta idi. Beşinci Bengal hafif atlı birliğinin komutanı Yarbey Harington düzenli birliğin, dörtte birinin Müslüman, dörtte birinin düşük sınıf Hindular, geri kalanının ise üst sınıf Hindulardan oluştuğunu belirtmişti. Bu birlik 1857 isyanında başlarındaki İngiliz subayları öldüreceklerdi (Parliamentary Papers, 1859, s. 48). Ordu içindeki sayısal dengenin ne kadar önemli olduğunu İngilizler isyanla birlikte öğrendiklerinde artık geç kalmış olacaktı. Bengal ordusundaki düzensiz atlı birliği ise çoğunluğu Kuzey Hindistan bölgesinde yaşayan Müslüman askerlerden oluşturulmuştu. İlk düzensiz atlı birlik 1760 yılında Binbaşı Calliaund tarafından Babürlere de hizmet etmiş olan atlı askerlerden oluşturulmuştu. Düzenli atlı birliklerden farklı olarak atlar, silahlar ve diğer ekipmanlar bu askerlerin kendisine aitti. 1796 yılında bu düzensiz birlikten geri kalan atlılar düzenli atlı birliğine dönüştürülmüştü (David, 2001, s. 40). İlk yıllarda atlı birliklere katılacak askerlerin orduya alınmasında aşiret reisleri gibi önemli yerel liderlerden yardım alınıyordu. İngilizlere yardım etmek için savaş alanına getirilen atlı askerler, savaş sonrasında da maaş karşılığı İngilizlerle beraber hareket etmeye devam ediyorlardı. Daha sonraki dönemlerde ise atlı birliğe alınacak askerlerin alımı seçimle yapılmaya başlanmıştı. İngilizlerin kurduğu topçu birliğinde de Hindulardan farklı olarak Müslüman askerlerin sayısı daha fazlaydı. Bunun sebebi de şirketin ilk yıllarda bu birliği Babürlü dönemi yönetimlerinden kalma Müslüman askerlerinden oluşturmasıydı (Parliamentary Papers, 1859, ss. 490, 423).

Görüldüğü üzere asker alımı politikasında hangi dini inanca öncelik verildiyse ilerleyen yıllarda da bu sayısal denge ona göre şekillenmişti. Bengal ordusunu isyana götüren sebeplerden sadece birisi, ordu içindeki üst kast sistemine mensup Hinduların dışlandıklarını hissetmeleriydi. Zira bu etken isyanı başlatan sebepten daha çok isyanın daha geniş alana yayılmasında etkili olacaktı. Aynı kasta mensup askerler isyanın lokomotifini olacak ve bir birlikte isyana başlayan kardeşi veya akrabasını gören Hindu askerler kendi birliklerinde de isyana katılacaktı. Bu domino etkisi, hem isyanın başlaması hem de geniş kitlelere yayılmasında ana görevi üstlenmiş olacaktı.

4. ASKERLERİ RAHATSIZ EDEN UYGULAMALAR

Bengal ordusu askerlerinin bu maaşlı görevi yerine getirirken zorlandıkları bazı durumlar mevcuttu. Her ne kadar askerlik her türlü şart altında istenilen vazifenin yerine getirilmesi olsa da bazı durumlarda iki farklı coğrafi alandan gelen, dinleri ve kültürleri farklı insanların karşı karşıya gelmelerine sebep olacak faktörler de mevcuttu. Bunlardan bir tanesi isyana sebep olan ana olaylardan olmasa da Hintli askerler nezdinde önemli olan üniforma konusuydu. 1857 yılı isyanından önce pekçok kez askerler tarafından kıyafetleri ve teçhizatları konusunda reform yapılması isteği olmasına rağmen bu istek İngilizler tarafından dikkate alınmamıştı. Askerlerin üniformaları alışageldikleri Hint geleneklerine göre değil emrine girdikleri ve maaşlarını veren İngiliz gelenek ve göreneklerine göre idi (Delhi Gazette, 24 Nisan 1852). İngilizler Bengal ordusu piyadelerine Hint geleneklerine göre geniş ve rahat elbiseler giydirmek yerine çok dar olan bir üniforma giydirmekteydi. Üniforma olarak verilen kırmızı ceketin ön tarafı iliklenmese de koltuk altlarından öyle sıkıydı ki askerlerin rahat hareket etmesine izin vermiyordu. Başlarındaki şapkalarının ağırlığı ise bir kilodan fazlaydı. Askerlere verilen tüfekler de 4,6 kg civarında ağırlığı olan taşınması zor silahlardı. Bu silahlar sığır eti yiyerek beslenen İngilizler için ağır olmasa da zayıf Hintli askerlerin omuzları için oldukça ağırdı (Allen, 1988, s. 148). Sind bölgesinden getirilen askerlerin oluşturduğu düzensiz atlı birliğinin Komutanı John Jacob, 1854 yılındaki bir yazısında bu askerlerin çok dar bir ceket giydiğini, dar pantolonları nedeni ile zor yürüdüklerini, kesinlikle tam olarak eğilemediklerini, sırtlarında hiçbir işe yaramayan çantalarının kıyafete tutuşturulduğunu, nefes almada bile zorluk çektiklerini belirterek başlarındaki ağır şapkanın düşmemesi için hokkabaz gibi yetenekli olmak gerektiğini, bu şapkanın bir saatlik kullanımda dahi altında iz yaptığını ifade etmişti (Pelly, 1858, s. 129). 1857'den önce gerek askerler gerekse yetkililer kıyafet ve teçhizat için reform yapılmasını gerekli bulsa da sadece ağır olan tüfekler değiştirilmek istenmişti ki yeni tüfeklerin ağırlığı da yine 4 kg olmuştu (Tylden, 1967, s. 244). 1857 isyanında askerler bu kıyafetlerini çıkararak yerel Hint kıyafetlerine uygun daha bol elbiseler giymişlerdi. Asker olduklarının anlaşılmasını isteyenler ise kırmızı ceketlerini bu bol kıyafetleri üzerine giymişti (Mollo, 1981, s. 90).

Bengal ordusu askerleri için bir diğer zorluk ise askerlik gereği kendilerinden yapılması istenen görevlerdi. Bu askerler devamlı olarak cephede düşmanla çarpışmıyordu. Savaş olmayan bir barış dönemi süresince monoton bir şekilde görevler yerine getiriliyordu. Her gün öğle teknilinden önce silah ve teçhizatların temizliği, akşam teknilinde görevlerin, yapılan ve yapılacak işlerin bildirimini, tugayın haftada bir yaptığı tatbikatları, alayın haftada 3-4

defa yaptığı eğitimler, tüm hayatını askerde geçiren Hintli askerler için artık tekdüze bir hayat anlamına geliyordu. İngilizler gerek bu tekdüzeliği aşmak için gerekse ordu dışındaki diğer işlerini gördürmek için askerleri vergi toplayan memurları koruma ve mahkûmların transferlerinden muhafız olarak kullanmaya başladı. 1849 yılına gelindiğinde Bengal ordusundaki 30 bin kişilik askeri birlik bu iş için devamlı surette kullanılmaya başlandı. Polis gücünün yetersizliği sebebi ile askerlerin polis gücü gibi kullanılması ise başka problemleri ortaya çıkarıyordu. Muhafız olarak kullanılan askerler, askerliğin gerektirdiği eğitimlerden tamamıyla soyutlanmakla kalmıyor, askerliğin gerektirdiği disiplinden de kopuyorlardı (Barat, 1962, ss. 154-55). Bengal ordusu askerleri coğrafi olarak Madras ve Bombay ordularından farklı olarak çok geniş bir alanda kullanılıyorlardı. Askerler devamlı surette muhafız olarak görevlendirilmelerinden artık nefret etmeye başlamıştı. Bu tür görevlendirmeler askerlerin resmi üniformalarını giymeleri demekti ki bu da onları tropikal, sıcak Hint ikliminde günlerce bu kıyafeti istemeden giymelerine sebep oluyordu (Napier, 1853, ss. 228-31).

Hint askerleri bu zorlu hayata, karşılığında aldıkları maaştan dolayı katlanıyorlardı. Askerler orduya katıldıktan itibaren düzenli olarak maaşlarını alıyorlar, emeklilik ve diğer finansal faydaları kazanmış oluyorlardı. Bengal ordusunda görevli bir asker, rütbesi, görev süresi gibi sebepler ile farklı olsa da genel manada aylık 10 Rupî maaş alıyordu (Establishment, 1849, s. 147). Aynı yıllarda Hindistan'daki diğer meslek kollarının aldıkları ücretler ise şu şeklideydi: Avrupalı subayların hizmetini gören hizmetliler ayda 4 ila 20 Rupî kazanırken, vasıfsız işçiler ayına göre 2 ila 4 Rupî kazanıyordu. Marangozlar 5-10 Rupî, demirciler 5-20 Rupî kazanıyordu. 1796'dan 1852'ye ülkede yaşam harcamaları iki kata yakın zamlanırken askerler dışında kalan çalışanların maaşları da aynı ölçü içinde artmıştı. Askerlerin maaşları her şeyin fiyatının iki katına çıktığı bu zaman diliminde hiçbir zam görmemişti (Barat, 1962, s. 313). Bengal ordusu askerleri önceleri Bombay ve Madras'daki askerlere göre de daha az maaş alıyorlardı. Bu maaş farklılığı Madras ve Bombay'da gıda fiyatlarının yüksekliğine bağlansa da 1835 yılına gelindiğinde Hindistan genelinde gıda fiyatları her üç bölgede de aynıydı. Bu da Bengal ordusu askerlerinin aynı işi düşük ücretle yaptığı manasına geliyordu. İngilizler bu adaletsizliği 1837 yılında yaptıkları düzenlemeler ile çözdü (Barat, 1962, s.133). Yeni düzenleme ile ordu içinde maaş alan askerlerin emeklilik dönemi için yapılan kesintileri de belirlenmişti. Yeni düzenlemede temel esas askerde geçirilen süre arttıkça maaşların da artması üzerine kurulmuştu. Lakin rütbe yeterince hesaba katılmamıştı. General Alexander yeni düzenleme ile rütbesi daha yüksek olan askerin maaşının, daha düşük rütbede fakat uzun

yıllar askerlik yapmış asker karşısında daha az olabildiğini belirtmişti (Parliamentary Papers, 1859, s. 79). Böylece Bengal ordusu içindeki Hintli rütbeliler ile Hintli rütbesiz askerler arasında maaş farkı dolayısı ile sıkıntılar baş göstermişti. Maaşın yanı sıra bazı diğer harcama kalemleri de huzursuzluk sebebiydi. 1840 yılında askerlerden ayda bir defa olmak üzere mektup yollama ücreti alınmazken 1850 yılına gelindiğinde bu uygulama kaldırılmıştı (Lawrence to Canning, 1918, s. 110). 1845 yılında askerlere kaldıkları barakaların tamiri için verilen kişi başı ödenekler de kaldırılmıştı (General Order, 1845).

Askerler bazı harcama kalemlerinden dolayı maddi kayıplar yaşadıklarını ifade etmeye de başlamışlardı. Bunlar arasında üniformalar ve teçhizat için yapılan harcamalar vardı. 1828 yılında askerlere her iki yılda bir ücretsiz olarak birer ceket ve pantolon verilmekteydi. Bunun yanı sıra askerlere üç beyaz keten pantolon, üç renkli pantolon, üniforma için bir set tespih halka, bir çift ayakkabı, bir kuşak, bir üniforma şalı, bir sırt çantası ve bir palto için yılda beş Rupî verilmekteydi. Bu ücret ise bu kadar kıyafet için yeterli olmuyor ve kendi maaşlarından satın almak zorunda kalıyorlardı. Ayrıca; yemek, çamaşırların yıkanması, berber ve görev yerlerine giderken çantalarının taşınmasından dolayı alınan ücretlerde vardı (General Order, 1845). Ayrıca Bengal askerleri aldıkları maaşlarının üçte birini ailelerine yollarken Bombay ve Madras ordusu askerlerinin aileleri görev yapılan aynı şehirde oldukları için daha kazançlıydılar. Bu şartlar altında Bengal ordusu askerleri en ucuz yemeği yiyerek geçinmeye çalışıyorlardı (Barat, 1962, s. 177).

Bengal ordusuna katılan Hindu çiftçilerin beslenme alışkanlıklarında inançları gereği et yemek yoktu ve vejetaryendiler. Etin yanı sıra balık, bazı baharatlar ve alkol de yasaktı. Patates, soğan, patlıcan, turp gibi yumru sebzeler de yasaklılar listesindeydi. İnançları gereği bu kast sınıfına dâhil olan çiftçiler kendi yemeklerini yapmalı, yalnız yemeli ve yemek yedikleri mekâna yeni sığır dışkısı serpmeleri gerekiyordu. Bu sınıfa mensup olanların inançları gereği deniz yolculuğu yapma ve başka ülkelere gitmelerine de çeşitli kısıtlamalar getirilmişti. Ayrıca bazı iş türleri kast sisteminde sadece alt sınıf Hindularının yapacağı işler olduğundan bu üst sınıf Hindu askerler emredilen her işi yapmıyorlardı. İngilizler bu askerlerin beslenmelerini yerine getirmeleri için birliklerde kalıcı satış yerleri oluştururken kamplarda ise geçici pazarlar açılmasına imkân veriyorlardı. Eğer Hindu askerler dini inançlarını yerine getirmede bir sıkıntı ile karşı karşıya kalırlar ise bunu protesto ediyorlar ve dini haklarını almak için çaba veriyorlardı. Dinî inançlarından dolayı da olsa İngilizlere karşı gelebilmeleri onlarda kendine güven duygusunu artırıyor (David, 2001, ss. 154-155).

Bengal ordusu askerleri yukarıda da izah edildiği üzere ailelerinden ayrı olarak farklı şehirlerde yaşıyorlardı. Bu

durum Bengal ordusu askerlerinin İngilizler tarafından dış görevlerde daha rahat kullanılmalarına imkân veriyordu. Bir askerın kalıcı düzeninin bozulması onun daha fazla para harcayıp ailesine daha az göndermesine yol açabiliyordu. Bunun bir örneği Sind bölgesinin 1843 yılında Bombay ordusu tarafından ele geçirilmesiyle başladı. İngilizler eyalette Bombay ordusunun kalıcı olmasındansa Bengal ordusunun görev yapmasına karar verince 4 Bengal ordusu alayı bu eyalette konuşlandırıldı. Sind eyaleti yaşam standartlarının düşük olmasının yanı sıra, salgınların görüldüğü, temel ihtiyaçların çok pahalıya satın alındığı bir eyalet olmasından ötürü görevlendirilen Bengal askerleri açısından maddi kayıp yaşayacakları bir görev yeri olarak görülmüştü. İngilizler bu tür durumlar için askerlere ek bir ödeme yoluna da gitmiyorlardı (Lawrence, 1859, s. 406). Neticede Sind’de görevlendirilen askerler bu adaletsizlik karşısında isyan etmişlerdi. İsyanı bastıran İngilizler 38 askere ölüm cezalarından 5 yıl hapse kadar değişik cezalar vermişti. Geri kalan askerlerin de ordu ile ilişkisine son verildi (Barat, 1962, ss. 253-256). Bengal ordusu askerlerinin ücretler konusundaki hassasiyetinin çok fazla olduğu Sind eyaletindeki başkaldırılarında görülmüş oldu. Askerler için öncelikleri kazandıkları paraydı. Kendi harcamalarının artması ile birlikte ailelerine daha az yollamak zorunda kalmışlardı ve buda isyana sebep olmuştu. İlerleyen yıllarda dış görevler Bengal ordusu askerleri için problem olmaya devam etti. Bu problemlerin birçoğu askerlerce dini inanışlarına dayandırıldı zira üst kast sistemine ait Hinduların yaşadıkları yerler dışına çıkmasının inançları gereği mahsurları vardı. Madras ve Bombay ordusunda görevli üst kasta mensup Hindu askerleri bölge dışında, gemiyle veya kara ile hangi görev verilirse verilsin bu emri yerine getirirken Bengal ordusundaki üst sınıf Hindu askerler çoğunluğa sahip olmanın verdiği güçle bu emri yerine getirmiyordu (Parliamentary Papers, 1852-1853, s. 8).

Bengal ordusunun yaşadığı bir diğer sıkıntı da askerlere verilen rütbelere kaynaklanmaktaydı. Askeriye içinde rütbe artışı kişinin yaşı ile doğru orantılı olarak gerçekleşebildiği gibi komutanların keyfi uygulamaları sonucu da gerçekleşebiliyordu. Bir komutan sadece yaşlıların kıdem aldığı bir sistemi benimserken bir başka komutan sadece gençlere kıdem verdiği bir sistemi benimseyebiliyordu. Bu da ordu içinde disiplinin ortadan kalkmasına, ordudan soğumalara sebep oluyordu (Lawrence, 1859, ss. 388-389). Ayrıca ordu içinde hangi inanç mensubu askere rütbe verileceği de sıkıntı oluşturmaktaydı. Bombay ordusunda askere alınan düşük sınıfa mensup Hindular yeteneklerine göre ordu içinde rütbe alırlarken Bengal ordusundaki üst sınıf Hindulardan çekinildiği için bu düşük sınıf Hindular orduya bile giremiyordu. Yine Bombay ordusunda farklı sınıfa mensup

askerler aynı ortamda beraberce yatıp uyabilirken Bengal ordusu içinde askerler ancak kast sınıfına göre oda arkadaşı olabiliyordu (Pelly, 1858, ss. 118-119). Aynı şekilde Bengal ordusunda rütbe alarak yükselmiş bir alt kast sınıfa mensup Hindu aynı birlikte görev yapan üst kast sınıfı rütbesiz Hindu asker tarafında dinlenemeyebiliyordu (Parliamentary Papers, 1859, ss.116-117). Doğal olarak alt kast sistemine mensup olan bir Hindu’nun yaşının ilerlemiş olmasına rağmen rütbe alması problem oluyor ve bu tekel sadece üst kasta mensup Hindu askerlerce kullanılmak isteniyordu. Gerek yaşı gerekse rütbesi itibarıyla Bengal ordusu içinde önemli yerlere gelmiş Hintli subaylar 1857 isyanında önemli rol almış ve kendilerinden daha genç olan Hintli subay ve askerleri isyana teşvik edebilmişti (David, 2001, s. 95). Bu yaşlı subayların ise niçin isyana destek verdiğini anlamak için İngiliz subayların aldıkları maaşlara bakmak yeterliydi. Yeni göreve başlayan genç İngilizler aylık yaklaşık 200 Rupi kazanırken, en üst rütbedeki emekliliği gelmiş yaşlı Hintli bir subay sadece 67 Rupi kazanıyordu (Barat, 1962, s.181).

İngiliz Doğu Hindistan şirketinin ülkedeki ilk yıllarında istihdam ettiği İngiliz subaylar askerlik geçmişi olmayan, İngiltere’deki subaylar gibi aristokrat ailelere mensup olmayan kimselerdi. 1753 yılında işe alınan ilk subaylar arasında İngiltere’de şirkette çalışan da vardı, berber olan da. 1760’lara gelindiğinde şirketin kurduğu ordu gittikçe büyümüş, Avrupa’daki yedi yıl savaşlarının bitmesiyle işsiz kalan İngiliz subaylar şirket için çalışmaya başlamışlardı (Heathcote, s. 122). Şirketin ordu için işe aldığı İngiliz subay sayısı Hindistan’da yerleşik bir hayata geçen İngilizlerin çocukları büyüyüp yetişkin olmaya başladığında arttı. 1800 yılında yüzde 2,7 oranında olan Hindistan doğumlu subay sayısı 1854 yılında yüzde 36,8 olmuştu. Bu İngilizlerin aileleri Hindistan’da ticaretten işçiliğe çeşitli alanlarda çalışıyorlardı. Aralarında çok az aristokrat ailelerin çocukları da vardı. Ordu içindeki subayların önemli bir kısmı da anne babası olmayan veya gayri meşru ilişki sonucu doğmuş kişilerdi. 1810-1854 yılları arasında orduya katılan her dört subaydan birisi bu kategoriden gelen İngilizlerdi. İngilizlerin şirketin ordusunda subay olarak işe başlamalarının sebebi, iyi ücret almalarının yanı sıra sosyal statülerinin yükselmesiydi. 1849 yılında bir İngiliz Yarbayın maaşı aylık 1227 Rupi idi. Bir Teğmen ise 225 Rupi kazanıyordu. Orduda görevli en düşük rütbeli İngiliz’in maaşı ise 202 Rupi idi (Bourne, 1977, ss. 192-200). Bengal ordusunda görev yapan İngiliz subayların önemli bir kısmı ordu içinde askerler ile beraber değildi. Birlik dışı görevlendirmeler ile geniş bir coğrafyada koruma görevinden hükümet görevine birçok sivil görevlinin yanında ordu adına bulunuyorlardı. Bu görevlere katılan subaylar daha tecrübelilerden teşekkül ederken Hintli askerlerin başında bırakılan İngiliz subaylar ise daha az yeteneklere sahip subaylar oluyordu. 1830 yılında Bengal ordusunda görev yapan 1400 İngiliz subaydan

547'si birlik dışında görevliyken 185'i ise çeşitli sebepler ile izinliydi (Barat, 1962, s. 308). İngilizler açığa çıkan subay ihtiyacını İngilizlerden bulamayınca çare olarak Hint subayların sayısını artırma yoluna gidiyorlardı. 1857 isyan yılında Hintli subay sayısı 1237'ye çıkmıştı (Parliamentary Papers, 1859, s. 371).

Bir diğer problem ise İngilizlerin şirket ordusunda subay olarak görev almaları onların bir başka devlet görevine geçebilmeleri için kullandıkları bir basamak olmasıydı. Bengal ordusunda görevli 443 subay yıllar içinde buradaki görevlerinden başka devlet görevlerine geçmişlerdi. Subaylar zor bir görev olan askerlikte çalışmaktansa daha kolay ve daha fazla kazanç sağlayan işlere geçmeyi tercih ediyorlardı. Üst rütbeli subayların devamlı olarak birliklerinden ayrılarak daha iyi işlere geçiş yapmaları birliklerin düzensiz ordu olarak kalmalarına sebep oluyordu. Hintli askerler tarafından oluşturulan birliklerde İngiliz subayların kalıcı olmadığı düşünülüyordu disiplin zayıflıyordu (Napier, 1853, ss. 195, 247). 1852 yılında Bengal 16. Piyade Birliği Komutanı olan Montagu Hall, birlikteki işleyişin göz boyamadan ibaret olduğunu belirterek birlikte görevli olması gereken İngiliz subaylarının hiçbirinin askerlerin başında olmadığını ifade ediyordu. Hall, subayların ya dış görevde veya izinli olduğunu, İngiliz subayların ana düşüncelerinin bir şekilde birlik görevine gelmemek için bahane bulmak olduğunu söylemişti (Hall Papers, 1857, s. 4). İngiliz subaylarının bir bahane ile birliklerinden kaçmaya çalıştıkları Hintli askerler tarafından görülmekteydi ve İngilizlere karşı olan saygıları bu sebeple erozyona uğruyordu. The United Service gazetesini 1857 yılında Bengal ordusunun isyana katılması altındaki en önemli sebeplerden birisinin İngiliz subaylarının birliklerinin başında bulunmaması olduğunu yazmıştı. Gazete ayrıca İngiliz subaylarının askerlerinin başında, onların hisleri ve düşüncelerini bilen, onlara yaptıkları işten dolayı saygı duyan komutanlar olması gerektiğini de belirtmişti (The United Service Gazette, 13 Haziran 1857).

5. İNGİLİZ SUBAYLARI İLE HİNTLİ ASKERLERİN İLİŞKİLERİ VE ORDUDAKİ DİSİPLİN

Şirketin İngiliz subayları ile Hintli askerleri 1820-1830'lu yıllara kadar birbirleri ile iyi ilişkilere sahip olmuştu. 1814 yılında 2/26. Bengal Piyade Birliğine katılan Sitaram Pandey askerliğin ilk yıllarında başlarında olan İngiliz subayları ile Hintli askerlerin ilişkilerinin çok iyi olduğunu, subayların askerlerin oynadığı oyunlara katıldıklarını, askerler için eğlenceler tertipleediklerini, beraberce ava gidip, güreş müsabakaları yaptıklarını belirterek komutanlarının kendilerini çocukları gibi sevdiğini söylemişti. Daha sonraki yıllarda ise subayların eşleri ve aileleri Hindistan'da yerleşmeye başlamıştı. Subaylar kendi aileleri ve sosyal

çevreleri ile daha fazla vakit geçirmeye başlayınca da Hintli askerler ile vakit geçirmeyi bırakmışlardı. Sitaram, artık subayların kendileri ile ancak zorunlu olduklarında konuştuklarını, kendileri ile çok az muhatap olup biran önce yanlarından göndermeye çalıştıklarını belirtmişti (Lunt, 1970, ss. 24-25). Hintli askerlerin komutanları ile olan ilişkilerinin önemli bir faktör olduğu, 1857 yılında yaşanan isyanda da görülmüştü. Buna göre Bengal ordusundan isyana katılmayan 21. Piyade Alayı Birliğinin Komutanı Henry Milne'nin eşinin babası İngiliz, annesi Hintliydi. 31. Piyade Alayı Birliği Komutanı William Hampton'ın ise Hintli metresinden iki kızı vardı. Her iki komutan da Hintliler ile yakın ilişki içinde olduğundan askerlerine gerekli saygıyı göstermişler ve bu askerler komutanlarının emrinden çıkmayarak isyana katılmamışlardı (Service Records, 1857).

İngiliz subaylar Hintli subay ve askerlere karşı yıllar içinde daha mesafeli bir yaklaşım içine girmişlerdi. Özellikle genç İngiliz subaylar Hintli askerler ile aralarına mesafe koymaktaydı. Lord Dalhousie 1848 yılında Hint ordusunun İngilizlere sadık olarak kalmasının büyük bir tehlike altında olduğunu çünkü İngiliz subaylar ile Hintli askerler arasında giderek artmakta olan bir uzaklaşma olduğunu belirtmişti. Dalhousie, İngiliz subayların Hintli subayları bile Hintli rütbesiz askerler olarak değersiz gördüklerini, Hintli subaylar ile askerler hakkında bile konuşmadıklarını, bu durumda Hintli askerleri otoriteleri altında nasıl tutabileceklerini sormuştu (Dalhousie, 1910, s. 31). İngiliz subaylar Hintli askerleri hor görüyor, onlara kaba davranarak, köleler gibi aşağılayabiliyorlardı. Özellikle Hintli Müslüman askerler Hindulardan daha alt seviyede görülüyorlardı (Sen, 1957, s. 23).

1845 yılına kadar Hindistan'da bulunan Bombay, Madras ve Bengal ordularının her biri kendi kural ve yükümlülüklerine sahipti. Bengal ordusunda subaylar askerlerin disiplin cezalarını herhangi bir mahkeme yargılaması olmadan uygulamaya yetkiliydi. Buna göre İngiliz subaylar askerlerine işledikleri cezaya göre askerlikten uzaklaştırma, değnekle dövme, rütbe düşürme ve izinlerini iptal etme gibi cezaları verebiliyorlardı. Subayların bu yetkileri yeni yürürlüğe sokulan yönetmeliklerle göreceli olarak azaltılmaya başlanmıştı (Parliamentary Papers, 1859, s. 436). 1845'de yürürlüğe giren kanunla askerlerin görevden uzaklaştırılmasına komutanlarının değil mahkemenin karar vereceğine hükmedildi (Articles of War, 1845). 1835 yılında disiplin cezası olarak kullanılan değnekle vurma da kaldırılmıştı. 1838 yılında Hintli bir subay değnek cezasının kaldırılması ile birlikte birlik içinde düzenin kalmadığını ifade etmişti. Hintli subaya göre değnek cezasından korkan yeni Hintli askerler 6 ayda askerliğe hazır hale gelirken bu cezanın kaldırılması ile ancak 12 ayda hazır hale gelmekteydi (Sleeman, 1915, s. 621). 1854 yılına gelindiğinde İngiliz

subayların askerlerine verebildiği birçok cezaya da kısıtlama getirildi. Artık askerler verilen cezalarla ilgili olarak askeri mahkemeye başvurabiliyor, yazılı şikâyetlerde bulunabiliyorlardı. İngiliz subayların Hintli askerlere eskisi gibi cezalar verememesi Hintli askerlerin komutanlarına karşı daha cesur olmalarına imkân veriyordu (David, 2001, ss. 125-126). 1857 isyanı öncesinde Bengal ordusunda artık askerler kendilerine ceza veremeyen İngiliz komutanları karşısında disiplinsizlik gösterebiliyorlardı. Komutanlar otoritelerini kaybetmişti. Subay John Jacob 1850'de Bengal ordusu ile ilgili olarak "isyan eyaleti" tabirini kullanmaktaydı. Jacob, Hintli askerlerin emirlere uyacak şekilde yetiştirilemediklerini, İngiliz subayların artık askerlerden korkar hale geldiklerini ifade etmişti. Jacob, Bengal ordusundaki problemleri şu şekilde izah etmişti; emir komuta zincirinde en güçlü faktörün direkt olarak askerlerin birlik komutanı olması ve diğer üst rütbelilerin önemsizleşmesi, İngiliz subaylar ile Hintli askerler arasında olması gereken iyi ilişkilerin tamamen ortadan kalkması, yeteneğe bağlı olmadan yaşlı askerlere rütbe verilmesi ve yaş arttıkça rütbenin artması ve Bengal ordusunda disiplinin ortadan kalkması. Jacob, birlik içinde nöbet tutacak askerlerin bile sadece bir kişiyi nöbetçi bıraktıklarını ve geri kalanının nöbetçi olması gerektiği halde giderek uyuduklarını belirtmişti (Pelly, 1858, ss. 115-123). 1857 yılında yaşanan isyan sırasında bir İngiliz subay eşine isyanın ordunun lehine olduğunu çünkü isyan sayesinde artık yetkililerin bir şeyler yapmak zorunda kalacaklarını, kendilerinin 6 yıldır hükümeti uyardıklarını lakin kimsenin önemsemediğini belirtmişti (Walcot, 1857).

Bengal ordusu içindeki İngiliz subaylar için bilinmesi gereken bir diğer önemli konu da askerlerin inançlarını gözeterek davranış sergilemeleriydi. Lakin bunun zorlukları vardı ve İngiliz subaylar dini inançlarını bahane ederek emirleri yerine getirmeyen Hindu askerlerden şikâyetçiydiler. Çukur açma işinden bölge dışı görevine kadar pekçok emir bu inançlar bahane edilerek yapılmak istenmiyordu. İngilizler bu askerlerin bahane bulduğuna inanırken Hindu askerler de İngiliz subayları kendilerine inanmamakla suçuyorlardı. Askerlerin sakalından, bıyıklarına, şapkalarından ayakkabılarındaki deriye kadar birçok konu dini inanç meselesi olarak problem oluşturuyordu. İngiliz subaylar bütün bu istekler karşısında çözüm bulmaya çalışıyorlardı. Bir İngiliz subay, şapkalar para ile verilirken şapka yapımında kullanılan deri nedeni ile takmayacağını söyleyen askerin, bedava verildiğinde bunu sorun etmediğini belirterek, neyin doğru neyin yalan olduğunu öğrenmeye çalıştıklarını ifade ediyordu. Yurt dışı göreve gitmek istemeyen Hindu askerler, emirler karşısında çaresiz kalınca Burma savaşına da katılıyor, düşük kast işi görülen çukur açma işini de yapıyorlardı (David, 2001, ss. 163-167).

6. HİNDU ASKERLERİN MEMLEKETİ OUDH'UN İNGİLİZLERCE İŞGALI

İngilizlerin Oudh Bölgesini 1856 yılında, isyandan bir yıl önce işgal etmesi Bengal ordusunda görev yapan Hindu askerleri rahatsız etmişti. İşgalle birlikte bölgenin vergi sistemi de değişmiş bunun neticesinde birçok küçük toprak sahibi perişan olmuştu. Bengal ordusundaki yaklaşık 40 bin asker bu bölgeden seçilerek askere alınmıştı ve şimdi kendi kasaba ve şehirleri, hizmetinde olmaktan gurur duydukları İngilizler tarafından ele geçirilmişti (Habib, 1998, s. 7). İngiliz Doğu Hindistan Şirketi eğer bir bölgeyi kontrol altına alacaksa iki yöntem izliyordu. Birinci yöntemde işgal edilecek bölgeyi yöneten kral, prens gibi yönetici lideri hapsederek yönetimi ele alıyordu. İkinci yöntem ise yönetici yeteneği olmayan, İngilizlere bağlılıkta sıkıntı çıkarmayacak kral soyundan bir kişiyi yönetici olarak bırakıp arka planda bölgeyi kendileri kontrol ediyordu. Oudh bölgesi ikinci yöntemde olduğu üzere eşini kaybetmiş bir kraliçe ile kontrol altında tutuluyordu. Kraliçe erkek bir çocuğu evlatlık edinip krallığın devamını sağlamak isteyince İngilizler Oudh'u kralı olmadığı gerekçesi ile işgal etmeye karar vermişlerdi (Joshi, 2008, s. 3).

Oudh'un başkenti Lucknow'da hâlihazırda iki Bengal ordusu alayı olsa da bölge insanı kendi kralları tarafından yönetilmeye alışmıştı. İngilizler kendilerine boyun eğmiş kralı tümenden fesh ederek hâkimiyetlerini pekiştirmişlerdi. Oudh eyaletinden olan Hindu askerlerin ulusal gururları yıkılmakla birlikte işgal edilmeden önce İngilizlerin bu bölge insanına vermiş olduğu bazı yasal hakları da kaybetmiş oluyorlardı. Birçok asker Oudh'da yaşadığı herhangi bir yasal olaydan dolayı mahkemesi olduğu için resmi izinli olabiliyordu. Bazı durumlarda askerler davalarını bahane ederek 10 aya kadar izin yapıyorlardı. İşgalin gerçekleşmesi ile yabancı ülke askeri olarak kazandıkları bu haklarını da kaybetmiş oldular. İşgalden dolayı sevinçli olup olmadığı sorulan bir asker cevaben "Eskiden evime gittiğimde herkesin gurur duyduğu bir insandım, şimdi ise en düşük kasttakiler bile pipolarının dumanını yüzüme üfürüyor." demişti. 1857 yılı isyanı başladığında bazı askerler, Oudh'un işgalinin intikamını aldıklarını ifade edecek kadar nefrete sahip olmuşlardı (David, 2001, s. 183).

7. KARTUŞ PROBLEMİ VE 1857 İSYANININ BAŞLAMASI

Bengal ordusuna mensup Hintli askerlerin dörtte üçünün 1857 yılı isyanına katılmasının altında yatan birçok neden bulunmaktadır. Bu farklı faktörlerin bir araya gelerek askerleri isyana teşvik ettiği görülmektedir. Buna rağmen birçok tarihçi askerlerin dini inançlarının yerine getiremez hale getirilerek Hıristiyan yapılmalarından korktukları düşüncesi ile isyan ettiğini dile getirmektedir. İsyân

öncesinde İngilizlerin birçok kanuni düzenleme yapması buna delil olarak gösterilmektedir. Hindu inancına göre eş öldükten sonra evlenemeyen dul bayanın evlenebileceğine dair yasa çıkarılması, farklı kast sistemine ait olan Hinduların hapisanelerde beraber aynı hücrede tutulabilme kararı, asker alımında üst sınıf Hinduların alımının kısıtlanmasına dair kararlar, Hıristiyan misyonerlik faaliyetlerin hızlı bir şekilde artış göstermesi ve son olarak da mermiler için kullanılan fişeklerde sığır ve domuz yağının kullanıldığı fikri, isyana götüren sebepler olarak ortaya çıkmaktadır (David, 2001, s. 168).

İngiliz Doğu Hindistan Şirketi 1854 yılında 30 bin yeni nesil tüfek alımı için sipariş vermişti. Bu sipariş iki yıl boyunca askıda kaldı zira İngilizler Kırım Savaşına başlamıştı ve öncelik bu ordunun silahlarını yenilemeye verilmişti. Sipariş verilen silahların 1500 tanesi 1856 yılında Bengal ordusuna ulaştırıldı (Harding, 1997, s. 123). Bu yeni nesil tüfekler ile ilgili bir problem yoktu, lakin tüfeklerin mühimmatı konusunda sıkıntılar vardı. Tüfeklere konulan mühimmat kartuş adı verilen bir kâğıda sarılı küçük top şeklindeki mermi ve bu tek merminin ateşlenmesinde kullanılan baruttu. Kartuş yani barut ve merminin sarılı olduğu kâğıdın ucu ısırılarak koparılıyor ve barut tüfeğin namlusundan içeri dökülüyordu. Daha sonra kâğıdın içinde kalan top şeklindeki küçük mermi kâğıdı ile beraber namlunun içine atılıyor ve özel bir çubuk vasıtası ile namlu içinde ileriye doğru sağlanıyordu. Bengal ordusu askerleri için problem teşkil eden ise işlemin bu safhasıydı. Zira kartuş olarak adlandırılan kâğıdın namlu içinde kolayca hareket etmesi için ısırılıp koparma yeri dışındaki üçte ikilik bir kısmı yağlı kâğıttı (Winant, 1959, s. 255). Bengal askerlerini 1840'dan itibaren kullandığı tüfeklere konulan mühimmatta barut ve mermi ayrı kartuş içindeydi. Yağlama için balmumu ve Hindistan cevizi yağı emdirilmiş bir bez parçası kullanılıyordu. Bu yağların ise gerek Müslümanlar gerekse Hindular için bir mahsuru yoktu (David, 2001, s. 170).

Yeni silahlar 1853 yılında deneme amaçlı Hindistan'a gönderilmeye başlandığında General Gomm, askeri kurula bu silahların mühimmatında kullanılan yağların ya domuz veya sığırdan elde edilen hayvansal yağ olduğunu, askerler tarafından tepki ile karşılanabileceği konusunda uyarıda bulundu. Lakin askeri kurul bu uyarıyı dinlemedi ve silahlar birkaç ay boyunca test edilmeleri için bazı Hint askerlerine verildi. Bu süre zarfında askerlerden herhangi bir şikâyet olmadı. Silah ve mühimmatın Hindistan iklimi için uygun olduğuna karar verildikten sonra silah siparişi verildi (Malleon, 1888, ss. 379-80). 1 Ocak 1857 yılında 1040 adet tüfek askerlere verilmek üzere Hindistan'a getirildi (Palmer, 1966, s. 14). Silahları depodan teslim alan askerlere ilk aşamada sadece tüfekler teslim edilirken

kartuşlar verilmedi. Lakin askerler arasında yeni tüfeklerin mühimmatında kullanılan yağların Müslüman ve Hindular için haram olduğu, bunun İngilizlerin sistematik bir şekilde askerleri Hıristiyan yapmak için düzenledikleri bir komplod olduğu dedikodusu yayılmaya başladı. Dedikoduların kaynağını açıklayan deponun müdürü Yüzbaşı Wright, alt kast üyesi olan bir işçinin bir şeyler içerken yanına gelen üst kast üyesi bir askere, onun hangi kasttan olduğunu bilmeden, kendi içeceğinden ikram etmek istediğini, askerin onun işçi olmasından dolayı teklifi reddettiğini, işçinin de askere "yakında kastınız kalmayacak, çünkü domuz ve sığır yağının kullanıldığı kartuşları ısırma başlayacaksınız." dediğini belirtir (Forrest, 1893, s. 3).

Askerlerden gelen tepkilerin artması üzerine askeri yetkililer depoda bulunan mühimmatlardaki yağların temizlenmesi emrini verdi. Ayrıca askerlerin bu mühimmatlar için istedikleri uygun yağı kullanarak yağlama yapabilecekleri talimatını da verdi. Böylece kartuşlardan yağlar temizlenerek askerlere dağıtımına başlandı. Buna rağmen askerler arasında kâğıtlarda yağ olduğu yönünde dedikodular yayılmaya devam ediyordu. Bazı askerler silahı ateşledikten sonra hayvansal yağ kokusu aldıklarını belirtirken bazıları da yağ kalmadığını ifade ediyordu. Bazı İngiliz yetkililer, askerlerden bazılarının kartuşlardaki yağ meselesinin gündemde kalmasını ve böylece isyan için gerekli atmosferin oluşturulması için gayretleri olduğunu ifade etmeye başlamışlardı (David, 2001, ss. 172-173). Kartuşlarla ilgili ilk ciddi problem 26-27 Şubat 1857'de yaşandı. Bengal ordusunun 19. Piyade Alayı askerleri ertesi gün yapılacak atışlar için kendilerine verilen kartuşların üzerlerinde yağ olduğunu belirterek mühimmatı almayı reddetti. İngiliz komutanlar askerlere ertesi gün yapılacak atışları gerçekleştirmezler ise askeri mahkemeye verilecekleri tehdidinde bulundu. Gece saat 11 civarında askerler isyan ederek cephanelikten kendi eski tüfeklerini aldılar. Bunun üzerine Yarbay Mitchell askerleri dört saat süren müzakerelerin ardından silah bırakmaya ikna etmeyi başardı (Forrest, 1893, s. 41). Silah ve mühimmatlar birliklere dağıtılmaya başlandıkça buna benzer problemler yaşanmaya devam etti. Farklı birliklerden emirlere karşı gelerek atış talimi yapmak istemeyenler askeri mahkemeye verilmekle tehdit edildiler. En ciddi diğer olay mayıs ayında Meerut'ta bulunan Bengal ordusunun 3. Hafif Süvari Birliğinde yaşandı. Birliğe bağlı 90 asker yeni kartuşları kullanmayacaklarını ifade ettiler. Birlik, ordu içinde en iyi ve elit askerlerden seçilerek oluşturulmuş bir birlikti (Cadell, 1955, s. 119). 48'i Müslüman 37'si Hindu olan birlikten daha sonra emre uyan beş asker dışında gerisi askeri mahkemeye verildi. Mahkeme askerleri emre itaatsizlikten suçlu bularak 10 yıl ağır işte çalıştırılmak üzere hapis cezası ile cezalandırdı. 10 yıl uzun bir süre olmakla birlikte ağır işte çalıştırılmak üst kasta bağlı Hindu askerler için kasttaki

yerlerinin kaybedilmesi manasına geliyordu.9 Mayıs günü askerler garnizondaki diğer askerlerin önünde tutuklanarak cezaevine gönderildiğinde birlik içindeki birçok asker bunun haksızlık olduğunu ifade ediyordu. Ertesi gün 10 Mayıs'ta Meerut'ta yaşanan kanlı isyanın sebebinin askerlerin hapsedilen arkadaşlarını kurtarmak için ayaklandığı yönündeydi (David, 2001, ss. 186-91). Buna rağmen isyanın önceden planlandığı ve kartuşların bunun için bahane edildiğine yönelik düşünceler de vardı. İngiliz casus Jat Mall, Meerut'taki askerlerin isyanından birkaç gün önce verdiği bilgide askerlerin kartuşları bahane ederek ayaklanmayı planladığı, ayaklanan askerlerin Delhi'ye doğru hareket ederek orada bulunan diğer askerler ile şehrin ele geçirilmesini planladıkları bilgisini vermişti (Parliamentary Papers, 1859, s. 182). Buna rağmen Meerut ve Delhi'deki askerlerin ne ölçüde işbirliği içinde oldukları sorusu tam olarak cevabını bulamamıştır. Zira isyan günü askerlerin önemli bir çoğunluğunun ya Kuzey Doğu'daki Rohilkhand bölgesine veya Güneydeki Agra'ya gitme konusunda karar vermeye çalıştıkları görülmektedir (David, 2001, s. 216).

10 Mayıs'da Meerut'ta isyan başlamıştı. Bundan sonra Bengal ordusuna bağlı birliklerin bulunduğu Kuzey Hindistan boyunca şehir ve kasabalar sırası ile isyana katılmaya başladı ve askerler bu yerleri kontrolleri altına almaya başladılar. Askerlerin başlattığı isyana halk da katılmaya başladı ve ele geçirilen şehirlerde bulunan polis merkezleri, vergi binaları gibi resmi binalara el kondu (Joshi, 2008, s. 2). Yarbay James Neill komutasındaki İngiliz askerler ile Bombay ve Madras ordularına bağlı askerler, Kanpur başta olmak üzere isyancı askerler üzerine harekete geçti. Yarbay Neill acımasızlığı ile ün salmıştı ve 17 Haziran 1857'de Kanpur'a geldiğinde köyü ve şehri yakıp yıktı. Mahkemeye çıkarılmadan isyana katıldığı öngörülen herkes asılarak idam edildi. Bu birlik daha sonra 21 Eylül'de Delhi'yi, 23 Aralık'ta Lucknow'u, 1 Nisan 1858'de Jhansi'yi ve son olarak da 20 Haziran 1858'de Gwalior'u isyancı askerlerden geri aldı (Pati, 2007, ss. 295-297). Gwalior'un isyancılardan geri alınması ve İngiliz hükümetinin Doğu Hindistan Şirketinin yetkilerini kaldırarak tüm yetkileri İngiliz devletinin ele alması ile birlikte isyan da son bulmuş oldu. Bengal ordusuna bağlı 100 binden fazla asker isyana katıldığı ortaya çıktı. İsyana halkın ne ölçüde katıldığı konusunda ise tartışmalar devam etti. Birçok asker üniformasını çıkarmış olduğundan ayaklanarlardan kimin halk kimin asker olduğu konusunda bilgi karışıklığı yaşandı. Bazı şehirlerde halkın çoğunluğunun isyancılara katıldığı görülürken bazı şehirlerde fazla katılım olmadığı gözlemlendi. Bazı şehirlerde halk İngilizlerin hayatını kurtarıırken bazılarında ise isyancı askerlere teslim etti (Joshi, 2008, s. 3). Bu isyan sonucunda 11,207 İngiliz askeri hayatını kaybetmişti (Howe, 2010).

Amaresh Misra'ya göre İngilizler, 1857 isyanını tam bir intikam duygusu ile bastırmış ve 10 yıldan fazla süre boyunca 10 milyondan fazla Hintlinin canını alarak bir katliam gerçekleştirmişlerdi (Misra, 2008). İsyanın bastırılması için alınan tüm tedbirler ve çatışmalar insanlık tarihi açısından vicdanlara sığmayacak derecede büyük bir katliama sebep olsa da Hindistan'ın ileriki yıllardaki bağımsızlık hareketi için büyük bir cesaret kaynağı olmuştur (Sonar, 2020, s. 28).

8. SONUÇ

Bengal ordusu İngilizlerin kendi ülkelerinden çok uzak bir coğrafyada, yerel insanlara maaş vererek kurduğu devasa bir ordu olarak tarihe geçmiştir. Bu orduyu diğer ordulardan farklı kılan ise efendileri olan İngilizlere başkaldırabilmiş olmasıdır. 1857 isyanını başlatan Bengal ordusunun hangi sebepler ile isyanı gerçekleştirdiği sorusu geçmişten günümüze cevabı aranmaya devam eden bir sorudur. Tek bir faktörün etkili olmadığı birçok farklı hadisenin neden olduğu bu isyan sivillerin de katıldığı bir başkaldırıya dönüşmüştür. Lakin Hindistan'a bağımsızlığını geri kazandıracak bir hamleden çok uzak kalmış ve bünyesinde tüm bir ulusu harekete geçirecek faktörleri barındırmamıştır.

İngilizlerin işgalci olarak Hindistan'da kalıcı hale gelmelerinde ki en önemli unsurlardan birisi kurmuş oldukları ordulardır. Hindistan'dan elde edilen yüksek gelir sayesinde yine Hintlilerden oluşan bir ordu kurulabilmiştir. Lakin İngilizlerin bu ordunun kuruluş aşamasında gösterdikleri başarıyı, ordunun gelişimi döneminde gösteremedikleri görülmektedir. Çok farklı kültür ve dinlere ev sahipliği yapan Hindistan'da ordu içindeki sayısal dengelerin yeterince iyi düşünülmediği görülmektedir. İngilizlerin bunu bir problem olarak gördükleri lakin değiştirilmesi yönünde yeterince erken davranmadıkları anlaşılmaktadır. Sayısal dengelerin bir grup lehine gelişmesi ordu içindeki düzenin de bozulmasında önemli bir etken olmuştur. Bengal ordusuna mensup askerlerin yetişmiş oldukları çevrenin etkisi, dini inançları ile gelenek ve göreneklerinin ordu içindeki yaşantılarına da etki ettiği görülmektedir. Bir orduda olması gereken üst ve ast ilişkisinin Bengal ordusunda görev yapan gerek İngiliz subaylarda gerekse Hint askerlerde tamamen ortadan kalktığı, sadece para kazanma amacı ile yapılan bir işin nihayetinde bir isyanla sonuçlandığı düşünülmektedir. İsyanın başlamasında askerlere dikte edilen üniformalardan, maaş adaletsizliği ve yetersizliğine, ordu içinde yükselme kriterlerinden, belirli bir grubun gücü elinde tutmasına kadar birçok faktör etkili olmuştur. Bütün bu değerlendirmelerin dışında İngilizlere başkaldırının tam manası ile bağımsızlık gibi ulvi bir amaca hizmet etmediği de anlaşılmaktadır. Bundan dolayı da isyanın başarısızlığa

mahkûm olduğu görülmüştür. Hayvansal yağlı kartuşların dini inançları gereği haram olduğunu düşünen bir topluluğun kendi ülkesini işgal eden bir ordunun emrinde maaşlı olarak çalışması da bu askerlerin ülkelerinin bağımsızlığından çok kendi geçim derterinde olduklarını göstermektedir.

İngilizlerin uzun yıllar boyunca Hindistan gibi büyük ve farklı bir coğrafyaya hükmetmeleri büyük bir başarıdır. Bu başarının altında yatan en önemli sebeplerden birisi İngilizlerin Hintli halkı istekleri doğrultusunda yönlendirebilme kabiliyetleridir. Birçok farklı etnik ve dini kimliğe sahip bu toplumun bireyleri İngiliz ordularını bir geçim kapısı olarak görmüştür. Benzer şekilde Hindistan'daki birçok farklı yerel Hintli krallık ve prensliğin, yıllarca maaşlı asker istihdamına olanak sağlaması, Hint kast sisteminde askerlerin ayrı bir sınıf teşkil etmesine bile imkân sağlamıştır. İngilizler de bu sistemi kendileri lehine kullanarak yerel halktan oluşturulan ordularla hâkimiyetlerini devam ettirmişlerdir. Bu işlevsel sistemin Bengal ordusunda iflas etmesinin en önemli sebebi ise İngiliz komutanlar ile Hintli askerler arasında olması gereken bağın kopmuş olmasıdır. Emri altındaki askerlerin saygısını kaybeden İngilizler 1857 isyanını yaşamıştır. Aynı ülkenin insanlarından oluşan Bombay ve Madras ordularında başarılı bir yönetim gösteren İngilizler bunu, yaptıkları hatalar sebebi ile Bengal ordusunda sağlayamamıştır. Neticede bu yönetim zaafiyeti 1857 isyanına sebep olmuş ve binlerce insan hayatını kaybetmiştir.

KAYNAKÇA

- Alavi, Seema. (1995). *The Sepoys and the Company: Tradition and Transition in Northern India 1770-1830*, Delhi.
- Allen Charles. (1988). (ed.). *A Soldier of the Company. Life of an Indian Ensign 1833-43* (Capt. Albert Hervey), London.
- Articles of War. (1845). Act No. XX of 6 September 1845, *OIOC*, V/8/32.
- Barat, Amiya. (1962). *The Bengal Native Infantry: Its Organisation and Discipline, 1796-1852*, Calcutta.
- Bengal Army Regulations. (1855). *OIOC*, LAIEU17/2/442.
- Bourne, J. M. (1977). The Civil and Military Patronage of the East India Company, 1784-1858, *Ph.D. thesis*, Univ. of Leicester. Leicester
- Cadell, Sir Patrick. (1955). The Outbreak of the Indian Mutiny. *JSAHR*, 33, 118-122.
- Dalhousie to Sir George Couper. (1910). 4 Aug 1848, J. G. A. Baird (ed.), *Private Letters of the Marquess of*

Dalhousie, London.

- David, Julian S. M. (2001). The Bengal Army and the outbreak of the Indian Mutiny, *Ph.D. Thesis*, Dep. of History, Uni. of Glasgow. UK.
- Delhi Gazette, 24 April 1852.
- Establishment and Allowances of a Regiment of the Honourable Company's European Infantry. (1849). Pay and Audit Regulations, *OIOC*, L/MIL/17/2/459, s. 147.
- Forrest, G. W. (1893-1912). (ed.), *Selections from the Letters, Despatches and other State Papers preserved in the Military Department of the Government of India, 1857-58, 4 vols.* Calcutta, vol. 1.
- General Order of the Governor-General. (1847). 15 August 1845, Abstract of General Orders from 1840 to 1847, *OIOC*, L/MIL/17/2/436.
- Günarşlan, Hüseyin. (2019). 1857 Hint İsyanı: Kanpur Katliamı ve Lucknow Mücadelesi. *Medeniyet ve Toplum Dergisi*, 3(1), 91-110.
- Joshi, Priti. (2008). 1857 or Can the Indian 'Mutiny' Be Fixed? *BRANCH: Britain, Representation and Nineteenth-Century History*. ed. Dino Franco Felluga. Extension of Romanticism and Victorianism on the Net, Essays from Economic and Political Weekly, Hyderabad, Orient Longman.
- Habib, Irfan. (1998). The Coming of 1857. *Social Scientist*, 26.1/4, 6-15.
- Hall Papers. (1857). *National Army Museum*, Department of Documents, '1857', (54)/11919.
- Harding, D. F. (1997). *Smallarms of the East India Company 1600-1856*, 4 vols., London, vol. 1.
- Heathcote, T. A. (1974). *The Indian Army: The Garrison of British Imperial India, 1822-1922*, London.
- Howe, Stephen. (2010). Colonising and Exterminating? Memories of Imperial Violence in Britain and France. *Histoire@Politique. Politique, culture, société*, No: 11, mai-août, www.histoire-politique.fr
- Kolff, Dirk H. A. (1990). *Naukar, Rajput and Sepoy: The ethnology of the military labour market in Hindustan, 1450-1850*, Cambridge.
- Lawrence, Sir Henry. (1859). *Essays, Military and Political, Written in India*, London.
- Lawrence to Canning. (1918). May 1857, quoted in Anderson, G. and Subedar, M. (eds.), *The Last Days of the Company: A Source Book of Indian History 1818-*

- 1858, 2 vols. London.
- Lunt, James. (1970). (ed.), *From Sepoy to Subedar: Being the Life and Adventures of Subedar Sita Ram, a Native Officer of the Bengal Army, written and related by himself*, London.
- Marchioness of Bute. (1858). (ed.), *The Private Journals of the Marquess of Hastings: Governor-General and Commander-in-Chief in India*, vol. 2.
- Malleson (1888). (ed.), *Kaye and Malleson's History of the Indian Mutiny of 1857-1858*, 6 vols, London, vol. 1.
- Misra, Amaresh. (2008). *War of Civilisations: India AD 1857*. New Delhi, Rupa, 2 Vols.
- Mollo, Boris. (1981). *The Indian Army*. Poole.
- Napier, Sir Charles (1853). *Defects, Civil and Military of the Indian Government*. London.
- Palmer, J. A. B. (1966). *The Mutiny Outbreak at Meerut in 1857*, Cambridge.
- Parliamentary Papers. (1852-1853). House of Commons, 1852-1853, XXVII, p. 8
- Parliamentary Papers. (1859). *House of Commons*, 1859, V, pp. 79, 81.
- Pati, Biswamoy. (2007). Introduction: The Nature of 1857. *The 1857 Rebellion*, Ed. Biswamoy Pati, New Delhi, Oxford UP.
- Pelly, Captain Lewis. (1911). (ed.). *1858 The Views and Opinions of Brigadier-General John Jacob C. B., London, Punjab, Mutiny Records*, Lahore, 1911.
- Robb, Peter. (2008). On the Rebellion of 1857: A Brief History of an Idea. *1857: Essays from Economic and Political Weekly*, Hyderabad, Orient Longman, 59-79.
- Roy, Tirthankar. (2016). The mutiny and the merchants. *Historical Journal*, 59 (02), 393-416.
- Roy, Tapti. (1994). *The Politics of a Popular Uprising: Bundelkhand in 1857*, Delhi.
- Sen, S. N. (1957). *Eighteen Fifty-Seven*, Delhi.
- Service Records. (1857). SS of the officers of the East India Company Army, *Hodson Index*, National Army Museum.
- Sleeman, Maj.-Gen. Sir William. (1915). *Rambles and Recollections of an Indian Official*, revised edition, London.
- Sonar, Aysel Çelik. (2020). Ceride-i Havadis Penceresinden Hint İsyanı (1857-1859). *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2), 23-29.
- The United Service Gazette, 13 June 1857.
- Tylden, Major G. (1967). The Principal Small Arms carried by British Regular Infantry. *JSAHR*, Vol. 45.
- Vural, Suat. (2006). Hindistan'da İngiliz Yönetimi, (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İnönü Üniversitesi, Malatya.
- Walcot Papers. (1857). *Letters from Lieutenant William Walcot, 47th Bengal N. I., to his wife, 28 May 1857*, OIOC, MSS Eur/B227.
- Winant, Lewis. (1959). *Early Percussion Firearms: A History of the Early Percussion Firearms Ignition*, New York.

© 2020 & 2021 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY NC) license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

Interaction between commodity prices and freight rates: Content analysis of the dry bulk market reports*

Emtia fiyatları ve navlun oranları arasındaki etkileşim: Kuru dökme yük piyasası raporlarının içerik analizi

Abdullah AÇIK¹, Sadık Özlen BAŞER²

Abstract

Most of the commodities used as raw materials for final products in the world economy are transported by sea by dry bulk cargo ships. Due to the derived demand structure, the demand for commodities directly affects the demand for shipping. One of the biggest indicators of the demand for commodities is their prices. The purpose of this study is to investigate how the relationship between commodity price and freight rate, which has been examined and verified by many studies in the empirical literature, is interpreted in the maritime industry. In this direction, the industry reports published by Fearnleys, one of the leading institutions of the maritime industry, are analyzed using interpretive content analysis method. Investigated market reports cover the period 23 February 2005 to 13 November 2019 and consist of a 752-week market summary report. The sections related to the dry bulk market and summarizing the Capesize, Panamax and Handymax markets are examined in the reports. According to the results, the relationship between the commodity price and freight rates in the sector reports is interpreted with the assumption that the commodity price reflects the demand for itself. In addition, the cargo shift between ship types arises according to the freight levels. Therefore, information and volatilities from commodity prices affect not only the freight of the specialized ship, but also the other freight markets.

Keywords: Commodity Price, Dry Bulk Market, Sector Reports, Content Analysis

Öz

Dünya ekonomisinde nihai ürünler için ham madde olarak kullanılan emtiaların büyük bir çoğunluğu deniz yoluyla kuru dökme yük gemileriyle taşınmaktadır. Türetilmiş talep yapısı nedeniyle, emtialara olan talep denizcilğe olan talebi doğrudan etkilemektedir. Emtialara olan talebin en büyük göstergelerinden biri ise fiyatlarıdır. Bu çalışmanın amacı, ampirik literatürde birçok çalışma tarafından incelenen ve doğrulanan emtia fiyatı ve navlun oranı arasındaki ilişkinin denizcilik sektöründe nasıl yorumlandığını araştırmaktır. Bu doğrultuda denizcilik sektörünün önde gelen kurumlarından Fearnleys tarafından yayımlanan sektör raporları yorumlayıcı içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. İncelenen piyasa raporları 23 Şubat 2005 ve 13 Kasım 2019 tarihleri arasında kapsamaktadır ve haftalık bazda 752 piyasa özeti raporundan oluşmaktadır. Raporlarda kuru dökme yük piyasası ile ilgili olan ve Capesize, Panamax ve Handymax piyasalarını özetleyen bölümler incelenmiştir. Elde edilen sonuçlara göre, sektör raporlarında emtia fiyatı ve navlun oranları arasındaki ilişki emtia fiyatının kendine olan talebi yansıtması varsayımıyla yorumlanmaktadır. Ayrıca gemi tipleri arasındaki yük geçişkenliği navlun seviyelerine göre ortaya çıkmaktadır. Bu yüzden emtia fiyatlarından gelen bilgiler ve oynaklıklar sadece uzmanlaşan geminin navlunlarını değil, diğer piyasa navlunlarını da etkilemektedir.

Anahtar Kelimeler: Emtia Fiyatı, Kuru Dökme Yük Piyasası, Sektör Raporları, İçerik Analizi

* In this article, the principles of scientific research and publication ethics were followed. / Bu makalede bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur.

* Bu çalışma Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Denizcilik İşletmeleri Yönetimi Anabilim Dalında 2020 yılında tamamlanmış "Agent based interaction of commodity price and freight market / Emtia fiyatı ve navlun piyasasının ajan bazlı etkileşimi" başlıklı tezden üretilmiştir.

¹ Abdullah AÇIK

ORCID ID: 0000-0003-4542-9831

Res. Assist. Dr., Dokuz Eylül University, Maritime Faculty, Department of Maritime Business Administration, İzmir, Turkey, abduallah.acik@deu.edu.tr
Araş. Gör. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Denizcilik Fakültesi, Denizcilik İşletmeleri Yönetimi Bölümü, İzmir, Türkiye, abduallah.acik@deu.edu.tr

² Sadık Özlen BAŞER

ORCID ID: 0000-0001-6632-2617

Full Professor Dr., Dokuz Eylül University, Maritime Faculty, Department of Maritime Business Administration, İzmir, Turkey, ozlen.baser@deu.edu.tr
Prof. Dr. Öğretim Üyesi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Denizcilik Fakültesi, Denizcilik İşletmeleri Yönetimi Bölümü, İzmir, Türkiye, ozlen.baser@deu.edu.tr

Geliş Tarihi/Received : 01.10.2020

Kabul Tarihi/Accepted : 04.01.2021

Çevrimiçi Yayın/Published : 06.01.2021

Makale Atıf Önerisi /Citation (APA):

Açık, A., Başer, S.Ö. (2021). Interaction between commodity prices and freight rates: Content analysis of the dry bulk market reports. *İzmir Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (1), 39-48. DOI:10.47899/ijss.20213104

1. INTRODUCTION

Since the maritime market is a transport market that requires large capital investments, it has very high risks, especially for ship owners. Therefore, making the right decisions at the right time is essential for sustainable commercial activities. Achieving this is only possible by being able to read and understand the market correctly. However, this is difficult due to the relatively different nature of the maritime market from other markets.

The maritime market has a derived demand structure (Ma, 2020:3). Therefore, first of all, there must be a demand for transported goods, so that then maritime transport is demanded for their transportation. In this respect, the maritime market can be immediately affected by the developments in the world economy (Marcus, 1987:1). Also, maritime markets such as dry bulk shipping can also carry information about the intensity of future economic activity (Lawson, 2008:2; Langdana, 2009:94). Because transported products such as iron ore, coal, and grain are industrial raw materials, and they are demanded to be used in the production of future final products (Geman, 2009:191; UN, 2009: 35). In this respect, freight rates, which are a dynamic indicator reflecting demand in dry bulk cargo transportation, are considered by many economists as a leading indicator. The main factor that brings this feature to this market is the inelastic supply structure in the short-run (Koopmans, 1939). Since the shipbuilding process takes 1-3 years, increasing the carrying capacity in the short-run can only be achieved by increasing speed and productivity (Karakitsos and Varnavides, 2014). Due to this structure, increases in freight rates are observed as the supply cannot respond to increases in demand at a similar pace. Therefore, these cycles occurring in the freight market are taken into account as an indicator of the economic situation in the near future (Şahin et al., 2018). The demand for commodities transported by dry bulk cargo has a huge impact on the freight rates in the market, as the ships in this market are only suitable for carrying certain types of cargo (McConville, 1999). Other factors affecting freight rates can be bunker price, climatic and cultural events, and political factors. The prices of commodities are derived from the interaction between supply and demand sides, as well as freight rates (Radetzki, 2008:57). In this respect, the demand for commodities can be carried as information on their prices, and it is likely that there may be an information flow and interaction between the prices of commodities and freight rates.

Studies examining the relationship between commodity prices and maritime markets are quite rich in the literature.

The results obtained in these studies theoretically confirm the existence of a relationship. However, there are not enough evaluations about whether this relationship is realized and interpreted by the sector. In this respect, we made inferences by examining the weekly reports of Fearnleys, one of the leading reporting companies in the maritime industry, with interpretive content analysis in order to determine the practical reflection of this theoretical relationship. The results obtained show that the relationship between commodity prices and freight rates is also evaluated and followed in the sector. However, it is seen that this relationship is not as technical as the studies in the literature and is based on general interpretations.

The rest of the study is organized as follows; commodity trade and ship types used in the transport activities are summarized in the second section; studies examining the commodity-freight relationship in the maritime market are compiled in the third section; the method and dataset used in the study are introduced in the fourth section; the results obtained from the content analyzes are presented in the fifth section; and the findings are evaluated in the last section.

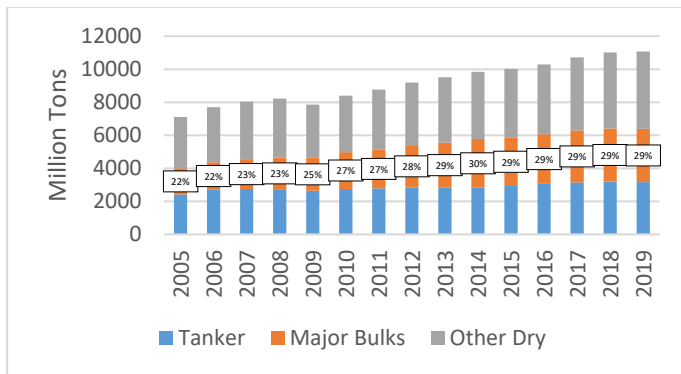
2. SEABORNE COMMODITY TRADE IN THE WORLD

Maritime transportation is a very important tool for global trade and this mode of transport accounts for 90% of world trade by tonnage (Rodrigue, 2013:28). The function of maritime transport is basically transporting goods from places where benefits are low to places where benefits are high (Branch, 2007:2). It is the realization of economic exchange in the globalizing environment (Wilmsmeier, 2014:1). The transported cargoes are generally divided into containerized, general, bulk, hazardous, and petroleum cargo types (Rowbotham, 2014:9). As this research focuses on dry bulk cargoes, information related to this type is concentrated.

Bulk cargoes can be defined as homogeneous goods that do not have a specific form and take the shape of the hold in which they are located (Hinkelman, 2008:678). Also, they are directly loaded to ships without protective packaging (Gubbins, 1996:58). There are basically 3 types of bulk cargoes which are liquid bulk (crude oil, petroleum products, LPG, LNG, chemicals) cargoes, five major bulk (iron ore, coal, grain, bauxite, and phosphate rock) cargoes, and minor bulk (steel products, forest products, cement, fertilizers, sugar) cargoes (Stopford, 2009:63). Dry bulk cargo basically consists of homogeneous commodities that fill the whole ship, and the whole ship is consigned to related cargo contrary to general cargoes (Buxton et al., 1978:213)

The amounts of cargoes transported by sea around the

world and the share of major dry bulk cargoes are presented in Figure 1 for the years 2006-2019. Tanker type cargoes include crude oil, refined petroleum products, gas and chemicals; major bulk cargoes include iron ore, grain and coal; other dry bulk cargoes include minor bulks, containerized trade and residual general cargo. Main bulks accounted for about 27% of the world's total cargoes on average in the period mentioned (UNCTAD, 2020), and this ratio accounts for a large portion of the international seaborne trade. Although the highest point was achieved in 2014 by 30%, it has been at a stable point of 29% for some years and can be seen as an indicator of the stagnant economy in recent years.

Figure 1. World Maritime Trade (UNCTAD, 2020)

Ship types in the dry bulk shipping are called according to their sizes as Handysize (20,000-35,000 DWT), Handymax (35,000-45,000 DWT), Supramax (45,000-55,000), Panamax (60,000-75,000 DWT) and Capesize (80,000-300,000 DWT) respectively (Alizadeh and Nomikos, 2009: 30). There are many factors that affect the size of these ship types. Basically, it can be mentioned that the Parcel Size Distribution (PSD) function is descriptive in this regard. PSD is the individual shipment of the cargo transported, eg 150,000 tons of iron ore for a steel plant, 80,000 tons of coal for a thermal power plant, or 25,000 tons of wheat for a bread factory. In determining this size, factors such as the stock levels of the end-users, the draft level at the loading and unloading ports, the cost savings achieved by using larger ships are effective (Stopford, 2009:75). In summary, PSD is concerned with which type of cargo should be transported by which ship type and cargoes of similar character are usually transported by the same type of vessels (Lun et al., 2010:8). However, these preferences may change over time. Due to the recently increasing inventory costs and the developing transportation network, many buyers prefer to buy small amounts of cargoes continuously instead of buying a few numbers of large ship cargoes (Kaukiainen, 2012:79).

The usage intensities of the ship types operated in the transportation of the major dry bulk cargoes are presented

in Table 1. According to the table, 70-80% of the iron ore is transported by Capesize ship type. This ship type is specialized in transporting seaborne iron ore with its very large dimensions. In coal transportation, Panamax type ships are used extensively, while Capesize ships also have a high usage rate. In grain transportation, Handymax and Panamax type vessels are the most used vessel types, respectively.

Table 1: Three Types of Main Cargoes of Three Main Bulk Carriers (Chen et al., 2014)

	Iron Ore	Coal	Grain
Capesize	70%-80%	30%-40%	0%-5%
Panamax	10%-20%	40%-50%	40%-50%
Handymax	10%	10%20%	45%-55%

As can be seen from the ratios, although some ships are specialized in specific cargo types, there is also a cargo transfer between them. At this point, assuming that commodity prices carry information about the demand for them, some ship types can be expected to be affected by more than one commodity. In addition, the ability of cargo to pass to different ship types adds to the competitive characteristics of the ships in the dry bulk market among themselves, a perfect competition feature covering the whole market. This situation makes the market much more competitive. Theoretically, many studies assume and test the relationship between commodity prices and freight rates. These studies are briefly reviewed in the next section.

3. LITERATURE REVIEW

As the changes in commodity prices affect the demand for them and sea transportation is used extensively in commodity transportation, it is inevitable to have a relationship between commodity prices and maritime markets. This idea formed the research question in the work of many academics. Although the data sets, methods, and time intervals differ, they are basically based on this idea. Studies examining these relationships in the maritime literature are summarized in Table 2 presented below. In the next sections, the mentioned studies are examined in detail in order to place our study in the related literature.

These studies in the literature can be categorized as follows; reviewing the relationship between commodity and freight prices; reviewing the relationship between commodity and freight derivative markets; reviewing the relationship between commodity price and second-hand ship value; and other commodity-related studies. In general, when the studies between commodity prices and maritime markets are analyzed, it is seen that significant results were obtained even though there is not a rich literature on this subject.

Table 2: Commodity Price Related Studies in the Maritime Literature

Authors	Title	Research Question	Method	Findings
Kavussanos et al., 2010	Information linkages between Panamax freight derivatives and commodity derivatives markets	Are there spillover effects between commodity and freight derivatives, and in which direction?	Co-integration, Generalized Autoregressive Conditionally Heteroscedastic (GARCH) Models	There are significant spillover effects between freight and commodity derivative markets, and grain futures are important indicators for Panamax Forward Freight Agreements (FFA) markets.
Kavussanos et al., 2014	Economic spillovers between related derivatives markets: The case of commodity and freight markets	Whether there are economic spillovers between the freight and commodity derivatives markets.	Co-integration, GARCH Models	Commodity futures lead the FFAs in both in returns and volatilities.
Chou et al., 2015	An analysis of the relationship between Asian Steel Index and the Baltic Capsize Index	Whether there is a causal relationship between Baltic Capsize Index (BCI) and Asian Steel Index (ASI).	Granger Causality Analysis	BCI causes the ASI and therefore it is the leading indicator of the ASI.
Tsioumas and Papadimitriou, 2018	The dynamic relationship between freight markets and commodity prices revealed	Whether the prices of coal, iron ore, and wheat are effective on freight rates of the most widely used vessel size for each commodity.	Granger Causality Analysis, Impulse Response Analysis	There is bidirectional relationship between the BCI and the price of iron ore and coal, and one-way relationship between BPI and wheat price.
Açık and Başer, 2018a	An analytical study on the likely causes of the minor bubbles in the Baltic dry index.	Which factors cause minor bubbles in Dry bulk freight market?	Generalized sup augmented Dickey–Fuller (GSADF) Test and Content Analysis	Commodity price increases cause freight increases
Açık and Başer, 2018b	The Effects of Fast Decline in Crude Oil Prices on the Tanker Market in The Short Run	How the oil price changes effect tanker market in the short run?	Correlation	There is a negative correlation between crude oil price and 3 tanker markets (freight, secondhand, newbuilding?)
Açık and İnce, 2019	Do commodity price shocks matter for dry bulk freight markets?	How do shocks in ore, coal and wheat prices effect Capesize, Panamax and Handymax freight markets?	Asymmetric Causality Test	Ore and wheat prices effect both Capesize and Panamax markets, while ore and coal prices effect Handymax market.
Açık and Başer, 2019a	Impact of Commodity Price on Freight Market Considering The 2008 Crisis: An Investigation of Iron Ore Price and Capesize Shipping Rates	Does effect of iron ore price on freight market change before and after 2008 crisis?	Unit Root Test with Structural Breaks, Asymmetric Causality Test	Positive shocks are causes of positive shocks in the pre-crisis, and negative shocks are causes of negative shocks in the post crisis.
Başer and Açık, 2019a	Do Commodity Prices Matter for Second Hand Values? An Empirical Research on Capesize Market	How do shocks in iron ore price effect the 5 years old Capesize value?	Asymmetric Causality Test	Positive shocks in ore prices are causes of positive shocks and negative shocks are causes of negative shocks in ship values
Açık and Başer, 2020	Asymmetric causality from commodity prices to shipping markets: an empirical research on Istfix region	Price shocks in commodities mostly transported in ISTFIX region effects the freight levels in the region?	Asymmetric Causality	Positive and negative shocks in coal and steel prices are symmetrically causes of the positive and negative shocks in ISTFIX, while the impact of wheat price is asymmetric.
Angelopoulos et al., 2020	Commodity and transportation economic market interactions revisited: New evidence from a dynamic factor model	Whether the freight rates are directly or inversely proportional to the commodity prices.	Generalized dynamic factor model	Commodity prices informationally lead freight rates and the relationship between them is different for dry bulk and tanker markets.

4. METHODOLOGY

Although there are some different types of content analysis, it is basically a technique used to make replicable and valid inferences from the related texts (Krippendorff, 2013:24). Basically, 3 types of content analysis can be mentioned; (i) basic content analysis; (ii) interpretive content analysis; and (iii) quantitative content analysis (Drisko and Maschi, 2015:1). In basic content analysis, word count or some other quantitative methods are used. In this method, it is assumed that the frequency of the word or passage indicates its relative importance. Researchers seek to be objective and transparent by examining texts prepared for other purposes. (Neuendorf, 2002). In interpretive content analysis, objective and systematic inferences from some special characteristics of the texts are at the forefront (Holsti, 1969). These types of analysis consist of summaries and inferences generated by the researcher rather than word counting or other quantitative methods. This method also seeks to be systematic and transparent, but there is no assumption of objectivity (Ahuvia, 2001). In qualitative content analysis, on the basis of the interpretation of the texts, the content is re-examined in detail and filtered by the certain questions of the researchers. The investigation process of text in the qualitative content analysis includes both the inductive determination of groups and the deductive execution of these groups to additional data (Mayring, 2000).

In this study, we found it appropriate to conduct an interpretive content analysis to examine the maritime industry reports. In line with the purpose of the research, one-on-one interviews with people from the industry could also be applied. However, it is difficult to reach entrepreneurs operating in the dry bulk shipping sector. In addition, people operating in the sector also follow the market reports because the reports are prepared by experts in reputable institutions. Also, considering the number of reports and the wide period they cover, it is thought that it can provide much more comprehensive information about the sector. We aimed to reach the conclusion by taking the sentences in which the words "price" and "rate" were mentioned in the analysis and making inferences from them and grouping the findings. The reports we analyzed in the study consist of weekly market reports published by Fearnleys (2019). Fearnleys is one of the leading broker companies in the world and dates back to the 1869s. In that year, the company was founded by Thomas Fearnley (1841-1927) as a shipping & agency business in Oslo. Investigated market reports cover the period 23 February 2005 to 13 November 2019 and consist of a 752-week market summary report. The report

provides summary information about the freight market, the new construction market, the sale & purchase market, and the bunker market from the eyes of shipbrokers. The freight market is handled as tanker, dry bulk, LPG, and LNG markets. In the next section, the results obtained as a result of examining the reports with content analysis are presented.

5. RESULTS

The findings related to commodity prices obtained from the investigation of the reports are presented in Table 3. Chronological order of events is provided by letters of a, b, c, etc. These findings are obtained by scanning and deducing the commodity and its price-related sections in all these 752 weekly reports. According to the findings, generally, 4 types of situations occurred in the market; (i) the increase in commodity demand led to an increase in both commodity prices and transport demand, which result in a rise in the freight rates; (ii) The increase in commodity prices has driven manufacturers to produce more, leading to an increase in demand for transport and freight rates; (iii) the decline in demand for the commodity has caused a decline in both commodity prices and demand for transport negatively affecting the freight rates; (iv) The decline in commodity prices has negatively affected producers' production motivation, leading to a decline in both transport demand and freight rate.

In addition to the inferences about the commodity price and freight rates relationship, different situations related to the commodity that affect freight rates have also been identified. As a result of the report reviews, the relations with the neighboring market were identified and were presented in Table 4 to address the adjacent market effect. The results of this review indicated that all of the interactions were between the Capesize and Panamax markets, and three cases were often observed; (i) Excessive demand in the Capesize market lead to an increase in Panamax freights as it increased demand by transferring Cape-splits to Panamax vessels; (ii) The abundance of Cape-splits caused ship shortages in the Panamax market, which consequently caused freights increase in the market; (iii) When the amount of Cape-splits decreased, freight rates in the Panamax market also decreased since the demand for Panamax-type vessels decreased.

Within the framework of all these findings, it is possible to draw a model like below as in Figure 2. This mechanism is dynamic, so it may be useful to examine it as demand-based and supply-based to simplify the expression. In terms of demand, the demand for commodities naturally affects the commodity price and is influenced by the commodity price.

Table 3: Commodity Related Events in the Reports

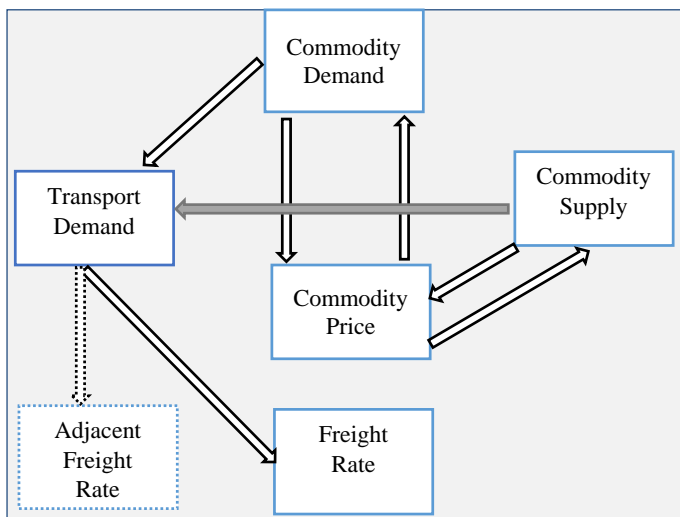
Time	Content	Inference
2009a	“Expectations of increased demand of i.ore and higher ore prices have increased the rates.”	Commodity demand increase, high ore prices => Increase in rates
2009b	“Grain prices at the moment are not so price sensitive as i.ore and coal. Buyers are holding back and not yet prepared to pay or even give a price for minerals, demand from China is decreasing which might be a sign of a short-lived upturn.”	Commodity demand decrease => Decrease in rates
2011a	“There is some speculation that the increase in the Pacific activity we have seen is on the back of an increase in the iron ore prices, which have fallen considerably in recent months.”	Commodity price increase => Increase in rates
2011b	“However, iron ore prices are dropping and rates may be expected to drop further.”	Commodity price decrease => Decrease in rates
2012a	“The levels that did fix are down w-o-w levels. C5 continued to slide, due to a very slow iron ore market, believe the lowest level iron ore cargo fixed at USD 6.75 pmt and coal prices are also dropping slowing the coal market with limited activity from Chinese importers.”	Commodity price decrease => Decrease in rates
2013a	“At present it appears that Chinese seasonal re-stocking activities will continue to absorb the growing spot iron ore supply, at least in the short term. This, combined with a relatively stable iron ore price, are good short term indicators for the Cape market.”	Commodity demand increase => Increase in rates
2013b	“The fronthaul market continues to be actively fixed, with the C3 index Tubarao/Qingdao now marked at USD 20 PMT. West Australia holds steady at USD 7.75 PMT - however in general, time charter rates in the Pacific have come off, due to a squeeze on the current coal prices.”	Commodity price decrease => Decrease in rates
2013c	“However, with the iron ore price holding firm at \$132 PMT, many are of the opinion that market fundamentals remain positive and there is still more Chinese restocking activity to come.”	Commodity demand increase, high iron ore prices => Increase in rates
2015a	“The sentiment is bearish with falling demand and prices on coal and i.ore.”	Commodity demand decrease, commodity price decrease => Decrease in rates
2015b	“One the demand side there are a number of minor miners, who are struggling or have already halted operations, due to the low ore price, and the Majors will easily be able to pick up the slack if these volumes need to be moved at all.”	Production decrease, low iron ore prices
2016a	“Increased iron ore prices created a positive sentiment across the market beginning of the week.”	High iron ore prices => Increase in rates
2017a	“The Brazil market have gone very quiet, and fronthaul rates have dropped from around mid to low 20k level on tct. It has been some problems at some loading ports, combined with dropping iron ore prices.”	Commodity price decrease => Decrease in rates
2017b	“The long-anticipated boost in the Cape market did arrive this week. Increased Chinese steel prices have pushed iron ore prices and demand up.”	Commodity demand increase, high iron ore prices => Increase in rates
2019a	“The Capesizes are experiencing a rally this week, supported by a range of factors but increased iron ore prices being the main driver as iron ore prices have reached its highest value since 2013.”	High iron ore prices => Increase in rates
2019b	“Fundamentals for the big ships remain robust, with all major miners back on stage, enjoying historically high iron ore prices and pushing out as much volume as possible.”	Production increase, high iron ore price => Increase in rates
2019c	“Vale is back in the market, and a strong iron ore price combined with high Chinese demand is giving rates a solid push.”	Commodity demand increase, high iron ore price => Increase in rates
2019d	“whilst iron ore prices are up and all major miners needing/taking prompt units.”	High iron ore price => Increase in rates

Table 4: Findings of the Reports

Period	Report Content	Inference
2007	“Cape- split cargoes from Brazil made the rates for trip out increase strongly.”	Cape-split => Increase in Panamax rates
2007	“Especially Atlantic has been strong, lack of tonnage and increased grain cargoes from Brazil, combined with iron ore Cape splits has made it difficult to find tonnage able to make loading within first half March within this area.”	Cape-split, Increase in Grain Shipments => Increase in Panamax rates
2007	“Market heading north and chrs considering splitting cargoes into Panamax bottoms as tonnage is tight in all areas.”	Cape-split, Tonnage Scarce=> Increase in Panamax rates
2007	“With an extremely strong Cape market it was worth while once again to split the Cape cargos, which gave the Panamax market a good push.”	Cape-split=> Increase in Panamax rates
2009	“With the Cape market increasing rapidly, some charterers were willing to split the cargoes into Pmax stems, which were already in a tight squeeze for tonnage in N.Atlantic.”	Cape-split, Tonnage Scarce=> Increase in Panamax rates
2009	“The Cape splits were also seen in the Pacific, which boosted the Pmax rates from usd 19,000 last week to usd 25,000.”	Cape-split=> Increase in Panamax rates
2009	“The market primarily driven by the increased Cape rates resulting in Cape splits, mainly i.ore Bzl/China - and it’s starting to be tight supply of Pmax tonnage to cover the demand.”	Cape-split, Tonnage Scarce=> Increase in Panamax rates
2009	“And with Cape-splits and fresh orders in the market, there were no reasons for a decline in the Atlantic.”	Cape-split=> Increase in Panamax rates
2010	“We expect the market to continue its strengthening as the Cape rates continue to increase and we see more split cargoes being quoted.”	Cape-split=> Increase in Panamax rates
2013	“Atlantic rounds are being paid from Usd 6,500 to 9,000 and a good Usd 15,250 + Usd 550,000 was done USG/Feast. In the Pacific the rounds are now paying abt Usd 300 more than last week (i.e Usd 6,800) and this is much caused from Aussie rounds which seems to be Cape splits being done due to the much stronger Cape market.”	Cape-split=> Increase in Panamax rates
2013	“Pacific on the other hand continues to firm probably due to many Cape stems now being split into Pmax stems.”	Cape-split=> Increase in Panamax rates
2013	“Also the recent Cape rally has had a positive impact on the Panamaxes as we see many Cape splits.”	Cape-split=> Increase in Panamax rates
2013	“NOPAC rounds being fixed from 14k and close to 15k mid-week, but with healthy volumes and a steady flow of Cape splits there is room for elevated levels short term.”	Cape-split=> Increase in Panamax rates
2013	“The Cape market has also had a direct impact on pmax rates with stems being split into pmax stems, but the recent dramatic rate decline for Capes influences the Pmax market with no benefit from these additional cargoes.”	Decrease in Cape Rates, Decrease in Cape-splits=> Decrease in Panamax rates
2017	“A booming Cape market has led to Cape splits talk in the Atl which is a positive factor going forward.”	Cape-split=> Increase in Panamax rates
2018	“The Atlantic market has been much influenced by the strong Capesize market, which again has led to Cape splits into Pmax cargos.”	Cape-split=> Increase in Panamax rates
2019	“Fronthaul and transatlantic trades remain the brightest spots, where shortage of available early units have forced major Brazilian exporters to split Capesize stems destined for China into Panamax lots at high cost to secure tonnage.”	Cape-split, Tonnage Scarce=> Increase in Panamax rates

As the demand for commodities increases, prices rise, and this increase affects the demand for commodities. The increase in demand also increases the demand for transportation services, which consequently positively

affects freight rates in the market. In case of a decrease in demand, the reverse of this plot takes place and the freight rates fall.

Figure 2: Commodity and Shipping Market Relationship in Practice

In terms of supply, rising commodity prices positively affect production as producers want to make more use of existing high-income conditions. This affects commodity prices and also positively affects the demand for transport services. The increase in transportation demand from this production activity positively affects the freight rates. On the other hand, there is a decrease in freight rate if the reverse scenario occurs.

Adjacent freight means the increase in freight in the adjacent shipping market due to the shift in major cargoes of other ships to this market since excessive demand in the major shipping market occurs in some periods. As can be seen from the reports, it has been effective several times during the period covered, and Panamax vessels have taken advantage of shining Capesize freight rates. Therefore, this effect is indirect and can be observed between neighboring markets.

However, this mechanism may vary for some types of cargoes. The cargo types mentioned in these reports and used in our study are iron ore, coal, and wheat. The first two are minerals and the production quantity can be adjusted in a short time according to the changes in demand. However, as wheat is a plant, it is difficult to plan production since it is affected by climatic conditions and it is very difficult to respond to changes in demand by increasing production in a short time.

6. CONCLUSION

In this study, using content analysis, we aimed to determine how the relationship between commodity price & freight market, which has been examined by many

empirical studies in the literature, is evaluated and interpreted in the sector. To reach this conclusion, we looked at 752 reports on a weekly basis published by one of the main maritime brokerage companies, Fearnleys. According to the results, we determined that the commodity price and freight relationship is also evaluated in the sector and used for positioning according to possible demand changes in the near future. We learned that the increasing demand for commodities caused an increase in commodity prices, and the demand for maritime transport also increased since the demand for commodities increased. In this case, we found that freight rates were also positively affected. In addition, increasing commodity prices encourage producers to produce more, increasing the demand for maritime transport. In the opposite scenario, the decrease in demand for the commodities causes the price to decrease and therefore the freight rates to decrease.

In addition, we determined that the neighborhood relationship is also important. When there is excessive demand in a market, cargo owners can switch to other shipping markets. The markets where this is most experienced are Panamax and Capesize markets. Since Capesize vessels are larger in size, their per-unit transportation costs are considerably lower than Panamax vessels. However, this situation cannot always hinder cargo pass-through. The excessive increase in demand for iron ore forms too much demand in the Capesize ship market and causes the freight rates to rise too high. In this case, it becomes economical to transport iron ore by Panamax type vessels as well and many ore cargoes are shifted to this ship type. Similarly, when the demand for iron ore drops too low, cargo shifted to Panamax type vessels decreases, and freight rates are negatively affected.

As a result, both empirical studies and industry reports confirm the existence of the relationship between commodity prices and freight rates. In this respect, it is not wrong to deduce that commodity prices carry information about the demand for them. Searching for a statistical relationship between them can provide more concrete information about market structures and can benefit stakeholders in the maritime industry to develop commercial strategies. The findings show that although ship types specialize in the transportation of some cargoes, they may be also affected by the markets of other kinds of cargoes. In this respect, the effect of other commodity prices should also be taken into account when examining freight markets.

The parallel course of academic and sectoral environment and its evaluation over concrete events are important for the players in the sector. Because developing information

processing techniques contribute to the solution of highly complex and integrated relationships in the academic environment. In this respect, it is important to monitor whether the results of advanced econometric methods correspond to the sector or not, in order to evaluate how appropriate academic studies are to their goals. The reason for this is that dealing only with the information that numbers carry may lead to reaching findings that are far from real life. Our results show that the findings obtained in the academic literature are in parallel with the information evaluated in the maritime sector. However, it has been also observed that price definitions in the academic area do not meet enough in the sector. In this respect, it is of great importance to bring the tools and terms that make it possible to read the market better in order to reduce risk derived from uncertainty, especially for players in high-risk sectors such as maritime markets.

For further studies, the sample can be expanded by including the sector reports of different companies in the analysis. In addition, the effects of commodities such as iron ore and coal can be examined not only by the type of vessel they specialize in but also crosswise. Because in some market conditions, there may be a cargo shift between them. Finally, if the subject is to be considered as information flow, the relationships between commodity prices and freight rates can be tested by using their variances and volatilities.

REFERENCES

- Açık, A. & Başer, S.Ö. (2018a). An analytical study on the likely causes of the minor bubbles in the Baltic Dry Index. *International Journal of Logistics Economics and Globalisation*, 7(4), 353-365.
- Açık, A. & Başer, S.Ö. (2018b). The effects of fast decline in crude oil prices on the tanker market in the short run. *Dokuz Eylül Üniversitesi Denizcilik Fakültesi Dergisi*, 10(1), 61-82.
- Açık, A. & Başer, S.Ö. (2019a). Impact of commodity price on freight market considering the 2008 crisis: An investigation of iron ore price and Capesize shipping rates. *II. Business & Organization Research Conference Full Text Book* (pp. 1087-1099), Organized by Yaşar University. İzmir. 4th-6th September 2019.
- Açık, A. & Başer, S.Ö. (2020). Asymmetric causality from commodity prices to shipping markets: an empirical research on the Isthmus region. *World Review of Intermodal Transportation Research*, 9(1), 47-62.
- Açık, A. & İnce, M.R. (2019). Do commodity price shocks matter for dry bulk freight markets?. In Ö. Kaya (Ed.),

Studies on Social Sciences (pp. 77-101). Ankara: İKSAD Publishing House.

- Ahuvia, A. (2001). Traditional, interpretive, and reception based content analyses: Improving the ability of content analysis to address issues of pragmatic and theoretical concern. *Social Indicators Research*, 54(2), 139-172.
- Alizadeh, A. & Nomikos, N. (2009). *Shipping derivatives and risk management*. London: Macmillan.
- Angelopoulos, J., Sahoo, S. & Visvikis, I. D. (2020). Commodity and transportation economic market interactions revisited: New evidence from a dynamic factor model. *Transportation Research Part E: Logistics and Transportation Review*, 133, 1-15.
- Başer, S.Ö. & Açık, A. (2019a). Do commodity prices matter for second hand values? An empirical research on Capesize market. *Turkish Journal of Maritime and Marine Sciences*. 5(1), 44-52.
- Branch, A. (2007). *Elements of shipping (8th ed)*. London: Routledge.
- Buxton, L., Daggitt, R.B. & King, J. (1978). *Cargo access equipment for merchant ships*. London: MacGregor Publications Ltd.
- Chen, S., Meersman, H., Van de Voorde, E. & Frouws, K. (2014). *Modelling and forecasting in dry bulk shipping*. London: Informa Law from Routledge.
- Chou, M. T., Su, Y. L., Chou, T. Y., & Liang, H. U. (2015). An analysis of the relationship between Asian Steel Index and the Baltic Capesize Index. *Modern Economy*, 6(2), 207-216.
- Drisko, J. W. & Maschi, T. (2016). *Content analysis*. USA: Oxford University Press.
- Fearnleys (2019). Fearnleys Weekly Market Reports. Retrieved from <https://fearnleys.com/>.
- Geman, H. (Ed.). (2009). *Risk management in commodity markets: From shipping to agriculturals and energy (Vol. 445)*. USA: John Wiley & Sons.
- Gubbins, E. J. (1996). *The shipping industry: The technology and economics of specialization*. Canada: Gordon and Breach Publishers.
- Hinkelman, E. G. (2008). *Dictionary of international trade (8th Edition)*. Czech Republic: World Trade Press.
- Holsti, O. (1969). *Content analysis for the social sciences and humanities*. London: Addison-Wesley.
- Karakitsos, E. & Varnavides, L. (2014). *Maritime economics:*

- A macroeconomic approach*. London: Springer.
- Kaukiainen, Y. (2012). The advantages of water carriage: Scale economies and shipping technology, c. 1870–2000. In Harlaftis, G., Tenold, S., Valdaliso, J. (Eds.), *The World's key industry: History and economics of international shipping* (pp. 64-87). USA: Palgrave Macmillan.
- Kavussanos, M., Visvikis, I., & Dimitrakopoulos, D. (2010). Information linkages between panamax freight derivatives and commodity derivatives markets. *Maritime Economics and Logistics*, 12(1), 91-110.
- Kavussanos, M.G., Visvikis, I.D., & Dimitrakopoulos, D.N. (2014). Economic spillovers between related derivatives markets: The case of commodity and freight markets. *Transportation Research Part E*, 68, 79–102.
- Koopmans, T. C. (1939). *Tanker freight rates and tankship building*. Holland: Haarlem.
- Krippendorff, K. (2013). *Content analysis: An introduction to its methodology (3rd ed.)*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Langdana, F. K. (2009). *Macroeconomic policy: Demystifying monetary and fiscal policy*. USA: Springer.
- Lawson, M. (2008). *If not now, when? Three actions the G20 must take now to protect the world's poor from the economic crisis and build a new political and economic governance system*. Oxfam.
- Lun, Y. V., Lai, K. H. & Cheng, T. E. (2010). *Shipping and logistics management*. London: Springer.
- Ma, S. (2020). *Economics of maritime business*. London: Routledge.
- Marcus, H.S. (1987). *Marine transportation management*. London: Routledge.
- Mayring, P. (2000). Qualitative content analysis [28 paragraphs]. *Forum Qualitative Sozialforschung/Forum: Qualitative Social Research*, 1(2), Art. 20, Retrieved from <http://nbn-resolving.de/urn:nbn:de:0114-fqs0002204>
- McConville, J. (1999). *Economics of Maritime transport, theory and practice*. London: Whiterby.
- Neuendorf, K. (2002). *The content analysis guidebook*. London: Sage.
- Radetzki, M. (2008). *A handbook of primary commodities in the global economy*. New York: Cambridge University Press.
- Rodrigue, J.P. (2013). Transport and globalization. In Rodrigue, J.P., Notteboom, T. and Shaw, J. (Eds), *The SAGE Handbook of Transport Studies* (pp. 17-30). London: Sage.
- Rowbotham, M. (2014). *Introduction to marine cargo management*. UK: Informa Law from Routledge.
- Şahin, B., Gürgen, S., Ünver, B., & Altın, I. (2018). Forecasting the Baltic Dry Index by using an artificial neural network approach. *Turkish Journal of Electrical Engineering & Computer Sciences*, 26(3), 1673-1684.
- Stopford, M. (2009). *Maritime economics 3rd ed*. London, Routledge.
- Tsioumas, V., & Papadimitriou, S. (2018). The dynamic relationship between freight markets and commodity prices revealed. *Maritime Economics and Logistics*, 20(2), 267-279.
- UNCTAD (2020). *Review of maritime transport 2020*. UNCTAD.
- United Nations (2009). *World economic situation and prospects 2009 (World economic and social survey. Supplement)*. New York.
- Wilmsmeier, G. (2014). *International maritime transport costs: market structures and network configurations*. UK: Ashgate.

© 2020 & 2021 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY NC) license

Analyzing The Focus of the Turkish Public Oversight Accounting and Auditing Standards Authority for Increasing the Accounting Information Quality*

Kamu Gözetimi Muhasebe Denetim Standartları Kurumu Muhasebe Bilgi Kalitesini Arttırmaya Yönelik Faaliyetlerinin Analizi

Melissa Nihal CAGLE¹

Abstract

The enforcement activities of regulatory agencies hold the potential to either restrict or promote certain types of firm behavior concerning the preparation of comparable, reliable and understandable financial reports. The aim of this paper is to analyze the effort of the Turkish Public Oversight Accounting and Auditing Standards Authority (POAASA) to increase the accounting information quality through the use of the 2019 IFRS/IAS interpretation and explanation document titled "Principle-Decision Concerning the Implementation of Accounting Standards". Although the enforcement activities of the agency span 5 IFRIC Interpretations that were developed by the IFRS Interpretations Committee, 36 standards and the conceptual framework, the findings show that their current focus lies with the presentation and format of the accounting information and recognition and measurement (IAS 1- Presentation of Financial Statements, IFRS 9- Financial Instruments and IFRS 15- Revenue from Contracts with Customers).

Keywords: Information environment quality, POAASA, Enforcement, IFRS/IAS, Interpretations and explanations

Öz

Düzenleyici kurumların uygulama faaliyetleri karşılaştırılabilir, güvenilir ve anlaşılır finansal raporların hazırlanmasını sağlayacak belirli firma davranışını teşvik edecek ya da kısıtlayacaktır. Bu çalışma Türkiye Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu'nun "Muhasebe Standartlarının Uygulanmasına Dair İlke Kararları" başlıklı 2019 UFRS/UMS yorumlama ve açıklama belgesi vasıtasıyla muhasebe bilgi kalitesini artırma çabasını analiz etmektedir. Kuruluşun uygulama faaliyetleri IFRS Yorumlama Komitesi tarafından geliştirilen 5 IFRIC Yorumunu, 36 standardını ve kavramsal çerçeveyi kapsadığı halde; KGK'nın mevcut odak noktasının muhasebe bilgilerinin sunumu ve formatı ile muhasebeleştirme ve ölçüm standartları olduğu tespit edilmiştir (UMS 1- Finansal Tabloların Sunumu, UFRS 9- Finansal Araçlar ve UFRS 15-Müşteri Sözleşmelerden Hasılat).

Anahtar Kelimeler: Bilgi ortamı kalitesi, KGK, Uygulama, UFRS/UMS, Yorumlar ve açıklamalar

1. INTRODUCTION

National reporting regulators and agencies are an integral part of a country's broader institutional framework (Leuz, 2010; Güdelci, 2019) which can aid in improving the information quality and accounting comparability of IFRS applications across countries.

The steps taken by these national regulatory agencies in order to facilitate adoption of certain standards (or for

transitioning the national accounting system to IFRS/IAS itself) (Chalmers and Godfrey, 2004; Brown and Tarca, 2005; Delvaille, et al., 2005; Christensen, 2012; Karabayır, 2012; Özgün, 2019) especially, holds the potential to either restrict or promote certain types of firm behavior concerning the preparation of comparable, reliable and understandable statements, providing additional information or abiding by accounting norms.

One of the most powerful tools available to these national

* In this article, the principles of scientific research and publication ethics were followed. / Bu makalede bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur.

¹ Melissa Nihal CAGLE

ORCID ID: 0000-0003-0480-5626

Res. Assist. Dr., Dokuz Eylül University, Faculty of Business, Division of Accounting and Finance, İzmir, Türkiye, melissa.cagle@deu.edu.tr

Araş. Gör. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Muhasebe ve Finansman ABD, İzmir, Türkiye, melissa.cagle@deu.edu.tr

Geliş Tarihi/Received : 04.02.2021

Kabul Tarihi/Accepted : 18.03.2021

Çevrimiçi Yayın/Published : 18.03.2021

Makale Atf Önerisi /Citation (APA): Cagle, M.N. (2021). Analyzing the focus of the turkish public oversight accounting and auditing standards authority for increasing the accounting information quality. *İzmir Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (1), 49-61. DOI:10.47899/ijss.20213105

reporting agencies, that is also extensively covered under accounting literature, is "enforcement". Quagli et al. (2020) states that enforcement is a complex and nuanced phenomenon that is necessary for the execution of laws or regulations. The authors argue that accounting enforcement not only influences the overall degree of earnings management, but also the relevance and quality of information provided within markets. Bradbury and Scott (2020) on the other hand, states that enforcement is important to achieve higher quality financial reporting. Moreover, they argue that enforcement can also aid in increasing the liquidity benefits observed after IFRS adoption and improve accrual quality. Silva et al. (2020) presents evidence that enforcement activities undertaken by regulators played a critical part in reducing resistance to IFRS adoption within Portugal, and assisted in overcoming institutional barriers to the success of the accounting reform. Finally, Kurauone et al. (2020) argues that countries with strong enforcement achieve high IFRS compliance, which improves national tax compliance. Enforcement activities come in many forms (Nobes, 2020), however for the purpose of this article the enforcement approach- IFRS/IAS based interpretations and explanations will be addressed.

The International Accounting Standards Board (IASB) preference for principle-based standards where they avoid detailed standard requirement prescriptions is well established. However, regardless of the Boards preferences, it is a common practice for national regulatory agencies to issue independent interpretations and explanations for the international standards (Gökçen and Ataman, 2018; Kvaal and Nobes, 2012; Wehrfritz and Haller, 2014; Collis et al., 2017). These are powerful interpretations and explanations that promote increased comparability and compliance for the IFRS/IAS and are consistently applied by reporting firms (Wehrfritz and Haller, 2014; Dinç and Atasel, 2016; Sağlar and Demet, 2019). The focus of the national IFRS/IAS interpretations cover reporting requirements that show important deficiencies or areas that have been marked for further improvement and targeted by the regulatory agency (Mikail and Aslan, 2017; Wehrfritz and Haller, 2014; Uğur et al., 2020). Thus, the overall focus of these guides varies depending on the importance afforded by the agency or that bares the potential for error or area of disagreement over interpretation.

The purpose of the study is to analyze the effort of the Turkish Public Oversight Accounting and Auditing Standards Authority (POAASA) to increase the accounting information quality through the use of the IFRS/IAS interpretation and explanation document titled "Principle-

Decision Concerning the Implementation of Accounting Standards" (published within the year 2019). The study will provide an in-depth analysis of the IFRS/IAS problem areas the regulating agency views as having potential accounting error or area of disagreement over interpretation. The POAASA was established in the year 2011 by the publication of the statutory degree number 660 in order to reduce the fragmented nature of the accounting system within Turkey and fully commit to the transition towards European Union membership. The organization was established as the sole authority in determining the accounting, auditing, ethics standards in compliance with the international standards. Moreover, the Authority was tasked with the responsibility of determining the working qualifications of statutory auditors and audit firms, educational standards; monitoring and supervising the operations and auditing activities of the statutory auditors; conducting disciplinary and investigative procedures and in case of breaches, to initiate suspension or termination of licenses. The organization is a global participant within various platforms, such as; the International Accounting Standards Board (IASB) and the International Auditing and Assurance Standards Board (IAASB) and undertakes collaborational duties in order to ensure Turkey becomes competitive, efficient and reliable actors of international capital markets. As a result, the efforts of the POAASA bares importance to similar regulatory agencies that are currently attempting to increase compliance with IFRS/IAS within their national efforts.

The paper is structured as follows. Under the second section, the National regulatory agency enforcement tool "IFRS/IAS interpretations and explanations" will be addressed across multiple countries. Following this, the interpretation document adopted by the POAASA will be analyzed.

In the third section, the accounting literature concerning the enforcement focus of national regulatory agencies will be addressed. This section will attempt to highlight the inherent variation across different national agencies concerning the need for enforcement of IFRS/IAS reporting and disclosure areas. As the accounting literature is of the opinion that interpretation enforcement aspects of global accounting convergence are currently missing from the IFRS/IAS debate (Elitaş, 2014; Elitaş, 2010; Bradbury and Scott, 2020; Hail et al., 2010), this creates motivation to contribute to global literature analyzing the convergence efforts of the POAASA. In the year 2019, the Turkish oversight authority has presented one of the most detailed interpretation and explanation documents for IFRS/IAS. Thus, in this respect, Turkey provides a rewarding setting to analyze the focus of a regulating agency in order to increase the accounting information quality. The aim is to conduct a content analysis of the "Principle-Decision Concerning the Implementation of

Accounting Standards" published by the POAASA and determine where the overall focus of the organization lies in comparison to other international agencies. In the fourth and fifth sections of the paper, the methodology employed in order to analyze the document and the results will be presented, respectively. The final section will conclude.

2. IFRS/IAS INTERPRETATIONS AND EXPLANATIONS AS AN ENFORCEMENT TOOL

Although the IASB takes into account topics that have been raised by academics and practitioners concerning vague criteria or interpretations of disclosure items, most of the time the Board avoids prescribing detailed instructions. If the International Financial Reporting Interpretations Committee (IFRIC) agrees with the assessment, the standard in question is subsequently amended, however most of the time the topics raised with the committee are vetoed and a list of areas considered but not acted on is published by the IFRIC. Thus, in order to move past the refusal of the IFRIC to provide additional instructions, various national interpretations and explanations have been put forth by regulatory agencies to ensure compliance with international accounting standards as issued by the IASB (or EU-approved in the case of Member States). As the presented arguments greatly contribute to the discussion at hand, the views of these regional bodies are briefly addressed below.

On the 1st of January 2005 the EU Parliament, which prompted member states to apply the IFRS, also presented the member states with alternatives in the implementation of the standards via Regulation 1606/2002, approved in March of 2002. Under Article 10 of the Treaty and Article 16 (Regulation 1606/2002), the Parliament, in order to ensure the "proper and rigorous enforcement" in Member States were required to take appropriate measures to ensure common compliance with international accounting standards. However, Article 16 did not offer an explanation for what constituted as "appropriate measures". Following this development, the Committee of European Securities Regulators (CESR) published 21 principles in the "Proposed Statement of Principles of Enforcement of Accounting Standards in Europe" in October 2002. This decree of the CESR, which focused on the interpretation and implementation of IFRS, had at the time caused quite a controversy as Principle 20 completely restricted the issuance of application guidance and interpretations on IFRS. Principle 20 states that "in order to promote harmonization of enforcement practices and to ensure a consistent approach of the enforcers to the application of the IFRSs, coordination.... will take place...no general application guidance on IFRSs will be

issued by the enforcers (for any controversial accounting issues)" (CESR, 2002).

This decision of the CESR was largely opposed but ultimately supported by various organizations. For example, the Institute of Chartered Accountants in England and Wales (ICAEW, 2003) in response to the "Proposed Statement of Principles of Enforcement of Accounting Standards in Europe" stated that they agreed that regulators should not publish guidelines for the application of IFRS, "...since there is a danger that the application of a new set of accounting standards, based primarily on principles, might result in the creation by European enforcers of a body of accounting interpretations comparable to that built up by the U.S. Securities and Exchange Commission (SEC)" and also argued that it should be only permitted under certain conditions.

The European Financial Reporting Advisory Group (EFRAG), (2003) on the other hand, in response to Principle 20, stated that in order to enhance the usefulness of financial information published throughout Europe, a coordination for uniform financial reporting is necessary. However, by approving Principle 20, EFRAG also acknowledged "that an act of enforcement will, to some extent, be viewed as an interpretation of the standards" (EFRAG, 2003). They also stated that the "quest for application interpretations and explanations" of IFRS can be expected to be extensive in after initial application. This view of ERFAG and CESR on restricting application guidance and interpretations set the general tone for the policy the European Parliament and Committee would take throughout Europe. Ultimately the IASB policy of restricting detailed prescriptions and leaving the interpretation of IFRS under the sole responsibility of the IFRIC to be achieved through the amendment of standards (ICAEW, 2003) was adopted and respected by various regional bodies. However, this does not restrict the pressure firms, auditor or other national agencies might place on national regulatory agencies to provide formal or informal interpretations.

In fact, the application of national forms of IFRS interpretations and explanations has become quite common. For example, the "Comité de la Reglementation Comptable" (CRC- French Accounting Regulation Committee) addressed the presentation of financial statements within a 2004 communication (2004-R.02-1) and provided new formats for French companies to present the international standards (Delville, et al., 2005). These formats covered the preparation of the income statement, cash flow statement and statement of owners' equity and aimed to increase the transparency of the French information environment.

The German Accounting Standards Board, on the other

hand created the Rechnungslegungs Interpretations Committee (RIC) with the aim of generating uniform IFRS application across the country. Since its formation, the RIC have provided multiple IFRS interpretations, one of which concerns the consolidated financial statements. The aim was to reform the financial reporting regime within Germany, increase compliance with accounting standards and prevent organizations from taking advantage of the capital markets. The interpretation efforts undertaken within Italy (within the scope of decree 38/2005) on the other hand concerned reserves and unrealized gains coming from fair value criteria, and addressed exceptional cases concerning these fundamental principles (Brown and Tarca, 2005; Delvaille, et al., 2005). Moreover, the Commissione Nazionale per le Società e la Borsa provided financial statement formats for listed companies and the presentation of widely applied financial instruments. The underlying motivation of the regulatory agency was the satisfaction of the European Union pressure towards use of the international accounting standards and further increase of company competitiveness.

Another example of this enforcement can be seen within Australia. The Australian Society of Corporate Treasurers (ASCT) issued mandatory requirements concerning the firms derivative financial instrument disclosures and presentation. The aim of this pronouncement was to make derivative activities more transparent, standardize firms financial reporting and address the perceived firm shortfalls (Chalmers and Godfrey, 2004). Although separate from the international Financial Reporting Standards, the Accounting Standards Board Urgent Issues Task Force (the now former) published a note in 2006 what the purpose of ensuring that the consolidated accounts were provided in accordance with the provisions of the seventh directive. The items covered under note consisted of the preparation and presentation of accounting policies to be used by all entities in the consolidated accounts and the scope of the entities (ASB, 2006). The interpretations provided by the former agency covered the period of 2005-2012 and aimed to increase outward looking reporting and take guidance from good practices (Collins et al., 2017). Finally, another version of these interpretations can be found under the activities of the Turkish Public Oversight Accounting and Auditing Standards Authority. With the latest version of the interpretation published within the year 2019, the Authority aimed to (POAASA, 2019):

- increase the fair presentation of the information provided by the companies to the related parties through the financial statements,
- increase international standard compliance,

- to increase the comparability, verifiability and understandability of financial statements
- to ensure the uniformity of the financial statements and,
- to facilitate better audits.

The aptly named "Principle-Decision Concerning the Implementation of Accounting Standards in Turkey" (Türkiye Muhasebe Standartlarının Uygulanmasına Yönelik İlke Kararı) document was initially published in accordance with the Board Decision dated 13 September 2018 (and numbered 03/161) and provided detailed financial statement examples and IFRS/IAS application guidance. The Authority not only decreed that usage of the document for companies subject to independent audit (decree dated 26 March 2018 and numbered 2018/11597) was mandatory, but they also included firms that voluntarily adopted IFRS/IAS within the grouping. Stated differently, companies that have to submit financial statements to the Public Disclosure Platform (KAP) must prepare their financial statements in accordance with the IFRS Taxonomy developed (by the Authority) on the basis of the financial statement samples included in this document (in accordance with #2018/11597). Moreover, the Authority also allows non-audited companies (that apply IFRS/IAS) to employ use of the financial statement examples as well. The standard interpretations were designed to ensure that the financial statements of reporting entities are presented in accordance with IFRS/IAS. The Authority included multiple examples of financial statements by taking into account the financial statement items that these enterprises have to present in minimum compliance with the standards. The Authority also adopted the perspective that organizations might be more willing to present items under the reports themselves, rather than disclosing them in the footnotes. This resulted in detailed financial statement examples (and limited disclosure examples) being provided by the Authority. In this context, the financial statement examples include all the main items that may be needed by businesses that prepare their financial statements in accordance with IFRS/IAS.

3. LITERATURE REVIEW

This section will address the IFRS application concerns of the regulating agencies that hold the potential for accounting error or area of disagreement over interpretation. Quagli et al. (2020) analyze the enforcement focus of the Commissione Nazionale per le Società e la Borsa (CONSOB) concerning Italian banks. Expressing uncertainty regarding Italian banks earnings management, Quagli et al. (2020) argues that the regulating agency applied to the IFRSIC and European Securities and Markets Authority (ESMA) and

asked for clarification concerning share revaluation within the profit and loss statement and the "IAS 39- Financial Instruments: Recognition and Measurement" standard. The organization was motivated to do so as they feared potential accounting manipulation and worried that the applied treatment of these accounts were not in compliance with the standard. Unfortunately, both the ESMA and the IFRSIC avoided taking an official position and the treatment ended up becoming the norm within Italian banks. Although the concern of the regulating agency was not eliminated, Quagli et al. (2020) observes that audit firms now draw attention to the issue within their reports in order to satisfy the agency.

Bradbury and Scott (2020) on the other hand, observes that when it comes to the enforcement focus of the International Financial Reporting Standards in New Zealand, the most common enquiries made concern the overall IFRS transition, the presentation of financial statements (IAS 1- Presentation of Financial Statements), impairment (IAS 36- Impairment of Assets), financial instruments (IFRS 7- Financial Instruments) and related party disclosures (IAS 24- Related Party Disclosures). The authors conduct a content analysis on the confidential enquiries made by the Securities Commission between the years 2007 to 2010 and determine that the overall focus of the agency concerns the disclosure or presentation type issues. The results of the analysis is also cross-referenced with evidence on the impact of IFRS on financial statements. However, no relationship was detected between standards that regulators concentrate on and those that impact the financial statements. Similarly, Sten et al. (2010) conduct an analysis on the annual reports of firms within New Zealand between the periods of 2005 to 2008. The authors compare the pre-and post IFRS adoption for early and late adopters under the sample. Sten et al. (2010) argue that the switch to use the International Financial Reporting Standards was one of the most significant economic events undertaken within the country that has far-reaching effects concerning the quality of accounting information, capital market, cost of capital, liquidity and value relevance. The author determined that "IAS 12- Income Taxes", "IAS 39- Financial Instruments: Recognition and Measurement", "IAS 19- Employee Benefits" and "IFRS 3- Business Combinations" hold particular importance for regulators and financial statement preparers.

Feroz et al. (2008) on the other hand conducted an analysis that questions the enforcement program implemented by the United States of America Security Exchange Commission. The author attempted to answer the following two questions; what kinds of accounting and

auditing issues motivate enforcement actions and how these actions are viewed by investors. The authors argue that the aim of the program implemented by the Security Exchange Commission is to concentrate on a particular problem area in anticipating of emerging issues. Feroz et al. (2008) recognize that the disclosures and reporting violations hold particular importance within the enforcement program. Feroz et al. (2008) focused on how market agents react to the enforcement processes, market returns around disclosure violations and abnormal returns. Considering the focus of the organization, the author is determined that negative returns imply substantial incentives for managers to avoid investigations. This indicates that the efforts undertaken by the organization have played a role in reducing issues that lead to investigations.

Silva et al. (2020) argues that a IFRS-based accounting system alone is not enough in order to achieve global harmonization. The authors highlight the importance of regulatory agency enforcement in order to bridge the gap within Portuguese companies. The authors conduct a qualitative longitudinal analysis by conducting pre-post interviews before and after the adoption of the standard. They determine that overall, there is an inherent resistance to transitioning towards the international standards within these firms. The Board perceived incompatibility between the traditional Portuguese accounting system and IFRS philosophy and doubted the reception of the IFRS ideology. Thus, in order to facilitate further adoption and compliance to the standards of the Portuguese accounting standards the Board approved the "Sistema de Normalização Contabilística" concerning the compulsory adoption by non-financial unlisted companies in 2010.

Karampinis (2021) evaluated the effect of enforcement of "IAS 36- Impairment of Assets" within 38 countries across the period of 2005 to 2017. The author analyzes the role of enforcement in recognizing tangible asset impairments, and opportunistic behavior concerning earning smoothing, big-bath-behavior and debt-pressure under the IFRS regime. They argue that asset impairment in particular is of importance to regulators as it often constitutes as material amounts in financial statements that also signifies managers' perceptions of future performance of assets. Karampinis (2021) finds that strong legal enforcement significantly improves compliance and the timing of asset impairments recognition. Sellami and Borgi (2020) conducts a panel analysis on 537 listed African companies between the period of 2012 to 2014. The authors argue that the enforcement of the International Financial Reporting Standards is a big problem within these countries and regulatory intervention holds a prominent role in ensuring

reliable financial reports. As a result, Sellami and Borgi (2020) state that great strides have been made in order to strengthen the enforcement setting within the 8 African countries included within the sample, focusing on the published national corporate governance codes. In particular, the regulators have targeted "IAS 24- Related Party Disclosures" as these disclosures face non-compliance, and insufficient disclosure has resulted in the misleading of investors. The aim is to achieve financial statements that offer a better insight into the nature and effect of these transactions, which can only be attained through reducing corruption within African countries, putting into place disciplinary actions for an ethical behavior and promoting effective implementation of IFRS.

Silva and Nardi (2020) studied the mandatory adoption of the International Financial Reporting Standards within Brazil. They conduct an analysis exploring the stock liquidity of listed firms in relation to the adoption of the international standards. Throughout their analysis, the authors determine that regulators are still facing considerable challenges in ensuring uniform IFRS application. Silva and Nardi (2020) point out that one of these challenges is the lack of regulator to guarantee compliance with IFRS, which resulted in low quality financial statements being published. Hartmann et al. (2020) analyze the inherent difficulties faced by Swedish regulators in enforcing the IFRS requirements. The authors identify two issues that are causing problems for these regulators; judgment and investor focus. Moreover, the authors argue that transitioning from the local accounting system to the international financial reporting standards has caused tension within countries as most items contradict local practices. Hartmann et al. (2020) further analyzed the "IAS 39-Financial Instruments: Recognition and Measurement" and the "IFRS 17- Insurance Contracts" standards and pointed out that efforts to increase disclosure and compliance must be facilitated by organizations becoming fully involved before harmonization and comparability can be achieved. Mnif and Znazen (2020) employed use of a 128 itemed checklist covering the reporting requirements of the "IFRS 7- Financial Instruments: Disclosure" standard for 63 firms listed on the Toronto Stock exchange within the years of 2014 to 2016. The authors conducted a fixed effects panel regression analysis and determined that audit committee characteristics such as size, independence, meeting times and experience were important tools that the regulatory body in Canada needed to take into consideration in order to achieve higher quality disclosures. The authors determine that these firms currently suffer from compliance issues which can be remedied through stronger enforcement of the policies NP 58-201 and NI 52-

110 because it can significantly improve the mandatory disclosure environment.

Saoussen and Kobbi-Fakhfakh (2020) conduct an analysis on the "IFRS 15- Revenue from Contracts with Customers" standard and explore the compliance level of European 22 listed organizations within the sectors of construction and telecommunication in 2018. The authors specifically focus on first time application and compliance with mandatory disclosure items. They determined that the enforcement of corporate governance items via regulators constitutes as a moving factor in ensuring full compliance with the standard. Saoussen and Kobbi-Fakhfakh (2020) argue that the development of these mechanisms reduces management discretion and improves judgment made concerning contract costs. Osinubi (2020) argue that regulators targeted timely corporate filings of financial statements within Nigeria in order to reduce conflict and power struggle inherent under the Board of the Financial Reporting Council of Nigeria. Imposed regulatory changes; facilitated the implementation of the International Financial Reporting Standards and initiated significant improvement in corporate financial reporting practices within the country. The author makes use of a document analysis focusing on the publishing of the Board. They argue that regulators play a prominent role in change progression through curative, normative, mimetic and cognitive pressures. Albu et al. (2020) conduct an analysis on publicly available documents and proceedings concerning the local financial reporting environment and enforcement practices. The authors argue that transitioning economies have faced an ideological u-turn that has resulted in the build-up of tension between "local institutional-pulls and institutional-pushes". As a result, the authors argue that national regulatory agencies have undertaken local adaptations in order to improve the overall quality of financial reporting and facilitate local acceptance of changes. Owusu-Ansah and Yeoh (2005) examine the effect of the introduction of the Financial Reporting Act (FRA) on mandatory disclosure by New Zealand companies. The authors find significant improvements in mandatory disclosure compliance by New Zealand companies following the introduction of the FRA. Prior to the implementation of the act, the authors argue that the corporate disclosure compliance levels were very low. However, after controlling for the effects of issues hampering the mandatory disclosure, remarkable improvements were observed on compliance behavior. The authors argue that this is partially the result of the legal backing afforded by regulatory agencies within the country.

Both Çavlak and Atman (2017) and Gökçen and Ataman (2018) analyze the statement examples provided within the Financial Reporting Standard for Large and Medium

Enterprises (BOBİ FRS) in Turkey. The reporting examples listed at the end of the BOBİ FRS Conceptual Framework (Section 1) covers the preparation of the statement of financial position, profit or loss and the cash flow statement. The reporting examples are provided with the aim of standardizing financial information under these enterprises. Both articles conclude that although both the BOBİ FRS and IAS/IFRS disclosure requirements are mostly compatible, a few fundamental differences exist.

Karapınar (2016) analyze the harmonization efforts of the Capital Market Board of Turkey for 420 publicly listed companies within the BİST. The paper covers the years of 2013 to 2014 and analyzes the requirements concerning the statement of financial position and profit or loss. The harmonization level for each sample was individually calculated for the reporting period employing use of a content analysis. The authors determined that the compliance levels have dramatically increased as a result of the guidance issued by the Capital Market Board at 92%.

As it can be observed from the articles presented above, the overall enforcement focus of regulatory agencies differs depending on the nations' potential for accounting errors or area of disagreement over interpretation. As a result, this creates motivation in order to analyze the enforcement focus of the Turkish Public Oversight Accounting and Auditing Standards Authority in increasing the quality of accounting information. The POAASA is an internationally recognized regulatory body that is in constant collaboration with organization such as the International Accounting Standards Board and the International Auditing and Assurance Standards Board in order to ensure Turkey becomes competitive, efficient and reliable actors of international capital markets. Thus, the results gained from this analysis would provide insight into the current enforcement focus of an international regulatory agency in increasing IFRS/IAS disclosure compliance. The research question of this paper is as follows; Which international standards have faced the most enforcement actions within the POAASA? The following section will present the methodology of the study.

4. METHODOLOGY

The aim of this paper is to analyze the enforcement actions undertaken by the POAASA in the form of the Principle-Decision Concerning the Implementation of Accounting Standards in Turkey (Türkiye Muhasebe Standartlarının Uygulanmasına Yönelik İlke Kararı) document in order to increase the quality of accounting information within the country. The analysis is exploratory in nature and employs use of a constant analysis method with the aim of

measuring the research question.

The document containing the IFRS/IAS interpretations and explanations of the POAASA (and previous iterations) is publicly available and was downloaded from the official website. Spanning nearly 70 pages, the POAASA Principle-Decision Concerning the Implementation of Accounting Standards in Turkey provides detailed reporting requirements concerning:

- The preparation and presentation of consolidated financial statements; Statement of Comprehensive Income, Statement of Financial Position, Statement of Changes in Equity and the Cash Flow Statement (direct or indirect),
- The preparation and presentation of separate financial statements; Statement of Comprehensive Income, Statement of Financial Position, Statement of Changes in Equity and the Cash Flow Statement (direct or indirect),
- Items that can be reclassified (or not) into Profit or Loss
- 52 separate disclosure items located within the notes, consisting of; Contract Assets and Liabilities, Tangible Fixed Assets, Government Incentives and Aids, Revenue from Customer Contracts, Business Combinations, Organization and Field of Activity of the Company, Rights on Shares Arising from Decommissioning, Restoration and Environmental Rehabilitation Funds, Shares of Members in Cooperative Enterprises and Similar Financial Instruments, Research and Evaluation of Mineral Resources, Employee Benefits, Other Income and Expenses from Operating Activities, Financial Instruments (Fair Value Disclosures and Statements in the Framework of Hedge Accounting), Other Matters that Significantly Affect the Financial Statements or Must Be Disclosed in Order to Make the Financial Statements Clear, Interpretable and Understandable, Effects of Changes in Exchange Rates and Reporting in a Hyperinflationary Economy..etc.

These interpretations and explanations were gathered and coded under an excel file. Following this, the information collected from the document was separated into groups according to its affiliation to the IFRS/IAS in question.

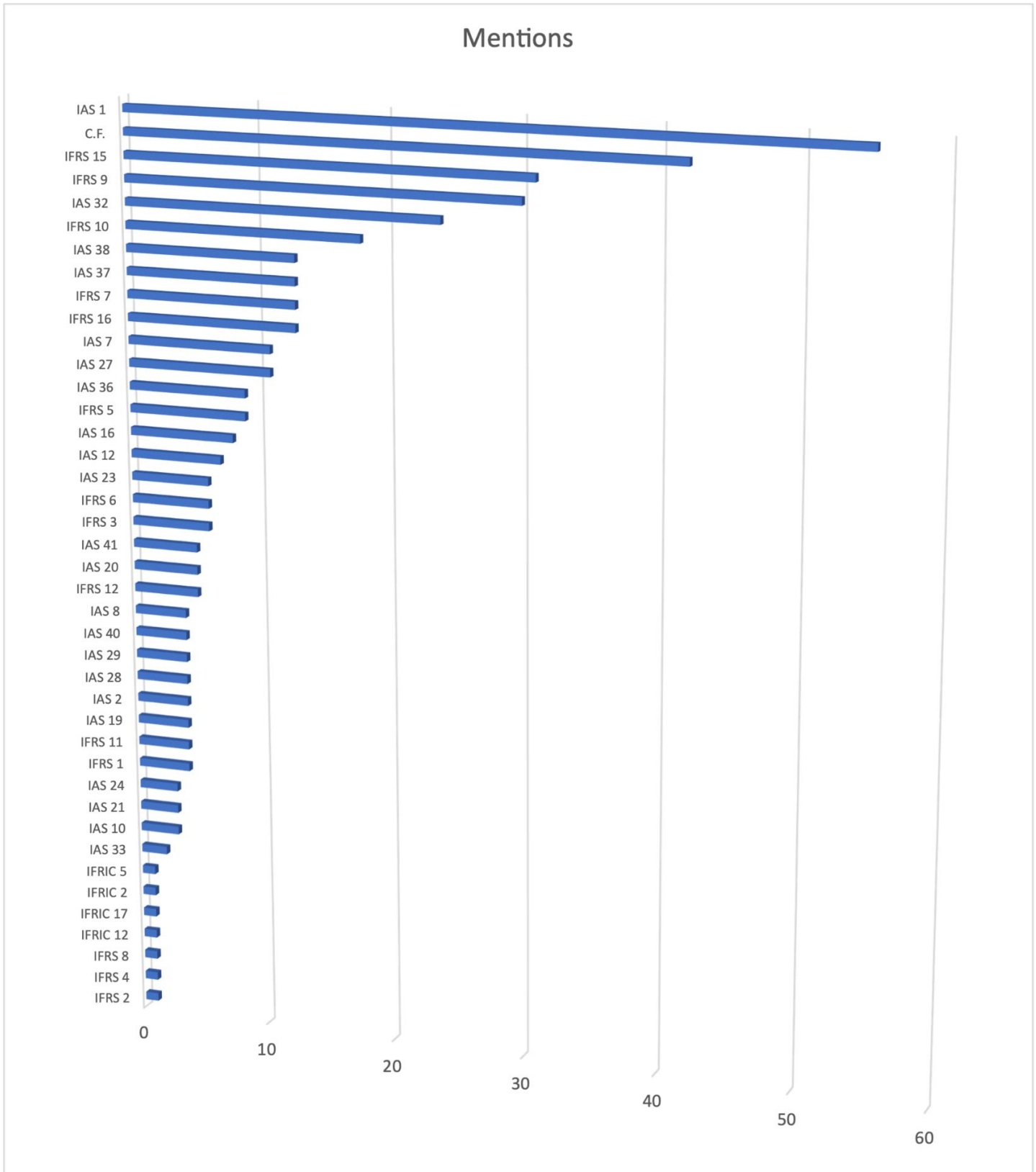
A total of 390 criteria were examined for the 2019 report. The criteria covered the IFRIC Interpretations that were developed by the IFRS Interpretations Committee, IFRS/IAS standards and the conceptual framework. Each item was coded depending on (1) where the POAASA stated the standards should be reported under the disclosures (or financial statements), (2) the format in which it should be

reported, (3) additional information that should be provided alongside the disclosure, or finally, (4) whether or not an accounting item (definition or scope) is further clarified. It must be noted that the interpretations and explanations provided by the organization does not deviate from the requirements of the IFRS/IAS. Contrarily, the regulatory agency argues that the reasoning for publishing this guide is to facilitate compliance with the international standards and to increase the quality and comparability of the accounting information being

provided by Turkish firms. Moreover, the financial statement and disclosure format and explanations presented by the Authority does not cover the whole of the IAS/IFRS standards, and as stated under the document themselves, it is imperative that the financial report preparers do not limit themselves to these interpretations and also consider the disclosure requirements presented under the remaining IAS/IFRS items. The following section will provide information on the findings of the paper.

Table 1: POAASA Interpretations and Explanation Items

Standard	Mentions	% of Guideline
Conceptual Framework	42	0.108
IFRS 1 First-time Adoption of International Financial Reporting Standards	4	0.010
IFRS 10 Consolidated Financial Statements	18	0.046
IFRS 11 Joint Arrangements	4	0.010
IFRS 12 Disclosure of Interests in Other Entities	5	0.013
IFRS 15 Revenue from Contracts with Customers	31	0.079
IFRS 16 Leases	13	0.033
IFRS 2 Share-based Payment	1	0.003
IFRS 3 Business Combinations	6	0.015
IFRS 4 Insurance Contracts	1	0.003
IFRS 5 Non-current Assets Held for Sale and Discontinued Operations	9	0.023
IFRS 6 Exploration for and Evaluation of Mineral Resources	6	0.015
IFRS 7 Financial Instruments: Disclosures	13	0.033
IFRS 8 Operating Segments	1	0.003
IFRS 9 Financial Instruments	30	0.077
IFRIC 12 — Service Concession Arrangements	1	0.003
IFRIC 17 — Distributions of Non-cash Assets to Owners	1	0.003
IFRIC 2 — Members' Shares in Co-operative Entities and Similar Instruments	1	0.003
IFRIC 5 — Rights to Interests Arising from Decommissioning, Restoration and Environmental Rehabilitation Funds	1	0.003
IAS 1 Presentation of Financial Statements	55	0.141
IAS 10 Events after the Reporting Period	3	0.008
IAS 12 Income Taxes	7	0.018
IAS 16 Property, Plant and Equipment	8	0.021
IAS 19 Employee Benefits	4	0.010
IAS 2 Inventories	4	0.010
IAS 20 Accounting for Government Grants and Disclosure of Government Assistance	5	0.013
IAS 21 The Effects of Changes in Foreign Exchange Rates	3	0.008
IAS 23 Borrowing Costs	6	0.015
IAS 24 Related Party Disclosures	3	0.008
IAS 27 Separate Financial Statements	11	0.028
IAS 28 Investments in Associates and Joint Ventures	4	0.010
IAS 29 Financial Reporting in Hyperinflationary Economies	4	0.010
IAS 32 Financial Instruments: Presentation	24	0.062
IAS 33 Earnings per Share	2	0.005
IAS 36 Impairment of Assets	9	0.023
IAS 37 Provisions, Contingent Liabilities and Contingent Assets	13	0.033
IAS 38 Intangible Assets	13	0.033
IAS 40 Investment Property	4	0.010
IAS 41 Agriculture	5	0.013
IAS 7 Statement of Cash Flows	11	0.028
IAS 8 Accounting Policies, Changes in Accounting Estimates and Errors	4	0.010
TOTAL	390	1.000

Figure 1: Graphical Representation of the POAASA Interpretations and Explanation Items

5. FINDINGS and DISCUSSION

The IFRS/IAS interpretations and explanation items addressed by the POAASA are summarized under Table 1. Spanning 5 IFRIC interpretations, 36 standards and the conceptual framework, it can be argued that the Turkish

oversight authority has presented one of the most detailed interpretation and explanation document for the IFRS/IAS. The results of the content analysis show that the enforcement focus of the Authority predominantly lies with the presentation and format of the accounting information

and recognition and measurement (Bradbury and Scott, 2020; Brown and Tarca, 2005).

These findings reflect the arguments presented within the stream of research considering enforcement activities of national regulatory agencies (Quagli et al., 2020; Bradbury and Scott, 2020; Sten et al., 2010; Karampinis, 2021; Hartmann et al., 2020; Saoussen and Kobbi-Fakhfakh, 2020). The organization provides detailed examples of the Statement of Comprehensive Income, Statement of Financial Position, Statement of Changes in Equity and the Cash Flow Statement for firms reporting according to either "IFRS 10- Consolidated Financial Statements" or "IAS 27- Separate Financial Statements". The document also addresses the responsibilities of first-time IFRS transitioning organizations and their reporting requirements. The authorities over reliance on example financial statements under the interpretation and explanation document, and their open statement that they "assume financial report prepares will prefer to provide information on certain items under the statements themselves, rather than commenting on it within the disclosures" could be understood as an attempt to sway the reporting practices of listed organizations within Turkey. Coupled with the regulatory agencies focus on the presentation of accounting information (as seen under Figure 1 with the "IAS 1- Presentation of Financial Statements" standard being mentioned a total of 55 times, 14% of the total document) it can be argued that the regulatory agency is motivated by an attempt to standardize and increase the comparability of the accounting information being provided under the financial statements of the firms.

The second most common item addressed by the regulatory agency under the guide concerns the "Conceptual Framework" with 44 items (11% of the document). The document reiterates or offers clarification to several accounting items, consisting of; the definition of an asset, liability, equity, the primary criterion for recognition...etc. This offers further support for the inherent regulatory concern regarding inconsistency between reporting firms. The third and fourth highest mentioned item within the document concerns the "IFRS 15- Revenue from Contracts with Customers" and the "IFRS 9- Financial Instruments" standards, respectively. These two standards are not surprising as they not only replaced previously applied international standards upon coming into effect, but the Authority has also faced serious questions regarding their applicability. At 31 items (8%) and 30 items (8%), the IFRS 15 and IFRS 9 both have been a part of the POAASA agenda since the publication of the draft version of the standards. Replacing the "IAS 11-

Construction Contracts" and the "IAS 18- Revenue", the IFRS 15 gathered the applications for both under a single standard. However, the new version was not a cut and paste of both standards and brought considerable change concerning the measurement and timing of revenue. Moreover, many enterprises were affected by the new standard in Turkey, including; defense, telecommunication, real estate, manufacturers, construction and even asset management. This finding is also in line with Saoussen and Kobbi-Fakhfakh (2020) who argued that the development of these mechanisms reduces management discretion and improves judgment made concerning contract costs.

The IFRS 9 on the other hand, replaced IAS 39 and the impairment aspect of the complex standard was of the top concern for the regulating agency. Moreover, there was initial concern that the reporting firms would not be able to provide reasonable and supportable information to demonstrate expected credit losses. In fact, it was expected that an enterprise would need to spend considerable time and effort in order to transition to the new standard and fully comply with its requirements. This standard was supported with pronouncements concerning the "IAS 32 Financial Instruments: Presentation" and the "IFRS 7- Financial Instruments: Disclosures" at 24 items (6% of the document) and 13 items (3% of the document). Finally, this finding is in line with research conducted by Quagli et al. (2020); Bradbury and Scott (2020); Sten et al. (2010); Karampinis (2021) Hartmann et al. (2020) who supported that agencies were motivated from a fear of (1) potential accounting manipulation, (2) that the applied treatment of these accounts were not in compliance with the standard and (3) a need to facilitate compliance for these disclosures in order to further harmonization and comparability. As a result, the POAASA marking these standards for potential error or area of disagreement over the interpretation and the publication of the guide for further improvement is not surprising. What is surprising however, is the level of IFRS/IAS coverage within the document. As mentioned previously, the IASB preference for avoiding detailed standard requirement prescriptions is well established. Moreover, organizations such as the CESR and ICAE have made their opinions on the matter apparent- openly stating that they considered the publication to be a danger to the principle-based standards application. Regardless, the use of these guides are quite common and have been observed within countries like the UK, Germany, Australia, Italy and France over the course of the nation's IFRS/IAS transition.

6. CONCLUSION

Over sink particular problem areas in anticipation of emerging issues, the POAASA has marked the presentation and format of the accounting information and recognition

and measurement and has provided detailed interpretations and explanations in order to facilitate compliance with the international standards and to increase the quality and comparability of the accounting information in Turkey. In fact, combined these issues make up 50% of the 2019 "Principle-Decision Concerning the Implementation of Accounting Standards" document. One limitation of the study is the difficult in conducting a pre-post examination of the accounting policy. The requirements in question would need to be sufficiently major to allow for data collection (e.g., years in effect and applying firms). If a large percentage of operations could be established under a wide variety of firms, this would allow for a pre-post examination of the effect the national regulatory agency had on the compliance of a large sample of firms. Moreover, these interpretations and explanations should be used with great caution in IFRS/IAS implementation as firms have a tendency to only focus on the guideline when providing financial information which leads to misrepresentation of firm's operations and environment.

REFERENCES

- Accounting Standards Board (ASB). (2006). Financial Reporting: Urgent Issues Task Force interpretation of section 228A. [https://uk.practicallaw.thomsonreuters.com/8-202-2237?originationContext=document&transitionType=DocumentItem&contextData=\(sc.Default\)&firstPage=true](https://uk.practicallaw.thomsonreuters.com/8-202-2237?originationContext=document&transitionType=DocumentItem&contextData=(sc.Default)&firstPage=true)
- Bradbury, M. E., & Scott, T. (2020). What accounting standards were the cause of enforcement actions following IFRS adoption? *Accounting & Finance*. Early View <https://doi.org/10.1111/acfi.12661>, 1-27.
- Brown, P., & Tarca, A. (2005). A commentary on issues relating to the enforcement of International Financial Reporting Standards in the EU. *European Accounting Review*, 14(1), 181-212.
- Christensen, H. B. (2012). Why do firms rarely adopt IFRS voluntarily? Academics find significant benefits and the costs appear to be low. *Review of Accounting Studies*, 17(3), 518-525.
- Collis, J., Jarvis, R., & Skerratt, L. (2017). The role and current status of IFRS in the completion of national accounting rules—Evidence from the UK. *Accounting in Europe*, 14(1-2), 235-247.
- Committee of European Securities Regulators (CESR). (2002). Proposed Statement of Principles of Enforcement of Accounting Standards in Europe. <https://www.esma.europa.eu/sites/default/files/lib>
- rary/2015/11/02_188b.pdf
- Çavlak, H. & Ataman, B. (2017). Büyük ve Orta Boy İşletmeler İçin Finansal Raporlama Standardı (BOBİ FRS) ile Tam Set Türkiye Muhasebe ve Türkiye Finansal Raporlama Standartlarının (TMS/TFRS) Karşılaştırılması. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(3), 153-168.
- Delvaille, P., Ebbers, G., & Saccon, C. (2005). International financial reporting convergence: Evidence from three continental European countries. *Accounting in Europe*, 2(1), 137-164.
- Dinç, E., & Atasel, O. Y. (2016). Türkiye'deki Muhasebe Anlayışının Gelişim Süreci ve Mevcut Durumun İncelenmesi. *Sosyal Bilimler Enstitüsü*. <http://acikerisim.ktu.edu.tr/jspui/handle/123456789/205>
- Elitaş, C. (2010). Türkiye Muhasebe Standartları / Türkiye Finansal Raporlama Standartlarının Benimsenmesinin Bazı Temel Finansal Oranlar Üzerindeki Etkisi Üzerine Uygulamalı Bir Değerlendirme, *Muhasebe ve Denetim Bakış*, Sayı 30, Ocak 2010, 57-69.
- Elitaş, C. (2014). Türkiye Muhasebe Standartları / Türkiye Finansal Raporlama Standartlarının Muhasebenin Genel Kabul Görmüş Temel Kavramları Açısından Durumu, *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 16 (3), 13-127.
- European Financial Reporting Advisory Group (EFRAG). (2003). Response to the EFRAG Discussion Paper: Towards a Disclosure Framework for the Notes. <https://www.efrag.org/Assets/Download?assetUrl=%2Fsites%2Fwebpublishing%2FProject%20Documents%2F169%2F25.%20Comment%20letter%20received%20-%20EAA%20FRSC.pdf>
- Feroz, E. H., Park, K. J., & Pastena, V. (2008). The financial and market effects of the SEC's accounting and auditing enforcement releases. *Journal of Accounting Research*, 29 (1), 107-142.
- Güdelci, E. N. (2019). Uluslararası Muhasebe Standartlarının Tarihi Gelişim Sürecinde Etkili Olan Uluslararası ve Ulusal Kuruluşlar. *Uluslararası Ekonomi Siyaset İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 2(3), 199-214.
- Gökçen, G., & Ataman, B. (2018, October). TFRS ve BOBİ FRS'ye Göre Düzenlenen Finansal Tabloların Karşılaştırılması. In 3rd International Trakya Accounting Finance and Auditing Symposium. <https://trakyasymposium2018.trakya.edu.tr/>
- Hail, L., C. Leuz, and Wysocki, P. (2010). Global accounting convergence and the potential adoption of IFRS by the US (part II): political factors and future scenarios for

- US accounting standards. *Accounting Horizons*. 24, 567–588.
- Hartmann, B., Marton, J., & Andersson Sols, J. (2020). IFRS in National Regulatory Space: Insights from Sweden. *Accounting in Europe*. 17(3), 367-387.
- Institute of Chartered Accountants in England and Wales (ICAEW). (2003). Moving to IFRS reporting: seven lessons learned from the European experience. <https://www.icaew.com/-/media/corporate/files/technical/financial-reporting/ifrs/ifrs-lessons-learned/tecpln13897-7-ifrs-in-the-eu-final-web.ashx>
- Karampinis, N. I. (2021). A cross-national analysis on the impact of enforcement on impairments of tangible assets under IFRS. *Journal of International Accounting, Auditing and Taxation*, <https://doi.org/10.1016/j.intaccaudtax.2020.100358>, 1-18.
- Karapınar, A. (2016). Halka Açık Türk Şirketlerinin Finansal Tablolarının Uyum Düzeyi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 8(3), 138-153.
- Karabayir, M. E. 2012 Uluslararası Finansal Raporlama Standartları ve Muhasebe Kalitesi: İmkb Örneği. Doktora tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Kurauone, O., Kong, Y., Sun, H., Muzamhindo, S., Famba, T., & Taghizadeh-Hesary, F. (2020). The effects of International Financial Reporting Standards, auditing and legal enforcement on tax evasion: Evidence from 37 African countries. *Global Finance Journal*. Early View <https://doi.org/10.1016/j.gfj.2020.100561> 1-21.
- Kvaal, E., & Nobes, C. (2012). IFRS policy changes and the continuation of national patterns of IFRS practice. *European Accounting Review*, 21(2), 343-371.
- Mikail, E. & Aslan, M. (2017). Uluslararası Muhasebe ve Denetim Standartlarının Gelişmesi. *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, (12), 55-86.
- Mnif, Y., & Znazen, O. (2020). Corporate governance and compliance with IFRS 7. *Managerial Auditing Journal*. 35(3), 448-474.
- Nicolae Albu, C., Albu, N., & Hoffmann, S. (2020). The Westernisation of a financial reporting enforcement system in an emerging economy. *Accounting and Business Research*, <https://doi.org/10.1080/00014788.2020.1826897>, 1-27.
- Nobes, C. (2020). On Adoptions of IFRS by Jurisdictions. *The International Journal of Accounting*. Early View <https://doi.org/10.1142/S1094406022800014>
- Osinubi, I. (2020). The three pillars of institutional theory and IFRS implementation in Nigeria. *Journal of Accounting in Emerging Economies*. 10 (4), 575-599.
- Owusu-Ansah, S., & Yeoh, J. (2005). The effect of legislation on corporate disclosure practices. *Abacus*, 41(1), 92-104.
- Özgün, H. (2019). Uluslararası Muhasebe Eğitim Standartları'nın Güncel Çevirisi ve Türkiye'de Durum. *Journal of International Social Research*, 12(66), 49-66.
- Public Oversight Accounting and Auditing Standards (POAASA), (2019). Rehber. <https://kgk.gov.tr/SearchResult/rehber>
- Quagli, A., Avallone, F., Ramassa, P., & Di Fabio, C. (2020). Someone else's problem? The IFRS enforcement field in Europe. *Accounting and Business Research*. Early View <https://doi.org/10.1080/00014788.2020.1802217>, 1-25.
- Saoussen, B. and Kobbi-Fakhfakh, S. (2020) "Compliance with IFRS 15 mandatory disclosures: an exploratory study in telecom and construction sectors." *Journal of Financial Reporting and Accounting*. 18(4). 707-728.
- Sağlar, J., & Demet, E. (2019). Büyük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler için Getirilen Finansal Raporlama Standartlarının Etkileri. *Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(2), 299-310.
- Sellami, Y. M., & Borgi, H. (2020). Compliance with IFRS for related party transactions across eight African countries: do corruption and government quality matter? *International Journal of Accounting, Auditing and Performance Evaluation*, 16(1), 81-107.
- Silva, A. P., Fontes, A., Ribeiro, H., & Alves, S. R. (2020). The Role of Enforcement Mechanisms On IFRS Implementation: Perceptions from Tax Officials. *Economic and Social Development: Book of Proceedings*, 304-309.
- Silva, R. L. M., & Nardi, P. C. C. (2020). Effects of mandatory adoption of IFRS on market liquidity in Brazil. *International Journal of Accounting, Auditing and Performance Evaluation*, 16(1), 1-24.
- Stent, W., M. Bradbury, and J. Hooks, 2017, Insights into accounting choice from the adoption timing of IFRS.

Accounting and Finance. 57, 255–276.

Bilimler Enstitüsü Dergisi, 13(2), 264-286.

Uğur, K. Atasel, O. Y., & Bayraktar, Y. (2020). Türkiye'deki Muhasebe Düzenlemeleri Çerçevesinde Faaliyet Kiralaması İşlemlerinin İncelenmesi ve Muhasebeleştirilmesi. *Hitit Üniversitesi Sosyal*

Wehrfritz, M., & Haller, A. (2014). National influence on the application of IFRS: Interpretations and accounting estimates by German and British accountants. *Advances in Accounting*, 30(1), 196-208.

© 2020 & 2021 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY NC) license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

Türkiye'deki Büyük Ölçekli Mevduat Bankalarında Faiz Dışı Gelirlerin Banka Performansına Etkisi*

Impact of Non-Interest Income on Bank Performance for Large-Scale Deposit Banks in Turkey

Aylin ÇELİK KARA¹, Şenol BABUŞCU², Adalet HAZAR³

Öz

Mevduat bankalarının geleneksel işlevi, fonların arz ve talebine aracılık etmektir. Bu bağlamda en önemli gelir kaynakları faiz geliridir. Ancak, 2000'li yıllardan itibaren teknolojik gelişme, artan rekabet, azalan net faiz marjları ve kar marjlarına paralel olarak bankalar mevduat ve kredi işlemleri dışında çeşitli hizmetler sunmaya başlamışlardır. Bunların sonucunda mevduat bankalarının gelir ve ürün çeşitliliği artmıştır. Ürün çeşitliliğindeki bu artış, geleneksel olmayan faaliyetlerden faiz dışı gelire yönelmelerine neden olmuştur. Bu gelişmeler dikkate alındığında çalışmanın amacı, faiz dışı gelirin mevduat bankalarının finansal performansı üzerindeki etkisini belirlemektir. Çalışmanın kapsamını Türkiye'de faaliyet gösteren yedi büyük ölçekli mevduat bankası oluşturmaktadır. Panel veri analizi yöntemi kullanılarak yapılan çalışma sonucunda faiz dışı gelirin, aktif kârlılığı ve özkaynak kârlılığı üzerinde olumlu; net faiz marjı ile olumsuz yönde etkisi olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Faiz dışı gelir, banka performansı, aktif kârlılığı, öz kaynak kârlılığı, net faiz marjı

Abstract

Traditional function of deposit banks was used to be a mediation for the supply and demand of funds. In this context, the most important income source is the interest income. However, since the 2000s, in line with technological advancement, increasing competition, decreasing net interest margins and profit margins, banks started to provide many services other than deposit and loan transactions. As a result of these, the income and product diversity of deposit banks increased. This increase in product diversity has led to an increase in non-interest income from non-traditional activities. In this concept, the aim of this study is to determine the effect of non-interest income on the financial performance of deposit banks. The scope of this study is taking into account seven large-scale deposit banks operating in Turkey. As a result of the analysis using the panel data method, it was determined that the non-interest income has positive effect on bank performance which is measured by return on assets and return on equity; has negative effect on net interest margin.

Keywords: Non-interest income, bank performance, return on assets, return on equity, net interest margin

1. GİRİŞ

Bankalarda gelir hesabı, kar-zarar hesabı olarak tanımlanan ve her faaliyet dönemi sonunda bankaların tüm gelir ve giderlerinin listelenerek faaliyet sonuçlarının

kar ya da zarar olarak belirlenmesi ile oluşan özet bir tablodur. Bu tabloda gelir ve giderler esas olarak faiz gelirleri ile faiz giderleri ve faiz dışı gelirler ile faiz dışı giderler olarak ayrılmaktadır.

Faiz gelirleri içerisinde bankaların esas faaliyetleri olan faize

* In this article, the principles of scientific research and publication ethics were followed. / Bu makalede bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur.

¹ Aylin ÇELİK KARA

ORCID ID: 0000-0001-5589-1312

Doktora Öğrencisi, Uluslararası Finans ve Bankacılık Bölümü, Başkent Üniversitesi, Ankara, Türkiye, aylincelikara@yahoo.com

PhD Student, Department of International Finance and Banking, Başkent University, Ankara, Turkey, aylincelikara@yahoo.com

² Şenol BABUŞCU

ORCID ID: 0000-0003-2870-6358

Prof. Dr., Uluslararası Finans ve Bankacılık Bölümü, Ticari Bilimler Fakültesi, Başkent Üniversitesi, Ankara, Türkiye, babuscu@baskent.edu.tr

Prof. Dr., Department of International Finance and Banking, Faculty of Commercial Sciences, Başkent University, Ankara, Turkey, babuscu@baskent.edu.tr

³ Adalet HAZAR

ORCID ID: 0000-0002-1483-8360

Prof. Dr., Uluslararası Finans ve Bankacılık Bölümü, Ticari Bilimler Fakültesi, Başkent Üniversitesi, Ankara, Türkiye, ahazar@baskent.edu.tr

Prof. Dr., Department of International Finance and Banking, Faculty of Commercial Sciences, Başkent University, Ankara, Turkey, ahazar@baskent.edu.tr

Geliş Tarihi/Received : 08.02.2021

Kabul Tarihi/Accepted : 29.03.2021

Çevrimiçi Yayın/Published : 31.03.2021

Makale Atf Önerisi /Citation (APA):

Çelik Kara, A., Babuşçu, Ş., Hazar, A. (2021). Türkiye'deki Büyük Ölçekli Mevduat Bankalarında Faiz Dışı Gelirlerin Banka Performansına Etkisi. *İzmir Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (1), 62-72. DOI:10.47899/ijss.20213106

dayalı hizmetler sonucunda elde edilen gelirler yer almaktadır. Faiz giderleri içerisinde bankanın asıl faaliyetlerini gerçekleştirmek için borç olarak aldığı her türlü fon için faiz ödemeleri bulunmaktadır.

Faiz dışı gelirler grubunda ise, bankanın ücret, komisyon vb. doğuran hizmetlerinden elde ettiği gelirler yer almaktadır. Bankaların verdikleri nakdi ve gayri nakdi kredilerden aldıkları ücret ve komisyonlar, portföylerindeki menkul değerlerin piyasa fiyatlarındaki artışlarından kaynaklanan sermaye kazançları, kambiyo işlemlerinden sağlanan gelirler, banka iştirak ve bağlı ortaklıklarından alınan kar payları ve olağan faaliyetler dışında kalan faaliyet gelirleri ve diğer gelirler faiz dışı gelirler içerisinde yer almaktadır (Selçuk ve Tunay, 2014). Bankaların faaliyetlerini gerçekleştirmek için katlandığı her türlü işletme gideri ile ana faaliyet alanı dışında yaptığı her türlü ödemeler (verilen komisyon, kambiyo zararı, sermaye piyasası işlem zararı vb.) faiz dışı giderlerini oluşturmaktadır.

Bankaların bilanço dışı işlemlerinin artması, yeni hizmetler üretmeleri, kambiyo, sermaye ve vadeli işlemler piyasalarındaki gelişmeler, bankaların faiz dışı gelirlerinde artış imkanı sağlamaktadır. (Akgüç, 2007)

Geleneksel anlamda kredilendirme, kaynak bankanın varlıklarında bire bir artış gerektirmektedir. Burada borç veren önemli bir zarar riski üstlendiğinden destekleyici sermaye miktarını artırması beklenmektedir. Dolayısıyla, faiz gelirini artırmak, rekabet ortamında yapılması zor olan faiz oranını veya kredi hacmini artırmayı gerektirmektedir. Daha fazla kredi, daha fazla temerrüt riski oluşturmaktadır. Faiz dışı geliri artırmak ise her zaman varlıklarda veya riskte bir artış gerektirmemektedir. Bu sebeple bankaların karlılıklarını artırmak için net faiz gelirine daha az ve faiz dışı gelire daha çok güvenmesi gerektiğine inanılmaktadır. (Koch ve MacDonald, 2014)

Türkiye’de bankacılık sektörü 2000’li yıllardan itibaren geleneksel bankacılık faaliyetlerinden geleneksel olmayan bankacılık faaliyetlerine yönelmeye başlamıştır. Bu dönemde teknolojideki ilerleme, enflasyon ve faiz oranlarındaki düşüş banka kar marjlarını azaltmıştır. Bu sebeple bankalar gelir kayıplarını önleyebilmek amacıyla müşterileri için yeni hizmetler geliştirmişler ve mevcutta sunmakta oldukları hizmetler için ücret ve komisyon bedelleri almaya başlamışlardır. Sunulan bu tür hizmetlere örnek olarak, fon transferi, vergi ve fatura ödeme hizmetleri gibi çeşitli ödeme hizmetleri, saklama hizmetleri verilebilir (Uzun ve Berberoğlu, 2019). Bankaların müşterilerine sundukları ürün ve hizmetlerden aldıkları ücretlere kredi kartı yıllık işletim ücreti, kredi kartı nakit çekim ücreti, kredi kartı işlem ücretleri, EFT ücreti, havale

ücreti, swift ücreti, hesap işletim ücreti, ekstre masrafı, dekont masrafı, kredi dosya masrafı, ortak ATM kullanım ücretleri gibi bankacılık hizmetlerinden alınan ücretler, aktiflerin satışından elde edilen gelirler, kiralık kasa ücretleri, merkezi kayıt kuruluşu ücretleri sayılabilir. Alınan hizmet ve masraf bedelleri bankalar için önemli bir rekabet aracı haline gelmiştir.

Bu kapsamda, çalışmanın Türk mevduat bankalarında faiz dışı gelirlerin banka performansına etkisini büyük ölçekli bankalar kapsamında inceleyerek literatüre katkı sağlanması hedeflenmiştir.

2. LİTERATÜR İNCELEMESİ

Bu bölümde, literatürde yer alan faiz dışı gelirler ve banka performansı üzerindeki etkisi ile ilgili çalışmalara yer verilmektedir.

Stiroh (2002) çalışmasında, ABD bankacılık sektöründeki ücret geliri, alım-satım geliri ve diğer faiz dışı gelirlerdeki artış ile ilgili olarak potansiyel çeşitlendirmenin faydalarını değerlendirmektedir. Banka bazında bakıldığında, net faiz geliri ile faiz dışı gelirin büyüme oranlarının daha fazla ilişkili hale geldiği görülmektedir. Faiz dışı gelire özellikle alım-satım gelirine daha fazla bağımlılık, daha yüksek risk ve daha düşük riske-uyarlanmış karla ilişkili olmaktadır. Çalışma bulguları göstermektedir ki, daha az belirgin bir çeşitlendirme, faiz dışı gelire doğru yönelen değişimden fayda sağlamaktadır.

Demirgüç-Kunt ve Huizinga (2009) nın yaptıkları çalışma, 2007 mali krizine yol açan 101 ülkede 1,334 bankadan oluşan uluslararası bir örnekleme kullanarak banka faaliyetlerinin ve kısa vadeli finansman stratejilerinin banka riski ve getirileri üzerindeki etkilerini incelemektedir. Alım-satım gibi faiz dışı gelir getirici faaliyetlerdeki genişleme, varlıkların getiri oranını artırmakta ve çok düşük seviyelerde bazı risk çeşitlendirme faydaları sunabilmektedir. Ağırlıklı olarak faiz dışı gelir elde etmeye veya mevduat dışı fonlara yönelmeye dayanan bankacılık stratejileri çok riskli olmuş ve bu ABD yatırım bankacılığı sektörünün çöküşüyle tutarlı olarak gerçekleşmiştir.

Hidayat ve diğ. (2012) yaptıkları çalışma, 2002-2008 döneminde ürün çeşitliliği ile banka riski arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Analiz sonuçları, ürün çeşitlendirmesinin banka riski üzerindeki etkisinin büyük ölçüde bankanın varlık büyüklüğüne bağlı olduğuna dair net kanıtlar göstermektedir. Özellikle, küçük ölçekli bankalar için ürün çeşitlendirme derecesinin banka riskiyle ilişkisi negatif yönlü olarak saptanmıştır. Büyük ölçekli bankalar için ise, ürün çeşitlendirmesinin derecesi banka riskiyle pozitif yönde ilişkilidir. Bu bulgu, bankaları geleneksel olmayan faaliyetlere daha fazla dahil olmaya teşvik eden

deregülasyonun, Endonezya'da büyük ölçekli bankaların önemli bir rol oynadığı genel bankacılık sistemi üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olabileceğini göstermektedir.

Williams ve Rajaguru (2012) nin yaptıkları çalışmada, Avustralya'daki banka ücret gelirleri ile banka net faiz marjları arasındaki ilişki ele alınmıştır. Banka ücret gelirlerindeki artışlar, net faiz marjındaki düşüşleri desteklemek için kullanılmıştır. Marj gelirlerindeki azalmalarla ilişkili ücret gelirlerinin büyüklüğündeki artış, net faiz marjındaki düşüşten daha küçüktür ki bu da banka hizmetlerini kullananlarının lehine net varlık transferi sonucunu getirmektedir. Ancak, banka hizmetlerinin tüm kullanıcıları eşit oranda kazanmamıştır. Ücret gelirlerindeki genel artış, marj gelirindeki azalmadan marjinal olarak daha fazla olmaktadır.

Köhler (2013) çalışmasında, bankaların faiz dışı gelir payının 2002-2010 dönemi için Alman bankacılık sektöründe risk üzerindeki etkisini incelemiştir. Doğrusal ve nicel regresyon tahminleri kullanılarak, faiz dışı gelirin risk üzerindeki etkisinin bir bankanın iş modeline bağlı olduğu saptanmıştır. Çalışmada elde edilen bulgular göstermektedir ki yatırım bankaları, kooperatif bankaları ve diğer ticari bankalar faiz dışı gelir paylarını arttırdıklarında daha istikrarlı hale gelmektedirler. Çalışma bulgularına göre, faiz dışı gelir elde etmek için kullanılan faaliyetler, ticaret ve yatırım odaklı bankalar arasında önemli ölçüde farklılık göstermektedir.

Wang ve Sun (2015) çalışmalarında, Çin'deki ticari bankaların faaliyetlerini düzenli bir finansal sistem altında faiz dışı gelir işletmesine dönüştürmelerinin karlılık ve risk verimliliği üzerindeki etkilerini araştırmaktadırlar. Mevduat faiz oranına ilişkin düzenlemeye ve müşteriler tarafından üstlenilmesi gereken risk varsayımına bağlı olarak komisyon ve ücret gelirlerinin risk verimliliğini önemli ölçüde azalttığı görülmektedir

Batten ve Vo (2016) nun yaptıkları çalışma, bankaların yurtiçi varlık portföylerini sadece mevduatlardan finanse etmesini ve Vietnam'da gelişmekte olan piyasalarda faaliyet gösteren ticari bankalardaki risk değişimini araştırmaktadır. Bu bankaların gelir çeşitlendirme stratejileri ile genel risk seviyeleri arasındaki ilişki araştırılmıştır. Sonuçlar, faiz dışı gelir faaliyetlerine geçiş yapan ticari bankaların daha yüksek risk seviyeleriyle karşı karşıya olduklarını göstermektedir. Bu bulgu, çeşitlendirmenin bir risk azaltma stratejisi olduğunu ve daha geniş etkileri olduğunu iddia eden teorilerle çelişmektedir. Analiz, diğer gelişmekte olan pazarlarda bu sorunları değerlendirmek için bir çerçeve sağlamaktadır.

Louzis ve Vouldis (2017) nin yaptıkları çalışma, dinamik panel veri teknikleri ve 2004-2011 döneminde Yunan ticari

bankacılık sistemini kapsayan özel denetim verilerini içeren bir veri setini kullanarak, Yunanistan'daki bankaların uyguladığı kâr stratejisini analiz etmektedir. Faiz dışı gelir, daha verimli bankaların kullandıkları dolaylı bir rekabet aracını temsil eden faiz dışı gelir olarak ele alınmıştır. Bu yaklaşım, faiz dışı gelirin istikrarlı ücretler bileşeni ve değişken ticari gelire ayrıştırılmasıyla açıklanmaktadır. Ayrıca, net faiz gelirinin esas olarak bankaların piyasa gücünden ve işletme maliyetlerinden etkilendiği, daha verimli bankaların ise faiz dışı gelirlerini artırmak için çekirdek mevduat tabanlarını kullandığı ispatlanmıştır. Ayrıca, makroekonomik gelişmeler, iktisadi faaliyet açısından döngüsel olduğu tespit edilen her iki gelir bileşenini de etkilemektedir.

Chen ve diğ. (2017) nin yaptıkları çalışma, banka riski ile faiz dışı gelirin (alım-satım ve alım-satım dışı) etkileşimini test etmektedir. Banka faiz dışı gelirleri, hem alım-satım hem de alım-satım dışı gelir bileşenleri, banka riskini olumlu ve önemli ölçüde etkilemektedir. Bulgular, bankaların geleneksel olmayan iş kollarına yönelme kararının yüksek riskli bankalardaki risklerle ilişkili olduğuna işaret etmektedir. Faiz dışı gelirler riski artırmakta ve genellikle en büyük etki aşırı riskli bankalarda görülmektedir. Bu, faiz dışı gelir faaliyetlerinin kaldıraç etkisinin yüksek riskli bankalarda daha büyük olduğu anlamına gelmektedir.

Wang ve Lin (2018) in yaptıkları çalışma, çeşitlendirilmiş gelir yapılarının Çin'deki ticari bankaların riski üzerindeki etkilerini araştırmaktadır. 2006-2016 döneminde Çin'in 101 farklı bankasından (büyük ve küçük ölçekli bankalar dahil) 1,111 örnek seçilmiştir. Nihai sonuçlar, faiz dışı gelirin payı veya çeşitlendirme seviyesi arttığında Çin'deki bankacılık sektörünün işletme istikrarının düşeceğini göstermektedir. Bulgular, araştırmacıların çeşitlendirilmiş bir stratejinin bankacılık risklerini azaltabileceğini düşündükleri önceki çalışmalardan oldukça farklı sonuçlar göstermektedir.

Meng ve diğ. (2018) nin yaptıkları çalışma, Çin ticari bankalarının gelir çeşitlendirme kararlarının belirleyicilerinin bir analizini sunmaktadır. 2003- 2010 dönemi için Çin'deki 88 yerel bankadan oluşan bir panel veri seti kullanılarak, banka çeşitlendirmesinin çeşitli yönetsel yetenekleri yansıttığı saptanmıştır. Bankacılık varlıklarının gayri safi yurtiçi hasılaya oranının daha yüksek olması ve daha düşük faiz marjı, daha yüksek bir çeşitliliğe yol açmaktadır.

Roberto ve Wibowo (2018) çalışmaları Endonezya, Malezya, Filipinler, Tayland ve Çin'deki piyasa gücünün ve mülkiyet türünün bankanın gelir çeşitliliği üzerindeki etkilerini analiz etmeyi amaçlamaktadır. Bankalar, kârlılık düzeyini dengelemek için gelir kaynaklarını çeşitlendirmektedir. Bankanın piyasa gücü, gelir çeşitlendirme çabalarını

etkileyen kritik bir faktördür. 2012-2016 döneminde 80 banka verisi kullanılan çalışmada elde edilen sonuçlara göre, daha yüksek piyasa gücüne sahip bankaların Filipinler dışında daha fazla faiz dışı gelir elde ettikleri saptanmıştır. Ayrıca, alt örneklemede elde edilen tutarlı bulgulara göre, kamu mülkiyetinin pazar gücü ile gelir çeşitliliği arasındaki ilişkiyi artırdığı kanıtlanmıştır. Yabancı mülkiyetinin, Tayland dışında, pazar gücü ile gelir çeşitliliği arasındaki ilişkiyi artırdığı saptanmıştır.

Kamani (2019)' nin yaptığı çalışma, geleneksel olmayan bankacılık faaliyetlerinin bankaların sistemik riske maruz kalma durumları üzerindeki etkilerinin banka büyüklüğüne göre nasıl farklılaştığını analiz etmektedir. Çalışma sonuçları incelendiğinde, geleneksel olmayan bankacılık faaliyetlerinin sadece küçük ölçekli bankalar için sistemik riske maruz kalma riskini artırdığı görülmektedir. Ayrıca, ticari faaliyetler sadece küçük ölçekli bankaların sistemik riske maruz kalma riskini artırmaktayken, komisyonlar ve ücret faaliyetleri sadece büyük ölçekli bankaların sistemik riske maruz kalma riskini artırmaktadır.

Baum ve diğ. (2020) nin yaptıkları çalışma, finansal sektörde belirsizliğin etkilerini incelemektedir. Dengesiz bir panel veri seti kullanılarak yapılan çalışma, enflasyon belirsizliğinin özel sektör kredisinin kullanılabilirliğini azalttığını göstermektedir. Düşük getiri ve faiz dışı gelir faaliyetlerine artan bağımlılık, bankaların verimliliğine ve operasyonel performansına zarar vermektedir. Çalışma bulguları ekonomik olarak anlamlı bulunmuştur ve belirsizliğin finans sektörünün genel sağlığını tehdit ettiğine dair kanıt sağlamaktadır.

Brunnermeier ve diğ. (2020)' nin yaptıkları çalışma, faiz dışı gelirin ABD bankaları için toplam sistemik risk ile pozitif yönde ilişkili olduğunu bulmuştur. Toplam sistemik riskin üç bileşene ayrıştırıldığı bu çalışmada, faiz dışı gelir ile bankanın kuyruk riski ve birbirine bağımlılık riski arasında

$$Y_{it} = \beta_0 + \beta_{1it}X_{1it} + \dots + \beta_{kit}X_{kit} + u_{it} \quad (i=1, 2, \dots, N) \quad (t=1, 2, \dots, T) \quad (2.1)$$

Y=Bağımlı Değişkeni, X= Bağımsız Değişkeni, β_0 = Sabit Terimi, β =Eğim Katsayısını, i= Yatay Kesit Birimlerini, t= Ölçümün Gözlemlendiği Zamanı, u=Hata Terimini göstermektedir (Uzun ve Berberoğlu, 2019).

Literatürdeki çalışmalarda bankalardaki performans göstergesi olarak aktif karlılığı (ROA), öz kaynak karlılığı (ROE) ve net faiz marjı (NIM) kullanılmıştır (Alper ve Ambar 2011, Menicucci ve Paolucci 2016, Batten ve Vo 2019, Baum ve diğ.2020, Yağcılar ve Kalaycı 2020). Bu sebeple bu çalışmada üç modelde bağımlı değişken olarak ROA, ROE ve NIM kullanılmıştır. Modellerde bağımsız değişken olarak faiz dışı gelirlerin ölçüsü olarak bankaların net faiz dışı gelirlerinin toplam aktiflere oranı (FDGTA)

pozitif ilişki saptanmıştır. Faiz dışı gelir ile bankanın makroekonomik ve finans faktörlerine maruz kalması arasında ilişki bulunmamıştır. Ayrıca, faiz dışı gelirin faiz gelirine göre daha değişken olduğu ve aralarında negatif ilişki olduğu görülmüştür. Çalışma sonuçları, alım satım ve diğer faiz dışı gelirlerin sistemik riskle pozitif yönde ilişkili olduğunu kanıtlamaktadır.

3. YÖNTEM

3.1 Veri Seti

Kullanılan veri setine, katılım bankaları faiz olgusu olmaması ve kalkınma ve yatırım bankalarının mevduat toplama yetkisine sahip olmamaları sebebiyle dahil edilmemişlerdir. Çalışmanın kapsamını Türkiye'de bankacılık sektöründe yer alan ve bankacılık sektörü aktif toplamının yüzde 81,5'ini oluşturan büyük ölçekli mevduat bankaları oluşturmaktadır. Bu kapsamda, Türkiye Bankalar Birliği (TBB) Eylül 2020 itibariyle 7 mevduat bankasının verisi kullanılmıştır. Çalışmada verisi kullanılan mevduat bankaları Akbank T.A.Ş., Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası A.Ş., Türkiye Garanti Bankası A.Ş., Türkiye Halk Bankası A.Ş., Türkiye İş Bankası A.Ş., Türkiye Vakıflar Bankası T.A.O. ve Yapı ve Kredi Bankası A.Ş.' dir. Çalışma dönemi olarak 2009Ç1-2020Ç3 kullanılmıştır. Analizde kullanılan veriler Türkiye Bankalar Birliği internet sayfasından temin edilmiştir.

Çalışmanın yöntemi olarak literatürde incelenen benzer çalışmalara da uygun olarak panel veri analizi tercih edilmiştir. (Williams ve Rajaguru 2012, Meng ve diğ. 2012, Louzis ve Vouldis 2017, Uzun ve Berberoğlu 2019, Baum ve diğ. 2020). Panel veri analizi, örnekteki her kesitsel birim için zaman serisi içermektedir.

Çalışmada kullanılan ekonometrik model aşağıda gösterilmektedir:

kullanılmıştır (Bian ve diğ. 2015, Atik 2019, Mahajan ve diğ. 2012, Bhatia ve diğ. 2012, Brunnermeier ve diğ. 2020, Williams ve Rajaguru 2012, Louzis ve Vouldis 2017). Ayrıca literatürde görüldüğü şekilde banka performansı üzerinde etkisi olan kontrol değişkenleri modele eklenmiştir (Wang ve Lin 2018, Atik 2019, Uzun ve Berberoğlu 2019). Kontrol değişkenleri olarak Toplam Öz Kaynaklar/Toplam Aktifler (TOA), Toplam Krediler ve Alacaklar/Toplam Aktifler (TKA), Toplam Mevduatın Doğal Logaritması (LOGMEV), Personel Giderleri/Diğer Faaliyet Giderleri (PGDFG) kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan değişkenlerin hesaplanmasına ilişkin açıklayıcı bilgiler ile değişkenlerin durağanlık (birim kök) test sonuçları Tablo 1.'de yer almaktadır. ADF test sonuçlarından

görülebileceği gibi modellerdeki bağımlı ve bağımsız değişkenler için birim kök tespit edilmemiştir.

Tablo 1. Değişkenler ve Açıklamaları

	Değişken	Ölçüm	Notasyon	Augmented Dickey Fuller (ADF) Test
Bağımlı Değişkenler	Banka Performans Göstergesi	Aktif Karlılığı = Net Kar / Toplam Aktifler	ROA	Dickey-Fuller =-5,922 Lag order =2 p < 0,01
		Öz Kaynak Karlılığı = Net Kar / Toplam Öz Kaynaklar	ROE	Dickey-Fuller =-5,401 Lag order =2 p < 0,01
		Net Faiz Marjı = Net Faiz Geliri / Toplam Aktifler	NIM	Dickey-Fuller =-11, 286 Lag order =2 p < 0,01
Bağımsız Değişken	Faiz Dışı Gelirler	Net Faiz Dışı Gelirler / Toplam Varlıklar	FDGTA	Dickey-Fuller =-6,973 Lag order =2 p = 0,01
Kontrol Değişkenleri	Sermaye Yeterliliği	Toplam Öz Kaynaklar / Toplam Aktifler	TOA	Dickey-Fuller =-4,832 Lag order =2 p < 0,01
	Bilanço Yapısı	Toplam Krediler ve Alacaklar / Toplam Aktifler	TKA	Dickey-Fuller =-3,877 Lag order =2 p = 0,016
	Mevduatlar	Toplam Mevduatın Doğal Logaritması	LOGMEV	Dickey-Fuller =-3,917 Lag order =2 p = 0,013
	Gelir Gider Yapısı	Personel Giderleri / Faaliyet Giderleri	PGDFG	Dickey-Fuller =-4,496 Lag order =2 p < 0,01

Tablo 2. Çapraz Korelasyon Katsayıları ve Çoklu Bağlantı Test Sonuçları

	ROA	ROE	NIM	FDGTA	TOA	TKA	LOGMEV	PGDFG
ROA	1							
ROE	-	1						
NIM	-	-	1					
FDGTA	0,357	0,160	0,535	1				
TOA	0,414	-0,048	0,134	0,368	1			
TKA	-0,618	-0,650	-0,245	-0,164	-0,177	1		
LOGMEV	-0,577	-0,494	-0,239	-0,443	-0,237	0,436	1	
PGDFG	-0,383	-0,263	-0,307	-0,269	-0,261	-0,112	0,604	1
VIF	-	-	-	1,38	1,22	1,32	2,29	1,70

Tablo 2., modellerde yer alan değişkenler arasındaki çapraz korelasyon katsayılarını ve bağımsız değişkenlere ilişkin varyans büyütme faktörünü (VIF) göstermektedir. Tablodan da görülebileceği üzere modelde yer alan değişkenler için çoklu bağlantı sorunu bulunmamaktadır.

Panel veri analizi kullanılarak yapılan çalışmada, yatay kesit oluşturan unsur bankalar olmakta ve bankaların aynı ülkede aynı ekonomik koşullarda faaliyet göstermesi yatay kesitlerin bağımlı olabileceği sonucunu mümkün kılmaktadır. Yatay kesit bağımlılığı sorunu Perasan CD test

ve Breusch-Pagan LM test kullanılarak sınanmıştır (Yağcılar ve Kalaycı, 2020). Test sonuçları yatay kesit bağımlılığı bulunduğu yönünde bulgular vermiştir. Yatay kesit bağımlılığı test sonuçları Tablo 3.'de yer almaktadır.

Üç modelde de yatay kesit bağımlılığı saptandığı için ikinci nesil birim kök testi (CADF testi) uygulanmıştır (Yağcılar ve Kalaycı, 2020). Modeller için test sonuçları Tablo 4.'de yer almaktadır.

CADF testi sonuçlarına bakıldığında, Tablo 4.'de görüldüğü şekilde bağımsız değişkenin ROA olarak alındığı ilk modelde,

FDGTA ve PGDFG değişkenleri anlamsız bulunmuştur. Bu değişkenlerin birim kök içermelerinden dolayı birinci farkları alınarak durağan hale getirilmiştir. Fark değerleri Tablo 4.'de yer almaktadır. Diğer değişkenlerin

durağan oldukları saptanmıştır. ROE ve NIM bağımlı değişkenlerinin kullanıldığı diğer modellerdeki tüm değişkenlerin durağan oldukları tespit edilmiştir.

Tablo 3. Yatay Kesit Bağımlılığı Testleri

Model 1: Bağımlı Değişken= ROA		
	Ki-kare / z Değeri	Olasılık
Breusch-Pagan LM Testi	255,17	p <0,01
Pesaran CD Testi	14,535	p <0,01
Model 2: Bağımlı Değişken= ROE		
	Ki-kare / z Değeri	Olasılık
Breusch-Pagan LM Testi	220,49	p <0,01
Pesaran CD Testi	13,097	p <0,01
Model 3: Bağımlı Değişken= NIM		
	Ki-kare / z Değeri	Olasılık
Breusch-Pagan LM Testi	171,31	p <0,01
Pesaran CD Testi	9,10	p <0,01

Tablo 4. İkinci Nesil Birim Kök Test Sonuçları (CADF Testi)

Bağımsız Değişken	Model 1: Bağımlı değişken ROA		Model 2: Bağımlı değişken ROE		Model 2: Bağımlı değişken NIM	
	t-ist	p-değeri	t-ist	p-değeri	t-ist	p-değeri
ROA	7,932	0,00	3,183	0,002	-6,154	0,00
FDGTA	-0,568*	0,570	-1,841	0,067	-8,203	0,00
dFDGTA	4,864	0,00	-	-	-	-
TOA	-1,731	0,085	3,595	0,00	4,135	0,00
TKA	4,520	0,00	4,545	0,00	1,831	0,068
LOGMEV	5,112	0,00	5,195	0,00	5,892	0,00
PGDFG	-0,911*	0,363	-1,954	0,052	-4,656	0,00
dPGDFG	-2,622	0,009	-	-	-	-

Not: * sembolü %10 anlamlılık düzeyinde anlamlı olmayan katsayıları göstermektedir.

3.2 Hipotezler ve Ekonometrik Model

Çalışmada kullanılan hipotezler aşağıda yer almaktadır:

H1: Net faiz dışı gelirlerin toplam aktiflere oranının aktif karlılığı üzerinde pozitif yönlü etkisi bulunmaktadır.

H2: Net faiz dışı gelirlerin toplam aktiflere oranının öz kaynak karlılığı üzerinde pozitif yönlü etkisi bulunmaktadır.

H3: Net faiz dışı gelirlerin toplam aktiflere oranının net faiz marjı üzerinde negatif yönlü etkisi bulunmaktadır.

Çalışmada üç model kullanılmıştır:

Birinci modelde Net Faiz Dışı Gelirler/Toplam Aktifler oranının Aktif Karlılığı (ROA) üzerindeki etkisi incelenmiştir:

$$ROA_{it} = \beta_0 + \beta_1 (FDGTA)_{it} + \beta_2 (TOA)_{it} + \beta_3 (TKA)_{it} + \beta_4 (LOGMEV)_{it} + \beta_5 (PGDFG)_{it} + u_{it} \quad (3.1)$$

İkinci modelde Net Faiz Dışı Gelirler/Toplam Aktifler oranının Öz Kaynak Karlılığı (ROE) üzerindeki etkisi incelenmiştir:

$$ROE_{it} = \beta_0 + \beta_1 (FDGTA)_{it} + \beta_2 (TOA)_{it} + \beta_3 (TKA)_{it} + \beta_4 (LOGMEV)_{it} + \beta_5 (PGDFG)_{it} + u_{it} \quad (3.2)$$

Üçüncü modelde Net Faiz Dışı Gelirler/Toplam Aktifler oranının Net Faiz Marjı (NIM) ile ilişkisi incelenmiştir:

$$NIM_{it} = \beta_0 + \beta_1 (FDGTA)_{it} + \beta_2 (TOA)_{it} + \beta_3 (TKA)_{it} + \beta_4 (LOGMEV)_{it} + \beta_5 (PGDFG)_{it} + u_{it} \quad (3.3)$$

4. BULGULAR

Çalışmada öncelikle Havuzlanmış OLS regresyon sonuçları

ile Sabit Etki Modeli F-test ile karşılaştırılmıştır. Çalışmada kullanılan üç modelde de panel etkisi saptanmış ve Sabit Etki

Modeli kullanılması yönünde bulgular elde edilmiştir. Sonrasında zaman etkisini sınamak için F-testi yapılmış ve üç model için de Sabit Zaman Etkisi Modeli kullanılması yönünde sonuçlar elde edilmiştir. Sonrasında Havuzlanmış OLS ve Rassal Etki Modeli LM test ile karşılaştırılmıştır. Çalışmadaki üç model için de panel etkisi saptanmıştır.

Uygun model seçimi için Rassal Etki ve Sabit Zaman Etki Modelleri Hausman Testi ile karşılaştırılmıştır. Çalışmadaki üç model için Hausman test sonuçlarından Sabit Zaman Etki Modeli kullanılması yönünde sonuçlar elde edilmiştir. Modellere ait sonuçlar Tablo 5., Tablo 6. ve Tablo 7.'de yer almaktadır.

Tablo 5. Havuzlanmış OLS Regresyon, Sabit Etki, Sabit Zaman Etki ve Rassal Etki Modellerinin Karşılaştırılması (Model 1: Bağımsız Değişken ROA)

Bağımsız Değişkenler	Havuzlanmış OLS Regresyon (Pooled OLS)	Sabit Etki Modeli (Fixed Effect)	Sabit Zaman Etki Modeli (Time-Fixed Effect)	Rassal Etki Modeli (Random Effect)
FDGTA	0,019 (0,480)	0,017 (0,028)	0,0341 (0,066)	0,018 (0,031)
TOA	0,082*** (0,013)	0,128*** (0,019)	0,086*** (0,022)	0,085*** (0,012)
TKA	-0,029*** (0,003)	-0,023*** (0,004)	-0,010* (0,004)	-0,029*** (0,003)
LOGMEV	-0,321*** (0,040)	-0,392*** (0,054)	-0,506* (0,212)	-0,328*** (0,041)
PGDFG	0,003 (0,003)	0,003 (0,003)	-0,002 (0,003)	0,003 (0,003)
R ²	0,56	0,61	0,78	0,57
F-istatistiği	p < 0,01	p < 0,01	p < 0,01	p < 0,01

F-test sonuçları: F=4,49 p < 0,01 Panel Etkisi var. Sabit Zaman Etki Modeli uygundur.

Lagrange Multiplier Test (Breusch-Pagan) Test sonuçları: Ki-kare=184,18 p<0,01 Panel etkisi var.

Hausman Test Sonuçları: Ki-kare=344,53 p<0,01 Sabit Zaman Etki Modeli uygundur.

Not: *, ** ve *** sırasıyla %5, %1 ve %0,1 anlamlılık düzeylerini ifade etmektedir. Parantez içerisindeki değerler standart hataları göstermektedir.

Tablo 6. Havuzlanmış OLS Regresyon, Sabit Etki, Sabit Zaman Etki ve Rassal Etki Modellerinin Karşılaştırılması (Model 2: Bağımsız Değişken ROE)

Bağımsız Değişkenler	Havuzlanmış OLS Regresyon (Pooled OLS)	Sabit Etki Modeli (Fixed Effect)	Sabit Zaman Etki Modeli (Time-Fixed Effect)	Rassal Etki Modeli (Random Effect)
FDGTA	0,250 (0,405)	0,743. (0,379)	0,685 (0,597)	0,703. (0,378)
TOA	-0,742*** (0,128)	0,005 (0,191)	-0,908*** (0,242)	-0,081 (0,181)
TKA	-0,383*** (0,029)	-0,352*** (0,046)	-0,346*** (0,051)	-0,348*** (0,043)
LOGMEV	-1,932*** (0,536)	-0,139** (0,801)	-10,047*** (2,301)	-2,236** (0,752)
PGDFG	-0,048** (0,018)	-0,032 (0,021)	-0,142*** (0,036)	-0,031 (0,020)
R ²	0,53	0,57	0,72	0,57
F-istatistiği	p < 0,01	p < 0,01	p < 0,01	p < 0,01

F-test sonuçları: F=15,606 p < 0,01 Panel Etkisi var. Sabit Etki Modeli uygundur.

F-test sonuçları: F=3,051 p < 0,01 Sabit Zaman Etki Modeli uygundur.

Lagrange Multiplier Test (Breusch-Pagan) Test sonuçları: Ki-kare=167,1 p<0,01 Panel etkisi var.

Hausman Test Sonuçları: Ki-kare=26,392 p<0,01 Sabit Zaman Etki Modeli uygundur.

Not: ', *, ** ve *** sırasıyla %10, %5, %1 ve %0,1 anlamlılık düzeylerini ifade etmektedir. Parantez içerisindeki değerler standart hataları göstermektedir.

Tablo 7. Havuzlanmış OLS Regresyon, Sabit Etki, Sabit Zaman Etki ve Rassal Etki Modellerinin Karşılaştırılması (Model 3: Bağımsız Değişken NIM)

Bağımsız Değişkenler	Havuzlanmış OLS Regresyon (Pooled OLS)	Sabit Etki Modeli (Fixed Effect)	Sabit Zaman Etki Modeli (Time-Fixed Effect)	Rassal Etki Modeli (Random Effect)
FDGTA	0,903*** (0,078)	1,082*** (0,073)	-0,526*** (0,042)	0,972*** (0,076)
TOA	-0,076** (0,025)	0,073* (0,037)	0,055** (0,017)	-0,023 (0,028)
TKA	-0,030*** (0,006)	-0,011 (0,009)	0,005 (0,004)	-0,022*** (0,006)
LOGMEV	0,495*** (0,103)	0,291. (0,155)	-0,859*** (0,161)	0,407*** (0,115)
PGDFG	-0,022*** (0,004)	-0,014*** (0,004)	-0,008** (0,003)	-0,019*** (0,004)
R ²	0,39	0,50	0,96	0,43
F-istatistiği	p < 0,01	p < 0,01	p < 0,01	p < 0,01

F-test sonuçları: F=14,874 p < 0,01 Panel Etkisi var. Sabit Etki Modeli uygundur.
F-test sonuçları: F=61,853 p < 0,01 Sabit Zaman Etki Modeli uygundur.
Lagrange Multiplier Test (Breusch-Pagan) Test sonuçları: Ki-kare=71,968 p<0,01 Panel etkisi var.
Hausman Test Sonuçları: Ki-kare=597,93 p<0,01 Sabit Zaman Etki Modeli uygundur.

Not: ‘, *, ** ve *** sırasıyla %10, %5, %1 ve %0,1 anlamlılık düzeylerini ifade etmektedir. Parantez içerisindeki değerler standart hataları göstermektedir.

Çalışmada daha sonra ekonometrik varsayımlar test edilmiştir ve bu kapsamda heteroskedasite ve birimlerarası korelasyon testleri yapılmıştır. Test sonuçları Tablo 8.’de yer almaktadır.

Tablo 8. Ekonometrik Varsayım Testleri (Sabit Zaman Etki Modeli)

Heteroskedasite Testi (Breusch-Pagan Test)		
Model 1: Bağımlı Değişken = ROA		
BP = 20,219	df = 5	p-değeri = 0.0012
Model 2: Bağımlı Değişken = ROE		
BP = 66,416	df = 5	p-değeri < 0,01
Model 3: Bağımlı Değişken = NIM		
BP = 16,253	df = 5	p-değeri < 0,01
Birimlerarası Korelasyon Testi (Breusch-Godfrey/Wooldridge Test)		
Model 1: Bağımlı Değişken = ROA		
Ki-kare = 267,21	df = 47	p-değeri < 0,01
Model 2: Bağımlı Değişken = ROE		
Ki-kare = 257,92	df = 47	p-değeri < 0,01
Model 3: Bağımlı Değişken = NIM		
Ki-kare = 174,31	df = 47	p-değeri < 0,01

Sonuçlarda da görüldüğü şekilde üç modelde de heteroskedasite ve birimlerarası korelasyon sorunu bulunmaktadır. Bu sorunlar tutarsızlığa sebep olmamakta ancak modelin etkinliğini etkilemektedir. Her iki sorunun varolması ve sabit zaman etkiler modelinin kullanılması sebebiyle, üç model için literatüre de uygun olarak

Arrelano tahmincileri kullanılmıştır (Torres-Reyna, 2010). Arrelano tahmincileri kullanılarak gerçekleştirilen panel regresyon sonuçları Tablo 9.’da yer almaktadır.

Tablo 9. Panel Regresyon Analiz Sonuçları (Sabit Zaman Etki Modeli)

Bağımsız Değişkenler	Katsayılar		
	Model 1 Bağımlı Değişken = ROA	Model 2 Bağımlı Değişken = ROE	Model 3 Bağımlı Değişken = NIM
FDGTA	0,034*** (0,008)	0,685. (0,399)	-2,526*** (0,131)
TOA	0,086** (0,031)	-0,908** (0,323)	0,055 (0,049)
TKA	-0,010*** (0,003)	-0,346*** (0,077)	0,005 (0,010)
LOGMEV	-0,506*** (0,113)	-10,048*** (1,921)	-0,859*** (0,188)
PGDFG	-0,002 (0,002)	-0,142*** (0,029)	-0,008 (0,007)

Not: ‘, *, ** ve *** sırasıyla %10, %5, %1 ve %0,1 anlamlılık düzeylerini ifade etmektedir. Parantez içerisindeki değerler standart hataları göstermektedir.

Çalışma bulgularına göre, Tablo 9’da, faiz dışı gelir açıklayıcı değişkeninin aktif karlılığı üzerinde %0,1 anlamlılık düzeyinde ve pozitif yönlü etkisi olduğu görülmektedir. Kontrol değişkenleri ile aktif karlılığı arasındaki ilişki incelendiğinde,

PGDFG değişkeni anlamlı bulunmamış, diğer değişkenler için farklı anlamlılık düzeylerinde farklı yönlerde ilişki saptanmıştır.

Tablo 9.'da, faiz dışı gelir açıklayıcı değişkeninin öz kaynak karlılığı üzerinde pozitif yönlü etkisi olduğu görülmektedir. Kontrol değişkenleri ile öz kaynak karlılığı arasındaki ilişki incelendiğinde tüm değişkenler için farklı anlamlılık düzeylerinde ve negative yönde ilişki saptanmıştır.

Tablo 9.'da, faiz dışı gelir açıklayıcı değişkeninin net faiz marjı üzerinde negatif yönlü ve anlamlı etkisi olduğu görülmektedir. Kontrol değişkenleri ile net faiz marjı arasındaki ilişki incelendiğinde, mevduatın doğal logaritması dışındaki değişkenler için anlamlı ilişki saptanmamıştır.

Elde edilen bulgulara göre H1, H2 ve H3 hipotezleri kabul edilmiştir.

Literatür incelendiğinde, çalışma bulguları ile aynı yönde sonuçlar elde edildiği görülmektedir. Uzun ve Berberoğlu (2019) yaptıkları çalışmanın bulgularında, faiz dışı gelir düzeyinin bankaların aktif ve öz kaynak karlılıkları üzerinde pozitif etkisi olduğunu saptamışlardır. Minh ve Tanh (2020), Vietnam'daki 26 ticari banka verisi ile yaptıkları çalışma sonucunda faiz dışı gelirlerin banka performansı üzerinde pozitif etkisi olduğunu saptamışlardır.

Mahajan ve diğ. (2012) Hindistan'daki 27 banka verisi ile yaptıkları çalışma sonucunda faiz dışı gelirlerinin, aktif karlılığını kullanarak ölçtükleri banka performansı üzerinde pozitif etkisini saptamışlardır.

5. SONUÇ ve TARTIŞMA

Faiz dışı geliri artırmak, birçok bankanın hedefi olmaktadır. Faiz dışı geliri artırmak için en iyi yöntemi belirlemek, yalnızca karlılık için değil, kurumun genel misyonu için de önemlidir. Faiz dışı geliri artırmanın önemli bir adımı müşteri tanımadır. Bunu yaparken bankaların, müşteri ihtiyaç ve isteklerini dikkate almaları gerekmektedir. Bankaların iyi müşterilerinin kimler olduğu ve onlara sağlanabilecek faydalar konusunda iyi bilgiye sahip olmaları önemlidir.

Faiz dışı gelirleri yönetmenin önemli bir yönü, farklı müşteri ilişkilerinin karlılığı hakkındaki bilgi sahibi olmaktır. Bu bilgiler, yönetimin ürün ve hizmetleri hedeflemesini ve müşterilerin istediklerini elde etmelerini ve hizmet veya ürün paketlerinin karlı olmasını sağlamak için fiyatlandırma stratejilerini değiştirmelerine imkan tanımaktadır.

Çalışmada elde edilen bulgular, faiz dışı gelirlerin Türkiye'deki büyük ölçekli mevduat bankalarının karlılık performanslarına pozitif yönlü etkisi olduğunu

göstermektedir. Literatür incelendiğinde benzer şekilde Uzun ve Berberoğlu (2019) 23 banka ile yaptıkları çalışmada faiz dışı gelirin bankaların aktif ve öz kaynak karlılıkları üzerinde pozitif yönde etkili olduğunu göstermişlerdir. Stiroh (2002) çalışmasında bankaların faiz dışı gelirlere yönelme eğiliminden fayda sağladıkları bulgusuna ulaşmıştır. Mahajan ve diğ. (2012)'nin Hindistan'da 27 banka ve Minh ve Tanh (2020)'nin Vietnam'daki 26 banka verisi ile yaptıkları çalışmada faiz dışı gelirlerin banka performansı üzerinde pozitif yönlü etkisi saptanmıştır. Alper ve Anbar (2011)'in çalışma sonuçlarında faiz dışı gelirin banka karlılığını önemli ölçüde etkilediği bulunmuştur. Atasoy (2007) çalışmasında aktif karlılığı ve faiz dışı gelirler arasında olumlu yönde ilişki tespit etmiştir.

Atasoy (2007), Williams ve Rajaguru (2012), Meng ve diğ. (2018) ve Yağcılar ve Kalaycı (2020) yaptıkları çalışmada net faiz marjı ile faiz dışı gelirler arasında negatif yönde ilişki saptamışlardır.

Literatürde, bankaların geleneksel bankacılık faaliyetleri dışına yönelmelerinin olumsuz etkileri olduğu yönünde bulgular da yer almaktadır. Hidayat ve diğ. (2012)'nin yaptıkları çalışma Endonezya'da büyük ölçek grubunda yer alan bankaların geleneksel bankacılık faaliyetlerine yönelmelerinin bankacılık sistemi üzerinde olumsuz etkiye sahip olacağını göstermektedir. Chen ve diğ. (2017) çalışmalarında faiz dışı gelirlerin banka riskini artırdığı yönünde bulgular elde etmişlerdir. Diğer ülkelerdeki verilerle yapılan benzer çalışmada olumsuz etki saptanmasına rağmen ülkemizde olumlu yönde ilişki tespit edilmesinin tahmini bir sebebi uygulamaların çeşitli düzenlemelerle standartlaştırılmış olması olarak düşünülebilir.

Bu kapsamda tartışılacak bir konu bankaların sundukları hizmetler için uyguladıkları ücret ve komisyonların yüksek olup olmadığına bakılması gerekmektedir. Ayrıca bankalar, ücretlerden ve diğer faiz dışı kaynaklardan elde ettikleri gelir miktarı açısından birbirlerine göre farklılık göstermektedirler. Bununla birlikte, faiz dışı gelirin tüm kaynakları eşit olmamaktadır. Bazı ücretler sabit olmakta ve zaman içinde öngörülebilmektedir. Bu ücretler genellikle tekrar eden gelirler olarak adlandırılırken, diğerleri döngüsel faaliyetlerden kaynaklandığı için oldukça değişken olmaktadır. Bu sebeple yöneticiler için temel sorun, bilanço üzerinde kazanç elde ederken, ücrete dayalı gelirlere güçlü bir şekilde odaklanarak yüksek oranlarda karı artıracak uygun müşteri karışımının ve iş karışımının nasıl belirleneceği olmaktadır.

KAYNAKÇA

- Akgüç, Ö. (2007). Banka Yönetimi ve Performans Analizi. İstanbul: Arayış Basım ve Yayıncılık.
- Alper, D. , Anbar, A. Bank Specific and Macroeconomic Determinants of Commercial Bank Profitability: Empirical Evidence from Turkey. *Bussiness and Economics Research Journal Vol 2, No 2*, 139-152.
- Atasoy, H. (2007). Türk Bankacılık Sektöründe Gelir-Gider Analizi ve Karlılık Performansının Belirleyicileri. Araştırma ve Yayınlar, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Ankara.
- Atik, M. (2019). Türk Bankacılık Sektöründeki Faiz Dışı Gelirlerin Banka Geliri ve Riski Üzerindeki Etkisinin Ölçülmesi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi 81*, 271-292.
- Batten, J. ,Vo, X. (2016). Bank Risk in Shifitng and Diversification in an Emerging Market. *Risk Management 18*, 217-235.
- Batten, J. ,Vo, X. (2019). Determinants of Bank Profitability-Evidence from Vietnam. *Emerging Markets Finance and Trade 55*, 1417-1428.
- Baum, C. , Çağlayan, M., Xu, B. (2020). The Impact of Uncertainty on Financial Institutions: A Cross Country Study. *Int Journal of Finance and Economics 2020*, 1-21.
- Bhatia A., Mahajan, P. , Chander, S. (2012). Determinants of Profitability of Private Sector Banks in India. *Journal of Commerce and Accounting Research Vol 1 Issue 2*, 14-23.
- Bian, W. , Wang, X. , Sun, Q. (2015). Non-interest Income, Profit, and Risk Efficiencies: Evidence from Commercial Banks in China., *Asia-Pacific Journal of Financial Studies 44*, 762-782.
- Brunnermeier, M. , Dong, X. , Palia, D. (2020). Banks' Noninterest Income and Systemic Risk. *The Review of Corporate Finance Studies 9*, 229-255.
- Chen, C. , Huang, Y. , Zhang, T. (2017). Non-interest Income, Trading, and Bank Risk. *Journal of Financial Services Research 51*, 19-53.
- Demirgüç-Kunt, A. , Huizinga, H. (2009). Bank Activity and Funding Strategies The Impact on Risk and Returns. *World Bank Policy Research Working Paper 4837*.
- Hidayat, W. , Kakinaka, M., Miyamoto, H. (2012). Bank Risk and Non-Interest Income Activities in the Indonesian Banking Industry. *IUJ Reseach Insititute Economics and Management Series 03*.
- Kamani, E. (2019). The Effect of Non-traditional Banking Activities on Sytemic Risk: Does Bank Size Matter?. *Finance Research Letters 30*, 297-305.
- Koch, T.W. , Macdonald, S.S. (2014). Bank Management. Boston: Cengage Learning.
- Köhler, M. (2013). Does Non-Interest Income Make Banks More Risky? Retail –versus Inverstmen-oriented Banks. *Borsa İstanbul Review No 17*.
- Louzis, D. , Vouldis, A. (2017). Profit Strategy of Greek Banks: Cross-subsidization and Diversification versus Complementarity. *Applied Economics Vol 49*, No 44, 4460-4481.
- Mahajan, P., Bhatia, A. , CHANDER,S. (2012). ROA Performance of Public Sector Banks in India. *Journal of Commerce and Accounting Research Vol 1, Issue 2*, 15-21.
- Meng, X., Cavoli, T. , Deng, X. (2018). Determinants of Income Diversification: Evidence from Chinese Banks., *Applied Economics Vol. 50*, No 17, 1934-1951.
- Menicucci, E., Paolucci, G. (2016). The Determinants of Bank Profitability: Empirical Evidence from European Banking Sector., *Journal of Financial Reporting and Accounting Vol. 14*, No 1, 86-115.
- MINH, S. ve THANH, T. ve DENG, X. (2020). Analysis of the Impact from Non-interest Income to the Operational Efficiency of Commercial Banks in Vietnam. *Management Science Letters 10*, 455-462.
- Nguyen, T.H. (2020). Impact of Bank Capital Adequacy on Bank Profitability Unde Basel II Accord: Evidence from Vietnam. *Journal of Economic Development 45*, 31-47.
- Robertho, V. , Wibowo, B. (2018). Market Power, Types of Ownership and Bank Income Diversification: Cases of Asian Countries. *Jurnal Dinamika Manajemen 9 (1)* , 12-22.
- Selçuk, H. , Tunay, K.B. (2014). Ticati Banka Yönetiminin Temelleri. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic.Ltd. Şti.
- Stiroh, K. (2018). Diversification in Banking is Noninterest Income the Answer?.*Federal Reserve Bank of New York Working Paper, No: 154*.
- Torres-Reyna, O. (2010). *Getting Started in Fixed/Random Effect Models Using R*. Princeton University. Retrieved from <https://www.princeton.edu/~otorres/Panel101R.pdf>

Uzun, U. ve Berberoğlu, M. (2019). Faiz Dışı Gelirlerin Banka Performansına Etkisi. Türkiye Örneği. *Journal of Bussiness Research-TURK* 11, 239-248.

Wang, C. ve Lin, Y. (2018). The Influence of Income Diversification on Operating Stability of the Chinese Commercial Banking Industry. *Romanian Journal of Economic Forecasting XXI (3) 38 (1)*, 29-41.

Williams, B. ve Rajaguru, G. (2012). The Chicken or the Egg? The Trade-off Between Bank Fee Income and

Net Interest Margins. *Australian Journal of Management* 38 (1), 99-123.

Yağcılar, G.G. , Kalaycı, Ş. (2020). Türk Bankacılık Sektöründe Net Faiz Marjının Micro-Belirleyicileri: Küresel Mali Krizin Etkileri. *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi* 19, 7-34.

© 2020 & 2021 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

Açık ve Uzaktan Öğrenmede Etkileşimli Elektronik Kitapların Kullanım Kabulünü Etkileyen Faktörler*

Factors Affecting the Adoption of Interactive Electronic Books in Open and Distance Learning

Arif DAŞ¹, Mehmet Cem BÖLEN², Nihal DAŞ³

Öz

Yaşam içerisinde yer alan ve her an daha aktif olmak isteyen bireyler, sürekli olarak yeni bilgi edinme eğilimi içerisinde dirler. Günümüz imkânları bu istekleri destekleyici yönde gelişim göstermektedir. Eğitim süreçlerinde temel materyal olarak kullanılan kitaplarda değişime uğrayarak basılı doküman formatından sıyrılarak dijital formata bürünmüştür. Bu çalışmada Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi öğrencileri için hazırlanan etkileşimli elektronik kitaplara yönelik öğrencilerin kullanım niyetleri incelenmiştir. İncelemelerde yapısal eşitlik Davis'in (1989) Teknoloji Kabul Modeli temel alınarak yapısal eşitlik modellemesi ile analiz edilmiştir. Araştırma bağlamında Teknoloji Kabul Modeli (Davis, 1989) genişletilmiş ve kullanım kabulünü etkileyebilecek faktörler incelenmiştir. Çalışmada Teknoloji Kabul Modelindeki yapıardan farklı olarak bireysel hareketlilik, yenilikçilik ve dokunsal uyumsuzluk değişkenleri araştırma modeline dahil edilmiş. Yapılan analizler sonucunda öğrenenlerin etkileşimli elektronik kitaplara yönelik kullanım niyetlerinin dokunsal uyumsuzluk tarafından olumsuz etkilendiği belirlenmiştir. Yenilikçilik ve bireysel hareketliliğin ise kullanımı kabul etme niyetini olumlu etkilediği gözlemlenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Etkileşimli elektronik kitap, teknoloji kabul modeli, kullanım niyeti

Abstract

Individuals who take part in life and want to be more active at all times tend to constantly acquire new information. Today's possibilities develop in a way that supports these requests. The books used as basic material in education processes underwent changes and took the digital format away from the printed document format. In this study, students' intentions to use interactive electronic books prepared for the students of Open Education Faculty, Atatürk University were examined. Based on the Technology Acceptance Model of Davis (1989), a research model was tested using structural equation modeling. Technology Acceptance Model of Davis was expanded in line with the needs of the students and the effects of the factors that can affect the acceptance of use were analyzed. In addition to the original model of Davis (1989), the variables of individual mobility, innovativeness and haptic dissonance were also analyzed in the study. The results showed that the learners' intention to use interactive e-books was negatively affected by haptic dissonance. It was observed that innovativeness and individual mobility positively affect the intention to accept using them.

Keywords: Interactive e-book, technology acceptance model, intention to use

* In this article, the principles of scientific research and publication ethics were followed. / Bu makalede bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur.

¹ Arif DAŞ

ORCID ID: 0000-0002-0138-171X

Öğr. Gör., Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu, Bilgisayar Teknolojileri Bölümü, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, Türkiye, arif.das@atauni.edu.tr

Lecturer, Technical Sciences Vocational School, Department of Computer Technology, Atatürk University, Erzurum, Turkey, arif.das@atauni.edu.tr

² Mehmet Cem BÖLEN (Sorumlu yazar/Corresponding author)

ORCID ID: 0000-0001-7054-2858

Dr. Öğr. Üyesi, Açıköğretim Fakültesi, İşletme Bölümü, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, Türkiye, mehmetcem.bolen@atauni.edu.tr

Assist. Prof. Dr., Open Education Faculty, Department of Business, Atatürk University, Erzurum, Turkey, mehmetcem.bolen@atauni.edu.tr

³ Nihal DAŞ

ORCID ID: 0000-0002-2143-097X

Öğr. Gör., Yabancı Diller Yüksekokulu, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, Türkiye, nihal.karabacak@atauni.edu.tr

Lecturer, School of foreign languages, Atatürk University, Erzurum, Turkey, nihal.karabacak@atauni.edu.tr

Geliş Tarihi/Received : 24.02.2021

Kabul Tarihi/Accepted : 12.04.2021

Çevrimiçi Yayın/Published : 12.04.2021

Makale Atf Önerisi / Citation (APA):

Daş, A., Bölen, M.C., Daş, N. (2021). Açık ve Uzaktan Öğrenmede Etkileşimli Elektronik Kitapların Kullanım Kabulünü Etkileyen Faktörler. *İzmir Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (1), 73-83. DOI:10.47899/ijss.20213107

1. GİRİŞ

Yaşama daha etkin bir biçimde katılmak isteyen bireyler sürekli olarak yeni bilgiye erişmek istemiştir. Bu sebeple insanlık tarihi boyunca bilgi, nesiller arasında transfer edilmiştir. Dönem şartlarına göre duvarlara çizilen resimler, taş tabletler, ağaç kabukları, deriler, papirüsler ve benzeri materyaller bilgi aktarımında kullanılmıştır (Zan, 2006). Uzun yıllar bilgi aktarımı ilkel yöntemlerle gerçekleşse de zaman içerisinde bilgiye olan talebi karşılamak ve bilginin paylaşımını kolaylaştırmak için yeni icatlar ve teknolojiler ortaya çıkmıştır. Örneğin yazılı metinlere ve kitaplara ihtiyacın artması Gutenberg'in matbaayı icat etmesine ön ayak olmuştur (Çakın, 2004). Günümüzde ise bilişim sistemleri, bilgi aktarım biçimlerini geliştirerek değişimlere ve çeşitlenmelere sebep olmuştur (Yıldırım, 2014). Bu kapsamda öne çıkan araçlardan biri de basıl kitaplara alternatif olan elektronik kitaplardır. Türk dil kurumunun "ciltli ve ciltsiz olarak bir araya getirilmiş, basılı veya yazılı kâğıt yaprakların bütünü" ve "herhangi bir konuda yazılmış eser" ifadeleriyle tanımlamış olduğu kitaplar, teknolojinin etkisiyle dönüşüme uğrayarak bilişim sistemlerindeki sayısal değerlere dönüşmüştür. Bu bağlamda kağıtlara basılı olarak sunulan eserlere kitap denirken, sayısal verilerden oluşan ve bilişim sistemleri desteğiyle görüntülenip okunabilen içeriklere de elektronik kitap (e-kitap) adı verilmektedir.

Bilgisayar ve mobil araçların yaygınlaşmasıyla birlikte e-kitaplar, birçok kişinin günlük hayatında ya da eğitim faaliyetlerinde basılı kitapların alternatifi olarak kullandıkları araçlar haline gelmiştir. Bununla birlikte e-kitapların yaygınlaşması, bu teknolojiyi kullananlar için yeni ihtiyaçların da ortaya çıkmasına sebep olmuştur. E-kitap okuyucular, e-mürekkep ve e-kütüphane, e-kitapların ortaya çıkmasını tetiklediği icatlardan ilk akla gelenlerdir. Öte yandan e-kitapların içerikleri ile ilgili kullanıcı talepleri de bu teknolojiye yönelik yeni yaklaşımların ortaya çıkmasına ön ayak olmuştur. Bu yaklaşımlardan birisi de etkileşimli e-kitaplardır.

Etkileşimli elektronik kitaplar, kullanıcılara kitap içerisinde video izleme, ses dosyalarını dinleme, sınav uygulamalarını yürütme ve istediği bilgiyi sosyal medyada paylaşarak ekranlarla etkileşime geçebilme imkânları sunmaktadır (BiĒas, Štancel, Novák, & Michalko, 2012). Özellikle eğitim-öğretim faaliyetlerinde etkileşimli e-kitap kullanımı birçok fayda sağlamaktadır. Öncelikle eğitim öğretim süreçlerinde başarılı bir eğitimin dinamik unsurlarını oluşturmak için etkileşimler önemli bir etmendir (Aydoğdu, 2001). Dale 1969 yılında ortaya sürdüğü "Yaşantı Konisi" teorisıyla öğrenme süreçlerinde kullanılan her bir duyu organının öğrenmeye etkisi olduğunu

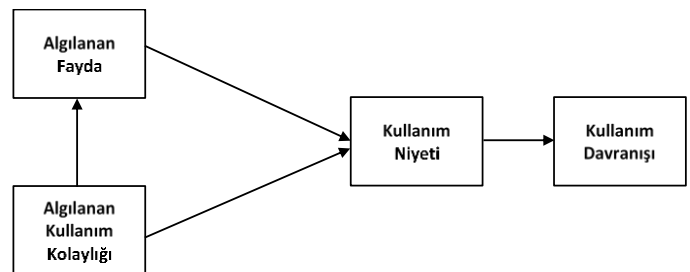
vurgulamıştır. Ne kadar çok duyu organı aynı anda işe koşulursa, öğrenmenin de o kadar iyi sonuçlar alacağı belirtilmiştir (Giorgdze & Dgebuadze, 2017). İnfomal eğitim süreçlerinde öğrencilerin birbiriyle ve çevredeki etmenlerle olan etkileşimi yeni bilgilerin daha kolay edinilmesini sağlamaktadır (Öztürk & Talas, 2015). Örgün öğretim süreçlerinde öğretmen ile öğrenci arasındaki etkileşim yanlış anlaşılmalara ortadan kaldırılabilmektedir (Moore, 1991). Açık ve uzaktan öğrenmede ise öğrencilerin etkileşim kurabildikleri sınırlı yapılar yer almaktadır (İbicioğlu & Antalya, 2005) ve etkileşimli e-kitaplar bu sınırlılıkların ortadan kaldırılması için kullanılabilirler. Ayrıca etkileşimli e-kitaplar kullanıcıların okuma alışkanlıklarını desteklemekte olup kitaplara erişim noktasında kolaylık sunmaktadır (Zhang-Kennedy, Abdelaziz, & Chiasson, 2017). Okuyucular, yazının boyutunu, rengini ya da stilini değiştirebilirler. Böylece farklı içeriklere erişmek için kitaptan çıkmayan ve okumaya ara vermeyen öğrencilerin, eğitim-öğretim faaliyetleri olumlu yönde desteklenmiş olur (Colombo & Landoni, 2014).

Bu çalışmada Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesinde öğrenim gören öğrencilerin, ders içeriklerini takip etmeleri amacıyla hazırlanan etkileşimli kitaplara yönelik kullanım niyetleri incelenmiştir. Bu amaçla araştırma kapsamında Davis'in Teknoloji Kabul Modeli (1989) temel alınarak yapısal bir model geliştirilmiştir.

2. LİTERATÜR İNCELEMESİ

2.1 Teknoloji Kabul Modeli

Günümüzde araştırmacılar, bireylerin teknolojik mal ve hizmetleri kullanmaya yönelik algılarını incelemek amacıyla birçok teorik perspektiften yararlanmaktadır. Bu kapsamda kullanımına en çok başvuru alan teorik modellerden biri de Teknoloji Kabul Modelidir (Technology Acceptance Model). Davis (1986, 1989) tarafından geliştirilen ve temeli Fishbein ve Ajzen (1975)'in Sebep Eylem Teorisine dayanan Teknoloji Kabul Modeli (TKM), bireylerin yeni bir teknolojiyi benimsemelerinde ve kullanmalarında etkili olan faktörleri incelemek üzere kullanılmaktadır.

Şekil 1. Teknoloji Kabul Modeli (Davis, 1989)

TKM, ortaya çıkışından itibaren sadeliği ve genellenebilirliğinden ötürü birçok araştırmacı tarafından farklı bağlamlarda kullanılmış ve geçerliliği defalarca

kanıtlanmış bir modeldir (Estriegana, Medina-Merodio, & Barchino, 2019). Birçok araştırmacı TKM'yi e-ticaret (Ha ve Stoel, 2009), mobil ticaret (Bruner II & Kumar, 2005), akıllı saat (Dutot, Bhatiasevi, & Bellalahom, 2019), bulut bilişim (Park & Kim, 2016) gibi birbirinden farklı alanlarda kullanıcı davranışını anlamak amacıyla kullanmıştır. Zaman içerisinde gelen eleştiriler göz önüne alınarak bazı değişiklikler yapılarak TKM2 (Vankatesh & Davis, 2000), TKM3 (Vankatesh & Bala, 2008) gibi çeşitli versiyonları ortaya çıkmış olmakla birlikte genel olarak TKM'nin, günümüzde birçok çalışmanın kuramsal çerçeve olarak kabul ettiği en yalın hali Şekil 1'de gösterilmiştir.

TKM son yıllarda eğitim alanında kullanılan Youtube (Lee ve Lehto, 2013), öğretim yönetim sistemleri (Fathema ve Sutton, 2013), bloglar (Tajuddin, Mustapha, Zaini, ve Abd Aziz, 2012), akıllı tahta (Türel, 2011) gibi farklı bilişim teknolojilerinin kullanıcı perspektifinden incelemesinde de kullanılmıştır. Bununla birlikte araştırmacılar, TKM'deki değişkenlerin, kullanıcıların gönüllü seçimlerini içeren (örn. basılı kitap yerine e-kitap) durumlardan ziyade, az sayıda teknoloji kullanım tercihini içeren kararlara (örn. sınırlı seçeneklerle işyerinde alınan kararlara) daha uygulanabilir olduğunu ileri sürmektedir (Vijayasarathy, 2004). Başka bir ifadeyle araştırma bağlamına göre TKM'nin çeşitli yapılar ile genişletilmesi veya farklı teoriler ile birleştirilmesi, söz konusu olabilmektedir. Bu çalışmada da TKM etkileşimli e-kitap teknolojisi ve araştırma bağlamı gereklilikleri doğrultusunda yenilikçilik, bireysel hareketlilik ve dokunsal uyumsuzluk faktörleri ile genişletilmiştir.

2.2 Bireysel Hareketlilik

Teknolojik mal ve hizmetler çoğu zaman insanların ihtiyaçlarını karşılamayı ve yaşam konforunu artırmayı amaçlamaktadır. Eğitim alanında ortaya çıkan teknolojilerin ana amaçlarından biri de zaman ve mekândan bağımsız faaliyetleri sürdürmeye yöneliktir. Özellikle hareketliliğin yoğun olduğu günümüzde bu ihtiyacı giderebilmek daha da değerli hale gelmektedir. Günümüzde bazı kişiler herhangi bir şeye zaman ve mekân bağımsız erişmeyi temel ihtiyaç olarak görürken, bazıları için ise bu durum bir gereksinim değeridir (Bölen, 2020)

Bir bireyin mobil bir yaşam tarzını benimsemesine bireysel hareketlilik denilmektedir (Tan, Lee, & Hsu, 2015). Kişilerin bireysel hareketlilik miktarları farklıdır (Ramos-de-Luna, Montoro-Rios, & Liebana-Cabanillas, 2016). Alanyazın incelemelerinde bireysel hareketliliğin bir teknolojik ürünün kullanımına ilişkin algılanan fayda arasında olumlu bir ilişki olduğu belirtilmiştir (Schierz, Schilke, & Wirtz, 2010; Bölen, 2020). Öğrencilerin etkileşimli e-kitaplara zaman ve mekândan bağımsız şekilde ulaşmaları, onların

bu teknolojiye yönelik fayda algısını olumlu etkileyebilir.

2.3 Yenilikçilik

Zaman içerisinde sürekli gelişen ve değişen bir organizmanın içinde bulunup risk alma, değişime ayak uydurma, tolerans gösterme, kabullenme ve yeniliği deneyimleme durumlarına yenilikçilik denilmektedir (Korucu & Olpak, 2015). Güleş ve Bülbül (2004) yenilikçiliği; ilk kez kullanılan bir araç, hizmet sistem veya düşünce olarak tanımlamıştır. Yenilik, bazı araç ve süreçlerin öğrenilmesini gerektirebileceğinden herkes tarafından aynı derecede kabul görmeyebilir. Bu yüzden yenilikçilik derecesi, kişiden kişiye farklılık göstermektedir. Geleneksel kitaplara göre oldukça yenilikçi ve farklı bir ürün olan etkileşimli e-kitaplar, bireyler tarafından aynı oranda benimsenmeyebilir. Bu durumun ortaya çıkmasına kişilerin yenilikçilik algılarının önemi büyüktür.

2.4 Dokunsal Uyumsuzluk

Penton, okuyucuların kitaplardaki somutluğa önem verdiklerini ve bu somutluğu da dokunma hissiyle ilişkili olduğunu belirtmiştir (Penton, 2019). Okuyucular geçmiş dönemlerde okudukları kitaplara dokunarak aralarında bir bağ oluşturmuşlardır. Fakat elektronik kitaplarda söz konusu ilişki farklılık gösterebilir. Bu durumda ortaya çıkan çelişkiye dokunsal uyumsuzluk denilmektedir (Gerlach & Buxmann, 2011). Bu çalışmaya konu olan etkileşimli elektronik kitaplarda da dokunsal uyumsuzluk söz konusu olduğu için öğrencilerin kullanım niyetleri üzerine etkili olabileceği öne sürülmektedir.

3. YÖNTEM

Bu çalışmada Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesinde öğrenim gören öğrencilerin etkileşimli elektronik kitaplara yönelik kullanım niyetleri ve bu niyeti etkileyen faktörler belirlenmeye çalışılmıştır. Öğrencilerin ilgi ve motivasyonlarını artırmak amacıyla dört ders için toplam 56 adet etkileşimli elektronik kitap ünitesi geliştirilmiştir. Çalışma kapsamında geliştirilen modelin testi için Yapısal Eşitlik Modellemesi (YEM) kullanılmıştır. YEM birden fazla değişken arasındaki ilişkiyi ve etkileşimi belirlemeye ve aynı anda birçok analizi tamamlamaya imkan tanımaktadır (Aksoy & Arlı, 2019). Ayrıca regresyon analizinde değişkenlerin doğrudan etkileri ele alınmaktadır, YEM'de ise değişkenlerin her bir değişkene dolaylı etkileri de analiz edilebilmektedir (Turan & Haşit, 2014). Bütün bu sebeplerden ötürü analiz yöntemi olarak YEM tercih edilmiştir.

3.1 Araştırma Modeli ve Hipotezler

Araştırmanın kuramsal temelini TKM (Davis, 1989) oluşturmaktadır. Ancak model tek başına araştırma kapsamında cevabı aranan sorulara yetersiz kaldığı için, alan yazında konuyla ilgili olarak öne çıkan diğer değişkenlerle

genişletilmiştir. Bu doğrultuda TKM kapsamında yer alan algılanan fayda, kullanım kolaylığı, kullanım niyeti değişkenlerinin yanı sıra bireysel hareketlilik, dokunsal uyumsuzluk ve yenilikçilik değişkenleri de hazırlanan modele dahil edilmiştir. Araştırmada test edilecek olan model ve öne sürülen ilişkiler Şekil 2’de gösterilmiştir.

Araştırma modelinden yola çıkılarak geliştirilen toplam 8 hipotez test edilecektir. Söz konusu hipotezler aşağıdaki gibidir.

H1: Öğrencilerin etkileşimli elektronik kitapların kullanımına yönelik fayda algıları (AF), kullanım niyetini olumlu yönde etkilemektedir.

H2: Öğrencilerin etkileşimli elektronik kitapların kullanımına yönelik kullanım kolaylığı algıları (AKK), kullanım niyetini olumlu yönde etkilemektedir.

H3: Öğrencilerin etkileşimli elektronik kitapların kullanımına yönelik kullanım kolaylığı algıları, fayda algısını olumlu yönde etkilemektedir.

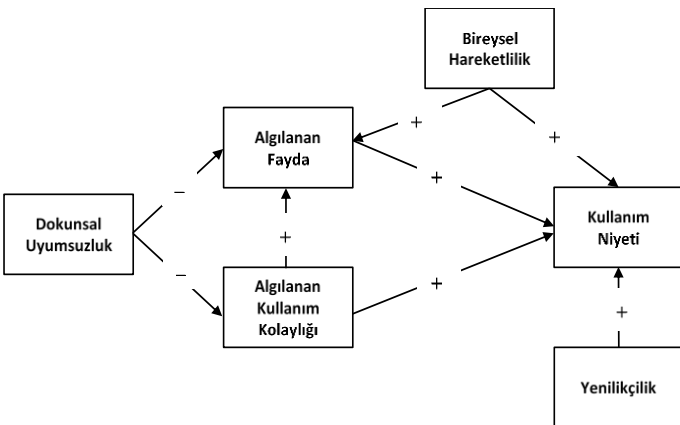
H4: Öğrencilerin bireysel hareketlilik isteği (BH), etkileşimli elektronik kitapların kullanımına yönelik fayda algısını olumlu yönde etkilemektedir.

H5: Öğrencilerin bireysel hareketlilik isteği, etkileşimli elektronik kitapların kullanımına yönelik niyetini olumlu yönde etkilemektedir.

H6: Öğrencilerin etkileşimli elektronik kitaplarda yaşadıkları dokunsal uyumsuzluk algısı (DU), kullanımına yönelik fayda algısını olumsuz yönde etkilemektedir.

H7: Öğrencilerin etkileşimli elektronik kitaplarda yaşadıkları dokunsal uyumsuzluk algısı, kullanım kolaylığı algısını olumsuz yönde etkilemektedir.

H8: Öğrencilerin yenilikçi yaklaşımları (YN), etkileşimli elektronik kitaplara yönelik kullanım niyetini(KN) olumlu yönde etkilemektedir.

Şekil 2. Araştırma Modeli

3.2 Veri Toplama Aracı

Araştırmada evreni olarak etkileşimli elektronik kitapları ders materyali olarak kullanacak olan öğrenciler ele alınmıştır. Bu çalışmada zaman ve bütçe kısıtları dikkate alınarak tesadüfi olmayan örneklem yöntemlerinden, kolayda örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Çalışmanın uygulama hızı, maliyeti ve uygulama boyutu dikkate alınarak çevrimiçi anket uygulamasının yapılması kararlaştırılmıştır (Oğur & Tekbaş, 2003). 2019-2020 eğitim öğretim döneminde öğrencilerin öğretim yönetim sistemi (LMS) üzerinden içeriklere erişimleri sağlanmış ve indirdikleri dokümanların kayıtları arka planda tutulmuştur. Böylece etkileşimli elektronik kitaplardan en az bir tanesini indirmiş olan öğrenciler belirlenmiştir. 1 Kasım - 21 Kasım 2019 tarihleri arasında sadece etkileşimli elektronik kitapları indirmiş olan öğrencilerin yer aldığı bir gruba sunulan çevrimiçi anket ile öğrencilerin görüşleri alınmıştır. Ankete katılımda gönüllük esası aranmıştır ve anketle ilgili bilgilendirmeler yapıldıktan sonra katılımcıların onayı alınmıştır. Çalışmada kullanılan anket iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde demografik bilgilere yönelik sorular, ikinci bölümde ise genişletilmiş teknoloji kabul modelinde yer alan değişkenlere yönelik sorular yer almaktadır.

Çalışmanın veri toplama aracı hazırlanırken dil uzmanı, mütercim tercüman ve alan uzmanlarından oluşan 7 kişilik bir ekibin anketin kapsam ve geçerliliğine yönelik görüşlerinden faydalanılmıştır. Oppenheim (1966), araştırmalara yönelik öntest veya pilot çalışmalarında hedef kitle yerine benzer uygun örneklem kullanımının çalışmada problemler yaratacağını belirtmiştir. Bu sebeple çalışmanın pilot test uygulamasında Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi öğrencilerinden faydalanılmıştır. Ancak pilot teste katılım gösteren öğrenciler, çalışmanın nihai örnekleme dahil edilmemiştir.

4. BULGULAR

4.1 Demografik Değişkenlere Yönelik Bulgular

Veri toplamak için çevrimiçi olarak sunulan ankete 1391 kişi cevap vermiştir. Katılımcıların anketi cevaplamadan önce ankete gönüllü katılım sağladıklarına dair onayları alınmıştır. Katılımcıların demografik bilgileri incelendiğinde %62,61’inin kadın, %37,38’inin ise erkek olduğu belirlenmiştir. Ayrıca katılımcılardan %25,01’i lise mezunu olduğu, %74,91’i daha önce herhangi bir yükseköğretim kurumunda eğitimini tamamladığı görülmüştür. Katılımcıların demografik özelliklerine yönelik detaylar Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Yaş	Frekans	Oran %
21-29	811	58,3
30-37	319	22,93
38-44	164	11,79
45-50	73	5,24
51 ve üzeri	24	1,72
Mezuniyet	Frekans	Oran %
Lise	348	25,01
Önlisans	581	41,76
Lisans	414	29,76
Yüksek Lisans	45	3,23
Doktora	3	0,21
Cinsiyet	Frekans	Oran %
Kadın	871	62,61
Erkek	520	37,38

4.2 Geçerlilik ve Güvenirlik

Bilimsel bir araştırmada kullanılacak olan bir ölçeğin standardize olabilmesi ve sonrasında uygun bilgiler üretme yeteneğine sahip olması için “güvenirlik” ve “geçerlik” olarak nitelendirilen iki özelliğe sahip olması beklenmektedir (Ercan ve Kan, 2004). Bununla birlikte literatürde var olan bir ölçme aracıyla değişiklik yapıldığında veya birden fazla ölçme aracı birleştirildiğinde, kullanılan ölçme araçlarının önceki geçerlik ve güvenilirliği geçerli olamayabileceğinden yeniden geçerlik ve güvenilirlik testleri yapılmalıdır. Ayrıca belirli bir kültürde herkes için aynı anlam ifade eden olgular, başka bir dile çevrildiklerinde ya da başka bir kültürde farklı şekilde yorumlanabilmesinden ötürü çeviri ölçeklerde yeniden geçerlik ve güvenilirlik testlerinden geçirilmelidirler (Creswell, 2013). Bu kapsamda elde edilen verilerin benzer yöntem ve teknikler altında değişkenlerden bağımsız olarak benzer sonuçları üretmesine güvenilirlik denir (Çakmur, 2012). Bir ölçme aracının güvenilirliğini hesaplamak için ise çeşitli yöntemler bulunmaktadır. Bu yöntemler arasında Cronbach’s Alpha iç tutarlılık katsayısı sıklıkla kullanılmaktadır (Turan & Haşit, 2014). Cronbach’s Alpha değeri 0-1 aralığında 1’e ne kadar yakın olursa o kadar yüksek geçerliğe sahip olur (Tavşancıl, 2019). Ayrıca Cronbach’s Alpha değeri 0,70’in üzerinde ise genel olarak güvenilir kabul edilirken, 0,40 altında ise ölçüm aracının güvenilirliğinden bahsedilemez (Özdamar, 2011). Ölçüm aracının Cronbach’s alfa değerleri $0,40 < \alpha < 0,60$ aralığında ise ölçeğin güvenilirlik derecesi düşük, $0,60 < \alpha < 0,80$ aralığında ise ölçeğin güvenilirlik derecesi orta iken $0,80$ üzerindeki değerlerde ise ölçeğin güvenilirlik derecesi yüksek olarak kabul edilir (Tavşancıl, 2019). Çalışmada kullanılan her bir ölçeğin güvenilirlik değerleri $0,70$ ’den büyük olduğundan güvenilirlik problemi bulunmamaktadır. Faktörlere ilişkin güvenilirlik değerleri

Tablo 2’de görülmektedir.

Geçerlilik, bir ölçeğin sahip olması gereken temel unsurlardandır. Yakınsak ve ayırt edici geçerliliğe sahip olan bir ölçek, yapısal olarak geçerli kabul edilir. Yapısal geçerliliği analiz etmek için doğrulayıcı faktör analizinden faydalanılabilir. Bu amaçla araştırma modelinde yer alan her bir yapının ayrı ayrı faktör yükleri ile Cronbach’s Alpha, ortalama açıklanan varyans ve bileşik güvenilirlik değerleri hesaplanmış ve Tablo 3’te paylaşılmıştır.

Tablo 2. Çalışma Ölçeğinin Güvenirlik Katsayıları ve Güvenirlik Durumu

Değişken	Madde Sayısı	Cronbach’s Alpha	Güvenirlik Düzeyi
Algılanan Fayda (AF)	3	,943	Yüksek
Bireysel Hareketlilik (BH)	4	,902	Yüksek
Dokusal Uyumsuzluk (DU)	3	,957	Yüksek
Algılanan Kullanım Kolaylığı (AKK)	4	,942	Yüksek
Kullanım Niyeti (KN)	4	,956	Yüksek
Yenilikçilik (YN)	4	,888	Yüksek

Tablo 3. Değişkenlerin Analizinden Elde Edilen Faktör Yükleri

Ölçek	Değişken Kodu	S.E.Y.K	Cronbach’s Alpha	BG	OAV
AF	AF1	0,859	,943	0,938	0,834
	AF2	0,949			
	AF3	0,93			
AKK	AKK1	0,844	,942	0,935	0,784
	AKK2	0,844			
	AKK3	0,942			
	AKK4	0,907			
BH	BH1	0,854	,902	0,901	0,698
	BH2	0,962			
	BH3	0,823			
	BH4	0,677			
YEN	YEN1	0,83	,888	0,884	0,657
	YEN2	0,918			
	YEN3	0,706			
	YEN4	0,773			
KN	KN1	0,802	,956	0,955	0,842
	KN2	0,947			
	KN3	0,96			
	KN4	0,953			
DU	DU1	0,907	,957	0,957	0,882
	DU2	0,949			
	DU3	0,961			

Yakınsak geçerliliğinin sağlanabilmesi için ölçeklerin ortalama açıklanan varyans (OAV) değerleri $0,50$ ’in ve birleşik güvenilirlik katsayısı da $0,70$ ’in üzerinde olmalıdır (Bagozzi & Yi 1988, Gefen, Straub, & Boudreau, 2000). Ölçeklerin güvenilirlikleri yorumlanırken de belirtildiği üzere

birleşik güvenilirlik tüm ölçekler için kabul edilebilir değer olan 0.70'in üstündedir. Her bir yapı için hesaplanan OAV oranı ise her önerilen minimum değer 0.50'den yüksektir (Fornell & Larcker, 1981). Dolayısıyla araştırma modelinde yer alan ölçeklerin tümü yakınsak geçerlilik için gereken şartları sağlamaktadır.

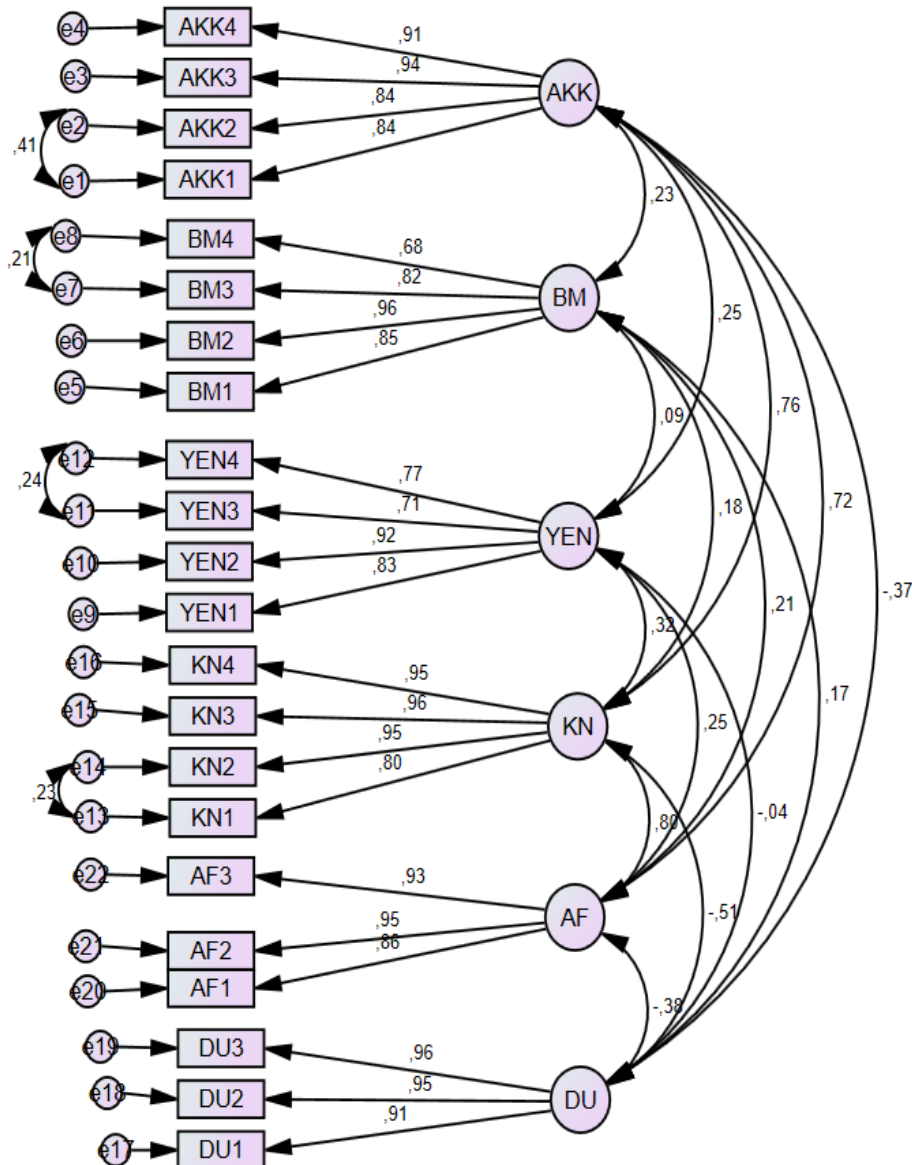
Ölçekte neden sonuç ilişkisine bakıldığı için ayrışma geçerliliği de incelenmiştir. Ayrışma geçerliliğinde bir değişkenin varyans değeri, diğer değişkenlerin en yüksek korelasyon katsayısından büyük olmalıdır (Özoğlu & Bülbül, 2013). Çalışmaya ait ayrışma geçerlilik değerleri Tablo 4'de verilmiştir. Tabloda koyu renklerle gösterilen değerler ortalama varyans değerlerinin kareköküdür. Matris şeklindeki tabloda her bir değişkenin, varyans değerinin karekökü diğer değişkenlerin korelasyon katsayılarından büyük olduğu için çalışmanın ayrışma

geçerliliği kabul edilmiştir.

Çalışmadaki ölçüm modeli ve yapısal model, AMOS 20.0 paket programında en yüksek olabilirlik (maximum likelihood) yöntemiyle test edilmiştir. Ölçüm modelinin Doğrulayıcı faktör analiziyle elde edilen yol diyagramı Şekil 3'de verilmiştir.

Tablo 4. Ayrışma Geçerliliği Tablosu

	DU	AKK	BM	YEN	KN	AF
DU	0,939					
AKK	-0,374	0,885				
BM	0,174	0,232	0,835			
YEN	-0,041	0,247	0,087	0,810		
KN	-0,514	0,763	0,184	0,317	0,918	
AF	-0,383	0,724	0,214	0,250	0,803	0,913

Şekil 3. Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonucunda Elde Edilen Yol Diyagramı

Mevcut değişkenlerin gizil değişkenlerle olan standardize edilmiş değerleri 1'den büyük veya gizil değişkenlerin hata varyansı 0'dan küçük ise parametre değerlerinde anormallikten söz edilebilir (Hair, Black, Babin, & Anderson, 2014). Ayrıca gerekliliklerde sorun olmasa da modelin kendisinin tanımsız olduğu durumlarda sonuç anlamsız olur (Avşar, 2007). Modelin değişkenleri arasında yer alan yollar incelendiğinde, parametrelere ait değerlerin 0,5 ile 1 aralığında olduğu görülmüştür. Ayrıca gizil değişkenlerin hata varyansında da herhangi bir olumsuzluk tespit edilmemiştir. Böylece doğrulayıcı faktör analizleri modelde herhangi bir anormallik olmadığını göstermiştir.

Ölçme modeline ilişkin ön koşulların sağlandığı gözlemlendikten sonra yapısal modelin testine geçilmiştir. Yapısal modelin testi de ölçüm modelinde olduğu gibi AMOS 20.0 paket programında en yüksek olabilirlik yöntemiyle test edilmiştir. Yapısal modelin kabul edilmesi ya da reddedilmesi için öncelikli karar parametresi uyum iyiliği istatistikleridir. Veri ile yapısal modelin yeterli uyumu sağlayıp sağlamadığını gösteren uyum iyiliği istatistikleri Tablo 5'de yer almaktadır.

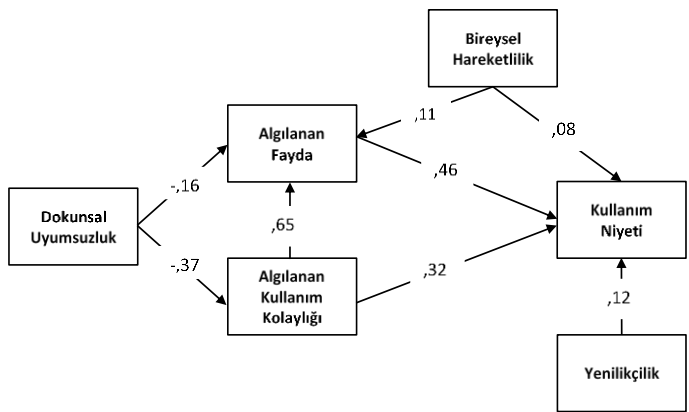
Tablo 5. Ölçüm Modelinin Uyum İyiliği İstatistikleri

Uyum İndeksi	İyi Uyum Değeri	Kabul Edilebilir Değeri	Ölçüm Modeli
NFI Normlaştırılmış Uyum İndeksi	,95 ≤ NFI ≤ 1.00	,90 ≤ NFI ≤ ,95	,98
NNFI Normlaştırılmamış Uyum İndeksi	,97 ≤ NNFI ≤ 1.00	,95 ≤ NNFI ≤ ,97	,98
CFI Karşılaştırmalı Uyum İndeksi	,97 ≤ CFI ≤ 1.00	,95 ≤ CFI ≤ ,97	,98
GFI İyilik Uyum İndeksi	,90 ≤ GFI ≤ 1.00	,80 ≤ GFI ≤ ,90	,95
AGFI Düzeltilmiş İyilik Uyum İndeksi	,90 ≤ AGFI ≤ 1.00	,80 ≤ NFI ≤ 90	,93
S-RMR Standart Ortalama Hataların Karekökü	0 ≤ S-RMR ≤ ,05	,05 ≤ S-RMR ≤ ,10	,03
RMSEA Yaklaşık Hataların Ortalama Karekökü	0 ≤ RMSEA ≤ ,05	,05 ≤ RMSEA ≤ ,08	,05

Görüldüğü üzere yapısal modele ilişkin uyum iyiliği istatistikleri literatürde genel kabul gören sınırların üzerinde yer almaktadır. Bu yüzden veri seti ile yapısal modelin yeteri derecede uyumlu olduğu söylenebilir.

Modelde yer alan değişkenler arasındaki ilişkilerin anlamlı olup olmadıkları kontrol etmek için P değerinden, birbirlerine etki güçlerini yorumlamak için ise standardize edilmiş yol katsayısından yararlanılmıştır. Şekil 4'te standardize edilmiş yol katsayılarının yer aldığı araştırma

modeli görülmektedir. İlişkilerin anlamlılık durumlarında referans p değerleri ele alınarak incelenen hipotezlerin kabul ve ret durumları Tablo 6'da sunulmuştur.

Şekil 4. Araştırma Modeline ait Standardize Edilmiş Yol Analizi

Tablo 6. Hipotez Kabul/Ret Tablosu

Hipotez	Yapısal İlişki	Kabul / Ret
H1	AF → KN	Kabul Edildi
H2	AKK → KN	Kabul Edildi
H3	AKK → AF	Kabul Edildi
H4	BH → AF	Kabul Edildi
H5	BH → KN	Kabul Edildi
H6	DU → AF	Kabul Edildi
H7	DU → AKK	Kabul Edildi
H8	YN → KN	Kabul Edildi

5. SONUÇLAR ve TARTIŞMA

Bu çalışmada etkileşimli e-kitapların üniversite öğrencileri arasında kullanımının benimsenmesinde etkili olan faktörler incelenmiştir. ATA-AÖF'e kayıtlı 1391 öğrenciden toplanan veriler ile yürütülen çalışmada, e-kitap kullanım kabulünü etkilediği öne sürülen faktörler, yapısal eşitlik modeli ile test edilmiştir. Analiz sonucu, etkileşimli e-kitapların benimsenmesinde algılanan fayda, kullanım kolaylığı, yenilikçilik ve bireysel hareketlilik faktörlerinin olumlu yönde etkili olduğu görülmüştür. Öte yandan dokusal uyumsuzluğun etkileşimli e-kitapların kullanım kolaylığını, algılanan faydasını ve benimsenmesini olumsuz yönde etkilediği görülmüştür. Elde edilen bir başka önemli bulgu da bireysel hareketliliğin artmasının etkileşimli e-kitaplara yönelik fayda algısına olumlu etkisidir. Sonuç itibarıyla çalışma kapsamında öne sürülen 8 hipotezin tamamı kabul edilmiştir.

Analiz sonucu elde edilen bulgular ışığında TKM'de öne sürülen ilişkilerin, bu çalışmada doğrulandığı görülmektedir. Buna göre algılanan fayda ve algılanan kullanım kolaylığı etkileşimli e-kitap kullanım kabulünü pozitif yönde etkilemektedir. Çelik, Arslan ve Yıldırım'ın (2019) çalışmasının sonuçlarıyla çelişen bu bulgu, e-kitap kullanım

kabulünü TKM perspektifi ile araştıran Jin (2014) ve Lee (2013) çalışmalarıyla benzerlik göstermektedir. Lee (2014) çalışmasında mobil cihazlar üzerinde e-kitap kullanım kabulünü incelemiş ve çalışma sonucunda algılanan faydanın ve algılanan kullanım kolaylığının e-kitapların kullanım kabulünü olumlu etkilediğini belirtmiştir. Aynı çalışmada kullanım kolaylığının da algılanan faydayı olumlu etkilediği ortaya çıkmıştır. Jin (2014)'te çalışmasında kullanımı kolay ve kullanışlı olduğu düşünülen e-kitapların, okuyucuların isteklerini karşıladığını belirtmiştir. Bu çalışmada kullanımı kolay etkileşimli e-kitapların yararlılığı ve kullanımının benimsenmesini olumlu etkilediğini göstermiştir. E-kitap okuyucularında ve mobil cihazlardaki e-kitap okuma uygulamalarında yer alan font değiştirme ve metin içi arama yapma gibi özellikler, etkileşimli e-kitapları kullanıcı gözünde kolay kullanılabilen dijital araçlar olarak görmelerini sağlamaktadır (Chen ve Granitz, 2012). Ayrıca çalışmada incelenen e-kitap formatının (EPUB) e-kitap okuyucularında ve akıllı mobil cihazlarda PDF formatına göre birçok avantaj sunması kullanıcılarda böyle bir algı oluşturmuş olabilir. Nitekim Zeng vd. (2016) tarafından yapılan çalışmada okuma hızı ve okuduğunu anlama açısından EPUB formatındaki e-kitapların, PDF formatındaki e-kitaplara göre mobil cihazlarda ve akıllı telefonlarda daha avantajlı olduğu belirtilmiştir.

Çalışmada elde edilen bir başka önemli bulgu da dokusal uyumsuzluğun, algılanan kullanım kolaylığı, algılanan fayda ve kullanım kabulü ile olan ilişkisi üzerinedir. Bu çalışma, dokusal uyumsuzluğun e-kitapların benimsenmesinde önemli bir engel olduğunu ortaya koymuş ve bu konuyla ilgili önceki çalışmaların (Gerlach ve Buxmann, 2011) bulgularını desteklemiştir. Ayrıca dokusal uyumsuzluk ile algılanan fayda ve algılanan kullanım kolaylığı arasında bulunan negatif ilişkiye yönelik bulgular, e-ticaret alanında gerçekleştirilen Lee, Yang ve Johnson (2017)'un çalışması ile tutarlıdır. Önceki çalışmalar (McCabe and Nowlis, 2003, Childers and Peck, 2010) kitap, CD ve paketlenmiş gıda gibi ürün kategorilerinde dokunarak elde edilen bilginin satın alma kararı üzerinde etkili olmadığını belirtmiş ve bu tip ürünlerin çevrimiçi satışında dokunma ihtiyacının diğer ürün kategorilerine (giyim vb.) daha az olduğunu öne sürmüşlerdir. Ancak bu çalışmanın sonuçlarında görüldüğü üzere, kullanım sürecinde dokunma ihtiyacı veya dokusal uyumsuzluklar bir e-kitabın sağlayacağı faydayı, kullanım kolaylığını ve nihayetinde kullanmaya yönelik niyeti olumsuz etkilemektedir.

Son olarak bu çalışmada bireysel hareketliliğin, algılanan fayda ve kullanım kabulüne etkisi olduğu görülmüştür. Ortaya çıkan bu sonuç, mobil ödeme sistemlerinde (Liebana-Cabanillas vd., 2018) ve akıllı saatlerde (Bölen,

2020) bireysel hareketliliğin etkisini inceleyen çalışmaların sonuçlarıyla tutarlıdır. Buna göre hareketli bir hayata sahip olan kişiler için etkileşimli e-kitaplar hem daha yararlı hem de benimsenmesi daha kolaydır. Bu durumun en önemli sebeplerinden biri kuşkusuz mobil cihazların özelliklerinin gelişmesi ve yaygınlaşmalarıdır. Örneğin çok seyahat eden veya gün içinde masa başında çok oturma fırsatı bulamayan kişiler, geleneksel basılı kitapları taşımaktansa mobil cihazları kullanarak diledikleri yer ve zamanda birçok e-kitaba erişebilir. Dolayısıyla hareketliliği yüksek kullanıcılar e-kitapları daha yararlı bulabilir ve daha kolay benimseyebilirler. Ayrıca etkileşimli e-kitapların içeriğinin e-kitaplara göre daha zengin olması ve bu özelliklerin e-kitap okuyucular ile kullanılabilmesi Mohammadi (2015) tarafından mobil öğrenme üzerine yapılan çalışmada, bireysel hareketliliğin mobil öğrenme araçlarını kullanma niyetine yönelik olumlu etkisini olduğuna yönelik görüşlerini desteklemektedir. Bütün bunlardan hareketle bir dijital öğrenme aracı olan e-kitaplarda, bireysel hareketliliği yüksek kullanıcılar tarafından daha yararlı bulunabileceği ve daha kolay kabul göreceği söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Aksoy, F., & Arlı, N. B. (2019). Evaluation of sustainable happiness with sustainable development goals: Structural equation model approach. *Sustainable Development, 28*(1), 385-392.
- Avşar, F. (2007). *Doğrulayıcı faktör analizi ve beck depresyon envanteri üzerine bir uygulama*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Aydoğdu, Ş. (2001). Çağdaş eğitimde etkileşim kavramı ve yabancı dil öğretiminde etkileşim biçimleri. *M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, 13*, 23-36.
- Bagozzi, R. P., & Yi, Y. (1988). On the evaluation of structural equation models. *Journal of the Academy of Marketing Science, 16*(1), 74-94.
- Biéas, M., Štancel, P., Novák, M., & Michalko, M. (2012). Interactive ebook as a supporting tool for education process. *10th IEEE International Conference on Emerging E-learning Technologies and Applications*, (pp. 39-44). Stara Lesna.
- Bölen, M. C. (2020). Exploring the determinants of users' continuance intention in smartwatches. *Technology in Society, 60*, 101209.
- Bölen, M. C. (2020). From traditional wristwatch to smartwatch: understanding the relationship between innovation attributes, switching costs and

- consumers' switching intention. *Technology in Society*, 63, 101439.
- Bruner I, G. C., & Kumar, A. (2005). Explaining consumer acceptance of handheld internet devices. *Journal of Business Research*, 58(5), 553-558.
- Chen, S., & Granitz, N. (2012). Adoption, rejection, or convergence: consumer attitudes toward book digitization. *Journal of Business Research*, 65(8), 1219-1225.
- Childers, T. L., & Peck, J. (2010). Informational and affective influences of haptics on product evaluation. In A. Krishna (Ed.), *Sensory marketing: research on the sensuality of Products* (pp. 93-102). New York: Routledge.
- Colombo, L., & Landoni, M. (2014). A diary study of children's user experience with ebooks using flow theory as framework. In *Proceedings Of The 2014 Conference On Interaction Design And Children* (pp. 135-144). New York: Association For Computing Machinery.
- Creswell, J. W. (2013). Araştırma deseni, nitel, nicel ve karma yöntem yaklaşımları. (Çev. Edt: S.B. Demir). Ankara: Eğiten Kitap.
- Çakın, İ. (2004). Müteferrika matbaası'nın düşündürdükleri ve Avrupa'da basımcılığın etkileri: gelecek için geçmişi anlamak. *Bilgi Dünyası*, 5(2), 153-167.
- Çakmur, H. (2012). Araştırmalarda ölçme - güvenilirlik – geçerlilik. *Taf Preventive Medicine Bulletin*, 11(3), 339-344.
- Çelik, E., Arslan, M., & Yıldırım, S. Açıköğretim Öğrencilerinin E-Kitap Kullanımlarının İncelenmesi. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22(2), 333-347.
- Davis, F. D. (1986). A technology acceptance model for empirically testing new end-user information systems: theory and results (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Massachusetts Institute of Technology, Amerika Birleşik Devletleri.
- Davis, F. D. (1989). Perceived usefulness, perceived ease of use, and user acceptance of information technology. *MIS Quarterly*, 13(3), 319-340.
- Dutot, V., Bhatiasevi, V., & Bellallahom, N. (2019). Applying the technology acceptance model in a three-countries study of smartwatch adoption. *The Journal of High Technology Management Research*, 30(1), 1-14.
- Ercan, İ., & Kan, İ. (2004). Ölçeklerde güvenilirlik ve geçerlik. *Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 30 (3): 211-216.
- Ergin, D. Y. (1995). Ölçeklerde geçerlik ve güvenilirlik. *M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7, 125-148.
- Estriegana, R., Medina-Merodio, J. A., & Barchino, R. (2019). Student acceptance of virtual laboratory and practical work: an extension of the technology acceptance model. *Computers & Education*, 135, 1-14.
- Fathema, N., & Sutton, K. L. (2013). Factors influencing faculty members' learning management systems adoption behavior: an analysis using the technology acceptance model. *International Journal of Trends in Economics Management & Technology*, 2(6).
- Fornell, C., & Larcker, D. F. (1981). Evaluating structural equation models with unobservable variables and measurement error. *Journal Of Marketing Research*, 18(1), 39-50.
- Gefen, D., Straub, D., & Boudreau, M. C. (2000). Structural equation modeling and regression: Guidelines for research practice. *Communications of The Association for Information Systems*, 4(1), 7.
- Gerlach, J., & Buxmann, P. (2011). Investigating the acceptance of electronic books – the impact of haptic dissonance on innovation adoption. *ECIS 2011 Proceedings*.
- Giorgdze, M., & Dgebuadze, M. (2017). Interactive teaching methods: challenges and perspectives. *International E-Journal Of Advances In Education*, 3(9), 544-548.
- Güleş, H., & Bülbül, H. (2004). *Yenilikçilik: İşletmeler için stratejik rekabet aracı*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Ha, S., & Stoel, L. (2009). Consumer e-shopping acceptance: Antecedents in a technology acceptance model. *Journal of Business Research*, 62(5), 565-571.
- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., & Anderson, R. E. (2014). *Multivariate Data Analysis*. Edinburgh: Pearson Education Limited.
- İbicioğlu, H., & Antalya, L. (2005). Uzaktan eğitimin başarısında imkan, algı, motivasyon ve etkileşim faktörlerinin etkileri: Karşılaştırmalı bir uygulama. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(2), 325-338.

- Jin, C. H. (2014). Adoption of e-book among college students: The perspective of an integrated TAM. *Computers in Human Behavior*, 41, 471-477.
- Korucu, A. T., & Olpak, Y. Z. (2015). Öğretmen adaylarının bireysel yenilikçilik özelliklerinin farklı değişkenler açısından incelenmesi. *Eğitim Teknolojisi Kuram ve Uygulama*, 5(1), 111-127.
- Lee, D. Y., & Lehto, M. R. (2013). User acceptance of youtube for procedural learning: an extension of the technology acceptance model. *Computers & Education*, 61, 193-208.
- Lee, S. (2013). An integrated adoption model for e-books in a mobile environment: Evidence from South Korea. *Telematics and Informatics*, 30(2), 165-176.
- Lee, Y. J., Yang, S., & Johnson, Z. (2017). Need for touch and two-way communication in e-commerce. *Journal of Research in Interactive Marketing*, 11(4), 341-360.
- Liébana-Cabanillas, F., Marinkovic, V., De Luna, I. R., & Kalinic, Z. (2018). Predicting the determinants of mobile payment acceptance: A hybrid sem-neural network approach. *Technological Forecasting and Social Change*, 129, 117-130.
- Mccabe, D. B., & Nowlis, S. M. (2003). The effect of examining actual products or product descriptions on consumer preference. *Journal of Consumer psychology*, 13(4), 431-439.
- Meydan,, C. H., & Şeşen, H. (2015). *Yapısal Eşitlik Modellemesi Amos Uygulamaları*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Mohammadi, H. (2015). Social and individual antecedents of m-learning adoption in Iran. *Computers in Human Behavior*, 49, 191-207.
- Moore, M. G. (1991). Editorial: Distance education theory. *The American Journal of Distance Education*, 5(3), 1-6.
- Oğur, R., & Tekbaş, Ö. F. (2003). Anket nasıl hazırlanır? *Sted*, 12(9), 336-340.
- Oppenheim, A. N. (1966). *Questionnaire design and attitude measurement*. Newyork: Continium.
- Özdamar, K. (2011). *Analizi paket programlar ile istatistiksel veri -1*. Eskişehir: Kaan Kitapevi.
- Özoğlu, B., & Bülbül, H. (2013). Güdülenmiş tüketici yenilikçiliği ve algılanan risk ölçeklerinin geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *International Journal of Alanya Faculty of Business*, 5(3), 129-139.
- Öztürk, M. F., & Talas, M. (2015). Sosyal Medya ve Eğitim Etkileşimi. *Zeitschrift für die Welt der Türken / Journal of World of Turks*, 7(1), 101-120.
- Park, E., & Kim, K. J. (2014). An integrated adoption model of mobile cloud services: exploration of key determinants and extension of technology acceptance model. *Telematics and Informatics*, 31(3), 376-385.
- Penton, J. (2018). *Printed Books vs Ebooks – Detailed Comparison, Which One to Choose & Why*. Retrieved from <https://www.continuumbooks.com/printed-books-vs-ebooks-detailed-comparison-which-one-to-choose-why/>.
- Ramos-De-Luna, I., Montoro-Ríos, F., & Liébana-Cabanillas, F. (2016). Determinants of the intention to use nfc technology as a payment system: an acceptance model approach. *Information Systems and E-Business Management*, 14(2), 293-314.
- Schierz, P., Schilke, O., & Wirtz, B. (2010). Understanding consumer acceptance of mobile payment services: An empirical analysis. *Electronic Commerce Research and Applications*, 9(3), 209-216.
- Schumacher, P. E., & Lomax, R. G. (1996). A beginners guide to structural equation modeling. *Mahwah, NJ: Lawrance Erlbaum*.
- Tajuddin, N., Mustapha, M., Zaini, A. A., & Abd Aziz, M. N. (2012). Investigating students' acceptance towards blog. *ICEL 2011*, 67, 444-453.
- Tan, W.-K., Lee, P.-W., & Hsu, C.-W. (2015). Investigation of temporal dissociation and focused immersion as moderators of satisfaction-continuance intention relationship: smartphone as an example. *Telematics and Informatics*, 32, 745-754.
- Tavşancıl, E. (2019). *Tutumların ölçülmesi ve spss ile veri analizi*. Ankara: Pegem Yayınevi.
- Turan, B., & Haşit, G. (2014). Teknoloji kabul modeli ve sınıf öğretmenleri üzerinde bir uygulama. *International Journal of Alanya Faculty of Business*, 6(1), 109-119.
- Türel, Y. K. (2011). An interactive whiteboard student survey: development, validity and reliability. *Computers & Education*, 57(4), 2441-2450.
- Venkatesh, V., & Bala, H. (2008). Technology acceptance model 3 and a research agenda on interventions. *Decision Sciences*, 39(2), 273-315.

- Venkatesh, V., & Davis, F. D. (2000). A theoretical extension of the technology acceptance model: Four longitudinal field studies. *Management Science*, 46(2), 186-204.
- Vijayasathya, L. R. (2004). Predicting consumer intentions to use on-line shopping: the case for an augmented technology acceptance model. *Information & Management*, 41(6), 747-762.
- Yıldırım, G. (2014). *Tablet bilgisayarlaraya yönelik geliştirilen e-kitapların video ile zenginleştirilmesi süreci: bir tasarım tabanlı araştırma*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Zan, B. U. (2006). *Derleme Olgusu ve Elektronik Yayınlar*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Zeng, Y., Bai, X., Xu, J., & He, C. G. H. (2016). The influence of e-book format and reading device on users' reading experience: A case study of graduate students. *Publishing Research Quarterly*, 32(4), 319-330.
- Zhang-Kennedy, L., Abdelaziz, Y., & Chiasson, S. (2017). Cyberheroes: The design and evaluation of an interactive ebook to educate children about online privacy. *International Journal of Child-Computer Interaction*, 13, 10-18.

© 2020 & 2021 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY NC) license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

Examining university students' feelings of the inadequacy in the context of their relationship with their parents and friendship quality *

Üniversite Öğrencilerinin Yetersizlik Duygularının Ebeveynleriyle İlişkileri ve Arkadaşlık Kaliteleri Bağlamında İncelenmesi

Durmuş ÜMMET¹, Burcu TEKİNER², İzel ERİŞTİREN³

Abstract

The aim of this research was to investigate the predictive role of parental relationships and friendship quality in the feelings of the inadequacy of the university students. A total of 461 university students, including 261 women and 200 men, were the samples of the study. In the study, personal information form, Friendship Quality Scale, Inadequacies Sense Scale and Parent-Adolescent Relationship Quality Scale were used as data collection tools. Pearson moments product correlation technique, multiple regression analysis and hierarchical regression analysis techniques were used on the data to test the objectives of the research. Looking at the statistical analyses; it has been observed that the feelings of inadequacy decrease significantly as young adults experience closeness and acceptance in friendship relationships. When young adults' positive relationships with their parents increased, feelings of inadequacy decreased and feelings of inadequacy increased as negative relationships increased. As a result of the multiple regression analysis, it was observed that friendship quality scale subscale points together significantly exhausted the inadequacy sense scores of young adults. As a result of the multiple regression analysis, it was determined that the sub-dimension scores of family relations quality significantly exhausted the inadequacy sense scores of young adults together. While both the positive relationships they established with their fathers and the sense of acceptance they received from their friends were considered important in the feelings of inadequacy of young adults, it was determined that the positive relationships established with the father were the strongest exhausting variables in the feelings of inadequacy of young adults.

Keywords: Sense of inadequacies, Parent-adolescent relationship quality, Quality of friendship, Young adulthood

Öz

Bu araştırmanın amacı üniversite öğrencilerinin yetersizlik duygularında ebeveyn ilişkilerinin ve arkadaşlık kalitelerinin yordayıcı rolünün araştırılmasıdır. Araştırmanın örneklemini, 261'i kadın ve 200'ü erkek olmak üzere toplam 461 üniversite öğrencisi oluşturmaktadır. Araştırmada veri toplama araçları olarak kişisel bilgi formu, Arkadaşlık Kalitesi Ölçeği, Yetersizlik Duygusu Ölçeği ve Ebeveyn-Erken İlişki Niteliği Ölçeği kullanılmıştır. Araştırmanın amaçlarını test etmek üzere veriler üzerinde Pearson momentler çarpımı korelasyon tekniği, çoklu regresyon analizi ve hiyerarşik regresyon analizi teknikleri kullanılmıştır. Yapılan istatistiksel analizlere bakıldığında; genç yetişkinlerin arkadaşlık ilişkilerinde yakınlık ve kabul deneyimleri artıkça yetersizlik duyguları anlamlı düzeyde düşmekte olduğu görülmüştür.

* In this article, the principles of scientific research and publication ethics were followed. / Bu makalede bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur.

¹ Durmuş ÜMMET

ORCID ID: 0000-0002-8318-9026

Doç. Dr., Marmara Üniversitesi, Atatürk Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, İstanbul, Türkiye, dummet@marmara.edu.tr

Assoc. Prof. Dr., Marmara University, Ataturk Faculty of Education, Department of Educational Sciences, İstanbul, Turkey, dummet@marmara.edu.tr

² Burcu TEKİNER

ORCID ID: 0000-0002-0932-8008

Psikolojik Danışman, İstanbul, Türkiye, tekinerburcu@gmail.com

Psychological Counselor, İstanbul, Turkey, tekinerburcu@gmail.com

³ İzel ERİŞTİREN

ORCID ID: 0000-0003-3931-4122

izeleristiren@gmail.com

Geliş Tarihi/Received : 18.08.2020

Kabul Tarihi/Accepted : 18.04.2021

Çevrimiçi Yayın/Published : 19.04.2021

Makale Atıf Önerisi /Citation (APA):

Ümmet, D., Tekiner, B., Eriştiren, İ. (2021). Examining university students' feelings of the inadequacy in the context of their relationship with their parents and friendship quality. *Izmir Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (1), 84-95. DOI:10.47899/ijss.20213108

Genç yetişkinlerin anne ve babalarıyla olumlu ilişkilerinin arttığına, yetersizlik duygularının azaldığı ve olumsuz ilişkiler arttıkça yetersizlik duygularının da arttığı görülmüştür. Yapılan çoklu regresyon analizi sonucunda, arkadaşlık kalitesi ölçeği alt boyut puanlarının birlikte genç yetişkinlerin yetersizlik duygusu puanlarını anlamlı düzeyde yordadığı görülmüştür. Yapılan çoklu regresyon analizi sonucunda, aile ilişkileri niteliği alt boyut puanlarının birlikte genç yetişkinlerin yetersizlik duygusu puanlarını anlamlı düzeyde yordadığı belirlenmiştir. Genç yetişkinlerin yetersizlik duygularında hem babalarıyla kurdukları olumlu ilişkiler hem de arkadaşlarından aldıkları kabul duygusu önemli görülmekle birlikte, babayla kurulan olumlu ilişkilerin genç yetişkinlerin yetersizlik duygularında en güçlü yordayıcı değişken olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Yetersizlik duygusu, Ebeveyn-ergen ilişki niteliği, Arkadaşlık kalitesi, Genç yetişkinlik

1. INTRODUCTION

The concept of self-efficacy was considered by Bandura (1989) within the scope of Social-Cognitive Theory as an important determinant of human behavior. Self-efficacy is defined as the belief that a person can initiate an activity that is effective on what is going on around him and continue until he gets results (Bandura, 1994). Self-efficacy is about the individual's capacity to succeed by organizing the necessary activities to demonstrate a certain performance (Bandura, 1986). Self-efficacy is not related to the individual's skills, but about his/her perception of what he/she can do with his/her skills (Parlar & Gençal-Yazıcı, 2017).

As self-efficacy belief increases, endeavors, endurance and perseverance increase (Kurbanoglu, 2004). Individuals with a low self-efficacy perception are prone to set easy goals for themselves, avoid difficult tasks, and give up easily when they encounter a problem (Gökdağ, Sucuoğlu & Yurdabakan, 2015). Bandura (1995) separated the factors that affect self-efficacy perception into four groups: personal experiences, conclusions drawn from the experiences of others, social approval, physiological and emotional state of the person. While the self-efficacy belief increases with the successful experiences of the individual, it decreases in case of failure. In addition, individuals are affected by reactions from other people while developing their self-efficacy beliefs. This usually involves verbal evaluations by others indicating that the person has certain skills. Bandura (1986) stated that it is easier to weaken one's self-efficacy belief with negative evaluations than to strengthen it with positive encouragement (Bandura, 1986; Shunk & Pajares, 2002). According to social learning theory, children obtain their first interaction from the family they live in, especially from the behaviors of their parents. Initial competence experiences are experienced in the family, but as the social world of the individual from childhood to adulthood expands rapidly, peers become more and more important in creating information about the child's abilities (Parlar & Gençal, 2017). According to Schunk (1990), belief in competence is the most important predictor of human behavior. As the capacity of the person increases, so does the effort on performance. Self-efficacy beliefs play a key

role in shaping life by influencing the environment and the shape of the activities they want to enter (Parlar & Gençal, 2017).

Researchers have emphasized that the self-efficacy belief is an important tool in overcoming various psychological problems. (Shines & Gencal, 2017). According to Adler (1927), who states that human behaviors are shaped by the instinct of power, superiority and dominance, inhibition of individuals' instincts can lead to a sense of inadequacy and inferiority. It is important in terms of psychological health that is an equilibrium among the feelings of inadequacy and inferiority and superiority efforts of individuals and the development of a lifestyle approved by the society in which they live (Çelikkaleli, 2015). Therefore, every individual strives to overcome his / her disability from birth (Adler, 1985). To be human is to feel inadequate, no one is complete, so the sense of inadequacy is more or less present in everyone (Adler, 1985). However, feeling inadequate does not mean being sick; on the contrary, it is a sign of being healthy, being normal and open to development (Mosak & Schneider, 1977). Feelings of inferiority, insecurity and inadequacy enable the determination and shaping of a purpose in life. To come to the fore in the first days of his life, to attract the attention of his parents, to force them to reveal itself in the child. Such behaviors are the first signs of tendency to be respected in human beings, they are formed by the effect of inferiority and push the child to determine a purpose that will equip him with a sense of superiority to his environment (Adler, 1927). Although the feeling of disability is a natural feeling that provides the motivation of the individual to life, sometimes it can lead to unhappiness by breaking the courage of the individual against life (Akdoğan & Ceyhan, 2014a).

According to Adler (1927), one of the two main criteria showing that the feeling of inadequacy has turned into a complex is stronger, more intense and longer-lasting than normal (severe), and the other is to direct the individual to overcoming others (Akdoğan & Ceyhan, 2014a). The inferiority complex emerges in the face of a challenge in which man is unable to adapt or sufficiently overcome and believes that the difficulty cannot be overcome. According to this definition, anger can be an expression of an

inferiority complex, and tears and wishes to forgive oneself can also be an expression of such a complex. Since the sense of inferiority leads to tension in the organism, such a person always experiences a tension-relieving movement in the sense of superiority, but not in the direction of the solution of the problem. Therefore, the movement to provide a sense of superiority takes place on the useless side of life (Adler, 1985). When the individuals who experience the feeling of inhibition intensely, their beliefs about their own competences and valence are weak. In other words, these individuals deny or devalue their own values and competences (Adler, 1985; Mosak, 1989; Sweeney, 1989). This situation leads to the discouragement of the individual in the face of life, and thus leads to problems in fulfilling the tasks of life (Adler, 1927; Aurbay, 1974). Adler (1927), on the other hand, emphasizes that no individual can tolerate intense sense of disability for a long time, and therefore, he tries to exert superiority in order to get rid of the negative emotion situation created by intense sense of inadequacy (Akdoğan & Ceyhan, 2014a).

Considering that psychological symptoms associated with feelings of disability manifest in challenging situations (Adler, 1985; Mosak, 1989), it is expected that this feeling will be experienced more intensively during the university period which is a developmentally critical stage. In fact, it is known that the majority of university students face challenging developmental tasks (Akdoğan & Ceyhan, 2014b; Ceyhan, 2009; Dyson & Renk, 2006; Güneri, 2006; Luyckx et al., 2008;). University term is a period in which an individual acquires new friendships, struggles to acquire a profession, and faces different problems and attempts to solve them. University students are neither adults nor children. It carries the problems of transition from childhood to adulthood. It has to find its own identity, to adopt and reconcile the values of local and childhood in national and universal values of the wider society, to adapt to social values and to reach social maturity (Özgüven, 1992).

As in the first years of life, the effects and presence of the family are also important in this period (Mersin & Öksüz, 2014). The oldest instinct in man is the instinct that pushes him to make contact with other people. As a result of people approaching other people with a sense of sharing, humanity has advanced. Family is a way of life in which this sharing is very important (Adler, 1985). The family is a social environment in which an individual takes part in the moment that he / she is born, and the care and support is provided for him / her to continue his / her life (Kaymak, 2004). When the child opens his eyes to life, his closest contacts are his parents (Kaya, 2013). Although it shows

different cultural characteristics in every society, it is accepted that the family is the most basic unit (Kaya, 2013). Interaction with important people in their lives is important for children to grow up as healthy individuals. The first experiences of interpersonal relationships are experienced with parents and the memories and experiences of this interaction play a major role in the relationships to be established in later life. (Eraslan Çapan, 2009). A child lives in contact with his mother from the moment he was born. The purpose of all movements is to maintain this connection. For months, the mother plays an important role in the life of the child, the survival of the child depends entirely on the mother. The first seeds of the social ability of the child's soul flourish in this phase. At this stage, the mother enables the child to establish a relationship with someone other than herself, and for the first time to take an interest in another person. The mother forms the first bridge between social life and the child (Adler, 1985). On the other hand, father-child communication is also very important. The father figure is important in the emotional and social development of the child. Therefore, the role of the father in the home is not as important as the mother in terms of care, but it is necessary for another person to replace it (Akbağ & Ümmet, 2018; Kaya, 2013).

The development of the bond between father and baby shows similar characteristics to the development of the bond between mother and baby. Emotional behaviors such as early physical contact and embracing, eye communication with love, taking part in meeting the needs and exhibiting it without conditions strengthen the attachment. Thus, fathers are as sensitive to the reactions of children as mothers. It can be said that babies have established a privileged relationship with their father since the first days they were born and these relationships create a positive psychological climate for healthy personality development (Kaya, 2013).

Bowlby's attachment theory plays an important role in understanding the parent-child relationship. The main premise of this theory is that the quality of the attachment relationship depends on the interaction between the baby and the caregiver, and especially on the degree of trust and support of attachment figures (Yıldız, 2008). Attachment can be defined as the strong emotional ties that people develop to others that they consider important to themselves (Bowlby, 1980). Bowlby (1958) and Ainsworth (1989) separately and together in their work in safe, anxious / unstable and escaped three basic attachment styles revealed (Terzi & Cihangir Çankaya, 2009). Children who exhibit a secure attachment style feel a bit uncomfortable in the absence of their mothers, but when their mothers return, they show warmth, are comforted by hugging and

calm down immediately. Children who have avoided attachment style appear to be uncomfortable with their mother's departure and appear either calm or indifferent when their mother returns. They do not need physical contact or relaxation (Ainsworth et al., 1978; Hamarta, 2004). When the mother wants to embrace, they turn their bodies and faces away. Ainsworth believed that this behavior indicated that something was wrong, and home observations confirmed this belief. Mothers of these children were evaluated as relatively insensitive and rejecting. The child has the feeling that the mother is not a safe haven, and therefore the child turns to self-defense behaviors. In the past, because the mother rejected the child's demand for protection many times, the child suppressed her needs for the mother in order to avoid new frustrations (Kart, 2002). Children who show anxious / unstable attachment style deal with the stress that occurs when their mothers go. Firstly, they cry when their mother goes away; secondly, they rejoice and embrace when their mothers come back, but suddenly they appear angry and show protesting behaviors (continue to be angry when mothers try to calm them, cry, etc.) (Ainsworth et al., 1978; Hamarta, 2004)

Bartholomew and Horowitz (1991), unlike these attachment styles, but based on Bowlby's attachment theory, developed the quaternary adult attachment style, which consists of crossing the positive and negative states of the mental models of the self and others. According to this theory, there are four attachment styles: secure, obsessed, indifferent and fearful. Secure attachment style is a style in which the individual's perceptions about himself and others are positive. The style in which one's feelings of worthlessness about himself is accompanied by positive evaluations of others is obsessive style. The attachment pattern, in which the perception of himself is positive but the perception of others is negative, is indifferent style. The attachment pattern, in which both perceptions are negative, is fearful style (Terzi & Cihangir Çankaya, 2009). According to attachment theory, people develop a number of mental models based on their experiences with parents during their infancy, childhood and adulthood (Hamarta, 2004). These mental models, which are formed on the basis of early attachment experiences, or Bowlby's statement that internal working models affect both the individual's expectations, beliefs and feelings about himself, and the level of confidence felt in others and the level of comfort felt in social relations (Köçer & Öngören, 2017).

Attachment theory suggests that childhood attachment styles continue throughout life and reappear in one's close childhood relationships. (Holmes, 1993; Collins & Read,

1994; Feeney & Noller, 1990). The bonding relationship in the family is also reflected in the other areas of life. (Eraslan Çapan, 2009). Consistent with attachment theory, there are studies showing that attachment relationships continue throughout adulthood (Hazan & Sahaver, 1987; Bringle & Bagby, 1992), as well as studies showing that attachment styles have changed over the years (Goodwin, 2004). Parker et al. (1992), although it has been suggested that childhood experiences shape the structure and functions of interpersonal relations in adulthood, this continuum hypothesis is not confirmed by studies. In the literature, the studies using Parent and Close Relationship Loyalty Scale showed that in the absence of excessive parental deprivation, there was no correlation between childhood experiences and adult close relationships (Eryavuz, 2006). The quality of the individual's relationship with his/her parents has great importance in every period of his/her life. Negative relationship between adults and their parents may cause emotional and behavioral problems. Since the intense sense of inadequacy manifests itself in difficult situations for the individual, the negative relationship established with the parent during the university period is likely to lead to intense feeling of inadequacy. The positive nature of the relationship with the parent has a great importance in reducing loneliness and interpersonal relationship problems (Batigün & Say, 2015).

In all societies, the importance of interaction between adolescents and peers is emphasized for the healthy development of adolescents. In today's society, adolescents spend a lot of time with their peers and influence each other in terms of socialization. Together with adolescence, it is seen that parent and adolescent communication has turned into a different form from childhood. In other words, while adolescents' attachment to parents gradually decreases, their attachment to friends and romantic partners increases. However, the decrease in the commitment to parents during this period does not indicate that parents are less important for adolescents (Bayraktar, 2007). Friendship is a social need that is important in every period of life. Friend relations have a great importance in personality development, maturation and socialization, in gaining sexual identity, feeling of belonging to a group, sharing and taking responsibility (Dinçer, 2008).

Having a friendship relation is an important factor that matures people and makes them social entities. A person's understanding of himself first depends on discovering their interests, likes, tastes, needs. Realizing this is possible by joining among people and making friends. The opinions of friends who evaluate their behaviors in recognizing oneself are very effective. The friendship period can be described as the golden age that gives people this opportunity. Thus,

individuals can consciously correct their disruptive aspects by understanding their impact on the people that they are associated with (Bilen, 2009).

Relationships with parents and quality of friendship appear to have a positive effect on lowering the sense of inadequacy. For this reason, this study aimed to investigate the predictive role of quality of parental relationship (positive, negative, explanation) and friendship quality (security, closeness, acceptance, help) on university students' feelings of inadequacy (discouragement, useless superiority effort, their own value).

2. METHOD

In this section, the research model, working group, data collection tools and data analysis methods were presented.

2.1 Research Model

This was a quantitative study designed in a screening model. Studies using survey method aimed to collect data in order to have information about the working group that can best represent the universe (Büyükoztürk, Kılıç-Çakmak, Akgün, Karadeniz & Demirel, 2013).

2.2 Sample

The sample of this study consisted of 461 university students (261 (56.6%) female and 200 (43.4%) male) studying at different faculties at Marmara University in December 2019.

2.3 Data Collection Tools

Personal information form, Friendship Quality Scale, Sense of Disability Scale, Parent-Adolescent Relationship Quality Scale were used as data collection instruments.

2.3.1. Personal Information Form: The "Personal Information Form prepared by the researchers included questions about gender, age and the department that they studied in order to recognize the demographic structure of university students.

2.3.2. Friendship Quality Scale: The Friendship Quality Scale, developed by Thien, Razak & Jamil (2012) in order to evaluate the effects of friendship on individuals, is a measurement tool consisting of 21 items and four sub-dimensions. The scale is a 6-point scale (1- I disagree; 6- I fully agree). The friendship quality scale gives a total quality of friendship score according to the sub-dimensions. High scores indicate that the quality of friendship is high. The sub-dimensions of the scale were: proximity (6 items, eg, I understand my friends' moods), help (3 items, eg; friends help me to solve my problems),

acceptance (4 items, eg; friends forgive me easily) and security (8 items, eg; my friends never break their promise.). The internal consistency reliability coefficients of the original form of the scale was found .83 for the proximity subscale, .81 for help subscale, .84 for the accepted subscale and .88 for the safety subscale. Confirmatory factor analysis for the construct validity of the scale showed that the four-dimensional model (safety, proximity, acceptance and assistance) and the 21-item model fit well ($\chi^2 = 374.29$, $sd = 179$, $RMSEA = .063$, $CFI = .92$, $IFI = .92$). The internal consistency reliability coefficients of the scale for the proximity subscale was .75, .81 for help subscale, .77 for the acceptance subscale, .82 for the security subscale, and .91 for the whole scale. Corrected item total correlation coefficients of the scale. With 38. 67. According to these findings, it can be said that the Turkish version of the Friendship Quality Scale is a valid and reliable measurement tool (Akin, Adam-Karduz & Akin, 2014).

2.3.3. Sense of Disability Scale (GDS): The "Sense of Disability Scale" (GDS), which was developed by Akdoğan & Ceyhan (2014) with the aim of measuring the sense of inadequacy score of the individual, was calculated as alt Breaking Courage", "dr. Cronbach alpha internal consistency coefficients of the scale were calculated separately for the scale total and sub-dimensions and for the whole scale. 86, respectively for the sub-dimensions. 80, .71 and. 73. The high score obtained from the scale indicated the strength of the individual's sense of disability. The high score obtained from the GDS can also be considered as an indicator of the individual's susceptibility to psychological problems or the psychological problems experienced at various levels. The test-retest reliability of the GDS was performed by applying the scale to two groups of 46 university students twice with one-month interval and the total scores obtained from the two measurements were positive, significant and high ($r = .88$; $p < .01$). There was a correlation. In order to determine the reliability of the GDS, two half-reliability analyzes were also conducted on the sample ($N = 1016$) in which the scale was developed. Cronbach Alpha internal consistency coefficient of the two halves consisting of 10 items which were randomly determined from the total 20 items in the analysis. 76. Pearson correlation coefficient between two halves of the scale. 71 and Spearman-Brown correlation coefficient. 83. In the analysis, it was seen that the items explained 43.63% of the total variance. Brief Symptom Inventory of the Scale. 76; Coopersmith Self-Esteem Inventory -.74; It was determined that it showed a relationship with Social Comparison Scale at -.66 level. Cronbach alpha internal consistency coefficient of the scale. 86, while the test-retest reliability was .88. The results showed that GDS was valid and reliable in measuring the feelings of inadequacy of

university students.

2.3.4. Parent-Adolescent Relationship Quality Scale: This is a 5-point Likert-type scale developed by Wissink et al. (2006) In the scale, each item was evaluated separately for both the mother and father and separate scores was obtained for both parents. Scale implementation studies and primary and secondary school students was carried on by Duru and his friends. The validity and reliability study for university students was conducted by Batıgün and Say, and a three-factor structure was obtained for the mother and father forms, namely “Explanation”, “Negative mother-father relationship” and “Positive mother-father relationship”. In order to test the three-factor structure obtained as a result of exploratory factor analysis, a confirmatory factor analysis was performed on the data. In this study, it was $X^2 = 429$ for maternal evaluation

(Batıgün & Say, 2015).

2.4. Data Analysis

In the application, 39 data forms which were found to be unresponsive for various reasons were eliminated from the data obtained and analyzes were made with data obtained from 461 people. After the data collection process was completed, the raw data were coded to the computer and statistical analysis was performed. SPSS 22.00 program was used in the analysis of the research data. Pearson product-moment correlation technique, multiple regression analysis and hierarchical regression analysis techniques were used to reach the answers of the research questions.

3. RESULTS

The findings obtained after the analyzes performed under this title were presented in tables.

Table 1. Pearson Moments Multiplication Correlation Calculation Results to Determine the Relationships Between Sense of Disability and Parent Relationship Quality and Friendship Quality Scores

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1	1	-,070	-,163**	-,170**	-,087	,023	-,092*	,146**	-,084	-,215**	,170**
2		1	,470**	,592**	,472**	,153**	,031	,018	,058	,017	-,099*
3			1	,708**	,530**	,183**	,034	,029	,064	-,029	-,013
4				1	,647**	,149**	,069	-,017	,053	,011	-,070
5					1	,229**	,128**	,012	,136**	,075	-,031
6						1	,618**	-,004	,590**	,285**	,016
7							1	-,223**	,368**	,434**	-,002
8								1	,004	-,107*	,363**
9									1	,693**	-,041
10										1	-,256**
11											1
$\bar{x}$	55,13	3,71	4,49	4,54	4,37	21,02	22,38	13,93	17,04	18,04	13,07
SS	11,79	0,94	0,92	0,97	1,19	6,68	5,64	6,04	6,48	6,23	6,17

(1: Sense of disability; 2: Quality of friendship; security; 3: Quality of friendship; 4: Quality of friendship; 5: Quality of friendship; 6: Mother explanation; 7: Mother positive relationship; 8: Mother negative relationship; 9: Father Explanation; 10: Positive relationship to me; 11: Father negative relationship)

When Table 1 is examined, it was found that there were negatively significant relationships between insufficiency emotions of young adults and friendship quality affinity ($r = -,163$) and acceptance ($r = -,170$) subdimension scores ($P < .0501$). However, it was found that the relationship between insufficiency feelings of young adults and friend quality scale safety and help subscale scores was not statistically significant ($P > .050$). According to this finding, as the proximity and acceptance experiences of young adults in friendship relations increase, feelings of inadequacy decrease significantly.

When Table 1 is considered, there is a negative correlation between the insufficiency feelings of the young adults and the subscale scores of the mother-positive relationship ($r = -,092$) and the father-positive relationship ($r = -,215$)

subscale scores ($p < .050$). On the other hand, it was found that there was a significant positive relationship between the feelings of disability and the subscale scores of the parents' negative relationship ($r = ,146$) and father negative relationship ($r = ,170$) ($p < .050$). According to this finding, as the positive relationships of young adults with their parents' increase, feelings of inadequacy decrease and as negative relationships increase, feelings of inadequacy increase.

As a result of multiple regression analysis, it was seen that the friendship quality scale subscale scores together predicted the sense of inadequacy of young adults and explained 4% of the total variance ($F = 4.193$, $p < .010$). When beta values of friendship quality subscale scores were examined, it was seen that only friend acceptance variable contributed significantly to the model.

Table 2. Prediction of Young Adults' Sense of Inadequacy by Friendship Quality

Predictor Variable	Sense of Inadequacy				
	R ²	R ² change	β	t	F
Security			,049	,853	4.193**
Proximty			-,096	-1,459	
Acceptance	.035	.035	-,159*	-2,058	
Help			,044	,709	

As a result of the multiple regression analysis, it was found that the sub-dimension scores of the family relationships predicted the insufficiency scores of the young adults and

explained 8% of the total variance (F = 6,223, p <, 001). When the beta values of the family quality subscale scores were examined, it was seen that only the father positive relationship variable contributed significantly to the model.

Table 3. Prediction of Disability Sense of Young Adults by Family Relationship Quality

Predictor Variable	Sense of Inadequacy				
	R ²	R ² change	β	t	F
Mother explanation			,103	1,369	6,223***
Positive mother relationship			-,057	-,825	
Negative mother relationship			,079	1,555	
Father explanation	.076	.076	,020	,242	
Positive father relationship			-,202*	-2,609	
Negative mother relationship			,089	1,701	

Table 4. Prediction of Young Adults' Sense of Inadequacy Scores

Predictor Variable	Sense Of Inadequacy					
	R ²	R ² change	β	t	F	
Step 1	Positive father relationship	.046	.046	-.215	-4,712	22,204***
Step 2	Positive father relationship	.074	.028	-.213	-4,738	18,370***
	Acceptance			-.168	-3,730	

As a result of the regression analysis, it was found that father positive relationship scores significantly predicted insufficiency scores of young adults (F = 22,204, p <, 001). As a result of the Hierarchical Regression Analysis, it was found that the positive relationship scores of the father and the acceptance of the friends together predicted the sense of inadequacy scores statistically (F = 18,370, p <.001). Father positive relationship scores explained about 5% of the total variance alone in the first stage, while it explained about 7% of the total variance together with friend acceptance scores in the second stage. According to these findings, although the positive relationships established by young adults with their fathers and their feelings of acceptance from their friends were found to be important, positive relationships with the father were found to be the strongest predictors of the inability feelings of young adults.

4. CONCLUSIONS and DISCUSSION

University students' feelings of inadequacy (discouragement, useless superiority effort, denial of their own value), the results of this study, which are examined in terms of their relationship with their parents (positive, negative, explanation) and quality of friendship (security, closeness, acceptance, help), discussions and suggestions about these results were presented in this section:

When the statistical analyzes were done, it was found that there was a negative relationship between the feelings of insufficiency and the quality of friendship, closeness and acceptance subscale scores of the young adults. As intimacy and acceptance experiences of young adults increase in friendship, feelings of inadequacy decrease significantly. During the adulthood, individuals try to adapt to their academic and social life (Yavuz, 2018). The sense of

disability is the belief that the individual cannot solve the problem in the face of a difficulty in which he cannot adapt adequately and is not ready to cope (Adler, 1985). An adult individual feels safe when he/she can reach the person that he/she is in close relationship with when he/she needs it (Gümüş, 2018). According to the related literature, the relationship between the feelings of inadequacy and loneliness of young adults is observed and young adults with feelings of inadequacy feel lonelier as their feelings of inadequacy increase (Çimşir and Akdoğan, 2019). In the research findings, the negative relationship between the inadequacy feelings of the young adults and the friendship quality affinity and acceptance sub-dimensions confirms that the young adults with the inadequacy feelings may feel more alone.

According to another result obtained from the analyzes, negatively significant relationships were found between the feelings of inadequacy of the young adults and the parental relationship quality scale of the mother-positive relationship and the father-positive relationship sub-dimensions. On the other hand, it was found that there was a significant positive relationship between the disability emotions of the young adults and the subscale scores of the mother-negative relationship and the father-negative relationship subscale scores. According to this finding, as the positive relationships of young adults with their parents increase, their feelings of inadequacy decrease and as the negative relationships with their parents increase, their feelings of inadequacy increase. Bowlby stated that individuals who have an attachment figure that they can reach whenever they need it will have less fear and anxiety than individuals who lack such a figure (Arslan, 2008). The foundations of feeling of inadequacy begin to take shape in infancy and childhood, and the most destructive feeling acquired during childhood is the feeling of inadequacy (Demir, 2017). According to attachment theory, the relationship between the mother and the baby begins to embed the child's two main mental codes ("I am valuable" and "the outside world safe"). When the baby receives positive relational responses by the caregiver at all the moments he needs, he internalizes the idea of "I am precious" and "he is trustworthy. These two mental codes will have a large impact on a person's social relationships throughout his life (Demir, 2017). The person who has a secure attachment relationship style behaves according to the belief that the attachment figures (initially parents, then spouse or close relationship) will be effective and reliable at the time of threat. People with insecure anxious attachment relationships have insufficient belief in themselves and their environment that they will overcome the events, and they approach others as anxious and

obsessive attachment in difficult situations. (Yıldızhan, 2017). While there is a negative correlation between secure attachment style and level of inadequacy of young adults, there is a positive relationship between attachment style and obsessive attachment style (Demir, 2017).

As a result of the regression analysis conducted to determine the predictive power of the variables, it was observed that the friendship quality subscale scores together predicted the sense of inadequacy of young adults. When beta values of friendship quality subscale scores were examined, it was seen that only friend acceptance variable contributed significantly to the model. Peer groups influence the development of self-esteem and self-esteem by providing a sense of commitment and belonging; provides social support that reduces the impact of stressful events (Dornbush, 1989); help to attain moral norms and values; It contributes to the development of interpersonal skills through the feedback they give to each other (Kaner, 1998). Friend relations are of great importance in personality development, maturation, and socialization, in gaining sexual identity, feeling of belonging to a group, sharing and taking responsibility (Dinçer, 2008). In the light of this information, it can be said that friendship relations have a significant effect on the sense of inadequacy.

In addition, it was determined that the parental relationships quality subscale scores together predicted the sense of inadequacy of young adults. When the beta values of the parental relationship sub-dimension scores were examined, it was seen that only the positive relationship variable made a significant contribution to the model. Looking at the parental attachment relationships of young adults, the young people who have secure attachment with their families are more successful in their friendship relationships, they are sociable, and their feelings of trust are higher (Demir, 2017). Adults with a secure attachment style consist of individuals with positive self-esteem, who value themselves and others to love, and can establish trust-based and saturated relationships (Bartholomew & Horowitz, 1991; Gümüş, 2018). For this reason, it can be expected that the quality of social life of individuals who have not developed secure attachment may be impaired. In a study conducted by Belizaire and Fuertes (2011), they suggested that attachment styles also affect the quality of social life of adults and that individuals with anxious and fearful attachment tendencies have relationship problems. The same research states that the relationships of individuals with anxious attachment tendencies are devoid of intimacy and intimacy, and the main reason for this is negative self-perception and inadequacy.

As a result of the regression analysis, it was observed that father positive relationship scores significantly predicted

insufficiency scores of young adults. According to the theory of structural family systems, the family is an interactively functioning system. The behavior of one member is related and interdependent with the behavior of other members. In understanding human behaviors and problems specific to individuals, it is necessary not to focus on the individual's relationships with other people, but on the system in which they are built. The structural family system includes different subsystems. The parental subsystem includes functions for the child's interest, needs, care, upbringing and socialization. In families with “disjoint ilişkil relationships, the boundaries between subsystems have become a solidified wall. A distorted sense of independence is followed by an inadequate sense of attachment and belonging (Akün, 2017). The nature of the child's relationship with his mother as the only caregiving object is not the only factor in explaining the sense of inadequacy. The quality of positive relationships with the father was found to be the determining factor, and Krampe (2009) conducted research on the quality of father-child relationship advancing in object relations and attachment theory. It was stated that the child is directed to his father in the same way as his mother from the moment of his birth and is looking for him. Again according to Krampe (2003), the child is programmed to love his parents and to be loved by them and to see their needs for attention. For this reason, positive relations with the father will lead to the development of a positive father presence in the child (Steel, 2013). In order to develop such a father's presence in the child, the child needs to spend time in a common environment with his father, that is, to spend time with his father and to develop the process of emotional security and rapprochement towards the father (Çelik, 2013). In order to develop positive emotions towards the father, an interval is not a sufficient criterion alone; in other words, the quality of the relationship with the child, the level of behavior and emotional closeness to the child is more important than the presence of the father in the same environment with the child (Çelik, 2013). The quality of time spent with the father is more important than the amount of time spent together (Çelik, 2013). Considering the impact of these views on young adulthood, young adults spend time together with their fathers only under the roof of the family home, but they do not engage in an activity even during this time, the indifference of fathers to academic life; Because of the indirect communication style, young adults cannot create emotional bonds and closeness that will make them feel valuable and important from the eyes of their fathers (Çelik, 2013). In conclusion, according to attachment theory, there are mental codes that play a decisive role in the dynamics of the relationship established with the

parents during childhood, such as “I am valuable”, “he is safe” and “world is safe. We can say that positive relationship dynamics established with parents have an important place in the social relationships of the individual in the young adulthood. Accordingly, closeness and lack of positive relationships in the relationship established in childhood mother and father is an indicator that young adulthood individuals can overcome difficult situations and experience feelings of inadequacy towards their own selves and other relationships.

As a result of the Hierarchical Regression Analysis, it was found that the positive relationship scores of the father and the acceptance of the friends together predicted the sense of inadequacy scores statistically. Father positive relationship scores explained 5% of the total variance alone in the first stage, while it explained that 7% of the total variance together with friend acceptance points in the second stage. According to these findings; Although the positive relationships established by the young adults with their fathers and their feelings of acceptance from their friends were seen to be important, positive relationships with the father were found to be the strongest predictors of the inability feelings of the young adults. When evaluated together with the above findings, the effective role of the father on the feelings of inadequacy of young individuals was re-demonstrated.

Some suggestions were made within the framework of the findings. First of all, it was seen that the quality of friendship was an important variable in the feelings of inadequacy of young people. Based on this finding, it may be suggested that universities may develop social activities to improve students' friendship relationships. On the other hand, it was found that family relationships, the relationships established with the father, were an important variable in the feelings of inadequacy of the youth. Based on this finding, it is thought that it is very important for schools to organize family education programs starting from pre-school period and to include fathers in these trainings. At this point, there will be effective studies that guidance and psychological counseling units can do. Finally, in this study, the feelings of inadequacy of the youth were examined with the quality of friendship and family relationship qualities. It is thought that the studies to be conducted with other variables in the field will enrich the field. This research has some limitations: The sample consists of only one university students. Discussion could not be made sufficiently due to the small number of similar studies on the subject. In addition, the findings are limited to the statistical analysis performed.

REFERENCES

- Adler, A. (1927). İnsanı tanıma sanatı, (Çev. K. Şipal). Ankara: Say Yayıncılık.
- Adler, A. (1985). Yaşamın anlam ve amacı, (Çev. K. Şipal) Ankara: Say Yayıncılık.
- Ainsworth, M. D. S. (1989). Attachments beyond infancy. *American Psychologist*, 44, 709-716.
- Akbağ, M. & Ümmet, D. (2018). Ana-babaya bağlanma ile öznel iyi oluş arasındaki ilişkide temel psikolojik ihtiyaçların doyumunun aracı rolü. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 8(50), 59-85.
- Akdoğan, R. & Ceyhan, E. (2014a). Üniversite öğrencileri için yetersizlik duygusu ölçeğinin geliştirilmesi: geçerlik ve güvenilirlik analizleri. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 5(41), 117-128.
- Akdoğan, R. & Ceyhan, E. (2014b). Adliyen grupla psikolojik danışmanın yetersizlik duygusu ve psikolojik belirtiler üzerindeki etkisi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 5(42), 280-293.7.
- Akın, A., Adam-Karduz, F. F. & Akın, Ü. (2014). Arkadaşlık Kalitesi Ölçeği Türkçe formunun geçerlik ve güvenilirliği. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 3(4), 378-383.
- Akün, E. (2017). Yapısal aile sistemleri kuramı bağlamında ergenlik döneminde aile yapısı ve ergenlik dönemi sorunları. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Arslan, E. (2008). Bağlanma stilleri açısından ergenlerde Erikson'un psikososyal gelişim dönemleri ve ego kimlik süreçlerinin incelenmesi. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Aurby, W. E. (1974). Life style assessment: So what?. Eylül 14, 2019'da <http://eric.ed.gov/?id=ED106694> adresinden alınmıştır.
- Aydın, M. (2017). Üniversite öğrencilerinin problemleri internet kullanımları ile akılcı olmayan inançları ve yetersizlik duygusu arasındaki ilişkiler. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Bandura, A. (1986). Social foundations of thought and action: A social cognitive theory. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Bandura, A. (1989). Human agency in social cognitive theory. *American Psycholgy*, 44(9), 1175-1184.
- Bandura, A. (1994). Self-efficacy. *Encyclopedia of human behavior*, cilt 4, VS Ramachaudran (Ed), New York. Academic Press, s. 71-81.
- Bandura, A. (1995). Self-efficacy in changing societies. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bandura, A. (1997). Self-efficacy: the exercise of control. New York Freeman.
- Bandura, A. (2005). The primacy of self-regulation in health promotion. *Applied Psycholgy*, 54(2), 245-254.
- Bandura, A. & Adams, N. E. (1977). Analysis of self-efficacy theory of behavioral change. *Cognitive Therapy Researchs*, 1(4), 287-310.
- Bartholomew, K., ve Horowitz, L. M. (1991). Attachment styles among young adults: A test of four-category model. *Journal of Personality and Social Psychology*, 61(2), 226- 244.
- Bayraktar F. (2007). Olumlu ergen gelişiminde ebeveyn/akran ilişkilerinin önemi. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 14(3), 157-166.
- Bilen, M. (2009). Sağlıklı insan ilişkileri. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Bowlby, J. (1958). The Nature of a Child's Tie to His Mother. *International Journal of Psycho-Analysis*, 39, 350-373.
- Bowlby, J. (1980). Attachment and loss: Sadness and depression. New York: Basic Books.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2013). Bilimsel araştırmanın temelleri. *Nicel Araştırmalar*. Ankara: Pegem Akademi.
- Çelik, H. (2013). Genç yetişkinlerde babanın belirsiz kaybının aile sistemi ve bireysel psikolojik örüntüler bağlamında incelenmesi: danışmanlık psikolojisi perspektifinden karma bir araştırma.

- (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Çelikkaleli, Ö. (2015). Ergenlerdeki psikoloji belirtilerin cinsiyet, sınıf düzeyi, okul türü ve algılanan ebeveyn tutumlarına göre incelenmesi. Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi, 26, 148-162
- Çimşir, E., Akdoğan, R. (2019). Yalnızlık ve Yetersizlik Duygusu Arasındaki İlişkide Kendini Saklamanın Aracı Rolü, *Anadolu Journal of Educational Sciences International*, 9(1), 111-128.
- Demir, S. (2017). Üniversite öğrencilerinin bağlanma stilleri ile kaygı düzeyleri ve yetersizlik duyguları arasındaki ilişkinin incelenmesi. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Deniz, K. (2007). İlköğretim ikinci kademedeki konuşma ve dinleme yoluyla öğrencileri ikna üzerine bir araştırma. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Dinçer, B. (2008). Alt ve üst sosyo ekonomik düzeyde lise ikinci sınıfa devam eden ergenlerin anne baba tutumlarını algılamaları ile arkadaşlık ilişkilerinin incelenmesi. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Çoban, A. E., Çok, F., Doğan, T. & Karaman, N. G. (2012). Ergenlerde arkadaşlık ilişkilerinin yordayıcısı olarak cinsiyet ve aileye ilişkin değişkenler. *İlköğretim Online Dergisi*. 11(3), 845-855.
- Batıgün, D. A. & Say, G. (2015). Ebeveyn-ergen ilişki niteliği ölçeğinin üniversite öğrencileri için psikometrik özellikleri. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 18, 49-58.
- Dyson, R. & Renk, K (2006). Freshmen adaptation to university life: Depressive symptoms, stress, and coping. *Journal of Clinical Psychology*, 62(10), 1231– 1244.
- Eraslan Çapan, B. (2009). Öğretmen adaylarının kişilerarası ilişkileri ve bağlanma stilleri arasındaki ilişki. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2), 127-142
- Erözkan, A. (2013). Üniversite öğrencilerinin iletişim becerilerini etkileyen faktörler. *Eğitim Bilimleri Dergisi*, 22(22), 135-149
- Eryavuz, A. (2006). Çocuklukta algılanan ebeveyn kabul veya reddinin yakın ilişkiler üzerindeki etkileri. *Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*. İzmir.
- Goodwin, R., & Gaines, S. O. (2004). Relationship beliefs and relationship quality across cultures: Country as a moderator of dysfunctional beliefs and relationship quality in three former communist countries. *Personal Relationships*, 11, 267-279.
- Gökdağ Baltaoğlu, M., Sucuoğlu H. & Yurdabakan, İ. (2015). Öğretmen adaylarının öz-yeterlik algıları ve başarı/başarısızlık yüklemeleri: boylamsal bir araştırma. *İlköğretim Online* 14(3), 803-814.
- Gümüş, Z. (2018). Yetişkin bireylerdeki bağlanma stillerinin demografik özellikleri ve yaşam kaliteleriyle olan ilişkinin incelenmesi, *The Journal of Academic Social Science*, 6(78), 505-521.
- Güngör, D. & Sümer, N. (1999). Yetişkin bağlanma stilleri ölçeklerinin türk örneklemini üzerinde psikometrik değerlendirmesi ve kültürlerarası bir karşılaştırma. *Türk Psikoloji Dergisi* 14(43), 71-106.
- Hamarta, E. (2004). Üniversite öğrencilerinin yakın ilişkilerindeki bazı değişkenlerin (benlik saygısı, depresyon ve saplantılı düşünme) bağlanma stilleri açısından incelenmesi. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Kaya, A. (2013). Kişiler arası ilişkiler ve etkili iletişim. Ankara: Pegem akademi.
- Kaymak Ö. S. (2004). Aile içinde öfke ve saldırganlığın yansımaları. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 37(2), 27-39.
- Köçer, G. & Öngören, S. (2017). Öğretmen adaylarının olumlu üst-biliş ve olumlu üst-duygularının bağlanma stilleri açısından incelenmesi. *International Journal of Eurasia Social Sciences*. 8(30), 2183-2202.

- Kurbanoglu, S. S. (2004). Özyeterlik inancı ve bilgi profesyonelleri için önemi. *Bilgi dünyası*, 5(2), 137-152.
- Luyckx, K., Soenens, B., Goossens, L., Beckx, K. & Wouters, S. (2008). Identity exploration and commitment in late adolescence: Correlates of perfectionism and mediating mechanisms on the pathway to well-being. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 27(4), 336-361.
- Mersin, S., & Öksüz, E. (2014). Üniversite öğrencilerinde aile desteğinin kaygı düzeyine etkisi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 7(35), 643-651.
- Mosak, H. H. & Schneider, S. (1977). Masculine protest, penis envy, woman's liberation and sexuelle quality. *Journal of Individual Psychology*, 33(2), 193-202.
- Onur, B. (1995). *Gelişim psikolojisi: Yetişkinlik, yaşlılık, ölüm*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Özgüven, İ. E. (1992). Üniversite öğrencilerinin sorunları ve baş etme yolları. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. (7), 5-13.
- Parlar, H. & Gençal Yazıcı, S. (2017). Evli ve bekar yetişkinlerin genel öz-yeterlik ve benlik saygılarının incelenmesi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 16(31), 207-247.
- Schunk, D. H. (1991). Self-efficacy & academic motivation. *Educational Psychologist*, 26, 207-231.
- Schunk, D. H., & Pajares, F. (2002). The development of academic self-efficacy. In A. Wigfield & J. S. Eccles (Eds.), *A Vol. in the educational psychology series. Development of achievement motivation* (p. 15-31). Academic Press.
- Sternberg, R. J. (1986). A triangular theory of love. *Psychological Review*, 93, 119-135.
- Sweeney, T. J. (1989). *Adlerian counseling: A practical approach for a new decade*. (3rd Ed.). USA: Accelerated Development Inc.
- Terzi, Ş. & Cihangir Çankaya, Z. (2009). Bağlanma stillerinin öznel iyi olmayı ve stresle başa çıkma tutumlarını yordama gücü. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*. 4(31), 1-11.
- Yavuz, T. (2018). Üniversite öğrencilerinin ilişki doyumu ve bağlanma stilleri arasındaki bağlantı, Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul
- Yıldırım, F. & İlhan, İ. Ö. (2010). Genel öz yeterlilik ölçeği Türkçe formunun geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 21(4), 301-8.
- Yıldız, C. (2008). Üniversite öğrencilerinin geçmişte yaşadıkları ayrılık kaygısı ile bağlanma stilleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Yıldızhan, E. (2017). Bağlanma Teorisi ve Bağlanma Bozukluklarına Genel Bir Bakış. *Anadolu Kliniği*, 22(1), 66-72. İstanbul.

© 2020 & 2021 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY NC) license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

Tüketicilerin Seyahat Tercihleri İle Koronafobi Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*

An Examination of the Relationship Between the Travel Preferences and the Levels of Coronaphobia of Consumers

Kadir SAĞLIK¹, Adnan DUYGUN²

Öz

Çalışmada Covid-19 sürecinde tüketicilerin seyahat tercihleri ile koronafobi düzeyleri arasındaki ilişki incelenmiştir. Bu incelemeler İstanbul ili ile sınırlandırılmış ve veri toplama yöntemi olarak anket yöntemi kullanılmıştır. Anket, 501 tüketiciye uygulanmış ve Covid-19 sürecinde seyahat tercihlerinin koronafobi düzeyi ile ilişkilerinin analiz edilebilmesi için belirleyici sorular sorulmuştur. Araştırma sonucunda ise tüketicilerin seyahat tercihleri oluşturan bazı değişkenler ile koronafobi düzeyleri arasında istatistiki olarak anlamlı ve pozitif ilişkiler olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Seyahat tercihleri, Koronafobi, Covid-19

Abstract

In the research, the relationship between the travel preferences of consumer and the level of coronaphobia has been examined. This study has been localized by Istanbul and survey has been conducted as data collecting method. The questionnaire has been completed by 501 people and determinative questions have been asked to analyse the relationship between the travel preferences and coronaphobia level during Covid-19 pandemic. As a result of the study, it was observed that there were statistically significant and positive relationships between some travel preferences of consumers and their coronaphobia levels.

Keywords: Travel preferences, Coronaphobia, Covid-19

1. GİRİŞ

Dünya Sağlık Örgütü, Çin Ülke Ofisi 31 Aralık 2019 tarihinde sebebi bilinmeyen zatürre vakalarını bildirmiş ve yaklaşık 5 gün sonra ise bilim insanlarının ortak araştırmaları ile diğer bulaşıcı hastalıklardan farklı daha önce insanlarda görülmeyen yeni bir koronavirüs hastalığının tanımlandığını açıklamıştır. İlk zamanlar 2019n-CoV olarak tanımlanan bu hastalık daha sonra koronavirüs olduğu için "Covid" ve yeni tip bir koronavirüs

olduğu için de ortaya çıkış yılı 2019'un kısaltması olan "19" ile birleştirilerek Covid-19 olarak literatüre girmiştir. Üç ay gibi çok kısa bir sürede tüm Dünya'ya yayılan Covid-19, Dünya Sağlık Örgütü Genel Direktörü tarafından yapılan basın açıklamasında, 11 Mart 2020 tarihinde pandemi olarak ilan edilmiştir (Üstün & Özçiftçi, 2020).

Covid-19 pandemisi ortaya çıkmasından bu yana bilimsel çalışmalara da konu olduğu gözlemlenmiştir. Bu noktadan hareketle kurgulanan araştırmadaki amaç, Covid-19

* In this article, the principles of scientific research and publication ethics were followed. / Bu makalede bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur.

* This article has been produced from the master's thesis completed by Kadir SAĞLIK under the supervision of Assist. Prof. Dr. Adnan DUYGUN. / Bu makale Kadir SAĞLIK tarafından, Dr. Öğr. Üyesi Adnan DUYGUN danışmanlığında tamamlanan yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

¹ Kadir SAĞLIK

ORCID ID: 0000-0002-4470-9535

Türk Hava Yolları, İstanbul, kadirs@thy.com

Turkish Airlines, İstanbul, kadirs@thy.com

² Adnan DUYGUN (Corresponding author/Sorumlu yazar)

ORCID ID: 0000-0003-4026-4054

Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Gelişim Üniversitesi, İktisadi İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, İşletme (İngilizce), İstanbul, Türkiye, aduygun@gelisim.edu.tr

Assist. Prof. Dr., İstanbul Gelisim University, Faculty of Economics, Administrative and Social Sciences, Business Administration (English), İstanbul, Turkey, aduygun@gelisim.edu.tr

Geliş Tarihi/Received : 10.04.2021

Kabul Tarihi/Accepted : 14.05.2021

Çevrimiçi Yayın/Published : 14.05.2021

Makale Atf Önerisi /Citation (APA):

Sağlık, K., Duygun, A. (2021). Tüketicilerin Seyahat Tercihleri İle Koronafobi Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *İzmir Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 96-105. DOI:10.47899/ijss.20213109

pandemisi sürecinde tüketicilerin seyahat tercihleri ile koronafobi düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Araştırmada; öncelikle seyahat kavramına değinilmiştir. Ardından sırasıyla; tüketicilerin seyahat tercihlerine etki eden etmenler, pandemi Kavramı, Covid-19 ve Koronafobi üzerinde durulmuştur. Araştırmanın metodolojisi kısmında; tüketicilerin seyahat tercihleri ile koronafobi düzeyleri arasındaki ilişki Covid-19 pandemisi çerçevesinde incelenmiş, anket yöntemi ile veriler toplanmış ve analiz edilmiştir. Son olarak sonuç bölümünde ise araştırma kapsamında elde edilen bulgular yorumlanmış ve bu alanda çalışma gerçekleştirecek olan akademisyen, araştırmacı ve ilgili kişilere önerilerde bulunulmuştur.

2. LİTERATÜR

2.1 Seyahat Kavramı

İnsanlığın varoluşundan beri sürekli yer değiştirdiği yeni yerler keşfettiği tarih boyunca bilinmektedir. Ancak sanayinin ilerlemesi sonucunda ulaşım ağlarının gelişmesi, insanların daha fazla tüketmeye ihtiyaç duyması, gelirlerinin ve refah seviyelerinin artması ve bunlarla doğru orantılı olarak hayat kalite standartlarının iyileşmesi gibi çeşitli etmenler seyahati farklı bir noktaya getirmiştir. Bu durum insanların sanayi devrimi öncesi dönemde yapmış oldukları ticari, dini veya askeri seyahatlerden farklı bir noktadadır (Erol, 2003).

Geçmiş çağlarda insanoğlu hayat şartlarının zorlaması sebebiyle göç etmek zorunda kalmıştır. Bu göçler daha sonraları ise avlanma, barınma veya savaşlardan kaçma gibi farklı etmenlerin de etkisiyle sıklaşmış ve insanoğlu geçmiş çağlarda seyahate zorlanmıştır. Gerçekleşen bu seyahatleri etkileyen etmenlerden de anlaşılacağı üzere tüm bu süreç zorunluluk neticesiyle oluşmuştur. Özellikle 1950'li yıllardan sonra seyahat kavramı devşirilerek turizm kavramıyla beraber anılmaya başlanmıştır. Seyahat 19. yy sonlarına gelindiğinde, sürekli güncellenen sosyo-kültürel bir sektör gibi gözükse de insanoğlunun tarih sahnesine çıkışından itibaren barınma, avlanma, gezme-görme, dini veya toplumsal etkinliklerde bulunma gibi amaçlarla yapılmıştır (Başol, 2012).

İnsanlar tarih boyunca tüketme, barınma ve inanma gibi kavramlara ihtiyaç duymuşlardır. Bunların neticesinde sürekli olarak ticari, dini ve birçok nedenle buldukları konumdan başka konumlara seyahat etmişlerdir. Sanayileşme ile birlikte nüfus yoğunluğunun belirli alanlara sıkışması, tüketicilerin gelir ve refah düzeylerinin artması, bireysel ve toplu ulaşım alanlarında yaşanan gelişmeler neticesinde toplumun her kesimindeki insanların yeni yerler ve yeni bölgeler keşfetmeye olan meraklarını giderme imkanı ortaya çıkmıştır. Böylece seyahat kavramı

insanoğlunun varoluşundan beri en aktif dönemini yaşamaya başlamıştır. Günümüz teknolojisi ile bakılacak olursa, bir kıtadan diğer bir kıtaya ne sebeple olursa olsun hava araçları ile saatlerle ifade edilebilecek kadar çok kısa sürede seyahat edilebilmesi, seyahat kavramının zirve noktasına ulaştığının çok açık bir göstergesidir (Kozak, 2012).

Dünyanın küreselleşmesi, ticaret hacimlerinin artışı ve tüketim ihtiyaçlarının fazlaşması ile birlikte seyahat, küreselleşmeden en çok etkilenen alanlardan biri olarak ortaya çıkmaktadır. Özellikle küreselleşmenin dikkat çeken en önemli sonuçlarından olan seyahat sayesinde, uluslararası turizm de yükselişe geçmiştir. Seyahat ve Turizm sektörü küreselleşme ile en çok gelişme kaydeden sektörler olarak ortaya çıkmaktadır (Yavuz & Karabağ, 2009).

20. yy başlarında küreselleşmenin bir sonucu olarak ülke sınırlarının kaldırılmasının gündeme gelmesi, uluslararası yatırım politikalarının geliştirilmesi ve yaygınlaşması, özellikle sosyal medya platformlarının aktif olarak kullanılması ile farklı kültürlere sahip bireylerin birbirlerini tanınması, keşfetmesi uluslararası turizmde ve uluslararası seyahatleşmelerin gelişmesinde büyük rol oynamıştır (Çeken vd., 2009).

2.2 Tüketicilerin Seyahat Tercihlerine Etki Eden Etmenler

Tarih boyunca kişilerin seyahat etmelerine etki eden etmenler olmuştur. Geçmişte avlanma, barınma veya savaştan kaçma gibi etmenler etki ederken, günümüzde ise küreselleşmenin de etkisiyle kişilerin talep ve ihtiyaçlarına göre seyahat tercihleri belirlenebileceği gibi daha farklı etmenlerin de olabileceği gözlemlenmiştir (Merdan & Okuroğlu, 2016). Nitekim 2019 yılının son günlerinde Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkan Covid-19 pandemisi buna en güncel örneklerden biridir. Kişilerin seyahat tercihlerini etkileyen etmenlerin çokluğu bu etmenlerin ortaya çıkış tespitlerinin incelenmesini de zorlaştırmaktadır.

Kişilerin seyahat tercihlerine etki eden etmenleri beş ana başlık altında toplamak mümkündür (Akyurt, 2008). Ancak son dönemlerde ortaya çıkan veya çıkabilecek olan salgın hastalıklar göstermektedir ki literatüre yeni başlıklar eklenmesi gerekmektedir. Genel olarak kişilerin seyahat tercihlerini etki eden etmenleri; psikolojik etmenler, ekonomik etmenler, siyasi etmenler, toplumsal etmenler ve diğer etmenler olarak ifade etmek mümkündür. İçerik olarak psikolojik etmenler daha çok tüketicilerin seyahat edecekleri bölgeye olan kültürel uzaklıkları, dini inançları, zevk ve alışkanlıkları olarak betimlenirken; ekonomik unsurlarda ise tüketicilerin sosyo-ekonomik yapıları, gelir ve refah düzeyleri veya meslekleri gibi kavramlar ile betimlenmektedir. Siyasi ve hukuki etmenler seyahat tercihinde bulunulan bölgenin daha çok refah ve politik

durumu açısından incelense de gümrüklerde yaşanabilecek sorunlar, vize serbestliği gibi kavramlarla da ifade edilebilir. Toplumsal etmenler ise tüketicinin seyahat edeceği bölgenin dili, dini, aile yapısı, konaklama ve şehirleşme imkanı olarak tanımlanabilmektedir. Diğer etmenler ise bu dört ana başlığın aynı anda senkron bir şekilde karşılaşılması ile tanımlanabiliyor iken son dönemlerde dünya genelinde yaşanan Covid-19 pandemisi diğer etmenlerin içerisine sağlık faktörünü de eklemiştir (Gössling vd., 2020).

Tüketicilerin Covid-19 pandemisi sürecinde seyahat tercihlerini etkileyebilecek son bir etmen olarak “infodemi” kavramından bahsedilebilir. Dünya Sağlık Örgütü Genel Direktörü Şubat 2020’de yapmış olduğu açıklamada “biz sadece bir pandemiyle değil aynı zamanda bir infodemiyle de savaşıyoruz” ifadesi, infodeminin tehlikeli bir teknolojik salgın olduğunun açık bir göstergesidir (Gölbaşı & Metintaş, 2020). Infodemi, İngilizce “information” ve “pandemic” sözcüklerinden türetilmiştir. Infodemi tanım olarak aşırı yanlış bilgi dolaşımı şeklinde ifade edilebilmektedir (Yılmaz vd., 2021).

Covid-19 salgını sürecinde sosyal medya araçlarının çok daha aktif bir şekilde kullanıldığı gözlemlenmiştir. Pandemi nedeni ile insanların sokağa çıkma kısıtlamaları sürecinde evlerinde bulunmaları ve aktif iş yaşantılarına evlerinde devam etmeleri, sosyal medyaya daha fazla vakit ayırmalarına neden olmuştur (Cinelli vd., 2020). Infodemi de sosyal medya platformları sayesinde kolaylıkla yayılabilmektedir. Dolayısıyla, bu tip dönemlerde sadece bir salgınla değil, infodemi ile de mücadele edilmektedir (Aydın, 2020).

2.3 Pandemi Kavramı, COVID-19 ve Koronafobi

Pandemi kavramı özellikle son dönemlerde Covid-19 salgını ile birlikte oldukça sık karşılaşılan kavramlardan biridir. Kavram olarak pandemi, dünya üzerindeki bir veya birkaç bölgede ortaya çıkan ve dünyaya yayılabilecek potansiyeli olan ya da yayılabilen salgın hastalıkların tümüne verilen genel bir isimdir (Parıldar, 2020).

İnsanların tarih sahnesine çıkışından sonra doğada bir çok hastalık keşfedilmiş ve bu hastalıkların bazıları salgın boyutunda neredeyse dünya üzerindeki bir çok bölgeyi etkisi altına almıştır. Bu hastalıkların hızlı ve durdurulamaz yayılışı, o dönemlerin sağlık-tıp alanının tam anlamıyla gelişmemiş olması yüzünden, dünya üzerinde bulunan bir çok insanın ölümüyle sonuçlanmıştır. Bunlardan en çok bilineni hala Avrupa ülkelerinin tarihlerinde kara bir leke ve trajik bir durum olan “kara veba” ya da “kara ölüm” olarak adlandırılan salgın hastalıktır. İnsanoğlu hastalıklarla yaşamı boyunca mücadele etmiştir. Zaman zaman bu hastalıklar geçiş ya da dönemsel hastalık olarak

nitelendirilse de bazı zamanlarda salgın hatta pandemi boyutuna ulaşmıştır. Salgınlar bir bölgede ya da bir ülkede aniden ortaya çıkan hastalıklar olarak nitelendirilebilir. Özellikle toplumun bir arada yaşadığı bölgelerde aniden ortaya çıkan salgınlar, normal seyrin üzerinde görülen enfeksiyonların ortaya çıkması anlamına da gelmektedir. Görüldüğü üzere salgın ve pandemi kavramları arasındaki önemli farklar; ortaya çıkan hastalığın seyri, yayılma hızı ve tedavi süreçleridir. Salgınlar belirli bir bölge ve ülkelerde görülen hastalıklar olarak tanımlanırken, pandemi ise bu hastalıkların tüm dünyaya yayılması ve tüm dünya üzerindeki insanları aynı anda ve aynı zaman dilimi içerisinde etkilemesi olarak tanımlanabilmektedir (Pratt, 2011).

Koronavirüs veya literatür tanımı ile Covid-19 ile ilgili ilk vaka 2019 yılının son günlerinde Çin’in bir şehri olan Wuhan’da görülmüştür. Wuhan’da bulunan Huanan Deniz Ürünleri ve Canlı Hayvan Toptan Satış Pazarı’nda ortaya çıktığı bilim insanlarınca varsayılmaktadır. Virüsün ortaya çıkışı ile birlikte hızla yayılım göstermesi özellikle virüsün ortaya çıktığı yer olan Çin’in ekonomisini derinden etkilemiş ve daha sonrasında bu ekonomik etken tüm dünya ülkelerinin kriz yaşamasına neden olmuştur. Bilim insanları Sars, Mers, Influenza gibi solunum yoluyla bulaşarak insanların ölümüne neden olan virüslerin de içinde bulunduğu koronavirüslerden bu virüsü farklı tutarak, daha önce görülmemiş yeni bir hastalık olarak tanımlamışlardır (Budak & Korkmaz, 2020). Dünya Sağlık Örgütü tarafından ise Covid-19, 21. yy’ın pandemisi olarak dünyaya ilan edilmiştir (Martin, 2011).

Hastalığın ortaya çıkışı ve hızla yayılması, yayılım hızının bir türlü kontrol altına alınamaması, enfekte olan bireylerin hastalığın ilk çıktığı dönemlerde kısa sürede hayatını kaybetmesi, ülkelerin ticari faaliyetlerini süresiz durdurması, sokağa çıkma yasaklarının ve karantinaların oluşturulması ve virüsü tedavi edecek bir aşı ya da tedavi yönteminin bulunamamış olması sebebiyle, dünya üzerinde milyonlarca insan bu virüs tarafından enfekte olmuş ve enfekte olduğunda kısa sürede ölme gibi psikolojik olarak korkuya kapılmışlardır. Bu gelişen virüs korkusu literatüre “koronafobi” olarak son dönemlerde yerleşmiştir. Genel manada kavramın oluşumuna bakılırsa, kelime anlamı olarak koronavirüsten korkma anlamına gelen koronafobi şuan milyonlarca insanı etkileyen psikolojik etmen olarak ortaya çıkmaktadır (Arora vd., 2020).

Koronafobinin ortaya çıkmasına sebep olabilecek riskler arasında; “belirsizlikler, öngörülemez gelecek, yeni uygulamalar ve önlemler, uluslararası ajansların yaydığı ümitsizlikler, sağlık sistemine güvenin azalması, ünlülerin Covid-19’a yakalanmaları ya da yaratılan bilgi kirliliği (infodemi) sayılabilir” (Yaman, 2020).

3. YÖNTEM

3.1 Araştırmanın amacı

Bu araştırmada amaç; COVID-19 pandemisi sürecinde tüketicilerin seyahat tercihleri ile koronafobi düzeyleri arasındaki ilişkiyi ele almaktır. Araştırmanın alt amaçları ise şunlardır:

- Tüketicilerin sosyo-demografik özelliklerini ortaya koymak,
- Tüketicilerin Covid-19 pandemisi sürecinde seyahat tercihlerini belirlemek,
- Tüketici seyahat tercihleri ve koronafobi düzeyleri açılarından tüketicilerin sosyo-demografik özellikleri arasında fark olup olmadığını incelemektir.

3.2 Araştırmanın Önemi

Tüm dünyayı etkisi altına alan COVID-19 virüsü hayatın normal akışını sekteye uğratmıştır. Bu noktada tüm ülkeler ve tüm sektörler derin yaralar almıştır. En çok etkilenen sektörlerin başında seyahat sektörünün geldiğini söylemek mümkündür. Bu virüs yüzünden insanlarda bir korku oluştuğu, bunun tüketicilerin seyahat tercihleri ile ilişkili olduğu düşünülmüştür.

Bu çalışmada COVID-19 ile ortaya çıkan koronafobinin tüketicilerin seyahat tercihleri ile ilişkisi ve bu süreçte hangi seyahat şekillerinin tüketiciler tarafından ne derece tercih edildiği üzerinde durulmuştur. Ulaşılan sonuçların konunun ilgililerine yardımcı olması açısından bu çalışma önem teşkil etmektedir.

3.3 Veri Toplama Yöntemi ve Araştırmanın Değişkenleri

Araştırmada veri toplama yöntemi olarak anket yöntemi kullanılmıştır. Anket formu üç bölümden oluşmaktadır. Anketin birinci bölümünde tüketicilerin sosyo-demografik özellikleri, ikinci bölümünde tüketicilerin seyahat tercihleri, üçüncü bölümde ise tüketici koronafobi ölçeği bulunmaktadır.

Tüketicilerin sosyo-demografik özellikleri haricindeki değişkenler anket formunda 5'li likert ölçeği kullanılarak sorulmuşlardır. Sosyo-demografik özellikler; cinsiyet, yaş, medeni durum, gelir durumu ve eğitim durumu şeklinde sıralanmaktadır.

Seyahat tercihleri, şehir içindeki tercihler ve şehirler arası ya da ülkeler arası tercihler şeklinde sorulmuştur. Seyahat tercihlerine ilişkin değişkenlerin belirlenmesinde, Erdoğan ve Açıkalin (2014) tarafından yapılan çalışmadan yararlanılmıştır. Toplam 13 değişkenden oluşmuştur.

Koronafobi ölçeği için ise Arpacı, Karataş ve Baloğlu

(2020) tarafından yapılan çalışma kullanılmıştır. Koronafobi ölçeğinde 20 değişken bulunmaktadır.

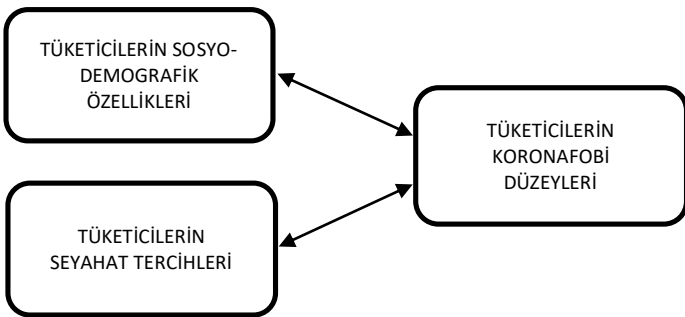
Tüketicilerin seyahat tercihlerine ilişkin değişkenler aşağıdaki şekilde sıralanmaktadır:

- Şehir içi seyahat tercihleri: (6 değişken):
  1. Kısa mesafeleri yürümeyi tercih ederim.
  2. Bisiklet, scooter, motosiklet vs. tercih ederim.
  3. Şahsi aracımı tercih ederim.
  4. Başkasının aracını tercih ederim.
  5. Taksiye binmeyi tercih ederim.
  6. Toplu taşımayı (otobüs, minibüs, dolmuş vs.) tercih ederim.
- Şehirler arası ya da ülkeler arası seyahat tercihleri: (7 değişken):
  1. Kendi aracımı tercih ederim.
  2. Başkasının aracını tercih ederim.
  3. Araç kiralamayı tercih ederim.
  4. Otobüs ile gitmeyi tercih ederim.
  5. Tren ile gitmeyi tercih ederim.
  6. Havayolu ile gitmeyi tercih ederim.
  7. Denizyolu ile gitmeyi tercih ederim.
- Koronafobi ölçeğinde yer alan değişkenler: (20 değişken):
  1. Korona virüs kapma korkusu beni çok kaygılandırıyor (K1).
  2. Korona virüs sebebiyle karnıma ağrılar giriyor (K2).
  3. Öksüren insanları görünce koronavirüs şüphesiyle aşırı kaygılanıyorum (K3).
  4. Korona virüs nedeniyle yiyecek maddelerinin tükenmesinden kaygılanıyorum (K4).
  5. Ailemden birinin korona virüse yakalanma olasılığından aşırı derecede korkuyorum (K5).
  6. Korona virüs sebebiyle göğsüm ağrıyor (K6).
  7. Hapşırarak insanlardan korona virüs şüphesiyle kaçarcasına uzaklaşıyorum (K7).
  8. Korona virüs nedeniyle temizlik maddelerinin tükenmesinden endişeliyim (K8).
  9. Korona virüsten ölüm haberleri beni müthiş derecede kaygılandırıyor (K9).
  10. Korona virüs sebebiyle elim ayağım titriyor (K10).

11. Korona virüs sebebiyle, ellerimi temizlemek için aşırı zaman harcadığımı farkındayım (K11).
12. Korona virüs korkusuyla gıda stokluyorum (K12).
13. Korona virüsle ilgili belirsizlikler beni ciddi manada kaygılandırıyor (K13).
14. Korona virüs korkusu nedeniyle uyku problemi yaşıyorum (K14).
15. Korona virüse yakalanmak korkusundan sosyal ilişkilerim ciddi anlamda sekteye uğruyor (K15).
16. Korona virüsten sonra, evdeki ihtiyaç malzemelerini kontrol etmezsem içim rahat etmiyor (K16).
17. Korona virüsün yayılma hızı beni aşırı derecede panikletiyor (K17).
18. Korona virüs beni o kadar gerginleştiriyor ki, normalde yaptığım şeyleri bile yapamıyorum (K18).
19. Başkalarından korona virüs kapma korkusundan kendimi alamıyorum (K19).
20. Korona virüse karşı insanların duyarsız davranmaları sebebiyle çevremdekilerle hiddetle tartışıyorum (ya da tartışmak istiyorum) (K20).

3.4 Araştırmanın Modeli ve Değişkenleri

Araştırmanın değişkenleri göz önüne alınarak oluşturulan model aşağıda Şekil 1'de görülmektedir. Modelde; tüketicilerin sosyo-demografik özellikleri, tüketicilerin seyahat tercihleri ve tüketicilerin koronafobi düzeyleri yer almaktadır.

Şekil 1: Araştırmanın modeli

Şekil 1'deki araştırmanın modeline göre çalışmada yer alan hipotezleri de aşağıdaki gibi sıralamak da mümkündür:

H₁: Tüketicilerin koronafobi düzeyleri açısından tüketicilerin sosyo-demografik özellikleri arasında istatistiki olarak anlamlı bir fark bulunmaktadır.

H₂: Covid-19 pandemisi sürecinde tüketicilerin şehir içi seyahat tercihleri ile koronafobi düzeyleri arasında

istatistiki olarak anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

H₃: Covid-19 pandemisi sürecinde tüketicilerin şehirler arası ya da ülkeler arası seyahat tercihleri ile koronafobi düzeyleri arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

3.5 Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini COVID-19 pandemisinde seyahat tercih eden ya da etmeyi düşünen tüm tüketiciler oluşturmaktadır. Zaman ve maliyet açısından tüm tüketicilere ulaşmak mümkün olmadığından tesadüfi olmayan örnekleme yöntemlerinden, kolayda örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Tesadüfi olmayan örneklemede, araştırmacı kişisel yargıları ve karar mekanizmaları ile örnek kütleli belirlemektedir (Zanco & Kaya, 2015). Kolayda örnekleme ise ana kütle içerisinde seçilecek örneğin, araştırmacının yargılarına dayanarak belirlendiği tesadüfi olmayan örnekleme yöntemidir (Haşiloğlu, vd., 2015). 30.11.2020 ve 15.12.2020 tarihleri arasında 501 tüketici ile anket çalışması gerçekleştirilmiştir.

4. BULGULAR

4.1 Koronafobi Ölçeğinin Güvenilirlik Analizi

Tablo 1: Koronafobi Ölçeğinin Güvenilirlik Analizi

Koronafobi Ölçeği	Değişken Silindiği Takdirde Ölçeğin Ortalaması	Değişken Silindiği Takdirde Ölçeğin Varyansı	Düzeltilmiş Değişken – Ölçek Korelasyonu	Değişken Silindiği Takdirde Alpha Katsayısı
K1	46,16	281,097	,676	,941
K2	47,58	285,293	,646	,942
K3	46,53	279,654	,705	,941
K4	47,24	286,908	,599	,943
K5	45,66	286,226	,568	,943
K6	47,78	289,533	,609	,942
K7	46,63	282,320	,640	,942
K8	47,46	290,057	,549	,943
K9	46,46	277,497	,745	,940
K10	47,75	286,880	,682	,941
K11	46,85	283,400	,620	,942
K12	47,61	289,498	,614	,942
K13	46,27	281,483	,652	,942
K14	47,74	288,380	,625	,942
K15	46,72	280,368	,655	,942
K16	47,46	283,717	,685	,941
K17	46,55	275,864	,770	,940
K18	47,30	281,855	,721	,941
K19	46,88	274,721	,794	,939
K20	46,67	280,755	,625	,942

Yapılan güvenilirlik analizine ilişkin koronafobi ölçeğine ait Cronbach's Alpha değeri 0,944 bulunmuştur. Bu sonuca

göre koronafobi ölçeğinin yüksek güvenilirlikte olduğunu söylemek mümkündür.

Tablo 1 incelendiğinde ise koronafobi ölçeğinin güvenilirliğini azaltan bir değişkenin olmadığı görülmektedir. Bu durumda ölçekte yer alan değişkenlerden hiçbirinin ölçekten çıkarılmasına gerek bulunmamaktadır.

4.2 Tüketicilerin Sosyo-Demografik Özelliklerine Ait Frekans Dağılımları

Bu kısımda, tüketicilerin sosyo-demografik özelliklere ait frekans dağılımları yer almaktadır. Tablo 2’de görülebileceği gibi sırasıyla; cinsiyet, yaş, medeni durum, gelir durumu ve eğitim durumuna göre dağılımlara yer verilmiştir.

Tablo 2’ye göre; ankete katılan 501 tüketicinin, 276’sı kadın ve 225’i erkektir. Ankete katılan tüketicilerin yüzdelik dilimine bakıldığında ise kadın %55,1 ve erkek %44,9 şeklindedir. 17 yaş altı 72 tüketicinin (%14,4), 18-25 yaş aralığında 268 tüketicinin (%53,5), 26-35 yaş aralığında 123 tüketicinin (%24,6), 36-45 yaş aralığında 25 tüketicinin (%5) ve son olarak 46 yaş ve üzerinde 13 tüketicinin (%2,6) olduğu görülmektedir. Ankete katılan 279 tüketicinin (%55,7) bekar, 222 tüketicinin (%44,3) ise evli olduğu ifade edilmektedir. Gelir durumlarına göre 2000-2500 arası gelir elde eden 62 tüketicinin (%12,4), 2501-3500 TL arası gelir elde eden 51 tüketicinin (%10,2), 3501-5000 TL arası gelir elde eden 79 tüketicinin (%15,8) ve son olarak 5501 TL ve üzeri gelir elde eden 309 tüketicinin (%61,7) olduğu görülmektedir. Son olarak; 67 tüketici (%13,4) lise ve lise altı düzeyinde, 65 tüketici (%13,0) önlisans düzeyinde, 271 kişi (54,1) lisans düzeyinde ve 98 kişi (%19,6) lisansüstü düzeyinde eğitim seviyesine sahiptir.

Tablo 2: Tüketicilerin Sosyo-Demografik Özelliklerine Göre Dağılımlar

Sosyo-Demografik Özellikler		Frekans	Yüzde	
		Cinsiyet	Kadın	276
		Erkek	225	44,9
Yaş	17 yaş ve altı	72	14,4	
	18-25	268	53,5	
	26-35	123	24,6	
	36-45	25	5,0	
	46 yaş ve üzeri	13	2,6	
Medeni Durum	Bekar	279	55,7	
	Evli	222	44,3	
Gelir Durumu	2000-2500 TL	62	12,4	
	2501-3500 TL	51	10,2	
	3501-5000 TL	79	15,8	
	5001 ve üstü	309	61,7	
Eğitim Durumu	Lise ve lise altı	67	13,4	
	Önlisans (2 yıllık)	65	13,0	
	Lisans (4 yıllık)	271	54,1	
	Lisansüstü (Yüksek lisans ve Doktora)	98	19,6	

4.3 Tüketicilerin Seyahat Tercihleri İle İlgili İstatistikler

Bu kısımda tüketicilerin seyahat tercihleri ile ilgili istatistiklere yer verilecektir. Tablo 3’te tüketicilerin şehir içi seyahat tercihleri ile ilgili istatistiklere, Tablo 4’te ise tüketicilerin şehirler arası ya da ülkeler arası seyahat tercihleri ile ilgili istatistikler bulunmaktadır.

Tablo 3: Tüketicilerin Şehir İçi Seyahat Tercihleri

	N	Ortalama	Standart Sapma
1. Kısa mesafeleri yürümeyi tercih ederim.	501	3,39	1,342
2. Bisiklet, scooter, motosiklet vs. tercih ederim.	501	2,04	1,395
3. Şahsi aracımı tercih ederim.	501	3,79	1,453
4. Başkasının aracını tercih ederim.	501	2,14	1,272
5. Taksibe binmeyi tercih ederim.	501	2,29	1,387
6. Toplu taşımayı (otobüs, minibus, dolmuş vs.) tercih ederim.	501	2,01	1,324

Tablo 3’te tüketicilerin şehir içi seyahat tercihleri ile ilgili istatistiklere yer verilmektedir. Tüketicilerin şehir içi seyahat tercihleri açısından ortalamalara bakıldığında, en çok şahsi aracın tercih edildiği, en az ise toplu taşımanın tercih edildiği ortaya çıkmaktadır.

Tablo 4: Tüketicilerin Şehirler Arası ve Ülkeler Arası Seyahat Tercihleri

	N	Ortalama	Standart Sapma
1. Kendi aracımı tercih ederim.	501	3,60	1,524
2. Başkasının aracını tercih ederim.	501	1,93	1,269
3. Araç kiralamayı tercih ederim.	501	1,94	1,345
4. Otobüs ile gitmeyi tercih ederim.	501	1,69	1,180
5. Tren ile gitmeyi tercih ederim.	501	1,70	1,167
6. Havayolu ile gitmeyi tercih ederim.	501	3,09	1,610
7. Denizyolu ile gitmeyi tercih ederim.	501	1,81	1,202

Tablo 4’te tüketicilerin şehirler arası ya da ülkeler arası seyahat tercihleri ile ilgili istatistikler bulunmaktadır. Şehirler arası ya da ülkeler arası seyahat tercihleri açısından ortalamalara bakıldığında, tüketicilerin en çok kendi araçlarını tercih ettiği, en az ise otobüsü tercih ettiği görülmektedir.

4.4 Tüketicilerin Koronafobi Düzeyleri Açısından Sosyo-Demografik Özelliklerinin Karşılaştırılması

Araştırmanın bu bölümünde, tüketicilerin koronafobi düzeyleri açısından sosyo-demografik özelliklere (cinsiyet, yaş, medeni durum, gelir durumu ve eğitim durumu) göre farklılık gösterip göstermediği incelenmiş ve fark

analizlerinden yararlanılmıştır.

Hangi fark analizlerinin kullanılacağına karar vermek amacıyla; koronafobi ölçek puanının normal dağılıp dağılmadığına yönelik olarak Kolmogorov-Smirnov ve Shapiro-Wilk testleri yapılmış ve ölçek puanının dağılımının normal olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Buna göre fark analizlerinde parametrik olmayan testler olan, Mann-Whitney U ve Kruskal Wallis kullanılmıştır ($p < 0,05$).

Tablo 5: Tüketicilerin Koronafobi Düzeylerinin Cinsiyete Göre Karşılaştırılması

	Cinsiyet	N	Sıra Ortalaması	U	p
Koronafobi Ölçeği	Kadın	276	272,20	25199,500	,000
	Erkek	225	225,00		

Tablo 5'te görülen Mann-Whitney U testi sonuçlarına göre tüketicilerin koronafobi düzeyleri açısından anlamlılık düzeyi (p) istenilen %5'ten küçüktür. Bu durumda H_1 hipotezi cinsiyet açısından kabul edilmektedir. Sıra ortalamasına göre kadınların koronafobi düzeyi erkeklere nazaran daha yüksektir.

Tablo 6: Tüketicilerin Koronafobi Düzeylerinin Yaşa Göre Karşılaştırılması

	Yaş	N	Sıra Ortalaması	χ^2	p
Koronafobi Ölçeği	17 yaş ve altı	72	283,88	17,384	,002
	18-25	268	246,03		
	26-35	123	226,32		
	36-45	25	266,70		
	46 yaş ve üzeri	13	374,62		

Tablo 6'da ortaya konan Kruskal Wallis testi sonuçlarına göre, tüketicilerin koronafobi düzeyleri açısından anlamlılık düzeyi (p) istenilen %5'ten küçüktür. Dolayısıyla, H_1 hipotezi yaş açısından kabul edilmektedir. Sıra ortalamalarına bakıldığında 46 yaş ve üzeri olanların koronafobi düzeyi diğer yaş gruplarına kıyasla daha yüksek düzeydedir.

Tablo 7: Tüketicilerin Koronafobi Düzeylerinin Medeni Duruma Göre Karşılaştırılması

	Medeni Durum	N	Sıra Ortalaması	U	p
Koronafobi Ölçeği	Bekar	279	249,79	30631,000	,834
	Evli	222	252,52		

Tablo 7'de görülen Mann-Whitney U testi sonuçlarına göre tüketicilerin koronafobi düzeyleri açısından anlamlılık düzeyi (p) istenilen %5'ten büyüktür. Bu durumda H_1 hipotezi medeni durum açısından reddedilmektedir.

Tablo 8: Tüketicilerin Koronafobi Düzeylerinin Gelir Durumuna Göre Karşılaştırılması

	Gelir Durumu	N	Sıra Ortalaması	χ^2	p
Koronafobi Ölçeği	2000-2500 TL	62	261,06	21,019	,000
	2501-3500 TL	51	301,30		
	3501-5000 TL	79	295,80		
	5001 TL ve üstü	309	229,23		

Tablo 8'de ortaya konan Kruskal Wallis testi sonuçlarına göre, tüketicilerin koronafobi düzeyleri açısından anlamlılık düzeyi (p) istenilen %5'ten küçüktür. Dolayısıyla, H_1 hipotezi gelir durumu açısından kabul edilmektedir. Sıra ortalamalarına bakıldığında 2501-3500 TL arasında gelire sahip tüketicilerin diğerlerine göre koronafobi düzeyi daha yüksek seviyededir.

Tablo 9: Tüketicilerin Koronafobi Düzeylerinin Eğitim Durumuna Göre Karşılaştırılması

	Eğitim Durumu	N	Sıra Ortalaması	χ^2	p
Koronafobi Ölçeği	Lise ve lise altı	67	253,93	2,399	,494
	Ön lisans (2 yıllık)	65	273,45		
	Lisans (4 yıllık)	271	249,56		
	Lisansüstü (Yüksek lisans ve Doktora)	98	238,08		

Tablo 9'daki Kruskal Wallis testi sonuçlarına göre, tüketicilerin koronafobi düzeyleri açısından anlamlılık düzeyi (p) istenilen %5'ten büyüktür. Bu durumda H_1 hipotezi eğitim durumu açısından reddedilmektedir.

4.5 Tüketicilerin Seyahat Tercihleri ve Koronafobi Düzeyleri Arasındaki İlişkilerin Analizi

Bu kısımda tüketicilerin seyahat tercihleri ve koronafobi düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığını test etmeye yönelik korelasyon analizine yer verilmiştir. Öncelikle tüketicilerin şehir içi seyahat tercihleri ile koronafobi düzeyleri arasındaki ilişkiler, sonrasında tüketicilerin şehirler arası ya da ülkeler arası seyahat tercihleri ile koronafobi düzeyleri arasındaki ilişkiler incelenmiştir.

Tablo 10'da görüldüğü üzere tüketicilerin şehir içi seyahat tercihleri ve koronafobi düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişki bulunan değişkenler; koronafobi düzeyi – şahsi aracı tercih etme ($r = 0,101$), koronafobi düzeyi – başkasının aracını tercih etme ($r = 0,127$) ve koronafobi düzeyi – taksiyi tercih etme ($r = 0,163$) şeklindedir. Bu değişkenler açısından H_2 hipotezi kabul edilmektedir. Her ne

kadar aralarında istatistiki olarak anlamlı pozitif ilişkiler bulunun değişkenler arasındaki ilişkiler zayıf olsa da, en yüksek ilişkinin koronafobi düzeyi ile şehir içinde taksiyi tercih etme arasında olduğu görülmektedir.

Tablo 10: Tüketicilerin Şehir İçi Seyahat Tercihleri ve Koronafobi Düzeyleri Arasındaki İlişki

		Koronafobi Ölçeği
Koronafobi Ölçeği	r	1,000
	p	.
Yürümeyi tercih ederim.	r	,019
	p	,664
Bisiklet, scooter, motosiklet vs. tercih ederim.	r	,036
	p	,416
Şahsi aracımı tercih ederim.	r	,101*
	p	,024
Başkasının aracını tercih ederim.	r	,127**
	p	,004
Taksiyi tercih ederim.	r	,163**
	p	,000
Toplu taşımayı (otobüs, minibüs, dolmuş vs.) tercih ederim.	r	,076
	p	,091

*. Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

**. Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Tablo 11: Tüketicilerin Şehirler Arası ya da Ülkeler Arası Seyahat Tercihleri ve Koronafobi Düzeyleri Arasındaki İlişki

		Koronafobi Ölçeği
Koronafobi Ölçeği	r	1,000
	p	.
Kendi aracımı tercih ederim.	r	,110*
	p	,014
Başkasının aracını tercih ederim.	r	,165**
	p	,000
Araç kiralamayı tercih ederim.	r	,087
	p	,050
Otobüs ile gitmeyi tercih ederim.	r	,125**
	p	,005
Tren ile gitmeyi tercih ederim.	r	,115*
	p	,010
Havayolu ile gitmeyi tercih ederim.	r	,008
	p	,856
Denizyolu ile gitmeyi tercih ederim.	r	,103*
	p	,021

*. Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

**. Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Tablo 11'e göre tüketicilerin şehirler arası ya da ülkeler

arası seyahat tercihleri ve koronafobi düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişki bulunan değişkenler; koronafobi düzeyi – kendi aracını tercih etme ($r = 0,110$), koronafobi düzeyi – başkasının aracını tercih etme ($r = 0,165$), koronafobi düzeyi – araç kiralamayı tercih etme ($r = 0,087$), koronafobi düzeyi – otobüsü tercih etme ($r = 0,125$), koronafobi düzeyi – treni tercih etme ($r = 0,115$) ve koronafobi düzeyi – denizyolunu tercih etme ($r = 0,103$) şeklinde sıralanmaktadır. Bu değişkenler açısından H_3 hipotezi kabul edilmektedir. Şehir içi seyahat ile benzer şekilde, her ne kadar aralarında istatistiki olarak anlamlı pozitif ilişkiler bulunun değişkenler arasındaki ilişkiler zayıf olsa da, en yüksek ilişkinin koronafobi düzeyi ile şehirler arası ya da ülkeler arası seyahat tercihinde başkasının aracını tercih etme arasında bulunmaktadır.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Covid-19 virüsünün Aralık 2019'da Çin'de ortaya çıkışından sonra hızla Dünya'ya yayılması ve Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından küresel pandemi ilan edilmesi sonrasında ortaya çıkan sokağa çıkma kısıtlamaları, ülkelerin sınırlarını kapatması, şehirlerarası ve uluslararası seyahat yasakları nedeniyle, tüketicilerin seyahat tercihlerinin de bu durumdan etkilendiğini söylemek mümkündür.

Ayrıca Covid-19 ile birlikte yaşamak insanlarda koronavirüse karşı bir fobinin oluşmasına da neden olmuştur. Ortaya çıkan bu fobi "koronafobi" olarak adlandırılmaktadır (Yaman, 2020). Bu noktadan hareketle ortaya konan çalışmada, Covid-19 pandemisi sürecinde tüketicilerin seyahat tercihleri ile koronafobi düzeyleri arasındaki ilişki incelenmiştir.

Araştırma İstanbul'da ikamet eden 501 tüketici gerçekleştirilmiş ve veri toplama yöntemi olarak anket yöntemi tercih edilmiştir. Araştırmaya katılan 501 tüketicinin 225'i (%44,9) erkek, 276'sı (%55,1) ise kadın tüketicilerden oluşmaktadır. Tüketicilerin yaş aralıkları incelendiğinde ise 17 yaş ve altı tüketiciler 72 kişi ile %14,4'lük oranı kapsarken, 18-25 yaş aralığındaki tüketiciler 268 kişi %53,5 oranındadır. 26-35 yaş aralığında yer alan tüketiciler %24,6 oranla 123 kişi, 36-45 yaş aralığındaki tüketiciler %5,0 oranla 25 kişi ve son olarak 46 yaş ve üzeri tüketiciler ise %2,6'lık oranla 13 kişidir.

Medeni duruma bakıldığında ankete katılan 501 tüketicinin; 279'u (%55,7) bekar, 222'si (%44,3) ise evlidir. Gelir durumuna göre ankete katılan 501 tüketicinin; 62'si (%12,4) 2000-2500 TL aralığında gelire sahip iken, 2501-3500 TL gelire sahip olanlar 51 (%10,2) kişi, 3501-5000 TL gelire sahip olanlar 79 (%15,8) kişi ve son olarak 5001 TL ve üzeri geliri bulunan tüketiciler ise 309 (%61,7) kişidir. Ankete katılan tüketicilerin eğitim durumlarına bakıldığında; katılım sağlayan 501 tüketicinin 67'si lise ve lise altı eğitime sahip

iken, 65'i önlisans, 271'i lisans ve 98 kişi lisansüstü eğitim seviyesindedir. Eğitim durumunun yüzdeler oranları; lise ve lise altı %13,4, önlisans %13,0, lisans %54,1 ve lisansüstü %19,6 şeklinde olduğu görülmektedir.

Ayrıca tüketicilerin şehir içi seyahat tercihleri açısından ortalamalara bakıldığında, en çok şahsi aracın tercih edildiği, en az ise toplu taşımanın tercih edildiği ortaya çıkmaktadır. Şehirler arası ya da ülkeler arası seyahat tercihleri açısından ortalamalara bakıldığında, tüketicilerin en çok kendi araçlarını tercih ettiği, en az ise otobüsü tercih ettiği görülmektedir.

Covid-19 pandemisinin ortaya çıkışı ile beraber literatüre kazandırılmak istenen bu çalışmada, ilgililere faydalı olabilecek sonuçlara ulaşıldığını ifade etmek mümkündür. Araştırma da ortaya atılan hipotezlerin test edilmesi ile ortaya çıkan analizlerin sonuçları ise şu şekildedir:

- Kadınların koronafobi düzeyi erkeklere nazaran daha yüksektir.
- 46 yaş ve üzeri olanların koronafobi düzeyi diğer yaş gruplarına kıyasla daha yüksek düzeydedir.
- 2501-3500 TL arasında gelire sahip tüketicilerin diğerlerine göre koronafobi düzeyi daha yüksek seviyededir.
- Tüketicilerin şehir içi seyahat tercihleri ve koronafobi düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişki bulunan değişkenler; koronafobi düzeyi – şahsi aracı tercih etme ($r = 0,101$), koronafobi düzeyi – başkasının aracını tercih etme ($r = 0,127$) ve koronafobi düzeyi – taksiyi tercih etme ($r = 0,163$) şeklindedir.
- Tüketicilerin şehirler arası ya da ülkeler arası seyahat tercihleri ve koronafobi düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişki bulunan değişkenler; koronafobi düzeyi – kendi aracını tercih etme ($r = 0,110$), koronafobi düzeyi – başkasının aracını tercih etme ($r = 0,165$), koronafobi düzeyi – araç kiralama tercih etme ($r = 0,087$), koronafobi düzeyi – otobüsü tercih etme ($r = 0,125$), koronafobi düzeyi – treni tercih etme ($r = 0,115$) ve koronafobi düzeyi – deniz yolunu tercih etme ($r = 0,103$) şeklinde sıralanmaktadır.

Ek olarak çalışmada elde edilen bulgular ve sonuçlar doğrultusunda Covid-19 pandemisi sürecinde tüketicilerin seyahat tercihleri ile koronafobi düzeyleri arasındaki ilişkiler üzerine çalışma yapmayı düşünen araştırmacılara, akademisyenlere ve ilgililere bazı önerilerde bulunmak mümkündür.

Öncelikle çalışmada tüketiciler katılımcı olarak tanımlanmıştır. Farklı mesleklere mensup katılımcılar ile yeni ve güncel veriler elde edilerek daha farklı sonuçlara

ulaşmanın mümkün olduğu düşünülmektedir. Örneğin; sağlık çalışanlarının seyahat tercihleri ile koronafobi düzeyleri arasındaki ilişki incelenebilir. Böylece elde edilen sonuçlar, çalışmada ortaya çıkan bulgular karşılaştırılabilir.

Araştırma; Türkiye'de İstanbul ilinde gerçekleştirilmiştir. Farklı ülke ve şehirlerde bulunan tüketicilerle araştırma tekrarlanıp, ortaya çıkan sonuçlar kıyaslanabilir. Seyahat tercihleri ile koronafobi düzeyleri arasındaki ilişkinin, farklı ülke ve şehirler bazında benzerlikleri ya da farklılıkları ortaya konabilir.

Son olarak; bu çalışmada Covid-19 pandemisi sürecinde tüketicilerin seyahat tercihleri ile koronafobi düzeyleri arasında ilişki ortaya konulmuştur. Bir ilişki bulunsa da bu ilişkinin zayıf bir ilişki olduğu düşünüldüğünde, seyahat tercihleri ile koronafobi düzeyleri arasında aracı etkisi olabilecek başka değişken ya da değişkenler ile araştırma tekrarlanabilir. Böylelikle başka değişkenler arasındaki ilişkileri de keşfetmek mümkün olabilir.

KAYNAKLAR

- Akyurt, H. (2008). Turizm Bölgesine Yönelik Talebi Etkileyen Faktörlerden İmaj ve Çeşme Örneği. Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği Ana Bilim Dalı, İzmir, (Yayınlanmamış Doktora Tezi).
- Arora, A., Jha, A. K., Alat, P. & Das, S. S. (2020). Understanding Coronaphobia. *Asian Journal of Psychiatry*, Vol. 54, 102384, 1-6.
- Arpacı, I., Karataş, K., ve Baloğlu M. (2020). The Development and Initial Tests for The Psychometric Properties of The Covid-19 Phobia Scale (C19P-S). *Personality and Individual Differences*, Vol. 164, 110108, 1-6.
- Aydın, A. F. (2020). Post-Truht Dönemde Sosyal Medyada Dezenformasyon: Covid-19 (Yeni Koronavirüs) Pandemi Süreci. *Asya Studies*, 4(12), 76-90.
- Başol, K. (2012). Türkiye Ekonomisi, 11. Baskı, Türkmen Yayınevi, İstanbul.
- Budak, F. & Korkmaz, Ş. (2020). Covid-19 Pandemi Sürecine Yönelik Genel Bir Değerlendirme: Türkiye Örneği. *Sosyal Araştırmalar ve Yönetim Dergisi*, Sayı 1, 62-79.
- Cinelli, M., Quattrociochi, W., Galeazzi, A., Valensise, C. M., Brugnoli, E., Schmidt, A. L., Zola, P., Zollo, F. & Scala,

- A. (2020). The Covid-19 Social Media İnfodemic. Scientific Reports, <https://www.nature.com/articles/s41598-020-73510-5.pdf>.
- Çeken, H., Dalgın, T., & Karadağ, L. (2009). Küreselleşme ve Uluslararası Turizm Arasındaki İlişki. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 22, 21-36.
- Erdoğan, M. & Açıkalın, S. (2014). Türkiye’de Üniversite Öğrencilerinin Seyahat Türü Tercihlerinin İncelenmesi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(3), 101-112.
- Erol, M. (2003). Turizm Pazarlaması. Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa.
- Gölbashi, S. D. & Metintaş, S. (2020). Covid-19 Pandemisi ve İnfodemi. *ESTÜDAM Halk Sağlığı Dergisi*, 5(COVID-19 Özel Sayısı), 126-137.
- Gössling, S., Scott, D. & Hall, C. M. (2020). Pandemics, Tourism and Global Change: A Rapid Assessment of Covid-19. *Journal of Sustainable Tourism*, 29(1), 1-20.
- Haşiloğlu, S. B., Baran, T. & Aydın, O. (2015). Pazarlama Araştırmalarındaki Potansiyel Problemlere Yönelik Bir Araştırma: Kolayda Örneklem ve Sıklık İfadeli Ölçek Maddeleri. *Pamukkale İşletme ve Bilişim Yönetimi Dergisi*, 2(1), 19-28.
- Kozak, N. (2012). Genel Turizm Bilgisi, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- Martin, S. (2011). Kara Ölüm: Ortaçağ'da Veba. Çev. Cumhuriyet Atay, Kalkedon Yayınları, İstanbul.
- Merdan, K. & Okuroğlu, M. S. (2016). Alternatif Turizm Çeşitlerinin Gümüşhane Turizmüne Etkisi Üzerine Bir Araştırma. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20 (3), 961-984.
- Parıldar, H. (2020). Tarihte Bulaşıcı Hastalık Salgınları. *Tepecik Eğitim ve Araştırma Hastanesi Dergisi*, 30(Ek Sayı), 19-26.
- Pratt, M. K. (2011). Pandemics. Abdo Publishing, Minnesota.
- Üstün, Ç. & Özçiftçi, S. (2020). Covid-19 Pandemisinin Sosyal Yaşam ve Etik Düzlem Üzerine Etkileri: Bir Değerlendirme Çalışması. *Anadolu Kliniği Tıp Bilimleri Dergisi*, 25(Covid-19 Özel Sayısı), 142-153.
- Yaman, H. (2020). Koronafobi Nedir? Covid-19 Fobisi ile Nasıl Başa Çıkabiliriz? <https://evrimagaci.org/koronafobi-nedir-covid19-fobisiile-nasil-basa-cikabiliriz-9392>.
- Yavuz, M. C. & Karabağ, S. F. (2009). Ulusal Turizm Tanıtımı ve Pazarlama Yönetimi Örgütlenmesi: Türkiye İçin Bir Model Önerisi. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 1(36), 113-130.
- Yılmaz, Y., Erdoğan, A., & Hocoğlu, C. (2021). COVID-19 ve Damgalanma. *Kocaeli Medical Journal*, 10, Özel sayı 1, 47-55.
- Zanco, F. & Kaya, A. (2015). Üniversite Öğrencilerinin GSM Operatörü Tercih Nedenlerinin Araştırılması: Bir Uygulama. *The International New Issues In Social Sciences*, 1(1), 117-142.

© 2020 & 2021 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY NC) license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

Karşılaştırmalı Bir Bakışla Ak Parti, Deva Partisi ve Gelecek Partisi Parti Programlarında Dış Politika Vizyonu*

Foreign Policy Vision in AK Party, DEVA Party and Gelecek Partisi Party Programs with a Comparative Perspective

Akif ÇARKÇI¹

Öz

Gelecek Partisi 12 Aralık 2019'da, DEVA Partisi (Demokrasi ve Atılım Partisi) ise 9 Mart 2020 yılında kurulmuşlar, her iki partinin kurucu genel başkanları da 14 Ağustos 2001 tarihinde kurulan ve yaklaşık 20 yıllık iktidar tecrübesi bulunan Adalet ve Kalkınma Partisi hükümetlerinde dışişleri bakanı olarak görev almışlardır. Çalışmamızın ana eksenini; karşılaştırmalı bir bakış açısıyla üç siyasi partinin parti programında dış politika konusundaki temel yaklaşımlarının neler olduğunun ortaya konulması, siyasi partilerin dış politika vizyonlarındaki benzerlikler, farklılıklar veya ayrışmaların tespit edilmesi, Ak Parti'den ayrılarak ayrı birer siyasi parti haline gelen siyasi oluşumların muhalefet konumunda iken Ak Parti'den farklı bir dış politik perspektif belirleyip belirlemedikleri, belirledilerse nasıl bir vizyon geliştirdikleri gibi hususların araştırılmasıdır. Araştırmada yöntem olarak karşılaştırmalı metin analizi ve ilişiksel içerik analizi yöntemleri benimsenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Parti Programı, Dış Politika, Ak Parti, DEVA Partisi, Gelecek Partisi

Abstract

The Gelecek Partisi was founded on December 12, 2019, and the DEVA Partisi was established on March 9, 2020, and the founding leaders of both parties were the foreign ministers of the Justice and Development Party governments, which were established on August 14, 2001 and have nearly 20 years of experience in power. they took part. The main axis of our work is; revealing the basic approaches of the three political parties on foreign policy in their party programs with a comparative perspective, identifying the similarities, differences or divisions in the foreign policy visions of the political parties, while the political formations that became separate political parties by leaving the AK Party are in opposition whether they can determine different foreign policy perspective than, and if so, what kind of vision they developed. Comparative text analysis and relational content analysis methods were adopted as methods in the research.

Keywords: Party Program, Foreign Policy, Ak Party, DEVA Party, Gelecek Partisi

1. GİRİŞ

14 Ağustos 2001 tarihinde Recep Tayyip Erdoğan tarafından kurulan ve Türkiye'de 3 Kasım 2002 seçimlerinde iktidara gelen Ak Parti (Adalet ve Kalkınma Partisi) kurulduğu tarihten bu yana pek çok yerel ve genel seçimde diğer partilerden daha fazla oy alarak lider parti konumunu muhafaza etmiş olup "hakim parti" vasfıyla hâlihazırda yerel ve merkezi idaredeki iktidar gücünü korumaya devam etmektedir (Nebati,2020:18). Son yerel seçimlerde (31 Mart 2019) 1389 belediyenin 576'sını alan

Ak Parti son genel seçimlerde ise (24 Haziran 2018) toplam oyların % 42.49'unu alarak mecliste 295 sandalye elde etmiş ve 66. hükümeti kurarak yeniden iktidar olmuştur (www.ysk.gov.tr, 12.11.2020). Bazı yazarlara göre Ak Parti her ne kadar neoliberal politikalar ekseninde yapılmış bir siyasi parti olarak tanımlansa da, (Yavuz, 2010:7-12) kendisini siyasi kimlik bakımından muhafazakâr demokrat olarak tanımlayan Ak Parti (Akdoğan, 2003: 14-15) esasında milli görüş mirası üzerine kurulmuş bir siyasi partidir. Necmettin Erbakan'ın liderliğini yaptığı Fazilet Partisi'nden "yenilikçi kanat" şeklinde tanımlanan ve daha sonra Ak

* In this article, the principles of scientific research and publication ethics were followed. / Bu makalede bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur.

¹ Akif ÇARKÇI

ORCID ID: 0000-0001-6522-7140

Dr., Sağlık Bilimleri Üniversitesi, İstanbul, akif.carkci@gmail.com

Dr., University of Health Sciences, İstanbul, akif.carkci@gmail.com

Geliş Tarihi/Received : 15.05.2021

Kabul Tarihi/Accepted : 18.07.2021

Çevrimiçi Yayın/Published : 18.07.2021

Makale Atıf Önerisi /Citation (APA):

Çarkçı, A. (2021). Karşılaştırmalı Bir Bakışla Ak Parti, Deva Partisi ve Gelecek Partisi Parti Programlarında Dış Politika Vizyonu. *İzmir Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 106- 116. DOI:10.47899/ijss.20213110

Parti'de aktif bir figür haline gelen Abdullah Gül gibi isimlerin de bulunduğu siyasi oluşum 14 Ağustos 2001 tarihinde liderliğini Recep Tayyip Erdoğan'ın yaptığı Adalet ve Kalkınma Partisi şemsiyesi altında örgütlenerek yeni bir siyasi hareketin startını vermiştir (Zariç, 2016:233). 15 Temmuz 2016 Darbesi gibi olağanüstü bir dönemi halk desteği ile atlatan Ak Parti ve lideri Recep Tayyip Erdoğan, darbe girişimi karşısında iktidar gücünü elinde tutabilmiş, 16 Nisan 2017 tarihinde yapılan referandum neticesinde partili cumhurbaşkanı ve başkanlık sistemi diyebileceğimiz yeni sisteme ise 10 Temmuz 2018² tarihi itibarıyla geçilmiştir (Turan, 2018:60). Recep Tayyip Erdoğan Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi ile birlikte hem Ak Parti genel başkanlığı görevini hem de 11. Cumhurbaşkanlığı görevini hali hazırda icra etmektedir.

2014–2016 yılları arasında AK Parti Genel Başkanlığı ve Başbakanlık görevini sürdüren Ahmet Davutoğlu ise 2009–2014 yılları arasında Recep Tayyip Erdoğan tarafından kurulan 60. Hükümette Dışişleri Bakanlığı görevini yürütmüştür. Aynı zamanda uluslararası ilişkiler ve dış politika uzmanı olan Prof. Dr. Ahmet Davutoğlu, 2003–2009 yılları arasında Erdoğan ve Gül'ün dış politika danışmanlığını da yapmıştır (www.gelecekkpartisi.net, 12.11.2020). Başbakanlık görevinden 22 Mayıs 2016 tarihinde istifa eden Ahmet Davutoğlu Erdoğan'la yaşadığı ihtilaf sonrasında 12 Aralık 2019'da Gelecek Partisi'ni kurdu. (www.yargitay.gov.tr/, 12.11.2020) Daha önce Ak Parti'de siyaset yapmış bazı siyasi figürlerin de dahil olduğu Gelecek Partisi hem teorik hem de pratik anlamda dış politika deneyimi olan bir genel başkanın liderliğinde siyasi hayata dahil oldu. Uzunca bir dönem Ak Parti ve Ak Parti hükümetleri bünyesinde çeşitli üst düzey görevlerde bulunan, dış işleri bakanlığı ve başbakanlık görevi de dahil oldukça üst düzey görevlerde uzun yıllar kalan bir siyasi figürün Ak Parti'den ayrılarak başka bir siyasi parti kurması ve muhalefet pozisyonuna geçmesinin ardından Ak Parti hükümetlerinde önemli görevler üstlenen Ali Babacan'ın DEVA Partisini kurmasıyla Ak Parti'den ayrılarak partileşen siyasi hareket sayısı ikiye çıkmıştır.

9 Mart 2020 tarihinde kurulan DEVA Partisi'nin genel başkanı Ali Babacan da dış politika deneyimi olan bir siyasi figürdür. Ali Babacan Ak partinin kurucularından olup 58 ve 59. Hükümetler döneminde ekonomiden sorumlu devlet bakanlığı görevlerinde bulunmuş, 58. hükümette dış işleri bakanı olmuş, 2009 yılında ise yine Ak Parti hükümetinde başbakan yardımcılığı görevine getirilmiştir (https://devapartisi.org/, 12.11.2020). 8 Temmuz 2019

tarihinde Ak Parti'den istifa eden Ali Babacan 9 Mart 2020 tarihinde DEVA (Demokrasi ve Atılım Partisi) Partisi'ni kurmuştur (www.yargitay.gov.tr/ 2020). Böylece daha evvel Ak Parti'de siyaset yapan siyasi figürlerden oluşan parti sayısı ikiye yükselmiştir. Gerek DEVA gerekse Gelecek Partisi'nin bütün kadroları şüphesiz Ak Parti'de daha evvel siyaset yapmış kişilerden müteşekkil değildir. Ancak kurucu genel başkanları ve kimi siyasi figürlerin daha evvel Ak Parti'de, özellikle de Ak Parti hükümetleri döneminde üst düzey görevler almış olmaları incelemeye değer müstakil bir konudur. Ancak çalışmamızın konusu esas itibarıyla dış politika perspektifine dayandığı için Ak Parti döneminde dış politika alanında önemli görevlere getirilmiş, dış işleri bakanlığı, büyükelçilik yapmış isimlerin kendi partilerini kurduklarında partilerine yükledikleri dış politik misyon ve partilerinin temel metinlerindeki dış politik bakış açısı incelenmeye değer boyutlar içermektedir. Bu çalışmada inceleme alanı olarak partilerin dış politika alanındaki icraatlarından ziyade partilerin programlarında ortaya koydukları dış politika vizyonu ve dış politik bakış açıları ele alınmıştır. Araştırmada esas can alıcı nokta ise bir zamanlar Ak Parti içinde politika yapan ve dış politik görevlerde bulunan siyasi figürlerin daha sonra iktidar partisi karşısında muhalif konuma geçtiklerinde partilerine dış politik anlamda iktidar partisinden farklı olarak ne gibi bir misyon yüklemiş olduklarıdır. Mesela parti programlarında iktidar partisinden farklı olarak gerek DEVA Partisi'nde gerekse Gelecek Partisi'nde yeni olan nedir? Esas araştırılmaya değer nokta budur. Zira henüz iktidar şansı yakalayamamış iki siyasi partinin henüz dış politika icraatı olmadığından üç partiyi de icraatları bakımından inceleme imkânı henüz bulunmadığından sadece partilerin temel metinleri olan parti programları³ üzerinden bir kıyaslama ve analiz yapma ihtiyacı duyulmuştur (Dündar, 2007:14). Ayrıca DEVA ve Gelecek Partilerinin genel başkanlarının Ak Parti çatısı altında çeşitli görevlerde göstermiş oldukları dış politik performans da çalışmanın kapsama alanı içinde değildir. Bu konu da bir başka çalışmanın konusu olarak değerlendirilerek araştırma sahası dışında tutulmuştur.

Çalışmada yöntem olarak karşılaştırmalı metin analizi benimsenmiş olup inceleme konusu olan siyasi partilerin parti programları elde edilmiş, bu metinler üzerinden basit söylem analizinin ve ilişkiisel içerik analizinin imkanları kullanılarak partilerin dış politik sahada ne türden bir vizyon ortaya koydukları ve dış politika perspektifi bakımından aralarındaki farklar incelenmeye ve mevcut veriler

² Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinin Sayısı: 1, Yayımlandığı Resmî Gazetenin Tarihi – Sayısı: 10/7/2018 – 30474

³ Siyasi partiler, politika belirleme işlevlerini, toplumun farklı kesimlerinin, birbirinden farklı, dağınık, talep istek ve tercihlerini

derleyip mevcut siyasi sisteme aktararak gerçekleştirirler. Siyasi partiler ilke ve hedeflerini ve bu hedefleri gerçekleştirecekleri plan ve programlarını yani en temel politikalarını topluma deklare ettikleri programları ile taahhüt ederler.

üzerinden parti programları karşılaştırılmaya çalışılmıştır.

2. AK PARTİ PARTİ PROGRAMINDA DIŞ POLİTİKA

Ak Parti'nin parti programında dış politik vizyon jeopolitiğin önemine yapılan vurgu ile başlamaktadır. Parti programında; Türkiye'nin jeopolitik konumunun bölgesel iş birliği için bir çekim alanı oluşturacak potansiyele sahip olduğu vurgulanmaktadır. Bu potansiyelin başarıya dönüştürülebilmesi için uluslararası ekonomik ve siyasi ilişkilerde jeopolitiğin akılcıca kullanılması gerektiği ifade edilmektedir (Ak Parti Programı, 2015:89). Bununla birlikte soğuk savaş sonrası dönemde askeri amaçlı ittifaklar yerine devletlerarası iş birliği projelerinin yükselişe geçtiği ve Türkiye'nin yeni güç merkezleriyle esnek ve çok eksenli ilişkilere girmesi gerektiği programda ifade edilen bir başka husustur (Ak Parti Programı, 2015:89).

Adalet ve Kalkınma Partisi parti programında gerçekçi, çıkar ilişkilerine dayalı, önyargılardan arınmış, başka ülkelerin toprak bütünlüğüne saygılı bir dış politika yaklaşımına sahip olduğunu ifade etmekte ve dış politikaya dair gözlemlerini şu şekilde sunmaktadır:

-Birincisi, Türk dış politikası uzun vadeli bir bakış açısıyla, bölgesel ve küresel ortama uygun şekilde yapılandırılmalıdır.

-Dış politikada karar alma süreçleri katılımcı bir düzene kavuşturulmalı, parlamento ve çeşitli toplumsal kesimler sürece dâhil edilmelidir.

-Dış politikada strateji geliştirme, senaryo analizi ve dış politika araçlarını geliştirme çalışmaları önem kazanmıştır. Bu kapsamda kamu kurumları bünyesinde araştırma merkezleri, üniversitelerde uluslararası ilişkiler bölümleriyle iş birliği ve dış politika enstitülerinin kurulması gibi çalışmalar yürütülmelidir (Ak Parti Programı, 2015:89-90).

Bu gözlemler çerçevesinde Ak parti dış politika alanında aşağıdaki politikaları izleyeceğini taahhüt etmiştir:

- Türkiye bölgesinde, ekonomi, demokrasi ve insan haklarına saygılı yapısıyla istikrar unsurudur. Bu özellikleriyle Türkiye kriz bölgelerinde çözüm odaklı somut politikalar üretecektir.
- Türkiye, komşularıyla diyaloga dayalı komşuluk ilişkileri kuracak, bölgesel barışa katkı sağlayacaktır. Benzer şekilde coğrafi ve tarihi yakınlık gereği Türkiye Avrupa ve Avrupa ülkeleriyle de yakınlaşma konusunda da gündemini taze tutacaktır. Ayrıca Türkiye AB ile olan ilişkilerinde birliğe üyelik şartlarını yerine getirmek için gayret edecektir (Ak Parti Programı, 2015: 90).
- Türkiye NATO ile olan ilişkilerini sürdürmekle birlikte Avrupa savunma stratejisi kapsamında oluşan

Avrupa Güvenlik ve Savunma konseptinde de hak ettiği yeri alacaktır. Türkiye ile dost ve müttefik ülkeler arasındaki iyi ilişkiler özellikle ekonomi, bilim, teknoloji, yatırım ve ticaret alanlarında gözetilecektir (Ak Parti Programı, 2015: 91).

- ABD ile geçmişte yürütülen savunma odaklı iş birliği yeni dönemde ekonomi, yatırım, bilim ve teknoloji alanlarında daha da yoğunlaştırılacaktır. Rusya ile Orta-Asya ve Kafkasya'da rekabet yerine iş birliğine dayalı ilişkiler sürdürülecektir. Komşumuz olan Yunanistan ile karşılıklı ekonomik çıkarlar gözetilecek, oluşacak güven ortamı sayesinde siyasi sorunların çözümü için de gerekli çözüm üretilecektir (Ak Parti Programı, 2015: 91).

- Ak Parti Kıbrıs sorununun çözümünde adadaki Türk halkının varlığının, kimliğinin ve kendi geleceğini tayin etme hakkının göz ardı edilemeyeceğini savunmakta, Kıbrıs Rum kesiminin Avrupa Birliği'ne alınmasının, sorunu daha da karmaşık hale getireceğine inanmaktadır (Ak Parti Programı, 2015: 91).

- Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile tarihi, kültürel ve sosyal yakınlığımız daha geniş iş birliği ve dayanışma zeminine taşınacaktır. Orta-Doğu'da ise akıtılan kan ve durmak bilmeyen savaşlar bizleri ve bütün dünyayı yakından rahatsız etmektedir. Ortadoğu'da barışın sağlanması için Ak parti gerekli girişimlerde bulunacaktır (Ak Parti Programı, 2015: 91).

- Ak Parti, Türkiye'nin İslam ülkeleriyle ilişkilerine özel önem vermektedir. İslam Konferansı Örgütü'nün (İKÖ), uluslararası alanda daha saygın yer edinebilmesi ve inisiyatif alabilen dinamik bir yapıya kavuşturulması için çaba sarf edecek, İKÖ, Ekonomik ve Ticari İş birliği Dâimî Komitesi'nin (İSEDAK) faaliyetlerine daha somut içerik kazandırmaya çalışacaktır (Ak Parti Programı, 2015: 92).

- Soğuk savaşın sona ermesi ve Doğu Blokunun çöküşünden sonra önem kazanan Karadeniz Havzası stratejik önem kazanmıştır. Türkiye, Karadeniz Ekonomik İş birliği Teşkilatı'nın (KEİT), bölge ülkelerine vaat ettiği geniş potansiyelin harekete geçirilmesi için çaba sarf edilecektir (Ak Parti Programı, 2015: 92).

- Türk dış politikası Avrupa ve Atlantik yanında Avrasya eksenli bir politikanın da geliştirilmesi yolunda gayret edecektir. Buradan hareketle Ekonomik İş birliği Teşkilatı (ECO) çerçevesindeki faaliyet ve iş birliği güçlendirilecektir (Ak Parti Programı, 2015: 92).

- Türkiye Kafkasya konusunda soğuk savaş dönemi ortamını geride bırakarak bölgenin zengin yeraltı ve yer üstü kaynaklarının işlenmesi ve burada üretilecek değer çerçevesinde bölgenin Orta-Doğu ve Balkanlar'la ekonomik açıdan bütünleşmesine katkıda bulunmaya

çalışacaktır (Ak Parti Programı, 2015: 92).

- Çin ve Güney-Doğu Asya'daki ekonomilerle yakınlaşma sağlanacaktır. Buradaki potansiyelden Türkiye de yararlanacaktır.
- Ak Parti, Türkiye'nin Balkan politikasını gözden geçirecek, bölgedeki ülkelerle olan tarihi, kültürel ve ekonomik ilişkilerini yeniden yapılandıracaktır.
- Yurt dışında yaşayan Türk vatandaşlarının, buldukları ülkelerdeki haklarının daha fazla korunması için çaba sarf edecektir. Gerek o ülkelerde gerekse Türkiye'de karşılaştıkları sorunların ortadan kaldırılması için mevcut mekanizmaları daha etkin biçimde işletecek, gerekirse yeni mekanizmalar oluşturacaktır (Ak Parti Programı, 2015: 93).

3. DEVA PARTİSİ PARTİ PROGRAMINDA DIŞ POLİTİKA

DEVA Partisi, dış politikaya ilişkin perspektifini ya da vizyonunu dış politika ilkeleri ve dış politika gündemi başlıkları altında incelenmektedir. DEVA Partisi dış politika ilkelerini aşağıdaki gibi belirlemektedir.

DEVA Partisi Uluslararası ortamın belirsizlikler içinde bulunduğunu çalkantılı bir görünüm arz ettiğini ifade etmektedir. Bu duruma sebep olarak iktisadi eşitsizlik ve adalet yoksunluğu, siyaset ve ekonomideki ahlak ve şeffaflık eksikliği, uluslararası kurumların itibarlarını kaybetmeleri ve ahlaki bunalımlar gösterilmektedir. Soğuk savaş sonrasında uluslararası kurumlar aşınmış, ülkeler arasındaki denge sarsılmış, yeni bazı eksenler oluşmuştur. İnsan hakları ve demokrasi saldırı altında bulunmakta, insanlığın ortak faydaları neredeyse hiç dikkate alınmamaktadır (Deva Partisi Programı, 2020: 120).

Yakın bölgemizde ise, Suriye gibi ülkelerde iç savaşlar sürmekte, kimi ülkelerde ise istikrarsızlık sürekli artmaktadır. İyi yönetim ve eğitim alanlarındaki eksiklikler, çevre ülkelerdeki çöküşleri daha da hızlandırmaktadır. Bunların sonucu olarak terörizm, şiddet ve göç/mülteci sorunları, ayrıca ideolojik çatışmalar küresel ortamı daha da karmaşık hale getirmiştir. Bu endişe verici ortam şüphesiz Türkiye'yi de yakından etkilemektedir (Deva Partisi Programı, 2020: 124).

DEVA Partisi'nin programına göre partinin dış politikasının iki önceliği bulunmaktadır: Bunlardan birincisi Türkiye'nin güvenliğini sağlamak, toprak bütünlüğünü korumak ikincisi ise ekonomi ve refahın büyütülmesidir. Bu bakış açısından hareketle diplomasi'nin daha güçlü biçimde yürütülmesi için ekonominin ve sosyal dokunun güçlendirilmesi gerekmektedir (Deva Partisi Programı, 2020: 125).

Ayrıca parti programına göre Türkiye Birleşmiş Milletler

Şartı'na, İnsan Hakları Evrensel Bildirisi gibi temel belgelere, TBMM tarafından onaylanmış olan uluslararası sözleşmelere titizlikle bağlı kalacaktır. Zira Türkiye pek çok küresel ve bölgesel kuruluşta öncü, kurucu ortak veya gözlemci statüde bulunmuştur. Ayrıca Türkiye BMGK'ni daha katılımcı hale getirmek için gerekli girişimlerde bulunacaktır (Deva Partisi Programı, 2020: 125-126).

DEVA Partisi programına göre Türkiye müttefik ve komşularıyla iyi ilişkiler geliştirecek, komşularının iç işlerine karışmayacaktır. Karşılıklı ticaretin geliştirilmesi de bu iyi ilişkilerin bir başka boyutunu oluşturacaktır. Ayrıca diplomasi sadece ikili ilişkilerde değil, bölgesel ve uluslararası ilişkilerde ortaya çıkan ihtilaflarda da kullanılacak sorunlar diplomasi yoluyla çözülecektir (Deva Partisi Programı, 2020: 126).

DEVA Partisi parti programında dış politika süreçlerinin çoğulcu olması gerektiğine inanmakta, bu konuda parlamentodan STK'lara, basın ve düşünce kuruluşlarından iktisadi aktörlere kadar geniş bir istişare alanı tesis edileceği ifade edilmektedir. Buna ek olarak programda M. Kemal Atatürk'ün yurtta sulh, cihanda sulh ilkesini bugünün koşulları içerisinde de benimseyeceklerini dile getirmektedirler. Bu bakış açısıyla parti dış politikada yapıcı, birleştirici ve milli bir politika belirleyecektir. Kurulacak dış politika enstitüleriyle bu politikalar pekiştirilecektir (Deva Partisi Programı, 2020: 126).

Yukarıda belirlenen ilkeler doğrultusunda DEVA Partisi NATO müttefikleri, AB'li ortakları ve Türk dünyası ile iyi ilişkiler geliştirecek, Kıbrıs Davası ve Yunanistan'a odaklanacaktır. Ayrıca ulusal güvenliğimizi tehdit eden Suriye ve Irak gibi bölgelerde acil ve çözüm odaklı politikalar üretilecektir. DEVA Partisi Filistin, Dağlık Karabağ ve Keşmir meselelerini ihmal etmemekte, bu sorunların çözümü için katkı sağlayacağını ifade etmektedir. AB üyeliği konusunda ise üyeliğin vazgeçilmez bir hedef olduğu parti programında ifade edilmektedir (Deva Partisi Programı, 2020: 127).

NATO konusunda DEVA Partisi ittifakın gerekliliğine ve devamlılığına inanmakta ancak Türkiye'nin bu ittifakta daha etkin yer almasını öngörmektedir. ABD ile ilişkilerde ise bölgesel konularda yeni diyalogların geliştirilmesi öngörülmekte ABD'nin FETÖ'ye verdiği desteğin kesilmesi için çalışılacağı ifade edilmektedir. Kıbrıs davası noktasında ise KKTC ile yakın diyalog içerisinde adada kalıcı barışın sağlanması için çözüm üretileceği ifade edilmekte ancak çözümün ne olacağına vurgu yapılmamaktadır. Yine parti programına göre Yunanistan ile iyi komşuluk hedefiyle, Ege'de yaşanan karasuları, kıta sahanlığı, hava sahası, münhasır ekonomik bölge gibi konular üzerinde öteden beri süren temaslar devam ettirilecek, Batı Trakya'daki soydaşlarımızın sorunları da gündemde tutulacaktır (Deva

Partisi Programı, 2020: 127).

Doğu Akdeniz havzasındaki enerji kaynakları konusunda ise Deva Partisi hakkaniyetli çözüm peşinde olduklarını, bölgedeki, barış ve istikrara katkı sağlayacaklarını ifade etmektedir. Rusya ile de dengeli ilişkiler kurulması ve Türk Dünyası ile olan ilişkilere özel önem verileceği parti programında belirtilmektedir. Bu anlamda *“Türksoy, Türk Keneşi, TÜRKPA, Türk Dünyası Üniversiteler Birliği gibi oluşumları ve Yunus Emre Enstitüsü ve TİKA’yı daha etkin ve verimli kılacağız”* denilerek uluslararası kurumların daha etkin çalışmaya teşvik edileceği ifade edilmektedir(Deva Partisi Programı, 2020: 128).

Yurtdışında yaşayan Türklerle ilgili olarak ise DEVA Partisi aşağıdaki öngörülerini paylaşmaktadır:

“Yurtdışında yaşayan ve ülkemizin asli bir parçası olarak kabul ettiğimiz vatandaşlarımızın anavatanları ile olan başta dil ve kültür olmak üzere çok boyutlu bağlarının korunmasını ana hedef olarak koyuyoruz. Yaşadıkları ülkelerde toplumsal hayatın siyaset, eğitim, bilim, kültür ve ticaret gibi farklı alanlarına eşit düzeyde ve yüksek seviyede aktif katılımlarının teşvik edilmesine öncelik veriyoruz. Bu vatandaşlarımızın karşı karşıya buldukları İslam karşıtı ve yabancı düşmanı ortamın ortadan kaldırılması için ev sahibi ülkelerin resmi ve sivil unsurları nezdinde çok yönlü girişim ve faaliyetlerde bulunacağız. Bütüncül, kapsayıcı, tutarlı, uygulanabilir, çözüm odaklı ve yaşadıkları ülke ve toplumlarla ilişki ve işbirliğini destekleyen, uzun vadeli, siyaset üstü, ulusal ve uluslararası hukuka saygılı bir politika geliştireceğiz. Bu politikamızı güncel siyasi gündemler üzerinden şekillendirmeyecek, diasporamızı iç politika gündemine göre asla araçsallaştırmayacağız. Devletimizin yurt dışındaki vatandaşlarımıza olan anayasal sorumluluğunu azami derecede yerine getirmesini hedefleyeceğiz. Kamu hizmetleri, eğitim, kültür, hukuk, aile, dinî hizmetler, ekonomi, sivil toplum ve medya gibi alanları kapsayıcı ve sivil toplum ve kanaat önderleriyle işbirliği içerisinde politikalar takip edeceğiz. Bu alanda faaliyet gösteren kurumlarımızın, kapsayıcı, sürdürülebilir, bütüncül ve birbiriyle koordineli bir şekilde yeniden yapılandırılması sağlayacağız” (Deva Partisi Programı, 2020: 129).

DEVA Partisi parti programında Suriye'nin toprak bütünlüğünün ve egemenliğinin devamının savunulduğu ifade edilmekte, çözüm için diplomatik siyasi girişimlerin öncelikli olduğu vurgulanmaktadır. Benzer şekilde Irak'ın da toprak bütünlüğüne de saygı duyulacağı da ifade edilmekte Irak hükümeti ve Irak Kürt Bölgesel Yönetimi ile ikili ilişkiler geliştirileceği üzerinde durulmaktadır. Ayrıca İran ile geleneksel komşuluk ilişkisinin devam ettirileceği

ifade edilmekte, ABD'nin İran'a uyguladığı yaptırımların doğru olmadığı programda dile getirilmektedir (Deva Partisi Programı, 2020: 130).

Kafkasya konusunda ise Deva Partisi 2008 yılında Türkiye tarafından önerilmiş olan Kafkasya İstikrar ve İş Birliği Platformu girişimini canlandıracağını vadedmekte, Ermenistan'ın Azerbaycan topraklarındaki işgaline bir an evvel son verilmesi için Minsk Grubu çerçevesindeki ve diğer gayretlere destek verileceği ifade edilmektedir (Deva Partisi Programı, 2020: 130).

Partinin programında Balkanlarla ilişkiler konusunda tarihsel, insani ve coğrafi ilişkilerimize uygun olarak çok taraflı forumların geliştirileceği öngörülmekte, Filistin meselesinde ise İsrail'in işgalci tutumundan vazgeçmesi gerektiği ifade edilmekte, 1967 sınırları içinde bağımsız Filistin devletinin kurulması öngörülmektedir (Deva Partisi Programı, 2020: 130-131).

Deva Partisi Afrika konusunda parti programında şunu ifade etmektedir:

“Afrika politikamızı, ticaret, beşeri kalkınma, insani yardım, yoksulluğa karşı mücadele, alt yapı yatırımları, kapsayıcı kurumlar yaratma aracılığıyla çatışma çözümü ve uzlaşma temelinde yürüteceğiz. Yükselen bir kıta olarak gördüğümüz Afrika'daki temsilciliklerimizi çok daha etkin ve verimli bir şekilde kullanacağız.” (Deva Partisi Programı, 2020: 131)

4. GELECEK PARTİSİ PARTİ PROGRAMINDA DIŞ POLİTİKA

Gelecek Partisi parti programında dış politika bölümüne dış politika ve millî savunma başlığı ile giriş yapılmaktadır. Gelecek Partisi parti programında dış politika meselesine uluslararası düzenin genel görünümü ortaya konularak başlanmaktadır.

Gelecek Partisi programında soğuk savaş sonrası döneme vurgu yapılmakta, iletişim devrimi, küreselleşme, büyük göç hareketleri gibi büyük ölçekli olayların düzen fikrini yok ettiği vurgulanmaktadır. Soğuk savaş sonrası dönemde yaşanan bazı gelişmelere parti programında yer verilmekte bazı meseleler şu şekilde ele alınmaktadır.

SSCB dağıldıktan sonra Orta Avrupa ve Doğu Asya kuşağı arasında onlarca devlet kurulmuş, Abhazya, Osetya ve Karabağ gibi bölgelerde kırılganlık devam etmektedir (Gelecek Partisi Programı, 2019:116).

2001 yılında ABD'de yaşanan 11 Eylül olayları sonrasında uluslararası düzende hukuk ve özgürlükler yara almıştır. Öte yandan 2008 yılında yaşanan küresel kriz sonrasında Brexit süreci gelişmiş ve küresel ekonomide korumacı refleks artmıştır (Gelecek Partisi Programı, 2019:116).

Arap baharı sonrasında ise bölgesel ölçekli krizler baş göstermiş, kitlesel göçler başlamış, ulusal bölgesel ve küresel düzen unsurlarının altyapıları sarsılmış, uluslararası siyasi düzende çeşitli değişimler yaşanmıştır. Örneğin çift kutuplu düzen sona ermiş, çoklu güçler dengesi ortaya çıkmıştır. BM önemini kaybetmiş, AB, NATO, İKÖ, KİK ve AL gibi bölgesel ölçekli birliklerin etkisi azalmıştır. Bazı ulus devletler çözülme devresine girmiş, popülist politik eğilimler baş göstermiş, küresel ekonomik düzende ise uluslararası mal ve para akışkanlığının yönü değişmiş, başta DTÖ olmak üzere çeşitli örgütlerin etkisi azalmış, enerji üzerindeki rekabet artmış, bölgesel ekonomik entegrasyon daralmıştır (Gelecek Partisi Programı, 2019:118).

Uluslararası kültürel düzende ise yerel kültürler öne çıkmış, Avrupa merkezli kültür başka bölgelere yayılmaya başlamış tarihin sonu tezi ciddi sarsıntı geçirmiştir. Politik krizler sonrasında ise ırkçılık, İslamofobia antisemitizm artış göstermiştir (Gelecek Partisi Programı, 2019:119).

Bütün bu gelişmeler ışığında Türkiye dış politik vizyonunu, komşularla entegrasyon, küresel güçlere karşı denge, bölgesel etkinlik, uluslararası örgütlere etkin katılım yeni dış politika alanlarına açılım gibi 2000'li yılların başında belirlediği ilkeleri revize ederek gözden geçirmelidir (Gelecek Partisi Programı, 2019:118).

Uluslararası konjonktürün aldığı görünüm karşısında ülkeler ya da devletler farklı dış politik tepkiler vermektedirler. Bu, gelişmeler karşısında bazen anlık tepkiler vermek, bazen riskten kaçınmak için statik konumda kalmak, bazen de bütüncül bir bakış açısıyla rasyonel bir tutum sergilemek şeklinde gerçekleşmektedir. Parti programına göre günöbirlik refleks geliştiren ülkeler dış politikada başarısız olmakta rasyonel davranan ve hadiselere bütüncül bakanlar ise kazançlı çıkmaktadırlar. Bu bakış açısıyla Türkiye'nin de refleksif dış politik ataklarla rasyonel tutum arasında gidip geldiği ifade edilmektedir. Öte yandan Türkiye'nin stratejik bir bakış açısıyla bütüncül bir dış politika yapılanmasına ihtiyacının bulunduğu parti programında vurgulanmaktadır. Böylece özellikle bölgesel politikalarda Türkiye barışçıl diplomasi araçları ve arabuluculuk mekanizmaları ile düzen kurucu bir rol üstlenmiş olacaktır. Sonraki adımda ise Türkiye'nin daha evvel geliştirdiği ikili yüksek düzeyli stratejik iş birliği mekanizmaları hayata geçirilerek işlevsel politikaların önü açılmış olacaktır. Türkiye bütün bu atılımlar sayesinde ekonomisini güçlendirecek demokrasisini derinleştirecek ve güçlü bir ülke haline gelecektir. Dış politikada uzun vadeli çıkarları önemseyen Türkiye, içe kapanmacılıktan kendisini kurtaran ve dış politik çıkarlarını iç çatışmalardan uzak tutan bir vizyonla 21. yy'daki yerini alacaktır. Ancak bu vizyonun altının doldurulması için dış politikada iletişim

dilinin değiştirilmesi gerekmektedir. Zira dış politikada popülist dil ülkemizi zorda bırakmakta suni krizler üretmektedir. Kurumsal yenilenmeye dönük olarak ise dış politika yapım sürecinde karar alma mekanizmaları demokratikleşecek dış politik girişimler kişiselleşmeden kurtarılacaktır. TBMM, STK'lar bu süreçte devreye sokulacak, meclis dış politika komisyonu etkin hale getirilecektir. Bu anlamda dış işleri bakanlığı da yeniden yapılandırılacak, özel bir uzmanlaşma programı hayata geçirilecek, kariyer memuru alımında şeffaflık ve denge sağlanacaktır (Gelecek Partisi Programı, 2019:119-122).

Parti programının devamında Gelecek Partisi'nin dış politikada çok boyutlu ve esnek bir yaklaşımı benimsediği, ülkenin özgül ağırlığının hissedildiği bir dış politika yaklaşımı sergileyeceği ifade edilmektedir. Uluslararası ortamda Türkiye'nin çıkarlarını itibarlı ve istikrarlı bir dış politik yaklaşımla koruyacağını ifade eden Gelecek Partisi programı, 21. yy'ın getirdiği fırsatları Türkiye'nin bir kazanımı olarak gördüklerini kaydetmektedir. Çoklu güçler dengesine uyum politikası izleyecek olan Gelecek Partisi, geleneksel ittifakları güncellemeyi, yeni açılımları da ihmal etmemeyi önceliklecektir. Bu bağlamda mesela Suriye konusunda bir araya gelebilen güçlerin Ukrayna konusunda farklı bir tutum içerisine girebildiği öne sürülmektedir. Bu bağlamda Türkiye tek bir güçle ilişki geliştirmek yerine çoklu denge stratejisini gözetmelidir. 11 Eylül olaylarından sonra Türkiye'nin etrafında bölgesel anlamda oluşan yeni kriz merkezleri karşısında takınılacak tutum bu perspektifle yeniden gözden geçirilmek durumundadır (Gelecek Partisi Programı, 2019:123-124).

Gelecek Partisi, Türkiye'nin AB üyeliği hedefini koruması gerektiğine inanmakta AB demokrasi standartlarını önemsemektedir. Ayrıca gümrük birliği anlaşmasının ekonomik çıkarlarımızın yükseltilmesi için gerekli olduğu ifade edilmektedir. ABD ile olan ilişkilerin ise soğuk savaş sonrasında kurumsallaşmadığı, bunun temel sebebinin Türkiye'nin güvenlik kaygıları ile ABD'nin küresel güvenlik stratejisinin bazı konularda çatışma içerisinde olduğu ifade edilmektedir. Bu anlamda ABD ile sadece güvenlik konusunda değil kültürel alanda ve ekonomik sahada da çok boyutlu ilişkiler geliştirilmesi gerektiği parti programında vurgulanmaktadır. Rusya ile olan ilişkilerde ise soğuk savaş dönemi anlayışları bir kenara bırakılmalı, ikili ilişkiler, Avrasya eksenli ilişkiler ve Karadeniz havzası esas alınarak ilişkiler yeniden yapılandırılmalıdır. Ayrıca Rusya ile olan ilişkilerde bölgesel kriz merkezlerindeki gerilimlerin azaltılması bir hedef olarak belirlenmelidir (Gelecek Partisi Programı, 2019:125-126).

Gelecek Partisi Parti Programında bölgesel diplomasi başlığı altında Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesinin coğrafi yakınlık ve tarihi bağ bakımından Türkiye için stratejik önemde

olduğu vurgulanmaktadır. Bununla birlikte özellikle yakın komşuların toprak bütünlüğüne ve egemenliğine saygılı bir dış politika belirleneceği belirtilmektedir. Yakın komşularla geliştirilecek ilişkilerde Gelecek Partisi dört temel hedef belirlemektedir. Bunlardan birincisi yakın bölgemizdeki çatışmaların dindirilmesi ve Türkiye'nin sınır güvenliğinin sağlanması, ikincisi bütün Ortadoğu halklarını kapsayacak bir bölgesel düzen anlayışının yerleştirilmesi, üçüncüsü yakın bölgedeki toplumlarla kültürel ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi, sonuncusu ise Türkiye'nin yakın bölgesinde çatışmaların dindirilmesi ve kültürel etkileşimin artırılması için gerekli çabanın sarf edilmesidir. Bu bağlamda ülkedeki, vatandaşların yakın bölgede bulunan Kürt, Arap, Türk vb. akrabalarıyla yakın ilişkiye geçmesi sağlanacaktır. Hem Irak'taki bölgesel Kürt yönetimi hem de Kerkük vb yerlerdeki Türkmenlerle yakın ilişki içerisine girilmesi ön görülmektedir. Dördüncü unsur olarak ise bölge dışı askeri müdahalelerin azaltılması için bölgesel iş birliğinin artırılmasıdır. Bu anlamda bölgedeki İslam İşbirliği Teşkilatı gibi örgütler ile daha etkili ilişkiler geliştirilecektir (Gelecek Partisi Programı, 2019:129-132).

Kıbrıs konusunda ise orada yaşayan Türklerin ada üzerindeki haklarının ve varlığının korunması esas alınacak, Kıbrıs meselesinin halli için kalıcı bir çözüm ortaya koyulacaktır. Ayrıca Doğu Akdeniz enerji kaynakları üzerinde Kıbrıs'ın var olan haklarının gözetilmesi ve diğer hak sahipleri ile jeopolitik anlamda yeni bir dinamik geliştirilmesi sağlanacaktır (Gelecek Partisi Programı, 2019:132).

Partinin Balkan Politikası ise programda şu şekilde yer almaktadır:

“Balkanlar, Partimiz için hem tarihi ve kültürel bağlarla bağlı olduğumuz bir bölge hem de Avrupa'ya açılan kapımız olması açısından en temel stratejik alanlarımızdan biridir. Öncelikle Balkanlardaki akraba ve tarihdaşlarımızın huzurunun korunması ve 1990'ların acı dolu sahnelerinin tekrar yaşanmaması için gereken her türlü tedbirin alınmasını sağlayan bir politika benimseyeceğiz. Partimiz; Balkanlardaki etnik, mezhebi ve dini farklılıkların tekrar kırılganlık kaynağı olmaması için çok dinli, çok dilli ve çok kültürlü yapının esenlik ve güvenlik düzeni içinde korunması gerektiğine inanmaktadır. Öte yandan bütün bölge ülkeleriyle olan ikili ilişkilerimizi geliştirmek yanında bölgede ekonomik entegrasyonu ve karşılıklı ekonomik etkileşimi teşvik eden projeler geliştireceğiz. Bu bağlamda, ülkemizin Balkanlardaki kalkınma ve güvenlik çalışmalarına desteğinin güçlü bir şekilde devam etmesini öngörüyoruz” (Gelecek Partisi Programı, 2019:132).

Gelecek Partisi Kafkasya konusunda ise kültürel ve

ekonomik işbirliğine dayalı çok yönlü bir perspektif sunmaktadır. Azerbaycan'la iyi ilişkilerin geliştirilmesi Ermenistan'la normalleşmenin sağlanması, ülkelerin toprak bütünlüğüne saygıyı esas alan bir siyasal perspektifle bölgeye yaklaşılması öngörülmektedir. Ayrıca kapı komşumuz Gürcistan'la da ticari ve kültürel anlamda iyi niyete dayalı ilişkiler gerçekleştirilmesi öngörülmektedir (Gelecek Partisi Programı, 2019:133).

Ortaasya ülkeleriyle geliştirilecek ilişkilerin stratejik boyutu yeni enerji kaynakları ve yeni ticaret yolları şeklinde belirmektedir. Türkiye bu konumdan yararlanmalıdır. Ayrıca Türk konseyinin etkili hale getirilmesi, TİKA'nın faaliyetlerinin artırılması da bölgeye dönük bir başka hedef olacaktır. Ortaasya Türki cumhuriyetleriyle ticari ilişkilerin ise henüz istenen düzeyde olmadığı parti programında belirtilmekte, eğitim ve kültür alanında da atılacak büyük adımlar olduğu ifade edilmektedir. Bütün bunları kapsayan bir Ortaasya stratejisinin oluşturulması ise partinin temel hedefleri arasında sayılmaktadır (Gelecek Partisi Programı, 2019:133-134).

Gelecek Partisi Türk Diasporasını da yeterince önemsemekte diasporanın her türlü hakkının uluslararası düzlemde savunulması için Yurt Dışı Türkler Başkanlığının yeniden yapılandırılmasını öngörmektedir. Bu konuda özellikle eğitim ve kültür konusunda dış politik hamlelere ihtiyaç olduğu ifade edilmektedir (Gelecek Partisi Programı, 2019:135).

Parti programında Afrika konusu ise hatırı sayılır bir yer işgal etmekte, programda Afrika politikası hakkında ise şu öngörülerde bulunmaktadır:

“Küresel ekonomi-politiğin son yıllarda özel bir ilgi gösterdiği Afrika'da, ülkemizin 2000'li yıllarda başlattığı Afrika açılımını güncelleyerek derinleştireceğiz. Türkiye'nin bu yükselen ve hâlâ birçok açıdan bakir sayılabilecek ekonomik bölgede hak ettiği konuma ulaşması gerektiğini düşünüyoruz. Afrika perspektifimizin temelinde; bölgedeki krizleri derinleştirmek yerine insani bir bakışa, yardımlara ve yatırımlara odaklanarak ilişkilerimizde sürekliliği sağlamak bulunmaktadır. Kıtaya yönelik kurumsal kaliteyi artıracak kalkınma ve eğitici faaliyetler, teknoloji transferleri, ortak projeler ve karşılıklı iş birliği anlaşmaları yoluyla Afrika ülkeleri ile yeni çalışma alanlarının oluşturulmasını kolaylaştıracacağız. Afrika ülkelerinde faaliyet gösteren resmî kurumlarımız ve STK'larımızın koordinasyon ve eşgüdümünü artırmak için yeni platformlar inşa edeceğiz. Bu bağlamda; Afrika yatırımlarını koordine edecek, Afrika'nın ticari potansiyelini doğru değerlendirecek bir planlama yapacağız. Bu amaçla, “Afrika Özel Temsilciliği”

kuracağız ve bu kurum üzerinden Afrika'ya yönelik tüm faaliyetler koordine edilecektir” (Gelecek Partisi Programı, 2019:135) denilmektedir.

Güney Asya bölgesi için parti programında Pakistan ve Afganistan'la ikili iyi ilişkilerin devamı öngörülmekte, Keşmir sorununun diplomatik yollarla çözümü için girişimde bulunulacağı ifade edilmekte BM'ye bu anlamda görev düştüğü ifade edilmektedir. Hindistan ile ise özellikle dış ticaret sahasında ilişkilerin derinleştirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. ASEAN üyesi ülkelerle de ticaret ve ilişkinin geliştirilmesinin temel hedeflerden birisi olduğu vurgulanmaktadır. Çin'le olan ilişkilerde ise Çin'de Türkiye aleyhine gelişen atmosferin olumluya çevrilmesi hedeflenmektedir. Doğu Türkistan'da bulunan soydaş ve dindaşlarımızın haklarının ihlalinin önüne geçmek için İslam ülkeleri ile birlikte hareket edileceği ifade edilmektedir (Gelecek Partisi Programı, 2019:136-137).

Küresel Yönetişim Başkanı altında Gelecek Partisi BMGK'nın aldığı kararların şaibeli olduğunu karar alma mekanizmalarının yanlış işlediğini ifade etmektedir. Çeşitli konvansiyonlar oluşturarak bu yanlış mekanizmanın daha doğru çalışması için çözümün G20 kapsamında ele alınması gerektiği vurgulanmaktadır. Bu anlamda G20 daha kurumsal bir kimlik kazanmalı, daha aktif rol almalıdır (Gelecek Partisi Programı, 2019:140).

5. PARTİLERİN DIŞ POLİTİK VİZYONLARININ KİYASLANMASI

Ak Parti'nin parti programında dış politika kısmı altıncı bölüm olarak yer almış, dış politika bahsine 4,5 sayfalık bir alan ayrılmıştır. Gelecek Partisinin parti programında ise dış politika bahsi sekizinci bölüm olarak yer almış, dış politika konusu milli savunma ile birlikte işlenmiş, böylece 24 sayfalık bir yer işgal etmiştir. DEVA Partisinin parti programında ise dış politika konusu bölüm numarası verilmeksizin yer almış, programın tamamı içerisinde 8 sayfalık bir yer işgal etmektedir.

Bu açıdan bakıldığında parti programları içinde en uzun dış politika faslı 24 sayfa ile Gelecek Partisinin programında yer almaktadır. Bunu 8 sayfa ile DEVA Partisi takip etmekte, Ak Parti ise dış politika konusuna 4,5 sayfa alan ayırmıştır. Tabii olarak burada partilerin dış politikaya az veya çok yer ayırmış olmaları dış politikaya verdikleri önemin bir göstergesi değildir. Ancak yaptığımız inceleme sonucunda şu ortaya çıkmıştır ki Gelecek Partisi'nin parti programında dış politika meselesi detaylı olarak ele alınmış Türkiye'nin dış politik panoramasına ilişkin olarak

neredeyse eksik bir konu bırakılmamıştır. Gelecek Partisi'nin parti programında dış politika konusunun bu kadar detaylı şekilde ele alınması ve neredeyse ağıdalı bir entelektüel-akademik dil kullanılmış olması partinin kurucu genel başkanının akademik çalışmalarının dış politika üzerine yoğunlaşması ile ilgili olabilir.⁴

Partilerin programlarında ortaya konulan dış politik vizyona bakıldığında bazı konularda benzer düşüncelere bazı konularda ise ayrı fikirlere sahip oldukları görülmektedir. Mesela Türkiye'nin AB üyeliği konusunda Ak Parti tam üyelik gibi bir hedefi benimsemekle Gelecek Partisi ve DEVA Partisi AB üyeliğini bir siyasi hedef olarak parti programına almıştır. Ak Parti parti programının pek çok yerinde AB standartlarını yakalamayı ve AB gibi kurumlarla olan ilişkiyi ulusal çıkarlar doğrultusunda sürdürmeyi bir hedef olarak tayin ederken tam üyelik konusunda herhangi bir taahhütte bulunmamakta ya da bunu hedef olarak göstermemektedir. Bu anlamda Ak Parti ana gövdesinden kopan her iki parti AB üyeliğini bir hedef olarak görürken Ak Parti bu konuda net bir tavır takınmamakta sadece AB standartlarına vurgu yapmaktadır.

NATO konusunda DEVA Partisi NATO üyeliğinin devamından yana olduklarını ancak NATO'nun taahhütlerini yerine getirmesi gerektiğini ifade etmektedir. Gelecek Partisi ise Türkiye'nin NATO içindeki yerinin sağlamlaşması ve etkinliğinin geliştirilmesi için çaba sarf edeceğini ifade etmektedir. Ak Parti programında ise NATO konusu “Türkiye'nin NATO bünyesinde bugüne kadar ortaya koyduğu katkıya paralel olarak, yeni “Avrupa Savunma Stratejisi” çerçevesinde oluşturulan “Avrupa Güvenlik ve Savunma Kavramı” (AGSK) içinde hak ettiği yeri alması yolundaki çabaları sürdürecektir.” şeklinde ele alınmakta dolayısıyla her üç partinin benzer yaklaşımlara sahip olduğu söylenebilir.

Kıbrıs konusunda ise Ak Parti, adadaki Türklerin varlığının, kimliğinin korunması vurgusu yaparak her iki devletin ortak iradesi ile çözüme gidilmesi gerektiği üzerine yoğunlaşmakta, programda sorun çözülmeden Rum kesiminin AB üyeliğinin gerçekleşmemesi gerektiği vurgulanmaktadır. Kıbrıs konusunda Gelecek Partisi de parti programında net bir çözüm sunmamakta Ak parti ile benzer ifadeleri kullanmaktadır. DEVA partisinin de Kıbrıs meselesi hakkındaki öngörüsü diğer iki partiden farklı değildir. Dolayısıyla Kıbrıs konusunda her iki partinin de parti programları baz alındığında benzer düşüncelere sahip olduğu görülmektedir.

ABD ile ilişkiler konusunda ise Ak Parti savunmaya ilişkin

⁴ Gelecek Partisi genel Başkanı Prof. Dr. Ahmet Davutoğlu siyasi kimliğinin yanı sıra aynı zamanda akademik bir kimliğe sahiptir. Ahmet Davutoğlu Ak Parti hükümetleri döneminde dışişleri bakanlığı yapmış

olmasının yanında aynı zamanda uluslararası ilişkiler profesörü olup “Stratejik Derinlik” isimli kitabın da yazarıdır.

ABD ile süregelen işbirliğinin devamından yana olup bunun yatırımlar, sanayi ve teknoloji alanında da geliştirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Gelecek Partisi programında ABD ile olan ilişkiler daha detaylı tanımlanmış olup ABD'nin küresel güvenlik stratejisi le Türkiye'nin bölgesel güvenlik stratejisinin çatıştığı ifade edilmekte, ABD ile sadece güvenlik ve savunma bazlı değil ekonomik ve kültürel ilişkilerin de artırılması gerektiği ifade edilmektedir. DEVA partisi ise ABD konusunda sorun odaklı yaklaşım geliştirmekte, ABD kongresinin Türkiye aleyhine alacağı kararların engellenmesi, FETÖ ile mücadelede destek alınması ve ABD'nin İsrail ve Kudüs konusundaki tutumunun değiştirilmesi gerektiği vurgusu yapılmaktadır. Dolayısıyla her üç parti de aslında benzer yaklaşımlar içerisinde olmakla birlikte DEVA partisi daha sorun ve çözüm odaklı olarak meseleye yaklaşmakta Gelecek Partisi bir parça daha meseleye stratejik bakmakta Ak Parti ise kısa bir değinme ile konuyu geçmektedir.

Balkanlar konusunda Ak parti programında sadece bir cümlede Balkanlar konusuna vurgu yapılmakta, orada Ortadoğu ve Balkanların ekonomik açıdan bütünleşmesi gerektiğine dikkat çekilmektedir. DEVA Partisi programında ise balkanlar bölgesinin çatışmadan arındırılmasına katkı vurgusu yapılmakta meseleye uzun bir yer ayrılmamaktadır. Gelecek Partisi programında ise Balkanlar yaklaşık bir sayfalık yer bulmakta, oradaki soydaş ve dindaşlarımızla ilişki geliştirme, bölgesel çatışmanın azaltılması gibi konulara değinilmektedir. Konu ve vurgu bakımından DEVA ve Gelecek Partisinin Balkanlara bakışı benzeşmekte Ak Parti ise kısa bir değinme ile detaya inmemektedir.

Ortaasya Türki Cumhuriyetleri konusunda Ak Parti'nin parti programında, Ortaasya ile olan kültürel, sosyal ve tarihi yakınlığımıza rağmen beklenen ilişki düzeyine ulaşamadığı ifade edilmekte bölgeyle daha fazla ilgilenilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. DEVA Partisi programında ise Türk dünyasıyla yakından ilgilenileceği, Türksoy, Türk Keneşi, TÜRKPA, Türk Dünyası Üniversiteler Birliği gibi oluşumların ve Yunus Emre Enstitüsü ve TİKA'nın daha etkin ve verimli kılınması öngörülmektedir. Gelecek Partisi'nin dış politika vizyonunda Ortaasya biraz daha fazla yer tutmakta, özellikle tarihi, dini sosyal bağlara vurgu yapılmakta, bölgedeki yeni ticaret yolları ve enerji kaynaklarının zenginliklerinden Türkiye'nin daha fazla yararlanması öngörülmekte, dış ticaretin geliştirilmesi için daha fazla gayret gösterileceği ifade edilmektedir. Ortaasya konusunda Gelecek Partisi'nin stratejik bir yaklaşım sergilediği söylenebilir.

Kuzey Afrika ile olan münasebetler konusunda en geniş bölümün Gelecek Partisi programında ayrıldığı görülmektedir. Daha evvel parti programındaki dış politik

vizyon ele alınırken işlendiği gibi Gelecek Partisi parti programında Kuzey Afrika'ya dört açıdan bakmış, bunların arasında bölgesel çatışmaların azaltılması, bölgeyle iyi ticari ve kültürel ilişkiler geliştirilmesi, bölgeye yapılacak dış askeri müdahalelere engel olunması gibi hususlar bulunmaktadır. Ak Parti Parti programında ise Kuzey Afrika konusunda herhangi bir değinide bulunulmadığı gibi Afrika'ya da müstakil bir yer ayrılmamıştır. DEVA Partisi'nin parti programında ise

“Afrika politikamızı, ticaret, beşeri kalkınma, insani yardım, yoksulluğa karşı mücadele, alt yapı yatırımları, kapsayıcı kurumlar yaratma aracılığıyla çatışma çözümü ve uzlaşma temelinde yürüteceğiz. Yükselen bir kıta olarak gördüğümüz Afrika'daki temsilciliklerimizi çok daha etkin ve verimli bir şekilde kullanacağız.” denilerek Afrika için müstakil bir paragraf ayrıldığı görülmektedir.

DEVA Partisi Afrika politikasını 6 başlıkta ele alarak Afrika'ya özel bir önem vereceğini, bölgeyi yükselen bir değer olarak gördüğünü ifade etmektedir.

Suriye meselesi için DEVA partisi parti programında müstakil paragraf ayırmış olup, burada aşağıdaki ifadeleri kullanmaktadır:

“Suriye'nin toprak bütünlüğünün ve egemenliğinin korunmasını savunuyoruz. Suriye'de kalıcı çözümün, tüm etnik ve dini grupların, Suriye yönetiminde temsili ve doğal kaynaklarından adil bir şekilde faydalanmasından geçtiğine olan inancımız tamdır. Bunun öncelikle siyasi ve diplomatik yöntemlerle sağlanacağına inanıyoruz. Dolayısıyla, siyasi-diplomatik çözümün bütün taraflarıyla yapıcı ve gerçekçi bir diyalog sürdürmemizin Türkiye'nin ulusal güvenliği ve çıkarları ile uyumlu bir sonuca ulaşılmasına yardımcı olacağını düşünüyoruz. Böylelikle Türkiye'nin, Adana Protokolü uyarınca kendisine tanınmış olan haklardan istifade ile, Suriye ile potansiyel terör tehdidinin bertaraf edilmesi yönünde işbirliği imkanına kavuşacağını öngörüyoruz.”

Gelecek Partisi Parti programında ise Suriye meselesi için müstakil bir başlık açılmamış olup Suriye'deki Kürt, Türk ve Arap akrabalarla iyi ilişkiler geliştirilmesi, kültürel ve sosyal alışverişin geliştirilmesi, Suriye'de iç çatışmanın durdurulması için diplomatik girişimlerde bulunulması, Suriye'nin Kuzeyinden gelecek dış tehdidin bertaraf edilmesi gibi hususlar dağınık vaziyette işlenmiştir. Ak Parti programında Suriye konusunda özel bir değinmede bulunulmadığı görülmektedir. Oysaki Ak Partinin parti programını revize ettiği 2015 yılında Suriye'de iç savaş halen devam etmektedir.

6. SONUÇ

Görüldüğü gibi partilerin programlarında dış politika

konusunda en detaylı bölüm Gelecek Partisi tarafından hazırlanmış, parti programında hem stratejik bir bakış açısı getirilmiş hem de kimi başlıklar altında somut olarak hangi adımların atılması gerektiği işlenmiştir. Ancak Gelecek Partisi parti programında dış politika konusu oldukça akademik bir yaklaşımla ele alınmış kimi zaman üstü kapalı ifadeler kullanılarak pratikte hangi adımların atılacağı ihmal edilmiştir. Yine de dış politika konusunda Gelecek Partisi'nin bu detaylı programının anlaşılır ve derinlikli olduğu ifade edilebilir. Özellikle meselelere bazı noktalarda stratejik yönetim ilkeleri, sentez ve analiz gibi sosyal bilim teknikleriyle bakılmış olması parti programındaki vurguların değerini artırmaktadır.

DEVA Partisi programı ise dış politika daha somut ve daha açık ele alınmış olup bazı konular kısa değiniler halinde işlenmiş, Gelecek Partisi programındaki kadar detaya inilmediği görülmüştür. Mesela Kıbrıs konusunda net bir çözüm önerilmemiş olması buna örnek olarak gösterilebilir. DEVA Partisi'nin programında dış politikaya ayrılan yer bu anlamda Gelecek Partisinininkinden daha az, Ak Parti'ninkinden daha fazladır.

DEVA Partisi dış politikada öncelik olarak güvenlik, refah ve demokrasi vurgusu yaparken, Ak Parti'de bölgesel ve küresel konjonktür vurgusu, karar verme sürecinin demokratikleştirilmesi gibi önceliklere yer vermiştir. Gelecek Partisi ise dış politika önceliği olarak bütüncül stratejik yenilenme, rasyonel diplomasi, etkin kurumsallaşma ve çoklu güçler dengesine uyum gibi kavramlar öne çıkmaktadır. Bu anlamda Gelecek Partisi programının dış politika önceliklerinin daha farklı bir bakış açısıyla ele alındığı ifade edilebilir. Gelecek Partisi parti programında öncelikle dış politik güncel görünüme dair bazı temel tespitlerde bulunulmuş öneri ve teklifler bunların üzerine bina edilmiştir. DEVA Partisi programında da yer yer bölgesel ve küresel görünüme dair güncel tespitler yapılmışsa da Gelecek Partisinininki kadar derinlikli olmadığı anlaşılmaktadır. Ak Parti'nin dış politik vizyonuna programda uzunca bir yer ayrıldığından yani meseleler daha özet biçimde işlenmiş olduğundan detaylı tespit ve analizler yapılmadığı görülmektedir.

Ak Parti'den ayrılarak partileşen DEVA ve Gelecek Partilerinin Ak Parti'den farklı olarak dış politika konusunda ne söylediği konusuna gelince mesela Kıbrıs gibi temel meselelerde benzer yaklaşımlara sahip oldukları, AB tam üyeliği konusunda DEVA ve Gelecek Partilerinin Ak Parti'den farklı düşündüğü ortaya çıkmaktadır. Tabii olarak bu tespitler parti programlarındaki ifadeler esas alınarak yapılmaktadır. Ortaasya, Afrika ve ABD ile olan ilişkilerde çok bariz tutum farkları göze çarpmamakta, ABD ile olan ilişkilerde güvenlik ve savunmadan çok ticaret ve kültürün öne çıkarılması her

üç parti tarafından da öngörülmektedir. Diğer taraftan Ak Parti tarafından çoğu zaman dile getirilen İsrail ve Filistin meselelerine ilişkin olarak DEVA ve Gelecek Partilerinin programlarında müstakil yer ayrılmış olması ancak Ak Parti programında bu konuda herhangi bir kayıt bulunamaması şaşırtıcıdır. Mesela bu konuda Gelecek Partisi 1967 sınırlarına ve BM ilkelerine vurgu yaparken DEVA Partisi ise benzer yaklaşım sergilemiş ABD ve İsrail'in mevcut Filistin politikasını parti programında eleştirmiştir.

Son olarak şunu ifade etmek yerinde olacaktır. Ak Parti programında dış politika vurgusunun kısa tutulmuş olması Gelecek Partisi ve DEVA Partisinin detaylı olarak değindiği ama Ak partinin değinmediği konulara Ak Partinin önem vermediği anlamına gelmemelidir. Partiler programlarında yer vermedikleri ama pratikte karşılıklarına çıkan sorunlar karşısında da derinlikli tepkiler verebilmektedirler. Ancak çalışmamızda her üç siyasi partinin de programları esas alındığından bu üçlü kıyaslamada Ak Parti programının dış politik vizyon sunma ve sorun alanlarını detaylandırma bakımından yetersiz kaldığı düşüncesi öne çıkmaktadır. Belki de bunun sebebi Ak Parti programı yazılırken DEVA ve Gelecek Partisinin henüz siyasi hayattaki yerini almamış olmasıdır. Bu gerçek dikkate alındığında DEVA ve Gelecek Partisinin programlarının Ak Parti programındaki eksiklikler göz önüne alınarak hazırlandığı bir varsayım olarak öne sürülebilir. Parti Programlarının partilerin en temel politik tercihlerini yansıttığını göz önüne alırsak parti programlarındaki eksikliklerin ilgili partinin bazı konuları gündemine almadığı düşüncesi oluşabilir. Eğer parti programları bu düşünce ile kaleme alınıyor bazı konular değişen konjonktür gereği programda yer almıyorsa bu tercihin de parti programlarında açıkça ifade edilmesi beklenir.

KAYNAKLAR

- Akdoğan, Yalçın. (2003). *Muhafazakâr Demokrasi*. Ankara: Ak Parti
- Ak Parti, (2015). *Parti Programı*, Ankara.
- Dündar, B. (2007). *Atatürk Dönemi Siyasi Parti Programlarının Karşılaştırmalı Analizi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara.
- DEVA Partisi (2020). *Parti Programı*, Ankara.
- DEVA Partisi, <https://devapartisi.org/uyeler/listeleme/alibabacan>, (12.11.2020)
- Gelecek Partisi, (2019). *Parti Programı*, Ankara
- Gelecek Partisi, <https://gelecekpartisi.net/parti/genel-baskan/>, (12.11.2020)
- Nebati, Nurettin. (2020). *Hakim Parti Sistemi ve Türkiye'nin*

- İlk Hakim Partisi Olarak Ak Parti. İstanbul: İşaret Yayınları. 2.11.2020)
- Turan, A. Menaf. (2018). Türkiye'nin Yeni Yönetim Düzeni: Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi. *Social Sciences Research Journal*, Volume 7, Issue 3, 42-91
- Yavuz, Hakan. (2010). Ak Parti Toplumsal Dönüşümün Yeni Aktörleri, İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Yargıtay C.B.,[https://www.yargitaycb.gov.tr/icerik/1597,\(1](https://www.yargitaycb.gov.tr/icerik/1597,(1)
- Yargıtay C.B., <https://www.yargitaycb.gov.tr/icerik/1573,12.11,2020>)
- YSK, <https://sonuc.ysk.gov.tr/sorgu>, (12.11.2020)
- Zariç, Sami. (2016). Türk Siyasal Hayatında Milli Görüş Hareketinin Tarihsel Gelişimi Işığında Milli Görüş İle Adalet Ve Kalkınma Partisi Arasındaki İdeolojik Farklılıklar. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 4, Sayı: 38, s. 228-243.

© 2020 & 2021 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY NC) license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).